

Limba ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 1 (237) 2017

ANUL XXVI
Chișinău



limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 1 (237) 2017

APRILIE

CHIȘINĂU



R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

Fondatori Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ

Editor Echipa redacției

Redactor-șef Alexandru BANTOȘ

**Redactor-șef
adjunct** Ana BANTOȘ

**Secretar general
de redacție** Alex MARCHITAN

Redactori Jana CIOLPAN
Liliana GANGA-ROSTEA
Cristina CAZACLIU

Lector Veronica ROTARU

**Concepție
grafică** Mihai BACINSCHI

Coperta Natalia CIORNAIA, „*Natură statică cu lampă și lanțuri*”
(2013, fragment)

**Colegiul
de redacție** Ștefan AFLOROAEI (Iași), Doina ARPENTI (Italia), Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ (Cluj), Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Mircea A. DIACONU (Suceava), Andrei EȘANU, Nicolae FELECAN (Baia Mare), Ion I. IONESCU (Iași), Dan MĂNUCĂ (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Vlad MISCHEVCA, Viorica MOLEA, Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Ala SAINENCO (Bălți), Marius SALA (București), Constantin ȘCHIOPU, Diana VRABIE (Bălți)

*Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.
Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie.*

Pentru corespondență:

**Ap. 226, bd. Ștefan cel Mare nr. 64,
Chișinău, 2001, Republica Moldova. Tel.: 23 84 58, 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

SUMAR

ARGUMENT

- Alexandru BANTOȘ
Unirea, o stare de spirit 7

DIMENSIUNI ALE UNITĂȚII NOASTRE

- Să nu ne uităm limba, cultura și identitatea noastră, spiritul românesc.**
 Alexandru BANTOȘ în dialog cu Victor VOICU, Secretar General al
 Academiei Române 10

LECȚIILE ISTORIEI

- Ion NEGREI
Omagiu generației Unirii 22
- Gheorghe NEGRU
Mișcarea națională a românilor din Basarabia (1812-1918) 33
- Vlad MISCHEVCA
**Fațetele morale ale ocupantului:
 M. I. Kutuzov în Principatele Române** 43

ADEVĂRUL DESPRE NOI

- Dorin CIMPOEȘU
Moldovenism *versus* Românism (I) 52

COȘERIANA

- Johannes KABATEK
Determinare și cadru: după 60 de ani 68
- Viorica VELECICO
Lazăr Șăineanu și Eugeniu Coșeriu despre metafora vegetală 91

FAȚETELE CUVÂNTULUI

- Ștefan AFLOROAEI
Sensibilitate și sens 96

LIMBAJ ȘI COMUNICARE

Viorica MOLEA

O privire de ansamblu asupra tratării limbajului oral în textul publicistic (I) 103

Cristinel MUNTEANU

O contaminare frazeologică în contexte jurnalistice: a se duce pe apa Dunării 112**CRITICĂ, ESEU**

Theodor CODREANU

O „contraistorie” a literaturii române (II) 119

Ana BANTOȘ

Discurul postmodern: Nichita Danilov 131

Tatiana BUTNARU

Gheorghe Vodă și zborurile sale terestre 136**DIALOGUL ARTELOR**

Ana MARIAN

Culoare și concept în tablourile Nataliei Ciornaia 142

Natalia CIORNAIA

Luminozitatea și tumultul creației I-VIII**POESIS**

Nicolae MĂTCAȘ

În ziua-n care-om da de-acea comoară. Coroană de sonete 146

Nichita DANILOV

Chipul sublim; Prag; Recviem pentru țara pierdută; Peisaj de vară; Și iată; Chipul și sufletul 155**CĂRȚI ȘI ATITUDINI**

Ioan S. CĂRĂC

O introducere în semantica structurală coșeriană 165

Adrian DINU RACHIERU

Val Talpalaru, cu „reportofonul la bandulieră” 170

Sebastian DRĂGULĂNESCU

O carte provocatoare, deconstructivă 175

PRO DIDACTICA

- Constantin ȘCHIOPU
Conceptul de literatură în contextul educației literar-artistice 180

BLAZON DE PROFESOR

- Alexandru BANTOȘ
Reprezentant de seamă al filologiei băimărene 189

ITINERAR LEXICAL

- Anatol EREMIA
Toponimia Bugeacului: aspecte și conexiuni interdisciplinare (II) 197
- Vasile PAVEL
**Redactarea hărților motivaționale –
 metodă inovatoare în geografia lingvistică** 205
- Viorica VELECICO
Despre „subiectivitatea” denumirilor metaforice de plante 211

EX CIVITAS

- Ion IONESCU
Unele constatări sociologice despre sănătate 217

SINTEZE

- Andrei PROHIN
Mesajul inițiativ al folclorului românesc 226

INEDIT

- Mircea COLOȘENCO
Eugen Ionescu – secretar de presă și cultural în Franța 233

PROZĂ

- Adrian BUZDUGAN
Păcatele tinereții (*sau cum a pierdut totul Didonius Spiră*) 243

*Această unire românească
n-ar avea nicio valoare
dacă nu s-ar sprijini pe însăși conștiința noastră
despre necesitatea ei,
despre caracterul ei sacru, nezguduit,
despre aceea că ea e astăzi,
ceea ce nu înțelege o mulțime de lume,
o condiție pentru existența însăși a poporului nostru.*

Nicolae IORGA

Unirea, o stare de spirit

1918 e anul care a marcat întregul spațiu românesc. E un an memorabil în special pentru noi, basarabienii, deoarece atunci am avut nesperata șansă de a ne întoarce la ai noștri și de a ne reface împreună soarta, cu bune și cu rele, dar cu perspectiva clară și nedezmințită de a ne păstra identitatea comună. Încărcătura simbolică a acestui an este echivalentă cu un veac: existența și rezistența noastră își trage și azi sevele din optimismul și încrederea în propriul destin, transmise cu putere nouă, copiilor altui veac și ai altui mileniu, căci exemplare și demne de urmat sunt eroismul și jertfirea de sine manifeste în acel turbure și dramatic început de 1918, care a constituit preludivul marilor prefaceri din această parte de lume și a creat premisele formării Statului Român modern.

Dar evenimentele derulate acum 99 de ani, inclusiv votarea Unirii Basarabiei cu România de către Sfatul Țării la 27 martie / 9 aprilie 1918, au fost și mai sunt interpretate de către „neprieteni” subiectiv, în culori mai mult negative. Cei care nu au acceptat și nu vor să accepte o realitate obiectivă – unitatea și comuniunea neîntreruptă a românilor, în pofida tuturor îngrădirilor (politice, economice, sociale etc.) ridicate pe parcursul secolelor în calea noastră – în zadar invocă diverse raționamente, încercând să pună la îndoială echilibrul și dăinuirea noastră în timp, însemnătatea fără precedent a Unirii. Neînțelese de străini sau de către cei înstrăinați de neam, aceste raționamente, oricât de multe și oricât de spectaculoase ar părea, întotdeauna au fost și vor fi INSUFICIENTE și NECONCLUDENTE, pentru că nu exprimă adevărul.

Cine ar putea explica, de exemplu, prin ce miracol au reușit basarabienii, după 105 ani de aflare sub cnut rusesc, izolați definitiv de frații de sânge, să aibă la începutul sec. al XX-lea o strălucită elită de intelectuali, curajoși, înțelepți, care să simtă, să gândească și să militeze neînfricat pentru Unire? Deși mulți dintre ei au fost școlivi în instituțiile imperiului țarist, adică departe de înnoitoare procese ale constituirii Statului Român și a Națiunii Române, aceștia au conștientizat că moldovenii au șanse de supraviețuire numai dacă se vor uni cu Țara, una pentru toți românii, despre care marele cărturar descendent

din basarabeni Bogdan-Petriceicu Hasdeu scria la 1867: „Moldova, Transilvania, Muntenia nu există pe fața pământului; există o singură Românie, există un singur corp și un singur suflet, în care toți nervii și toate suspinele vibrează unul către altul”. Anume această „vibrație”, având la temelie legătura spirituală latentă, indestructibilă și invincibilă, această tentație necurmată spre rădăcina comună ne-a unit în vremuri de restriște, a descătușat mințile și a declanșat energia generației de la 1918, îndreptându-le speranțele și faptele, atunci când a fost favorabilă și conjunctura geopolitică, spre idealul național – Unirea cu Patria-mamă, România.

Să luăm aminte: în 1918 înceta pentru 22 de ani deznaționalizarea provinciei dintre Prut și Nistru, concepția identitară „moldovenistă”, elaborată și promovată, pe parcursul unui veac, de către autoritățile rusești, suportând un eșec lamentabil, nu și definitiv. Pentru că în perioada postbelică, după ce teritoriul din stânga Prutului este ocupat de trupele sovietice, „teoria moldovenismului” este reactivată cu o nouă putere, propaganda antiromânească, de lichidare a culturii și identității naționale, inclusiv de îngrădire a legăturilor provinciei cu restul țării, devenind ținta principală în activitatea instituțiilor ideologice bolșevice. Și în această perioadă a istoriei noastre s-au adevărat deplin premonițiile lui Eminescu, exprimate într-un articol publicat în ziarul „Timpul” din iunie 1878, privind natura relațiilor ostile cu imperiul de la răsărit: „De câte ori rușii se vor pune în atingere cu noi, vor trebui să simtă superioritatea individualității noastre, să fie supărați de acest simțământ și să ne urască mai mult și tot mai mult. Fără îndoială această ură a fost întemeiată, afirmă Eminescu, pe timpul când între Moldova și așa-numita Basarabie comunicația era liberă. Rușii s-au încredințat că această libertate este primejdioasă numai pentru dâșșii și pentru aceasta au închis granițele ermeticește și au curmat atingerea între românii de peste Prut și restul poporului român. De atunci și până acum măsurile silnice pentru stârpirea românismului se iau fără curmare”.

De altminteri, observațiile pertinente, făcute acum 139 de ani, sunt de o stringentă actualitate, acoperind, cu regret, și segmentul de timp de după obținerea independenței Republicii Moldova, stat creat pe ruinele Uniunii Sovietice, incluzând numai o parte din vechiul principat al Moldovei. Firește, Sudul Basarabiei, ținutul Herța și Nordul Bucovinei nu au încăput pe harta acestei formațiuni statale desenată încă de Stalin.

Declarată suverană și independentă în 1991, Republica Moldova nu a reușit nici după un sfert de secol să scape de consecințele izolaționiste ale expansionismului țarist / sovietic / rus. Aflată mereu în căutarea revanșei istorice, Rusia postsovietică își promovează și acum deschis în regiune interesele, urmând, cu alte unelte și alte mijloace, bineînțeles, vechea politică imperială de dominare. Deși alte sunt vremurile, alte sunt statele, alți actorii politici, problemele existențiale ale românilor basarabeni nu au revenit pe făgașul normalității, Prutul, ca și acum un secol, desparte Neam și Țară.

*Mai mult, de ceva timp, sub privirea nepăsătoare și absentă a societății, inclusiv a comunității academice, la Chișinău este din nou declanșată o ridicolă cruciadă împotriva unionismului, e readusă în actualitate problema statalității moldovenești, a „Istoriei...” din programele școlare, e vehiculată dilema „limba română” versus „limba moldovenească”, adepții „moldovenismului” războinic și păgubos scotocesc în arhive hărțile „Moldovei Mari”... Asemenea și alte pretexte și instrumente de manipulare politico-mediatică, inventate în laboratoarele moscovite, se regăsesc iarăși nestânjenit în discursul politic și identitar de la Chișinău. Această **supărare** și neascunsă **ură** antiromânească ne-ar amuza, dacă, paradoxal, nu ar fi proferată în situația când România sprijină masiv, necondiționat și pe toate căile statul moldovean de la întemeierea acestuia.*

Cui prodest?, vorba latinilor, și de ce oare sechelele trecutului persistă, tolerată fiind, de fapt, cea mai periculoasă diversiune: estomparea sau ștergerea definitivă a memoriei istorice comune? De ce statul Republica Moldova, unul dintre cele mai sărace în Europa, este menținut de guvernanții săi într-o zonă gri, iar obiectivul major de a-l integra într-o lume civilizată rămâne de domeniul iluziilor? În schimb, realitatea cotidiană oferă cu frecvență metronomică cinicul „dêjà vu”, inclusiv în plan identitar, fenomen care îngrijorează și adâncește indiferența, disperarea, neîncrederea în ziua de mâine a populației.

În acest context, marcat ca niciodată de instabilitate geopolitică și de colapsul economic tot mai evident, transpare cu o nouă forță actualitatea și semnificația anului 1918, exprimate dezinvolt și tot mai hotărât pe ambele maluri ale Prutului, implicit prin izbucnirea năvalnică a unionismului celei mai tinere generații de români.

Unirea cu Țara a fost și rămâne pentru noi o stare permanentă de spirit. Indiferent de condițiile dictate de vremi. Și de vremuri.

Alexandru BANTOȘ

Alexandru BANTOȘ în dialog cu Victor VOICU, Secretar General al Academiei Române

**Să nu ne uităm limba, cultura și
identitatea noastră, spiritul românesc**



Victor A. Voicu – membru titular al Academiei Române (2001), Secretar General al Academiei Române (2002 - 2006, 2014 – prezent), general maior, doctor în medicină (1971), profesor universitar, șeful Catedrei de farmacologie clinică, toxicologie și psihofarmacologie, Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila” din București (1992 – prezent), Președintele Filialei București a Academiei de Științe Medicale (din 2014 – prezent), Directorul Centrului de Cercetări Științifice Medico-Militare (1987 - 2013), Președintele Societății Române de Farmacologie, Terapeutică și Toxicologie Clinică (1998 – prezent). Autor a unor importante cercetări științifice în domeniu. Semnează 20 de volume și circa 300 de studii și articole. Autor a 27 brevete de invenție.

Alexandru BANTOȘ: Mult stimat Domnule Academician, pentru început, Vă rog să-mi îngăduiți să exprim, și pe această cale, sentimentele noastre de profundă recunoștință Biroului Prezidiului Academiei Române și Dumneavoastră personal pentru sprijinul acordat revistei „Limba Română” într-un moment dificil. Grație concursului nemijlocit al Domniei Voastre, au fost create premise pentru reluarea activității publicației...

Acad. Victor VOICU: Gestul Academiei Române este cât se poate de firesc și exprimă o continuare a relațiilor de colaborare pe care revista chișinăuiană le-a avut de-a lungul anilor cu nume de referință ale instituției noastre, între care academicienii Eugeniu Coșeriu, Constantin Ciopraga, Ion Coteanu, Eugen Simion, Solomon Marcus, Alexandru Zub, Marius Sala, Gheorghe Chivu ș. a. Prin contribuția lor, în calitate de autori și membri ai colegiului de redacție, precum și a unui număr mare de lingviști, literați, publiciști din Republica Moldova, România și din alte țări, revista s-a afirmat, așa precum subliniază

Acad. Marius Sala, ca „o publicație de știință și cultură de aleasă ținută, elaborată cu talent și exemplară dăruire, care și-a propus și, spre meritul echipei redacționale, a și reușit să fie o revistă a tuturor românilor”, rezistând un sfert de veac și impunându-se ca o veritabilă și necesară tribună de promovare a valorilor spirituale naționale, dar și ca o stavilă în calea vicisitudinilor și a erodării identității și unității românilor din stânga Prutului.

Amenințările identității la scară națională sunt vizate și în Apelul „Identitate, Suveranitate și Unitate”, Dumneavoastră fiind unul dintre inițiatorii și semnatarii acestui important document. De aceea, Vă invit, stimate Domnule Academician, să precizați și pentru cititorii revistei noastre oportunitatea elaborării și lansării acestui Apel.

Este cunoscut faptul că Academia Română, încă de la fondare, a avut drept misiune principală promovarea limbii române, cultivarea și stabilirea normelor de vorbire și scriere ale limbii române – pilonul de referință și determinanta majoră a conștiinței noastre identitare, a românilor din țară și de oriunde s-ar afla. Întemeietorii Academiei Române au dorit ca instituția încă de la fondare să aibă o mare și impresionantă reprezentativitate din toate spațiile locuite de români (Basarabia, Bucovina, Maramureș, Banat, Ardeal, Moldova, Țara Românească) și macedo-românii din Sudul Dunării. Iată de ce ne preocupă în mod deosebit încercările de erodare a identității românilor, care în ultimul timp sunt tot mai numeroase atât în spațiile din afara granițelor, locuite de români, cât și la nivelul entității statale. Nu mai este o noutate că în prezent respectivele procese, complexe și complicate, sunt mai disimulate, dar totuși vizibile la diferite niveluri naționale sau internaționale. În acest context, valorile de importanță patrimonială pentru poporul nostru, reiterate în Apelul a peste 100 de membri ai Academiei Române, sunt componente definitorii ale Statului Român, așa cum se remarcă și în Art.1 al Constituției României. Fără a fi mizat pe acest aspect, apelul majorității membrilor Academiei Române s-a constituit implicit într-un test de reactivitate al unor foarte diferite componente ale societății românești. Astfel, dacă cea mai mare parte a acesteia a reacționat decent sau entuziast chiar, o anumită parte a ei ne îngrijorează prin reacțiile de agresivitate și de intoleranță la alte opinii decât pro-



Secvențe fotografice cu Dl Acad. Victor VOICU

prile convingeri. Acțiunile unora, de fapt, reinstaurează pe „nesimțite” conduita și, se pare, sloganul de tristă amintire conform căruia „cine nu este cu mine este împotriva mea”. Cam aici ne aflăm și constatăm cu regret că uităm prea lesne un adevăr: identitatea națională și conștiința identitară a românilor au fost temelia și motivația, determinante ale procesului de unitate națională, ale uriașelor sacrificii ale românilor, încheiate cu momentul astral din 1 decembrie 1918 – Marea Unire!

Eforturile noastre, ale Academiei Române, ale profesorilor de limba română și de istorie par să nu influențeze definitiv programele de învățământ de limba și literatura română, de istorie a românilor, de limba latină etc. Cine și de ce se opune? Anume acest lucru ne îngrijorează și, evident, ne întrebăm *qui prodest*? Cui folosește procesul de analfabetizare a românilor, mai ales în zona rurală, cui folosește prăbușirea demografică, cui folosește transformarea poporului român într-o populație fără speranță? Iată doar câteva dintre motivațiile Apelului nostru.

Noțiunile „identitate”, „suveranitate”, „unitate” sunt interpretate oarecum neadecvat. Care este sensul atribuit acestor termeni în Apel? Se vorbește contradictoriu și despre efectele globalizării și ale uniformizării, despre anumite amenințări la adresa identității naționale, a suveranității și a unității românilor. Cât de reale sunt aceste primejdii și ce acțiuni urgente urmează a fi întreprinse pentru a le neutraliza?

Diverși strategii ai globalizării, ai ștergerii și ai anihilării marilor valori ale culturilor naționale, ale Europei creștine a națiunilor încearcă, uneori cu succes, ridiculizarea și supresarea conștiinței identitare. Atacurile vizează, mai întâi, referențialul, adică valorile și reperele spirituale, contribuția noastră la cultura și civilizația Europei unite. Apoi sunt agresate bisericile, credința creștină, fiind propagat ateismul, obiectivul dintotdeauna al marxism-leninismului. Procesul însă continuă cu alte conotații și, desigur, cu nefaste consecințe asupra generațiilor actuale și viitoare. Comunismul a încercat să promoveze ideea omului nou, ateu, fără repere morale, fără patrie (vezi internaționalismul, comunismul mondial), respectiv fără identitate. Era neglijat faptul că, în locul credinței creștine, cu o vechime multimilenară, trebuie să opui o forță morală comparabilă. Implacabil însă a survenit eșecul care, conchidem acum, a generat înstrăinarea generațiilor educate în spiritul ideologiei

comuniste, determinând interpretarea eronată a unor termeni indispensabili conștiinței de sine a unui neam. Toate țările și popoarele cu o istorie, care se respectă, folosesc, de exemplu, sintagma *națiunea cutare sau cutare, națiunea noastră* etc. Chiar cea mai importantă organizație mondială poartă denumirea de Organizația Națiunilor Unite. Noi încercăm să reintroducem în limbaj și în mesaje frumoasa și prea scump plătită *națiune română*, expresie sintetică a identității noastre (limba română, etnicitate, istorie, cultură și spiritualitate). Or, Statul Român suveran este expresia legală și funcțională, teritorială și administrativă care acționează, prin politici interne și în relațiile sale externe, în numele și în interesul Națiunii române. Patriotism / patriot, etimologic venind din cuvântul neogrec *patriotis*, definesc calitatea sau persoana care își iubește patria, adică pământul unde s-a născut. Patriotismul, după o definiție comună, înseamnă voința cetățenilor unei Patrii de a o susține și de a o ajuta constant. Este tocmai diferit, dacă nu contrar, dictonului *Ubi bene, ibi patria* (după Cicero) și variantei modernizate de către emigranți a expresiei: *Ubi panis, ibi patria*. De aici ideea că un popor condus cu înțelepciune trebuie să asigure condițiile de viață și satisfacerea nevoilor tuturor cetățenilor săi. Finalmente, tot românul a dat faimoasa replică la acest context *Fie pâinea cât de rea, tot mai bună-i în țara ta*, expresie ce definește nu doar un soi de „neadaptare” la alte condiții social-economice, dar, mai ales, confirmă legătura lui ancestrală cu țara și națiunea de origine.

Cum poate fi interpretat naționalismul vs extremismul naționalist?

Naționalismul, în sensul direct al cuvântului, vizează atitudinea față de națiune, față de apartenența istorico-lingvistică. După cum se știe, naționalismul și mișcările de emancipare națională au dat naștere, în sec. al XIX-lea, unor noi state europene: Germania, Italia, România ș. a. În același timp, excesele extremismului naționalist, ca orice alt extremism, au generat mari drame ale omenirii, mai ales în secolul trecut. Românii, în lunga și frământata lor istorie, nu au îmbrățișat extremismele, exceptând cazurile impuse din exterior. În România, naționalismul extremist este combătut și prevenit prin reglementări legale. Mai mult, în România nu există riscul dezvoltării unor curente naționalist xenofobe. În acest context, m-ar onora să-l citez pe marele savant și patriot Acad. Grigore Antipa care, în 1940, în comunicarea intitulată

„Rolul Academiei Române în combaterea campaniilor de ponegrire a poporului și statului român”, spunea:

... Academia va aduce un și mai mare serviciu chiar acelor popoare vecine pe care instigatorii acestor campanii interesate caută a le induce în eroare și a le ațâța în contra noastră. Prin informațiile pozitive ce li se vor da, vecinii noștri se vor putea lămurii și reculege și vor medita în liniște asupra adevăratelor interese superioare și permanente ale neamului lor, cât și a posibilităților de a le asigura satisfacerea. Aceasta, în mod fatal, va trebui să-i ducă, și pe ei, la convingerea că: nu prin lupte zadarnice și dușmănie – care fac jocul intereselor altora –, ci numai printr-o colaborare sinceră cât mai intensă – bazată pe dreptate și pe respect mutual – ei vor putea ajunge să-și îndeplinească adevărata lor menire și să-și asigure bunul trai al populației cât și propășirea lor economică, națională și culturală, în mijlocul popoarelor mari între cari soarta ne-a așezat împreună în acest colț al Europei (Analele Academiei Române, Seria III, Tomul XV, 1939-1940).

Actualitatea mesajului lui Grigore Antipa, în integralitatea sa, este emoționantă prin anvergură și viziune. În momente de derută sau de întristare, provocate de unele aspecte ale realității vremurilor noastre, aș recomanda, inclusiv celor neîncrezători, dar de bună-credință, să citească două discursuri de recepție rostite la Academia Română: *Elogiu Satului Românesc* (1937) al lui Lucian Blaga și *Laudă țăranului român* (1940) al lui Liviu Rebreanu. Personal, când le recitesc, îmi revine în minte o altă zicere a unui alt mare român, și anume Nicolae Iorga: *Cine uită nu merită*.

Sunteți un om de știință cu renume, biografia Dumneavoastră de creație având un impresionant palmares. Actuala funcție din Academia Română are la bază munca asiduă și îndelungată în domeniul medicinei. Cum ați descoperit vocația pentru medicină, în general, și pentru farmacologie, în special? E o întâmplare sau ați mers spre țintă în mod conștient?

Pasiunea pentru medicină s-a format pe măsură ce îmi dezvăluiau niște valențe, caracteristici psihointelectuale care mi se păreau adecvate pentru domeniu. Mai exact, pe măsură ce mă implicam, găseam argumente că acesta-i drumul. Descoperirea farmacologiei, în anul trei de studii la Facultatea de Medicină din București, se grefează pe contextul deja cre-

at, în primii ani de studii medicale. Acolo am întâlnit un mare dascăl, respectiv Prof. Dr. Alfred Teitel, o personalitate complexă, de formație enciclopedică. I-am rămas alături până a plecat dintre noi și îi păstrez o neștersă amintire. Farmacologia, pe lângă partea sa discriptivă, este o știință complexă, interdisciplinară, care oferă satisfacții tocmai datorită impactului și nevoii de interconectare, integrare a cunoștințelor, din foarte multe domenii științifice. Evoluția farmacologiei moderne demonstrează, fără echivoc, acest lucru: farmacologia integrează datele de la funcționalitatea organismului, a organelor și sistemelor sale până la noțiuni fundamentale de biologie celulară și moleculară. Este o lume în care se pot integra profesional cercetători din cele mai diferite domenii ale științelor. De altfel, Prof. Teitel m-a îndrumat spre un domeniu fundamental al farmacologiei, sistemul colinergic, care stă la baza unor funcții majore ale organismului și are o vechime filogenetică impresionantă (începând cu insectele, al căror zbor se bazează pe acest sistem). Am rămas în acest domeniu până în prezent, evident, abordările diversificându-se. Printre primele lucrări a fost cea de diplomă, după o idee originală a Prof. Teitel, a urmat teza de doctorat în care am cuplat farmacologia sistemului nervos vegetativ cu modificările induse în contextul bolii de iradiere experimentale. În anii '70 amenințarea atomică era la ordinea zilei, dar istoria repetă, din păcate, și erorile!

Pe parcursul a circa o jumătate de secol ați lucrat mult la elaburarea a numeroase brevete de invenții, abordând atât domeniile experimentale ale farmacologiei clasice și moderne, cât și domeniile clinice (farmacologie și toxicologie clinică, farmacocinetică, bioechivalența clinică a medicamentelor etc.). Vă rog să invocați una dintre lucrările Dumneavoastră de anvergură.

Una dintre lucrările experimentale, publicată în anii '70, despre care îmi amintesc cu plăcere, vizează demonstrarea mecanismului colinergic muscarinic central al hipotermiei din intoxicația acută cu anticolinesterazice. Am demonstrat atunci, prin metode clasice, că antidoturile, care nu penetrează bariera hemato-encefalică, nu antagonizează hipotermia indusă de anticolinesterazice. Implicit, nu au efecte semnificative la nivelul sistemului nervos central. Lucrarea a rămas de referință, prioritară.

Cum a evoluat biografia Dumneavoastră de creație, științifică și didactică, după 1989?

La începutul anilor '90, ca o necesitate de actualizare și completare a învățământului medical românesc cu domenii de mare relevanță pentru medicină, am înființat disciplina Toxicologie clinică, completată ulterior cu alte două, Farmacologia clinică și Psihofarmacologia. Cercetarea științifică, în afară de domeniul colinergic, mecanisme ale intoxicației cu anticolinesterazice, corelațiile caracteristicilor acestui aspect cu descriptorii moleculari ai compușilor reprezentativi, pe de o parte, și analiza critică a unor limitări ale efectelor antidotice ale reactivatorilor de colinesterază, pe de altă parte, retrospectiv, de-a lungul a circa 60 de ani de cercetare internațională. Am căutat noi explicații și fundamentări ale diferențelor *in vivo* / *in vitro*, de eficacitate specifică ale antidoturilor menționate, pe baza inechivalenței corelațiilor PK / PD^{*)} ale acestora versus corelațiile TK / TD^{*)} ale anticolinesterazicelor. Mai exact, aceste corelații, inseparabile pentru fiecare entitate, se desfășoară în bună măsură în arii diferite ale organismului, nefiind coincidente nici sub acest aspect. Mă opresc aici ca să nu complicăm discuția.

Acțiunile terapeutice ale medicamentelor asupra organismului uman constituie un subiect de interes sporit. În ce mod farmacologia răspunde imperativelor vremii?

În ultimii ani, constatăm că farmacologia experimentală este în risc de dispariție, cu mari prejudicii nu numai pentru învățământul farmacologic (domeniu major pentru înțelegerea terapiei medicamentoase), dar și pentru știința medicamentului în general, pentru cercetarea complexă de la substanța chimică la medicament. Drumul este lung și costisitor, însă cu mari satisfacții și beneficii pentru țara care cultivă și dezvoltă știința medicamentului. Voi menționa că la inițiativa organizatorică a UEFISCDI am propus, împreună cu un panel de experți, un domeniu prioritar pentru cercetarea științifică românească „Știința medicamentului (drug research)”. Consecutiv am înființat și un centru pilot, denumit „Centru de științele medicamentului”, sub coordonarea atât a Academiei Române, cât și a UMF „Carol Davila” București. Me-

^{*)}PK = Farmacocinetică

PD = Farmacodinamie

^{*)}TK = Toxicocinetică

TD = Toxicodinamie

rită relevat și faptul că împreună cu un grup de colegi am realizat un medicament (Brevet OSIM, 1972) antidot de mare eficiență în intoxicațiile cu compuși organo-fosforici, grup din care fac parte, desigur, compușii supertoxici preconizați și chiar uneori utilizați (din nefericire) ca substanțe toxice de luptă. Produsul a fost administrat clinic la Spitalul Clinic de Urgență „Floreasca” în intoxicațiile acute cu organofosforice insecticide. În domeniul medicamentului am înregistrat peste 25 de brevete de invenție la OSIM și două brevete europene. O altă preocupare din ultimii ani în domeniul cercetării și publicisticii științifice au constituit-o medicamentele antipsihotice și alți compuși cu destinație terapeutică pentru tratamentul bolilor psihice grave. În prezent, împreună cu doi foști doctoranzi, astăzi psihiatri și psihofarmacologi cu prestigiu, vom publica o carte în domeniul psihofarmacologiei. Ne vom opri aici cu această enumerare care oricum nu poate fi exhaustivă. *Ars longa, vita brevis*, încercăm să ne adaptăm limitelor noastre umane și să lăsăm câte ceva după noi.

Să ne referim și asupra imaginii actuale a cercetării românești, implicit din domeniul medicinei. Cum arată ea în comparație, să admitem, cu cea de acum un sfert de veac? Cum poate fi definit rolul acesteia pe plan internațional?

În cercetarea științifică românească din ultimii 25-27 de ani se înregistrează o scădere substanțială a numărului de cercetători și de institute dedicate diferitor domenii. Cele circa 70 de institute și centre de cercetare ale Academiei Române sunt remarcabile prin performanța lor științifică. Voi enumera doar o parte din domeniile performante și anume: biologia și patologia celulară, matematica, biochimia, virologia, istoria, lingvistica, cercetările de economie și calitatea vieții etc. Coordonarea și administrarea acestor direcții de către Academia Română este cheia menținerii, dezvoltării și performanței lor științifice. Problemele cercetării științifice românești le constituie deficitul de resurse financiare, pe de o parte, și lipsa de atractivitate pentru tineri, pentru formarea unei noi generații de cercetători performanți, pe de altă parte. Trebuie înțeles că cercetarea științifică nu este o activitate birocratică, ci presupune dedicație pe termen lung, sacrificii de timp și eforturi perseverente care te pot duce la succes. Școala românească de medicină, biologie, matematică, fizică, chimie, istorie, geologie, ar-

heologie, informatică etc. a dat valori de anvergură mondială și aceste resurse nu au secătuit. Poporul român educat este foarte performant. Dar cercetarea științifică trebuie altfel abordată de decidenții politici: susținere financiară pe termen mediu și lung, previzibilă; crearea unui climat instituțional adecvat; salarii decente; respectul valorilor. Numai astfel vom putea releva marile valențe ale românilor. Școala, educația sunt procese cu latență, trebuie susținute permanent, refacerea lor necesită mulți ani și consecințele majore se constată de-a lungul generațiilor. Statul Român, aflându-se în slujba Națiunii Române, trebuie să-și asume misiunea de a consolida constant școala, educația și cercetarea științifică românească. Rezultatele nu se vor lăsa așteptate.

Peste un an vom marca un centenar de la Marea Unire, Basarabia fiind la 1918 prima provincie care a intrat în componența României. Istoria însă a pus din nou la încercare această parte de Țară, din 1944 granița a fost reinstalată pe Prut, comunicarea dintre românii de pe cele două maluri de râu devenind posibilă abia după 1989. În ce mod pot fi intensificate, diversificate și consolidate relațiile de colaborare, inclusiv în domeniul științei, dintre cele două state românești?

Pentru noi, românii, ruperea Basarabiei de la trupul patriei, România, a fost și rămâne o mare dramă. Vicisitudinile istoriei anilor '40 au zdrobit superbul gest istoric al românilor basarabeni din 27 martie / 9 aprilie 1918. Atunci au răsunat cuvintele marelui Alexe Mateevici ... *facem parte din marele popor român așezat în România, Transilvania și Bucovina. Frații noștrii își zic români. Așa să ne zicem și noi.* Acest lucru se întâmpla după mai mult de un secol de rusificare forțată. În martie 1918, Sfatul Țării a votat unirea Basarabiei cu România. Această faptă istorică se înscrie ca prima din lanțul evenimentelor ce au constituit Marea Unire. Au urmat celelalte provincii românești: Bucovina, Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul, marele vis – România Mare – devenind realitate! Situația actuală, moștenire a unor vremuri negre pentru întreaga Europă, convenită printr-un pact perfid, a rupt Basarabia de țara-mamă. Au urmat alți ani de drame, exoduri ale populației, deportări, încercări de ștergere a conștiinței identitare etc. Relațiile noastre cu Basarabia trebuie consolidate pe toate planurile și nu în ultimul rând cultural, științific, prin cooperare în proiecte comune, învățământ

medical și asistența medicală performantă etc. Cunoașterea reciprocă, stabilirea unor relații directe între personalități ale științei și culturii de pe cele două maluri ale Prutului vor fi cheia stabilității, relevanței și perspectivei acestor relații.

Mulțumindu-Vă pentru bunăvoința de a acorda acest interviu, Vă rog, onorate Domnule Academician, în preajma aniversării Reîntregirii, să adresați un mesaj cititorilor revistei, basarabenilor, bucovinenilor și tuturor românilor.

Lubiți confrăți, să nu ne uităm limba, cultura și identitatea noastră, spiritul românesc care ne-au permis să supraviețuim și să fim laolaltă, un suflet și o vrere. Să cinstim cu demnitate și mândrie aniversarea unui secol de la înfăptuirea Marii Uniri! Să-i evocăm cu recunoștință și pietate pe cei care s-au jertfit pentru împlinirea acestui ideal național. Să luptăm și să sperăm!

Notă biobibliografică

Nume de referință în știința și cultura românească, academicianul Victor Voicu, Secretar General al Academiei Române și Președinte al Secției de științe medicale, a contribuit substanțial la dezvoltarea medicinei naționale, reușind să impună un climat adecvat pentru cercetarea științifică și aplicarea în practică a achizițiilor specifice domeniului.

Sub conducerea domnului Victor Voicu a fost creată o adevărată școală în domenii de importanță majoră pentru protecția medicală a trupelor militare și a populației civile, în caz de agresiuni atipice; au fost formați cercetători, doctori în științe medicale care, datorită valorii și prestigiului lor, au fost promovați în calitate de cadre didactice universitare, unii dintre ei fiind aleși conducători de instituții de cercetare sau de învățământ superior medical și farmaceutic.

Împreună cu un colectiv complex de specialiști, a dezvoltat experimentul clinic de farmacologie în condiții de bună practică clinică, realizând experimente de bioechivalența medicamentelor și alte experimente și studii clinice. În calitate de Președinte al Comisiei de Toxicologie și Toxicodependență a Ministerului Sănătății a avut un rol esențial în pregătirea cadrelor medicale pentru tratamentul dependenței de droguri. Ales, în 1998, Președinte

al Consiliului Științific al Agenției Naționale a Medicamentului, a participat decisiv, alături de alți membri ai consiliului, la elaborarea legislației medicamentului în România.

Publică de-a lungul anilor o serie de volume de autor sau în colaborare cu alți cercetători, cele mai recente fiind: *Toxicologie clinică*, V. A. Voicu, 1997; *Dependența de heroină*, D. Vasile, M. Gheorghe, V. A. Voicu, 2001; *Intoxicația acută cu antidepresive triciclice*, R. Macovei, V. A. Voicu, 2002; *Farmacologie*, A. Tică, V. A. Voicu, 2004; *Abuzul și dependența de substanțe psihoactive. Manual pentru studenții în medicină și medicii rezidenți psihiatri*, D. Prelipceanu, V. A. Voicu, 2004; *Farmacologie. Curs*, C. C. Georgescu, V. A. Voicu, F. Popescu, 2005; *Psihofarmacologia și toxicologia clinică a drogurilor de abuz*, V. A. Voicu, 2005; *Antipsihotice*, G. Mihai, D. Marinescu, V. A. Voicu, 2006, *Diagnostic și tratament în intoxicațiile acute*, V. A. Voicu, R. Macovei, L. Miclea, 2006.

În ultimii 7-8 ani, continuând activitatea de cercetare științifică din domeniile farmacologiei și toxicologiei, a publicat și reviste de mare impact, peste 20 de lucrări științifice, cu relevanță deosebită în domeniile abordate.

Este distins cu: două medalii de aur ale Salonului Internațional al Invențiilor din Bruxelles (1992); Premiul Academiei Române „Daniel Danielopolu”, pentru monografia „Mecanisme farmacologice la interfețe membranare” (1994).

Este decorat cu Ordinul „Virtutea Militară” în grad de ofițer (2002), cu Ordinul Național „Steaua României” în grad de cavaler (2002) și în grad de ofițer (2014), cu Ordinul „Meritul Sportiv” clasa II-a (2004). Este *doctor honoris causa* a Universității „Ovidius” din Constanța (2005) și al Universității De Vest „Vasile Goldiș” din Arad (2005).

Ion NEGREI

Omagiu generației Unirii

I. N. – istoric și editor, cercetător științific la Institutul de Istorie al AȘM, vicepreședinte al Asociației Istoricilor din Republica Moldova. Domeniul principal de interes științific: istoria Basarabiei în contextul general al evoluției poporului român. Volume publicate recent (în colab.): *Pantelimon Halippa – tribun al Basarabiei* (2009), *Ioan Pelivan, părinte al mișcării naționale din Basarabia* (2011 și 2012), *Ioan Pelivan, istoric al mișcării de eliberare națională din Basarabia* (2012), *Pantelimon Halippa – Apostol al Basarabiei. Studii. Documente. Materiale* (2013). Autor a unor lucrări didactice, inclusiv manuale de istorie pentru învățământul preuniversitar. Redactor-șef al ediției periodice de istorie și cultură „Oameni. Locuri. Destine”.

Peste un an vom marca împlinirea unui secol de la votarea de către Sfatul Țării a actului Unirii Basarabiei cu România. Aniversarea centenară ne oferă prilejul nouă, românilor de o parte și de alta a Prutului, să evaluăm una din cele mai glorioase pagini din istoria noastră națională.

La 27 martie 1918, la Chișinău, s-a produs un eveniment istoric deosebit, care a așezat viața populației din spațiul dintre Prut și Nistru pe baze moderne de dezvoltare. Sfatul Țării, organul legislativ al populației basarabene, ales în mod democratic, întrunit în ședință legală și solemnă, a votat următoarea declarație: „În numele poporului Basarabiei, Sfatul Țării declară Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa, România”.

The author reviews the brave generation of those who fought for the national freedom in Bessarabia and who contributed to the Union of the Province with Romania in 1918. The article focuses on their life after the occupation of the left bank River Prut territories by the Soviets. A significant emphasis is assigned to the role of the events that took place 99 years ago in today's Bessarabian Romanians' life.

Declarația de Unire a Republicii Democratice Moldovenești (Basarabia) cu România a fost susținută de majoritatea deputaților: din cei 138 de deputați cu mandate valide, pentru Unire au votat 86 de deputați, contra – 3, s-au abținut – 36, alți 13 deputați, din diferite motive, au lipsit de la ședința respectivă.

Actul Unirii Basarabiei cu România a avut consecințe benefice nu doar pentru populația românească cuprinsă între aceste două ape, dar a influențat și dezvoltarea etniilor conlocuitoare în spațiul basarabean; a determinat schimbarea frontierelor etnice ale statului român, a influențat profund modificarea dispozițiilor și mentalităților clasei politice românești și a întregului popor român.

Această filă de autentică istorie politică cu valențe atât de multiple, scrisă la Chișinău, este opera unor fii și fiice de boieri și țărani, răzeși și mazili, slujitori ai cultului – Vasile Stroescu, Constantin Stere, Pan Halippa, Ioan Pelivan, Ion Inculeț, Daniel Ciugureanu, Ion Buzdugan, Anton Crihan, Ion Codreanu, Elena Alistar și alții – care, într-o conjunctură politică internațională destul de complicată și dinamică, dar, în același timp, destul de imprezvizibilă, și-au asumat responsabilitatea, dar și riscul de lideri ai mișcării naționale. Activitatea desfășurată de aceste mari personalități a fost orientată spre satisfacerea interesului național (desăvârșirea unității politice și naționale românești) și progresului social (înfăptuirea reformei agrare, cucerirea drepturilor și libertăților democratice etc.) pentru întreaga populație dintre Prut și Nistru.

Evenimentul istoric produs la Chișinău, la 27 martie 1918, a pus în evidență energia fizică și puterea morală inepuizabilă a întregului popor român, dar mai ales a ramurii lui orientale, care a demonstrat întregii lumi forța de rezistență la politicile de deznaționalizare, capacitatea de a supraviețui în condiții extreme, capacitatea de a-și păstra identitatea etnică și conserva patrimoniul cultural. După un secol de înstrăinare și suferință, la momentul potrivit, într-o conjunctură internă și internațională complicată, dar favorabilă interesului național, deputații Sfatului Țării au decis, în mod democratic și în spiritul normelor de drept internațional, valabile la moment, destinul populației dintre Prut și Nistru.

Unirea Basarabiei cu România a reprezentat un act responsabil și de mare curaj al oamenilor politici din spațiul basarabean. În condițiile în

care asupra Basarabiei plana pericolul dezintegrării și instaurării terorii roșii bolșevice, actul Unirii Basarabiei cu România reprezenta soluția de salvare a populației din ținut de perspectiva totalitară de dezvoltare, iar evenimentul ca atare este cea mai frumoasă pagină de istorie politică scrisă în spațiul basarabeian de fiii acestui pământ și în interesul întregii populații din acest spațiu.

Beneficiile actului Unirii Basarabiei cu România s-au manifestat plenar pe diverse dimensiuni. În plan politic și național, s-a pus capăt dominației străine, iar populației din Basarabia i-a fost oferită perspectiva dezvoltării într-un cadru politic-național firesc; s-au creat condiții favorabile pentru încurajarea activității politice, pentru perfecționarea sistemului politic pluralist, pentru dezvoltarea democratică a societății. Pe dimensiunea social-economică, prin reforma agrară, s-a creat o bază solidă de dezvoltare a economiei, în special a agriculturii, iar țărănimea a devenit un factor influent în viața politică a țării. Progrese notabile au fost înregistrate pe tărâmul cultural: învățământul, știința, tehnica, literatura și artele frumoase au îmbogățit patrimoniul cultural național românesc.

Actul Unirii Basarabiei cu România, votat și de trei deputați minoritari, a produs efecte benefice și asupra dezvoltării minorităților naționale din Basarabia. În fine, ca urmare a actului Unirii, întreaga populație din Basarabia s-a dezvoltat într-un cadru firesc, democratic și european.

În plan internațional, legalitatea și justetea actului Unirii votat de Sfatul Țării al Basarabiei la 27 martie 1918 au fost recunoscute de Conferința de Pace de la Paris (1919-1920). Prin Tratatul dintre România, pe de o parte, și Marea Britanie, Franța, Italia și Japonia, de cealaltă parte, semnat la 20 octombrie 1920, Înaltele Părți Contractante recunoșteau „suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei cuprins între frontiera actuală a României, Marea Neagră, cursul Nistrului de la gura sa până la punctul unde este tăiat de vechiul hotar dintre Bucovina și Basarabia și acest vechi hotar”.

* * *

Acțiunile de cinstire a generației Unirii, desfășurate în fiecare an, la sfârșitul lunii martie, atât la Chișinău cât și în alte orașe, centre universitare și culturale din Republica Moldova și România, atestă faptul

că societatea noastră, după o perioadă de amnezie, rătăcirii regretabile, face eforturi să revină la normalitate. Românii încearcă să-și restabilească memoria istorică mutilată de răuvoitorii neamului nostru, caută să-și redefiniească locul lor în peisajul civilizației europene și să se plaseze în circuitul de valori universale.

Din păcate, astăzi se cunoaște prea puțin despre opera generației de la 1918. Cauzele unei atare situații sunt multiple, atât de natură obiectivă, cât și subiectivă. Scoaterea generației Unirii din istorie, „uitarea” faptelor lor nu este un fapt accidental, nu este o treabă întâmplătoare, expulzarea din memoria colectivă a evenimentului de la 1918 a fost o acțiune programată de mai marii zilei, ale căror activități, făptuite sub lozinca construcției „viitorului luminos al omenirii”, s-au dovedit a fi destul de palide comparativ cu cele realizate de generația Unirii.

Odată cu instaurarea monopolului ideologic al partidului comunist, numele celor care au înfăptuit Unirea, în cel mai bun caz, a fost trecut sub vălul tăcerii, dar, în majoritatea cazurilor, au fost prezentați publicului ca exponenții exploataților țărănimii, ca „trădători ai intereselor clasei muncitoare” și „dușmani ai poporului”. Sub aceste stigmate de clasă s-a desfășurat procesul de exterminare fizică a luptătorilor naționali.

Despre evenimentele ce s-au desfășurat în Basarabia în anii 1917-1918, precum și în perioada imediat următoare, decenii la rând, propaganda comunistă a răspândit informații false, cu o vădită tentă antinațională, antiromânească. Ani în șir, cei care au luptat pentru cauza națională erau prezentați opiniei publice drept elemente reacționare, trădătoare, exploatare sau chiar dușmani ai poporului. Așa instituții precum școala, presa, radioul, TV etc., instituții preponderent de stat, căci cele private erau lipsă, au intoxicat mințile basarabenilor cu teorii false și străine spiritului și sufletului uman. Actul Unirii și evenimentele ce i-au urmat din perioada interbelică, numele și faptele marilor personalități, care au luptat pentru interesele poporului nostru, au devenit subiecte de denigrare publică, s-a încercat scoaterea lor din istorie, ștergerea lor din memoria colectivă.

În timpul regimului totalitar sovietic s-a făcut totul pentru ca numele celor care au reprezentat cu onoare interesul național să dispară pentru totdeauna din memoria neamului nostru. Practic, câteva generații din perioada postbelică nu au cunoscut nimic despre contribuția

generației Unirii la prosperarea economică a țărănimii, la susținerea culturii naționale, la cultivarea conștiinței și identității naționale, la menținerea și promovarea ideii unității naționale în condițiile în care Basarabia, dar și alte teritorii românești, se aflau sub stăpânire străină. Această nedreptate istorică și acest gol istoriografic trebuie înlăturate.

* * *

Parcursul istoric pe care îl traversează astăzi poporul român, de o parte și alta a Prutului, în parte sincron, în parte asincron, ne permite să privim îndărăt și să dăm propria notă atât evenimentelor istorice care s-au produs în anul de grație 1918, cât și celor din perioada dintre cele două războaie mondiale, dar și din anii postbelici. Referindu-ne la cele întâmplate în 1918, istoricii, care operează cu documentul autentic și aplică rigoarea științifică, constată în unanimitate că Unirea Basarabiei cu România a fost un act de dreptate istorică, a fost voința întregii populații dintre Prut și Nistru, liber exprimată de deputații Sfatului Țării, aleși în mod democratic. În 1917-1918, oamenii politici din Basarabia au procedat ca o generație de luptători, s-au manifestat ca adevărați cavaleri ai faptelor bune și mesageri ai adevărului. În pofida pericolului ce-i pândea la fiecă cotitură a istoriei, dând dovadă de înțelepciune, de luciditate perfectă, de o strălucită abilitate politică, de o conștiință asumare a responsabilităților, cu riscul propriei vieți, cu modesta experiență politică, dar cu conștiința curată, ei au decis cu mult curaj destinul basarabenilor, eliminați din istorie mai bine de un veac.

Unirea românilor la 1918 și desăvârșirea unității național-statale, privite de la înălțimea zilelor de azi, se prezintă ca evenimentele cele mai importante din istoria milenară a poporului român. Pentru românii basarabeni, actul politic respectiv are semnificații mult mai profunde: Unirea Basarabiei cu România a pus capăt unei îndelungate perioade de oprimare politică, națională și socială, de înstrăinare de neam, i-a salvat pe românii basarabeni de la un dezastru național, dar care, spre regret, nu a putut fi evitat definitiv.

În triada desăvârșirii unității naționale românești de la 1918, Basarabia a fost prima. Provincia dintre Prut și Nistru a decis să se unească cu țara în situația în care soarta României era incertă. Fiii Basarabiei au votat Unirea din ferma convingere că drepturile și libertățile politi-

ce, sociale și naționale ale românilor basarabeni, cucerite în contextul revoluției ruse din februarie 1917, puteau fi asigurate și garantate doar în cadrul unității național-statale românești. Liderii basarabeni votând Unirea nu au ochit câștiguri, nu au vânat favoruri, nu au ținut beneficii personale. Din contra, ei puteau să obțină profituri personale conservându-și o stare privilegiată în afara spațiului politic românesc.

Prin votarea actului Unirii Basarabiei, anarhia și războiul civil ce se rostogoleau peste noi din Est au fost oprite la Nistru, dând posibilitate României, în parte și Europei de Vest, să beneficieze de condiții normale și democratice de dezvoltare.

Amintind mai sus că, în 1918, Basarabia a fost prima dintre provinciile înstrăinate care s-a unit cu Țara, nu am urmărit scopul de a face un clasament al meritelor și a stabili locuri pe podiumul național. Am făcut această constatare pentru a sublinia că românii din Basarabia, alături de cei din Bucovina, Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, au participat efectiv la constituirea României moderne. Astăzi, noi, urmașii ctitorilor statului național român, suntem în drept să pretindem calitatea de cetățeni ai României, iar odată onorați cu această calitate să acționăm în consecință.

Actul Unirii Basarabiei cu România, votat la 27 martie 1918 de către Sfatul Țării, alcătuit din reprezentanții tuturor etniilor și forțelor politice din ținut, s-a înscris ca parte componentă a firescului proces de constituire a națiunii române. După unire, la fel de firesc, s-a desfășurat procesul de desăvârșire a unității național-statale: a urmat democratizarea societății românești prin adoptarea Constituției de la 1923, la elaborarea căreia au participat reprezentanții tuturor provinciilor unite; a urmat unificarea administrativă, economică, culturală și bisericească a întregului popor.

Progresele înregistrate ulterior de Basarabia în dezvoltarea sa politică, economică, culturală și socială nu sunt altceva decât materializarea dezideratelor generației Unirii de la 1918. Atunci, în anii interbelici, românii din Basarabia, integrați în hotarele politice și etnice firești, recunoscuți și sprijiniți de celelalte popoare de pe bătrânul continent, au devenit parte a civilizației europene, au beneficiat de drepturi și libertăți democratice, de condiții de dezvoltare națională firească.

Acțiunea Sfatului Țării a întrunit adeziunea unor reprezentanți ai etniilor conlocuitoare, politica parlamentului și guvernului basarabean a fost orientată spre satisfacerea intereselor tuturor etniilor și păturilor sociale din provincie, în fine, s-a bucurat de sprijinul *comunității europene*, dacă ar fi să utilizăm o sintagmă din limbajul politic actual. Dovadă în acest sens este recunoașterea legitimității actului Unirii de către Conferința păcii de la Paris (1919-1920).

Dar adevărul nu trebuie pronunțat doar de dragul constatărilor academice, faptele înaintașilor ne obligă să tratăm cu maximă responsabilitate acțiunile noastre de moment și cele de perspectivă.

Omagierea fruntașilor basarabeni de la 1917-1918, readucerea în atenția publică a evenimentelor ce s-au produs în acest spațiu, aproape un veac în urmă, sunt subiecte cu rezonanță în realitatea actuală. Viața, repetat, ne-a pus, astăzi, în față unor noi provocări: cetățeanul este chemat să conștientizeze locul și rolul său în istorie, să se pătrundă de ideea apartenenței la civilizația românească și cea europeană, să-și asume conștient identitatea lingvistică, culturală și națională, să aprecieze și să onoreze simbolurile naționale etc.

Actul Unirii Basarabiei cu România și evenimentele ce s-au consumat imediat, privite din perspectiva istoriei, pot fi apreciate ca o experiență reușită de integrare a românilor dintre Prut și Nistru în spațiul național și, concomitent, în cel european.

Însă forțeleraului a făcut în așa fel ca Unirea declarată de Sfatul Țării „de-a pururi și pentru totdeauna” să fie de scurtă durată. Din păcate, procesul firesc de integrare politică și economică, acțiunile de sudură sufletească au fost întrerupte brutal de forțele revizioniste care, pe la mijlocul anilor '30 ai secolului trecut, devin stăpâne pe scena politică din Europa. Semnarea Pactului Molotov – Ribentropp (23 august 1939) și punerea în aplicare a prevederilor acestuia, proiectează destinul românilor basarabeni într-un alt spațiu geopolitic, mult mai feroce decât cel țarist. Acțiunile represive ale regimului sovietic instaurat în Basarabia în 1940 au țintit, în primul rând, asupra acelor care au înfăptuit Unirea. Astfel, efectele benefice ale actului Unirii Basarabiei cu România au fost anulate în urma intervenției armate a trupelor sovietice asupra României în vara anului 1940.

În cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea, românii de la extremitatea estică le-a fost dat să treacă printr-un diabolic experiment social și politic, să devină obiectul abuzului și represiunii, să cunoască totalitarismul în esența sa comunistă, să treacă printr-un șir de cataclisme sociale, derivate ale regimului totalitar sovietic. După cel de-al Doilea Război Mondial, românii din Basarabia au avut statutul de captivi, destinul lor fiind decis în laboratoarele Kremlinului, tot străini scriind și istoria spațiului basarabean.

În perioada postbelică, când o parte considerabilă a Europei s-a pomenit sub controlul cvasitotal politic și militar al Uniunii Sovietice „învingătoare”, românii basarabeni au cunoscut o nouă ediție de înstrăinare de neam, de țară, de valorile naționale și cele general-umane. De astă dată, sub noul regim, de sorginte totalitară, represiunea, îndoctrinarea politică și deznaționalizarea au atins cote inimaginabile. Deportările de la baștină, teroarea înfometării au desfigurat profilul uman și cel național al românii basarabeni. Consecințele cataclismului social, național și uman, pe care l-au trăit basarabeni „în lagărul sovietic și socialist”, astăzi fac anevoios parcursul de integrare a Republicii Moldova în spațiul național și cel european.

Din aceste două experiențe – prima de viață liberă națională și cea de-a doua de exterminare națională, una benefică și alta amară – trebuie să tragem unele învățăminte, să formulăm concluziile de rigoare, așa încât să fim în stare să ne proiectăm viitorul nostru.

Astăzi, la distanța de circa un secol de la prima opțiune europeană și națională, exprimată în 1918, Basarabia din nou se află la răspântie.

Prin parafarea Acordului de asociere cu Uniunea Europeană, semnat în cadrul Summitului parteneriatului estic de la Vilnius (26-27 noiembrie 2013), Republica Moldova a deschis un nou capitol în istoria sa – un capitol ambițios, riscant și periculos. Problemele de integrare a Republicii Moldova în spațiul național și cel comunitar european au apărut chiar în momentul semnării documentului respectiv. Decizia Ucrainei de a se abține de la semnarea Acordului de asociere a creat serioase obstacole în parcursul european al Republicii Moldova. Situația s-a complicat prin anexarea Crimeii de către Federația Rusă în 2014, demararea ostilităților în regiunile Donbas și Lugansk, lansarea proiectelor

tului Novorosia, acțiuni ce constituie un avertisment serios la opțiunea de integrare europeană a Republicii Moldova. Problemele ce există în relația cu Federația Rusă, cum ar fi, de exemplu, dependența Republicii Moldova de resursele energetice ale „partenerului strategic” din Răsărit, cea privind exportul produselor agricole și a vinurilor moldovenești pe piața rusă alimentează o stare de tensiune în această zonă geostrategică.

La acești factori de natură externă, se adaugă o serie de factori de natură internă, care, de asemenea, nu trebuie neglijați. În suita factorilor ce perturbază parcursul european al Republicii Moldova, principalul este, lucru paradoxal, însăși statalitatea moldovenească. Republica Moldova, apărută ca stat în rezultatul destrămării URSS, într-un spațiu răpit prin forța armelor din trupul României, este un stat atipic, atât în spațiul ex-sovietic, cât și în cel european. Format în rezultatul proceselor democratice de care a beneficiat societatea moldovenească la hotarul anilor '80-'90 ai secolului trecut, totuși, în momentele-cheie, trecutul totalitar al noului stat proclamat la 27 august 1991 răzbate la suprafață și își pune amprenta asupra evenimentelor. O problemă nerezolvată rămâne a fi caracterul național indefinit al statului și criza identitară a populației majoritare a formațiunii statale din stânga Prutului.

În procesul de apropiere de Uniunea Europeană Republica Moldova întâmpină piedici greu de surmontat. Pe lângă cele despre care am vorbit mai sus, menționăm și corupția, aproape generalizată, justiția nereformată, capacitățile slabe ale instituțiilor statului la nivel local și central, discrepanța dintre legislația națională la iq-ul comunitar etc. Există și probleme de identitate și mentalitate, de percepere distorsionată a perspectivei de integrare europeană. Sumând toate aceste probleme, trebuie să fim conștienți că, la momentul de față, s-a conturat un context internațional nefavorabil și o perspectivă nebulosă pentru cetățenii Republicii Moldova.

Dar mulțimea de probleme de ordin economic, istoric, identitar etc. nu trebuie să ne plaseze într-o zonă de disperare. Trebuie să fim convinși că viitorul este în mâinile noastre.

Exemplu elocvent în acest sens este decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova din 5 decembrie 2013, prin care s-a recunoscut că denumirea corectă a limbii vorbite în spațiul dintre Prut și Nistru este

limba română. Prin această decizie s-a respins conceptul de sorginte sovietică despre existența în spațiul carpato-danubiano-pontic a două limbi romanice (română și moldovenească), despre existența în același spațiu a două popoare / națiuni distincte (română și moldovenească), despre existența a două istorii diferite. Decizia Curții Constituționale trebuie înțeleasă în sensul că în spațiul dintre Nistru, Dunăre și Carpați există o singură națiune, cea română, organizată din punct de vedere politic în două state: România și Republica Moldova. Faptul că o parte din populația Republicii Moldova, la momentul de față, percepe acest adevăr prin altă optică nu sunt altceva decât efectele ideologiei perfide, diseminate pe parcursul deceniilor de îndoctrinare politică.

Evenimentele recente de pe scena politică din Republica Moldova au demonstrat că sechelele trecutului încă sunt destul de puternice. La alegerile prezidențiale din decembrie 2016 forțele progresiste românești din Republica Moldova au suferit o grea înfrângere, la cârma țării revenind, după mulți ani, adepții lui Voronin, în frunte cu Igor Dodon, care face eforturi intense să abată Republica Moldova de la integrarea ei în Uniunea Europeană, orientând-o spre Federația Rusă. În raport cu România sunt reanimate vechile concepte de sorginte sovietică.

Parcurgem un moment decisiv pentru viitorul Republicii Moldova, care necesită acțiuni pe măsură. Importanța momentului reclamă o maximă concentrare a tuturor resurselor pentru atingerea scopului propus. Clasa politică de la Chișinău se află în fața unui serios examen de responsabilitate. Dar trebuie să înțelegem că succesul integrării europene a Republicii Moldova nu depinde doar de Chișinău. Situația post-Vilnius dictează necesitatea implementării unor politici sectoriale rapide și bine gândite din partea factorilor de decizie de la Chișinău, Bruxelles și Washington, reclamă acțiuni concrete chemate să asigure securitatea și bunăstarea regiunii și a continentului european.

În cazul în care demersul pro-european al Republicii Moldova va avea o finalitate reușită, atunci acesta va constitui cea de a doua pagină de istorie politică scrisă în spațiul basarabean. Deocamdată, unica și cea mai frumoasă rămâne a fi cea de la 1917-1918.

P.S. În timp ce lucram la acest material, a parvenit știrea că, la 14 martie a. c., Camera Deputaților, forul decizional al Parlamentului României,

a adoptat proiectul de lege privind declararea zilei de 27 martie – ziua Unirii Basarabiei cu România – ca zi de sărbătoare națională. Anterior, în octombrie 2015, proiectul respectiv de lege a fost aprobat de Senat. Anual, în această zi, Guvernul României și autoritățile publice locale vor arbora drapelul de stat, iar împreună cu alte instituții (muzee, biblioteci etc.) și organizații, inclusiv neguvernamentale, vor organiza evenimente științifice și culturale, dar și manifestări publice dedicate acestei sărbători. În expunerea de motive, deputatul Eugen Tomac, autorul proiectului, a precizat că „Ziua de 27 martie 1918 este una din cele mai semnificative din istoria poporului român. Atunci, după 106 ani de ocupație țaristă, Basarabia a revenit în granițele ei firești, fiind prima provincie românească care s-a unit cu România. Este obligația noastră, a celor care astăzi răspundem în fața românilor, de a demonstra că prețuim valorile românești de veacuri și pe cei ce ni le-au lăsat moștenire. Uitarea eroilor neamului românesc, uitarea istoriei este totuna cu trădarea”.

Oficializarea zilei Unirii Basarabiei cu România constituie o manifestare a recunoștinței din partea actualei generații de politicieni români a faptelor oamenilor politici basarabeni, care, în 1917-1918, în condiții destul de complicate și riscante, au reprezentat cu onoare și demnitate interesele populației în legislativul basarabean și și-au asumat responsabilitatea pentru destinul poporului din rândurile căruia proveneau. Totodată, gestul respectiv constituie un act de reabilitare publică a deputaților Sfatului Țării, care au devenit victime ale regimului totalitar sovietic.

Sărbătoarea națională a Unirii Basarabiei cu România ne oferă o oportunitate de promovare a adevărului istoric, limbii și culturii naționale românești, un prilej de afirmare a identității naționale și europene a întregii populații a Republicii Moldova.

Gheorghe NEGRU

Mișcarea națională a românilor din Basarabia (1812-1918)



Gh. N. – născut la 27 septembrie 1955, în s. Zimovskoie, reg. Tomsk (RSFSR). Licențiat al Facultății de Istorie a Universității de Stat din Chișinău (1981). Doctor în științe istorice (1998). În perioada 2000-2010 – șeful Catedrei de științe socioumane la Academia de Transporturi, Informatică și Comunicații din Chișinău. Din 2010 cercetător științific coordonator, iar din 2012 șef al secției Istorie modernă la Institutul de Istorie al AȘM. Autor a mai multor lucrări consacrate politicilor culturale și identitare, mișcării naționale din Basarabia (1812-1918) și din RSSM.

O privire de ansamblu asupra mișcării naționale din Basarabia relevă o serie de etape care, în dependență de contextul istoric și de alți factori (asupra cărora nu putem insista acum), se deosebesc după scopurile urmărite de participanți, formele de manifestare ale rezistenței, amploarea și forța acesteia. Dacă pornim de la „fazele structurale” ale mișcărilor naționale, evidențiate de savantul ceh Miroslav Hroch¹, în Basarabia prima etapă („faza A”, eforturile activiștilor din mișcarea națională erau orientate, în primul rând, la „cercetarea scrupuloasă a trăsăturilor lingvistice, culturale, sociale și uneori istorice a grupului nedominant și la consolidarea lor în conștiința concetățenilor...”) a acestei mișcări începe în 1812 și durează până în 1900. În

The study represents a bird's eye view of the main stages of the Bessarabia's Romanian national movements in 1812-1917. By and large, the author is relying on his own research completed on the basis of new documents discovered in the archives of the Republic of Moldova, Russia and Romania. Starting from the 'structural phases' typical for national movements as described by Miroslav Hroch, a Czech scientist, the author identifies several stages of the mass national movement that lead to the creation of national-cultural organizations and of the Moldovan National Party, to the declaration of autonomy of Bessarabia, of independence and the union of Bessarabia with Romania on 27 March 1918.

cadru al acestei lungi etape, se profilează alte două perioade calitativ deosebite: 1) 1812 – încep. anilor '60; 2) încep. anilor '60 – 1900. După cum putem constata, drept hotărâre servește unirea Principatelor Române în anul 1859 și consolidarea statului român modern în anii următori care a marcat atât schimbarea paradigmei politicii naționale a Imperiului Rus în Basarabia, cât și a mentalității elitei culturale de aici. În anii 1812-1900, în pofida politicii de rusificare și izolare, a persecuțiilor autorităților țariste, s-a pus bazele, în paralel cu procesele din Principatele Române și România, dar la o scară mai mică, a identității românești moderne, dezvoltându-se în Basarabia o elită (nu prea numeroasă, e adevărat, dar reprezentând partea cea mai activă și influentă a societății) care s-a sincronizat cultural și politic cu procesele din România, „visând” la unirea cu țara respectivă. Această elită, împotriva politicii de rusificare, a generat un naționalism preponderent cultural care s-a bazat pe românismul modern, aflat în ascensiune în Principatele Române și România. Astfel a fost compensată lipsa instituțiilor culturale naționale în Basarabia și a propriilor cercetări în domeniul istoric, lingvistic și cultural.

Primul act de împotrivire în fața politicii de rusificare îl constituie respingerea, în anul 1814, a intențiilor guvernatorului I. Harting de a anula autonomia Basarabiei și legile moldovenești. Boierii au scris, în 1814, mai multe petiții, adresate țarului Alexandru I, ober-procurorului Sfântului Sinod și Comitetului de Miniștri, în care solicitau ca în administrația și instanțele judecătorești din Basarabia să fie păstrate legile moldovenești și limba română. Se solicita, de asemenea, ca mitropolitul Gavriil să fie acceptat drept diriguitor în Consiliul Suprem, iar guvernator să fie numit un moldovean, general-maiorul Ilie Catargiu².

S-au opus ferm politicii de rusificare, în anul 1919, doi judecători de la Judecătoria ținută Akerman: Lemne Machedon și Grecul. Aceștea au refuzat să semneze actele alcătuite doar în limba rusă, solicitând ca ele să fie traduse în limba maternă, pentru că ei „doresc neapărat să asculte și să înțeleagă clar în propria limbă toate chestiunile dezbătute în această judecătorie”³.

La 21 iunie 1828, guvernatorul civil ad-interim al Basarabiei expedia țarului, ministrului afacerilor interne și guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei un tabel conținând o listă a unor persoane din

Basarabia (postelnicul Inco Schino din Chișinău, sărdarul Costache Saidji din Chișinău, aga Costache Țigara din Chișinău, arhimandritul mănăstirii închinată Florești Luca din Lăpușna, județul Orhei, Anastasie Hristodul din Leușeni, județul Orhei, nobilul Anastasie Ciolac din Chișinău,) monitorizate de poliția secretă a Imperiului Rus pentru „dorința de a uni Basarabia cu Moldova”⁴. În document se specifică că „*persoanele menționate în tabel se află sub supravegherea poliției de la data de 24 iulie 1826, la indicația țarului, anunțată prin dispoziția din 10 iulie a aceluiași an a guvernatorului general al Basarabiei, contele Voronțov, în legătură cu suspectarea Domnului Moldovei, Sturdza, și a Voievodului Serbiei, Miloș Obrenovici, de intenții dușmănoase împotriva Moldovei (Basarabiei – n.n.)*”. Supravegherea nu a oferit nimic compromițător, toți suspectii basarabeni dând dovadă de un „comportament adecvat”. Din păcate, dosarul de arhivă („curățat”, probabil, în perioada sovietică), intitulat „*Corespondența guvernatorului civil cu polițiile orășenești și judecătoriale ținutale privind persoanele aflate sub supravegherea secretă a poliției pentru dorința de a uni Basarabia cu Moldova*”, nu ne oferă și alte detalii referitoare la acest caz interesant. E cunoscut însă faptul că Ioniță Sandu Sturdza a devenit, în septembrie 1822, primul domn pământean, numit după șirul lung de domni fanarioți. El a fost contestat de autoritățile țariste, fiind perceput drept un adversar al influenței ruse în Moldova și un aliat de încredere al Imperiului Otoman. Nu cunoaștem astăzi dacă suspiciunile demnitarilor Imperiului Rus indicau intențiile reale ale domnului moldovean sau dacă ele erau nefondate, determinate de orientările geopolitice ale acestuia. Oricum, documentul permite reconstituirea unui tablou mult mai complex al predispozițiilor politice ale elitei basarabene din anii imediat următori de la anexare, completând șirul de documente care atestă la unii boieri moldoveni din epocă ceea ce Ioan Pelivan a numit „încredere mistică în pravoslavia rusească”⁵.

Consolidarea sentimentului național românesc din Principatele Române în anii '30-'40 ai sec. XIX a influențat și starea de spirit a nobilimii moldovenești din Basarabia. În cadrul adunărilor nobililor și moșierilor basarabeni din anul 1839, cât și a adunării generale din 1 martie 1841, acestea, constatând starea deplorabilă a predării limbii materne în Basarabia, au solicitat extinderea predării limbii moldovenești (române) în școlile elementare lancasteriene și în școlile

județene (aceasta se preda doar în școala județeană din Chișinău și la gimnaziul din același oraș), selectarea și numirea unor profesori de limbă maternă bine instruiți, comandarea manualelor și a literaturii didactice necesare în Moldova și Valahia⁶. În acel context, ținând cont de evenimentele din Principatele Române și de dispozițiile nobilimii basarabene, autoritățile imperiale nu au îndrăznit să respingă demersurile venite de la Chișinău, chiar dacă în 1843 expira termenul de șapte ani, fixat de hotărârea Consiliului de Stat din 13 iunie 1836, pentru primirea petițiilor în limba moldovenească (română). La 3 iunie 1841, Comitetul de Miniștri al Imperiului Rus a comunicat ministrului instrucțiunii publice hotărârea, aprobată de țar, privind permisiunea de a trimite pe directorul școlilor din Basarabia, Nelidov, la Iași și Cernăuți, pentru 20 de zile, cu scopul de a achiziționa manuale pentru „predarea limbii moldovenești la Gimnaziul din Chișinău și în școlile județene și căutarea acolo a unui comisionar în acest domeniu pe viitor”⁷. Iar la 17 septembrie 1842, ministrul adjunct al instrucțiunii publice, contele Șirinschi-Șihmatov, a acceptat introducerea predării „limbii moldovenești” doar în două școli județene: din Hotin și Bălți⁸.

Sub influența proceselor politice și naționale din Principatele Române, la 6 martie 1841, adunarea nobilimii din Basarabia a decis să propună autorităților imperiale ca să extindă și în ținutul dintre Prut și Nistru prevederile Regulamentului Organic referitoare la țărani, care, din 1833, „există la frații noștri”. Motivația, făcând referire la unitatea etnoculturală a românilor de pe ambele maluri ale Prutului, este foarte sugestivă („aceiași neam pe ambele părți ale Prutului, identitatea vechilor legiuiri și obiceiuri, asemănarea climei, a solului, a obiceiurilor și înclinărilor populației sătești, totul favorizează această a noastră cere”)⁹.

În condițiile când populația din Basarabia, dar și autoritățile Imperiului Rus erau conștiente de unitatea etnoculturală a românilor din Basarabia cu cei din Principatele Române, demersul nobilului Alexandru Mișcenco și a proprietarului tipografiei și litografiei din Chișinău, Achim Popov, din 19 august 1846, adresat Comitetului pentru cenzură din Odesa, de a li se permite editarea la Chișinău a ziarului intitulat „Românul”, a fost perceput ca un fapt firesc. Demersul a parcurs toate treptele ierarhice, dar titlul ziarului nu a atras atenția și nu a indignat pe

nimeni. Documentul a fost readresat Direcției principale pentru cenzură din Sanct-Petersburg, iar apoi guvernatorului general ad-interim al Novorosiei și Basarabiei P. I. Fiodorov, care, la rândul lui, a solicitat opinia Consiliului regional din Basarabia. Consiliul regional a permis editarea ziarului „Românul” cu condiția ca acesta să „găzduiască în paginile sale știrile oficiale locale, până la momentul editării aici a unui buletin gubernial”. Deși, în decembrie 1848, Alexandru Mișcenco și Achim Popov au cerut, prin intermediul instituțiilor de cenzură din Odesa și Sanct-Petersburg, să li se comunice decizia guvernatorului general, ei nu au mai primit niciun răspuns¹⁰. Putem doar presupune că motivul acestei tăceri tactice a fost același ca și în cazul refuzului editării la Chișinău, în anii 1856-1864, în limba română și rusă, a revistei „Steluța Prutului”. A fost vorba de teama perpetuă a autorităților țariste ca nobilii din Basarabia să nu preia ideile unioniste și, în general, să nu se conecteze la fluxul curenților politice și naționale din Principatele Române, de intenția de a împiedica comunicarea spirituală, literară științifică a românilor din ambele țări.

Unirea Principatelor Române în anul 1859 a creat o situație geopolitică nouă în această parte a Europei de Sud-Est, influențând nu doar politica internă a României, ci și atitudinea autorităților Imperiului Habsburgic și ale Imperiului Rus față de statul român nou creat și față de comunitățile românești din cadrul acestor imperii. În Basarabia, mișcarea unionistă din anii '50 și unirea Principatelor au generat două procese contrapuse. A fost vorba, în primul rând, de înviorearea și fortificarea sentimentului național românesc al boierilor culți și intelectualilor moldoveni, determinând conturarea în cadrul societății basarabene a unei grupări „românofile” distincte, dând startul unei rezistențe culturale mai mult sau mai puțin directe față de politica de rusificare. Fenomenul s-a produs sub influența noului context politic constituit după înfrângerea Imperiului Rus în războiul Crimeii (1853-1856) și retrocedarea, în anul 1856, a județelor de sud ale Basarabiei (Bolgrad, Cahul, Ismail) către Principatul Moldovei. Evenimentele respective au coincis și cu o oarecare relaxare, un mic „dezgheț” al regimului autocrat, după urcarea pe tron a țarului Alexandru II (1855-1881), în urma eforturilor depuse de acesta de a reforma și moderniza structurile economice și sociale anacronice ale Imperiului Rus¹¹. Documentele rusești din acei ani consemnează activitatea culturală a grupării boierești „românofile” în frunte cu Carol

și Alexandru Cotruță, Nicolae și Aristide Caso, Constantin Cazimir, Constantin Cristi etc., orientată spre extinderea predării limbii române în școlile din Basarabia, utilizării ei în administrație și în viața publică, elaborării și publicării unor abecedare și a altor cărți didactice pentru predarea limbii române, preluării și achiziționării manualelor și a literaturii pentru elevii basarabeni din România, fondarea tipografiilor pentru publicarea literaturii în limba română, editarea ziarelor naționale, consolidarea relațiilor cu organizațiile național-culturale din România etc.

În prima jumătate a anilor 60 ai sec. XIX, a avut loc o corespondență între guvernatorii Basarabiei și organele ierarhic superioare de la Odesa și Sankt-Petersburg cu privire la gradul de pericol pentru Imperiul Rus a „curentului românofil” sau a „partidului boierilor moldoveni”. Pe lângă faptul că semnalează o evidentă resurecție națională, identitară, printre intelectualii și nobilii moldoveni din Basarabia, ca urmare a unirii din 1859 și a impactului României moderne, corespondența confirmă că pentru demnitarii Imperiului Rus termenii „moldovean – român”, „moldovenism – românism” și, respectiv, „limba moldovenească – limba română” desemnau una și aceeași realitate etnică și lingvistică, una și aceeași identitate națională, adică erau sinonime. Ipso facto, acești demnitari percepeau manifestările național-culturale ale intelectualilor și boierilor moldoveni ca un proces unitar, ca o singură mișcare. Nici vorbă de două mișcări – „moldofilă” și „românofilă” – și de contrapunerea dintre „identitatea moldovenească” și „identitatea românească” (după cum vor scrie mai târziu istoricii sovietici). Identitatea românească a constituit unica alternativă în fața rusificării, unica expresie, din punct de vedere cultural, identitar, a tendinței către modernitate a moldovenilor basarabeni¹².

Pe de altă parte, ca răspuns la unirea Principatelor Române și crearea statului român modern, fortificării sentimentului național românesc printre intelectualii și boierii moldoveni din Basarabia, dar și ca urmare a consolidării propriului naționalism rusec, s-a produs o schimbare a paradigmei politicii naționale a Imperiului Rus în Basarabia, o înăsprire drastică a politicii de rusificare, ceea ce a condus la respingerea tuturor inițiativelor intelectualilor și boierilor moldoveni privind afirmarea culturii naționale, la anularea treptată a predării „limbii moldovenești” în toate tipurile de școli. Startul „noii” politici naționale a Imperiului

Rus în Basarabia a fost dat aproximativ în anul 1862, atunci când inițiativa lui C. Cristi de a fonda o „tipografie moldovenească” a fost categoric respinsă de autoritățile țariste (de acum încolo nicio propunere a nobililor moldoveni privind dezvoltarea culturală a etnicilor români din Basarabia nu va mai fi acceptată), deoarece acesta făcea parte din numărul acelor *moldovanofili, care visau la o Românie unită și contopită*. Deși erau considerați loiali, românii basarabeni au nimerit primii în „vizorul” politicii de rusificare a Imperiului Rus din a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Au urmat, în anul 1863, polonezii, lituanienii și ucrainenii. După insurecția din 1863-1864, Polonia devine un oarecare teritoriu aflat sub supravegherea țarului și administrat de un funcționar rus. Tot atunci, în anul 1863, autoritățile țariste au adoptat o hotărâre care interzicea publicarea ziarelor și revistelor în limba ucraineană. În toate aceste cazuri, motivele care au condus la schimbarea „vitezei” politicii de rusificare a Imperiului Rus au fost diferite, dar toate au avut la bază intenția oficialităților de a suprima și controla procesele naționale considerate de ei periculoase, determinate de influențe externe. Chiar dacă demnitarii de la Sankt-Petersburg erau la curent că „partidul românofil” din Basarabia nu pune în pericol regimul țarist, așa cum se întâmplase în Polonia răsculată, și nici nu generase o mișcare națională de aceeași amploare ca în Ucraina, ei, oricum, s-au alarmat și au decis să suprimă procesul înainte ca acesta să ia avânt¹³.

La începutul sec. XX, a început a doua etapă („faza B”) a mișcării naționale din Basarabia. Atunci, conform lui M. Hroh, „apare o nouă generație de activiști care încearcă să atragă cât mai mulți adepți din rândul propriului grup etnic pentru realizarea planului de creare a viitoarei națiuni, apelând la ajutorul agitației patriotice care urmărea să „trezească” în ei conștiința națională”. La sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX elita intelectuală boierească din Basarabia a fost completată cu un grup nou de intelectuali proveniți din familii de clerici, învățători, funcționari de la sate, rezeși și alte categorii de țărani liberi care au proliferat un naționalism, denumit de ei înșiși „revoluționar” sau „național-democrat”. Cei mai de vază reprezentanți ai acestui tip de naționalism s-au dovedit a fi foștii studenți ai „pământeniei” basarabene de la Universitatea din Dorpat care, la 5 februarie 1900, în cadrul unei adunări generale, au constituit prima organizație națională ilegală din Basarabia. Ei au stabilit legături cu românii basarabeni din România, cu alte personalități de

la București, au organizat manifestări culturale naționale, s-au implicat în activitatea politică ilegală¹⁴. Liderul ei incontestabil – Ioan Pelivan –, împreună cu alți intelectuali din Chișinău și București, au contribuit decisiv, în 1905, la declanșarea mișcării naționale din Basarabia, au pus bazele presei românești, au desfășurat o amplă activitate de demontare a miturilor imperiale rusești și de cultivare a identității românești moderne, bazată pe ideea unității lingvistice, culturale și etnice a tuturor românilor aflați sub dominație străină și a celor din România liberă¹⁵. Mișcarea din 1905 a depășit cadrul naționalismului cultural al boierilor, formulând cererea autonomiei Basarabiei în cadrul Imperiului Rus și încercând să constituie și să consolideze primele structuri politice din Basarabia¹⁶.

În anul 1917, mișcarea națională din Basarabia a intrat într-o nouă etapă – a treia – care, conform periodizării lui M. Hroh, corespunde „fazei C”. În această etapă, „majoritatea populației începe să acorde o însemnătate deosebită propriei identități naționale și se formează o mișcare de masă”. După biruința revoluției democratice de la Petrograd și căderea autocrației țariste, la 27 februarie, la Chișinău, Odesa, Kiev se constituie o serie de partide politice (cel mai relevant a fost Partidul Național Moldovenesc, constituit la sfârșitul lunii martie – începutul lunii aprilie) și organizații național-culturale (Cercul Național al studenților și ostașilor români-basarabeni din Kiev „Deșteptarea”, 26 aprilie 1917, Societatea Culturală Moldovenească, Chișinău, 12 iunie 1917 etc.), se constituie comitete ale militarilor moldoveni din garnizoanele de pe frontul româno-rus din România, din sudul Rusiei, din Ucraina, iar la 23 iulie 1917 este ales Comitetul Executiv Central Moldovenesc al organizațiilor militare moldovenești în frunte cu Gherman Pântea. Ele au organizat o suită de manifestări publice, întruniri, cosfătuiri, congrese, au elaborat demersuri, declarații, memorandumuri în care au solicitat organelor locale și guvernului provizoriu soluționarea problemelor național-culturale moștenite de la regimul țarist, organizarea învățământului primar și secundar în limba română, elaborarea și editarea manualelor și a literaturii didactice în limba maternă, organizarea cursurilor pentru învățătorii din școlile primare naționale, introducerea grafiei latine, transformarea limbii române în limba oficială a administrației publice, efectuarea serviciului divin în limba maternă, încetarea colonizării Basarabiei cu populație alogenă etc. Solicitarea po-

litică inițială de bază a mișcării naționale a fost constituirea unui organ legislativ suprem – Sfatul Țării – și proclamarea autonomiei Basarabiei în cadrul Republicii Federative Democratice Rusești¹⁷. Într-un context politic intern și internațional foarte complicat, marcat de puciul bolșevic de la Petrograd din 25 octombrie 1917, de anarhia și de bandada provocată de soldații ruși bolșevizați ce se retrăgeau în interiorul Rusiei, de schimbarea dramatică a situației de pe frontul românorus și evoluția discuțiilor dintre beligeranți etc., la 21 noiembrie 1917 a fost convocat, după 105 ani de dominație țaristă, Sfatul Țării – primul parlament al Basarabiei – care, la 2 decembrie 1917, în baza dreptului la autodeterminare a popoarelor, a consfințit transformarea fostei gubernii Basarabia în Republică Populară Moldovenească, iar la 7 decembrie 1917 a ales primul guvern al acesteia. Procesul de autodeterminare națională a românilor din Basarabia a continuat la 24 ianuarie 1918, odată cu proclamarea Republicii Democratice Moldovenești independente, și la 27 martie 1918, odată cu unirea acesteia cu România. Astfel Basarabia s-a detașat din „îmbrățișarea frățească” atât a fostului Imperiu Rus, cât și a noului imperiu sovietic ce se profila la orizont.

Note ■ ¹ Мирослав Хрох, *От национальных движений к полнотью сформировавшейся нации: процесс строительства наций в Европе, Нации и национализм*. Перевод с англ. и нем., Москва, Праксис, 2002, с. 125.

² Iustin Frățiman, *Istoricul Mitropoliei Prilavia (Brăila), Chișinău, Tipografia Soc. An. „Glasul Țării”, 1923, p. 244-267.*

³ Gheorghe Negru, *Limba română în instituțiile juridice și administrative din Basarabia (1812-1828)*. În: *Caiete de Istorie*, Chișinău, an II, nr.1 (5), decembrie 2012, p. 1-2; Idem, „*Constituția*” din 1818 și funcționarea limbii române în instituțiile juridice și administrative din Basarabia. În: „Destin Românesc”. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă, 2006, nr. 2, p. 82-83.

⁴ Idem, *Țarismul și mișcarea națională a românilor din Basarabia*, Chișinău, Editura Prut Internațional, 2000, p. 119-120.

⁵ Ioan Pelivan *istoric al mișcării de eliberare națională din Basarabia*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, bibliografie și indice de nume de Ion Constantin, Ion Negrei și Gheorghe Negru, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2012, p. 63.

⁶ Gheorghe Negru, *Limba română și politica de rusificare în Basarabia*. În: „Destin Românesc”. Revistă de istorie și cultură, Ediție specială, 2011, nr. 5-6, p. 80-81, 86-88.

⁷ *Ibidem*, p. 85.

⁸ *Ibidem*, p. 94.

⁹ Leon Boga, *Lupta pentru limba românească și ideea unirii la românii din Basarabia după 1812*, Chișinău, Editura Universitas, 1993, p.216-217.

¹⁰ Gheorghe Negru, *Presa de limbă română din Basarabia și Regatul României sub impactul cenzurii țariste*. Documente din arhivele de la Moscova, Sankt-Petersburg, Chișinău, București. În: „Destin Românesc”, Revistă de istorie și cultură, Ediție specială, 2008, nr. 5-6, p. 22-30.

¹¹ Russel Sherman, *Rusia, 1815-1881*. Traducere de Radu Paraschivescu, București, Bic ALL, 2001, p. 66-129; Michael Lynch scrie despre o „linie politică liberală inițială”, abandonată apoi de țarul Alexandru II (*Reacțiune și revoluție: Rusia 1881-1924*. Traducere de Emilia Stere, București, Bic ALL, 2000, p. 21).

¹² Gheorghe Negru, *Imperiul Rus, Basarabia și identitatea românească*. În: „Destin Românesc”. Revistă de istorie și cultură, Serie nouă, Chișinău, 2016, nr.1, p. 6-13.

¹³ Gheorghe Negru, *Politica națională a Imperiului Rus în Basarabia și limba română*. În: „Akademos”. Revistă de știință, inovare, cultură și artă, 2012, nr. 2, p. 29.

¹⁴ *Idem*, *Scurt istoric al „pământeniei” studenților basarabeni din Dorpat* (sf. sec. XIX – înc. sec. XX). În: „Destin Românesc”. Revistă de istorie și cultură, Serie nouă, Chișinău, 2009, nr. 4, p. 22-29.

¹⁵ Ion Constantin, Ion Negrei, Gheorghe Negru, *Ioan Peliivan. Părinte al mișcării naționale din Basarabia*, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2011, p. 44-74.

¹⁶ Gheorghe Negru, *Revoluția rusă din 1905-1907, România și declanșarea mișcării naționale din Basarabia*, *In Honorem Alexandru Moșanu*. Studii de istorie medievală, modernă și contemporană a românilor (coord: Nicolae Enciu), Cluj-Napoca, Editura Academia Română. Centrul de Studii Transilvane: Presa Universitară Clujeană, 2012, p.337-346.

¹⁷ *Idem*, *Crearea și începutul activității Sfatului Țării în lumina unor noi documente*. În: „Revista de istorie a Moldovei”, 1997, nr.3-4, p. 18-31.

Vlad MISCHEVCA

Fațetele morale ale ocupantului: M. I. Kutuzov în Principatele Române



Vl. M. (Miscăuca) – dr., cercet. șt. coord. la Institutul de Istorie al AȘM, conf. cercet. (Associate professor, Ph.D.). Membru al Comisiei Naționale de Heraldică (din 1995). Domenii de competență: istoria relațiilor internaționale din sud-estul Europei (sec. XVIII – încep. sec. XIX), genealogia domnilor fanarioți, vexilologie heraldică, raporturi istorice moldo-elene (în special, cu Sf. Munte Athos). Semnează 12 monografii, publicate la Chișinău, Iași, Atena, Salonic.

M. I. Golenișcev-Kutuzov (светлейший князь Михаил Илларионович Голенищев-Кутузов: 5/16 septembrie 1745 – † 16/28 aprilie 1813; conform altor date, mai recent depistate, anul nașterii pare a fi – 1747 sau 1748)¹ este considerat în istoriografia rusă ca fiind „salvatorul” Rusiei în timpul invaziei napoleoniene. Dar foarte multe laturi ale vieții acestui înalt demnitar rus au fost trecute sub tăcere sau sunt încă mușamalizate. Aprecierea rolului mareșalului țarist în legătura cu dramatica Pace de la București nu poate fi deplină fără cunoașterea chipului moral al persoanei semnatare, la 1812, a verdictului Moldovei². Personaj istoric venerat de majoritatea rușilor, erou victorios al Războiului din 1812 cu Franța napoleoniană, Kutuzov este generalul care a decis, totodată, semnarea Păcii de la București, la 16 (28) mai 1812 – drept urmare Moldova dintre Prut, Dunăre și Nistru fiind anexată pentru mai bine de

The author refers to the moral aspects of Kutuzov's behavior, a Russian general in Romanian Principalities during the Russo-Turkish war of 1806-1812. As army commander and supreme commander of the Danube Infantry Army, General Kutuzov has showed himself as a satrap of the Tsarist regime, who has exploited to maximum the human and economic resources of Moldova and Wallachia. A less known aspect is the striking immorality of the aged M. Kutuzov against women.

un secol la Imperiul țarist (1812-1917). Chiar dacă vestitul istoric rus E. V. Tarle menționase că Kutuzov *nu este un Suvorov și nici un Bonaparte*, istoriografia sovietică și cea rusă contemporană îl plasează pe Mihail Illarionovici Kutuzov în pantheonul marilor comandanți de oști, erou victorios, a cărui autoritate este de necontestat. „...El este un inteligent și prudent general, care a reușit să joace un imens rol *moral* de lider național în



momentele dificile ale istoriei Rusiei. Și acest lucru este mai mult decât suficient pentru gloria sa. Pentru a-l echivala cu Suvorov și Napoleon – înseamnă doar o dată în plus să-l umilești, să provoci o respingere profundă și decisivă a cititorilor informați.”³

Nu urmărim scopul de a-l umili pe feldmareșalul conte M. I. Golenișcev-Kutuzov, dar este de datoria istoricului și necesar de a scoate din anonimatul istoriografic unele creionări, mai mult sau mai puțin cunoscute, în ceea ce privește comportamentul lui în cadrul Războiului ruso-turc din 1806-1812, purtat pe teritoriul Principatelor Române. În calitatea sa de comandant de oști și comandant suprem al Armatei Dunărene, generalul de infanterie Kutuzov s-a manifestat drept un satrap al țarismului, care a exploatat la maximum resursele umane și economice ale Moldovei și Țării Românești⁴. Acad. Constantin Bălăceanu-Stolnici menționase într-un interviu: „Generalul Kutuzov, care are reputația de a fi spus infama frază *Nu voi lăsa românilor decât ochii, ca să plângă!*, era un antiromân visceral. Victoria lui asupra lui Napoleon i-a asigurat o poziție importantă, dar e un ticălos. Atât de urât s-a comportat față de români, încât chiar Alexandru I s-a sesizat și l-a înlocuit cu altul, dar a fost prea târziu⁵”.

Într-adevăr, în aprilie 1812, amiralul P. V. Ciceagov, în timpul audienței sale la împăratul rus, înainte de a pleca în calitate de comandant suprem al Armatei Dunărene, primise de la Alexandru I și „o notă detaliată cu plângerile nefericiților locuitori ai Moldovei și Țării Românești față de armata lui Kutuzov”. Ulterior, amiralul consemnase că „documentându-mă la fața locului, am constatat că acestea sunt întru totul întemeiate și am aflat că la toate aceste plângeri Kutuzov avea un singur răspuns: *Le mai rămân ochii ca să plângă*. Suveranul, dându-mi această petiție, mi-a spus: „Eu nu mai pot să tolerez în continuare astfel de orori”⁶.

De remarcat că celebra frază circula în Principatele Române de mai multă vreme, deoarece despre aceasta relatase și diplomația franceză, precum a scris, la 5 februarie 1808, în raportul său Lamare către Champagny: „Generalii ruși continuă să ridice din aceste nefericite provincii contribuții enorme: *ei nu vor lăsa țăranilor munteni și moldoveni decât ochii ca să plângă*”⁷.

De rând cu comportamentul său dur, considerat un comandant militar „deștept” (de fapt, fiind mai mult hâtru), diplomat iscusit și demnitar slugarnic, M. Kutuzov, poreclit „vulpoiul bătrân”, „ibric de cafea” și „sătir cu un ochi”, avea drept trăsături distinctive și o iritabilitate extremă, irascibilitate și grosolanie⁸.

Joseph de Maistre menționase, în corespondența sa, faptul că față de Kutuzov împăratul Alexandru I „simțea o ostilitate nedisimulată. El i-a pus în vină, cel puțin în ochii săi proprii, ipocrizia, egoismul, viața desfrânată ș. a... Împăratul, indiferent de motiv, nu-l agreea, probabil, din cauza servilismului exagerat al acestuia”⁹.

Ca o fațetă mai puțin cunoscută se remarcă și acea imoralitate izbitoare a generalului rus (ce reflectă *comportamentul moral al unui ofițer căsătorit*), trecut de vârsta tinereții, în raport cu sexul frumos... După cum relatau contemporanii, bătrânul general era știut ca un afemeiat, căutând femei „de orice calitate ar fi fost” și „care obțineau orice de la el”¹⁰.

Această slăbiciune pentru femei a bătrânului general a fost confirmată la 1812 de mai mulți contemporani: „Generalul L. Benningsen i-a scris lui Alexandru I, din tabără de la Tarutino, despre faptul că Kutuzov nu făcea nimic, dormea mult, și nu de unul singur. El și-a adus cu sine o moldoveancă, deghizată *kazaciok*, care-i „încălzea patul”... („генерал Леонтий Беннигсен действительно писал из Тарутинского лагеря

Александр I, что Кутузов ничего не делает, много спит, причем не один. С собой он привез молдаванку, переодетую казачком, которая „грееет ему постель”). Scrisoarea a primit următoarea rezoluție din partea generalului Karl Knorring: „Rumeanțev (celebrul general din timpul Ecaterinei a II-a – *n.n.*), la vremea sa, purta cu sine patru (asemenea femei – *n.n.*). Nu este treaba noastră”¹¹.

F. V. Rostopcin în scrisoarea adresată lui Alexandru I, de la 8 septembrie 1812, în timpul retragerii armatei ruse pe drumul spre Tula, la 34 de verste de la Moscova, remarcase: „Cneazul Kutuzov parcă nu mai există – nu-l vede nimeni; stă numai culcat și doarme mult. Soldații îl disprețuiesc și îl urăsc. El la nimic nu se poate decide; o față tânără, purtând straie căzăcești, îl preocupă mai tot timpul. (...) Kutuzov – băbă-bârfitoare bătrână”¹².

De menționat că distinsul general era căsătorit. Soția sa, Ecaterina Ilicina (1754-1824), era fiica generalului-locotenent Ilia Alexandrovici Bibikov și sora lui A. I. Bibikov, un mare om de stat și militar (prieten cu Al. Suvorov și comandant suprem în lupta cu confederații polonezi și în reprimarea răscoalei lui Em. Pugacev). Ea se căsătorise cu colonelul Kutuzov în 1778 și-i născuse cinci fiice (singurul fiu, Nicolae, a murit de variola în copilărie, fiind îngropat în Elisavetgrad, în prezent Kirovograd). Ipocrizia lui nu poate fi combătută prin citatele frumoase din scrisorile sale adresate soției sau fiicelor și nici prin afirmarea unor istorici ruși, care continuă să susțină că „grija față de femei în familia sa... a fost o trăsătură distinctivă, foarte caracteristică pentru Kutuzov”¹³.

Francezul Alexandre Louis Andrault (în rusă: Александр Фёдорович Ланжерон) conte de Langeron, „marquis de la Coste, baron de la Ferté, de Sassy et de Cougny, seigneur du Mont, de Bazolle de l’Isle de Mars et d’Alligny” (născut la Paris, 13.01.1763 – mort în Rusia, 4.07.1831), l-a cunoscut personal pe M. Kutuzov și a fost în serviciul Imperiului Rus sub comanda acestui erou al Războiului pentru apărarea Patriei din 1812 (Отечественная война 1812 года), descriind discret, în amintirile sale, activitatea cotidiană a comandantului trupelor ruse din Principatele Române în timpul Războiului ruso-turc din 1806-1812. În acești șase ani de război (au avut loc numeroase negocieri de pace, fiind încheiate armistiții temporare), în armata țaristă s-au succedat șapte comandanți-șefi ai Armatei Dunărene (numită și „Молдавская

армия”), dintre care doi au fost comandanți interimari (cel de-al optulea – P. V. Ciceagov – a preluat postul de comandant-șef de la M. I. Kutuzov, deja după semnarea tratatului de pace, în mai 1812). Astfel, când, în aprilie 1811, M. I. Kutuzov a preluat comandamentul armatei ruse de la Dunăre (a fost numit la 15 martie, dar a sosit la 1 aprilie), el, de îndată ce a ajuns din Lituania la București, și-a căutat o amantă...

Caracterizarea lui M. Kutuzov și a anturajului său în timpul Războiului ruso turc din 1806-1812 (din relatările generalului armatei ruse Al. Langeron)¹⁴

„În timpul șederii la București, generalul Kutuzov nu s-a mai jenat de nimic. S-a dedat celui mai rușinos desfrâu, sfidând în chipul cel mai scandalos orice urmă de respect uman. Și-a transformat casa într-un adevărat lupanar. A lăsat deoparte orice pudoare și orice bună cuviință până într-atâta încât a rapit-o în mod public soțului ei pe această mică româncă de 14 ani de care am vorbit. Ea se numea doamna Guliano. Luxandra Bărcănescu era la acea dată „o copilă de 14 ani, nepoată a lui Varlaam, căsătorită cu un tânăr boier numit Guliano (Nicolae Guliano era căminar). Ulterior (1827-? ea a divorțat și s-a măritat cu grecul Levendi din misiunea rusă la Constantinopol – *n.n.*)”¹⁵. A făcut din ea metresă oficială, sultană favorită. Venea la el în fiecare seară și-și permitea cu ea, în fața tuturor, familiarități care degenerau în indecență, scandalizându-i pe toți oamenii cinstiți siliți să se ducă la el.

Când era invitat la dejun, trebuia poftită și Madame Guliano și după masă se închidea cu ea într-un cabinet. Vicepreședintele Țării Românești, generalul Comnen, a avut imprudența să poftescă la masă, odată cu această pereche fericită, pe soțiile generalilor, care au fost silite să părăsească casa. La baluri, în cluburi, în locurile publice mica nerușinată era văzută tot timpul alături de el. Se așeza adesea pe genunchii amantului ei de 70 de ani, se juca cu decorațiile lui și se lăsa sărutată hohotind de râs.

Societatea intimă a lui Kutuzov era formată pe potriva moravurilor obiceiurilor casei. Iată care-i erau confidenții, acoliții și prietenii intimi:

1) Mama doamnei Guliano – doamna Bărcănescu, care o învăța în taină ce trebuie să facă pentru a deștepta dorințele istovite ale generalului și venea să se bucure de rezultatul lecțiilor ei.

2) Trișorul oficial, Coroneli, cel mai stupid și mai infect dintre mizerabilii care formau acest tripou.

3) Un alt grec, numit Baroți, folosit de 30 de ani în departamentul Afacerilor Străine ca spion, trimis ca atare la Constantinopol de ministrul de război, sub pretext de a face un schimb de prizonieri. Era un tip îndemânat, fin, activ și care adesea judeca foarte bine oameni și fapte. Kutuzov l-a cultivat și el, a renunțat la misiunea și la călătoria sa și a rămas la Cartierul nostru general.

4) Un italian numit Bolianko, doctor și antreprenor de club. Era cunoscut ca fost bancher în Arhipelag, falit, apoi pungaș condamnat la spânzurătoare.

5) Nevasta lui Bolianko, ieșită din pătura cea mai de jos a locuitorilor Bucureștilor și întreținută de un aghiotant al lui Kutuzov (Kaisarov).

6) Grecul Yhany (...).

7) Un polonez numit Chodkiewitsch, escroc notoriu, recunoscut ca atare și laudându-se cu aceasta, care din fragedă tinerețe câștigase, trișând la cărți, în chip nerușinat, o avere imensă. Urmase apoi drapelul Republicii Franceze, participase la toate ororile cu care s-au mănjit iacobinii și a comis crime înfiorătoare în Italia. Se lauda că torturase și chinuise el însuși nobili și preoți la Napoli. Era arendașul lui Kutuzov. Soția sa – a șaptea pe care o luase – era drăguță și obținuse protecția bătrânului general. Venise la București sub pretextul de a prezenta contururile lui Kutuzov și a-și băga fiul în serviciu, dar de fapt ca să joace cărți și să-i jefuiască pe români și pe ruși. Abia după două luni am reușit, Kaisarov și cu mine, să scăpăm de el și asta numai pentru că a avut imprudența să joace cu ofițeri ruși, și Kutuzov s-a temut ca împăratul, care nu putea suferi jocul de cărți, să nu-i reproșeze că a ținut acest escroc pe lângă sine. Chodkiewitsch a plecat cu 12 000 de ducați, pe care i-a șterpelit de la români.

8) În sfârșit, cu regret trebuie să amintesc, la capătul acestui șir de mizerabili, pe generalul Serghei Repninsky, om spiritual, politico, de bună condiție, cu totul nepotrivit să se aplece într-o asemenea societate, dar care s-a complăcut în ea ca să ajungă vicepreședinte al Divanului Țării Românești, în locul lui Comnen, și care a trebuit să plece în Polonia la armata principelui Bagration.

În această mocirlă se bălăcea, în mod public, un bătrân de 68 de ani, decorat cu toate ordinele rusești. În mijlocul acestei societăți infecte și-a dus viața.¹⁶

Nimic nu este mai dezgustător decât un moșneag desfrânat, iar ceea ce sporea dezgustul inspirat de purtarea lui Kutuzov era pericolul prezentat de asemenea legături și influența condamnată pe care toate aceste specimene o aveau asupra lui. Nu se pricepea să refuze ceva acestor paraziți, care dispuneau de toate posturile, de toate favorurile... Cabinetul, cancelariile lui Kutuzov erau astfel centrul tuturor intrigilor. Neputinciosul și vinovatul moșneag era hărțuit de toți acești indivizi care căutau să-i câștige încrederea și care, îndată ce o aveau, abuzau de ea în chip nerușinat. (...)

Fiecare slujbaș, fiecare parazit, fiecare codoș dintr-aceștia avea un scop: speranța unui post și a unei averi... Nenorociții țărani români au fost atât de cumplit chinuiți, încât mulți au fugit în Transilvania. S-au văzut ispravnici așezând femeile pe cărbuni și biciuind copiii ca să le smulgă puținii bani ce le rămăseseră după ce soții sau tații fugiseră..., dar niciunul din acești ucigași n-a fost pedepsit decât cu pierderea slujbei și mulți și-au și păstrat-o chiar. În această împrejurare Kutuzov a manifestat o indiferență absolut de neiertat...”

Cele prezentate sunt doar unele din obiceiurile și laturile mai puțin cunoscute ale comportamentului lui M. I. Kutuzov, care-i completează caracteristica morală a marelui comandant de oști rus și aristocrat ortodox, ale cărui monumente continuă să fie instalate în Transnistria separatistă (osemintele sale zăcând în Catedrala Kazan din Sankt Petersburg)¹⁷.

Note ■ ¹ Л. Ивченко, *Кутузов*. (Серия ЖЗЛ). М., 2012, с. 27-28.

² Cf. abordări critice ale activității lui Kutuzov expuse de istoricii ruși: Н. А. Троицкий, *Фельдмаршал Кутузов. Мифы и факты*. М., 2002; Л. Л. Ивченко, М. И. Кутузов в отечественной историографии. Проблемы изучения биографии полководца, în: *Французский ежегодник – 2012: 200-летний юбилей Отечественной войны 1812 года*. М., 2012, с. 174-190.

³ *Из литературного наследия академика Е. В. Тарле* / Е. В. Тарле; сост.: В. А. Дунаевский, В. И. Дурновцев, Е.

И. Чапкевич. Москва: Наука, 1981, с. 241 („Кутузов – замечательный полководец, но он не Суворов и не Бонапарт. Он умный, осторожный генерал, сумевший сыграть громадную моральную роль народного вождя в труднейший момент русской истории. И этого более чем достаточно для его славы. Равнять его с Суворовым или Наполеоном – значит лишь без нужды унижать его, вызывая на основательные и решительные противоречия всех знающих читателей.”).

⁴ Vezi: Al. Agachi, *Țara Moldovei și Țara Românească sub ocupația militară rusă (1806-1812)*. / Ediția a 2-a revăzută și completată, Chișinău, Editura Pontos, 2008, 386 p.

⁵ <http://jurnalul.ro/special-jurnalul/nu-voi-lasa-romanilor-decat-ochii-ca-sa-planga-613916.html> (accesat la 2.05.2016)

⁶ Из записок адмирала Чичагова (Дела Турции в 1812 году), în: *Русский архив*, № 9. М., 1870 г., стб. 1525; См: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XIX/1800-1820/Cicagov_P_V/text1.htm „Государь, отпуская меня, передал мне пространную записку с жалобами несчастных жителей Молдавии и Валахии на армию Кутузова. Впоследствии, поверяя на месте, я нашел, что они совершенно справедливы и узнал, что на все заявления Кутузов отвечал: „У них останутся глаза, чтобы плакать”. Государь, отдавая мне означенную записку, сказал: „Я не могу далее позволять такие ужасы”.

⁷ Hurmuzaki, vol. XVI, București, 1912, piesa MDCCXXX, p. 833.

⁸ Н. А. Троицкий, *Фельдмаршал Кутузов: мифы и факты*. М., 2002, с. 349-352.

⁹ Жозеф Де Местр, *Петербургские письма, 1803-1817*. СПб.: Инапресс, 1995, с. 218, 237. („Он ставил ему в вину, по крайней мере в собственных своих глазах, двуличие, себялюбие, развратную жизнь и пр.”).

¹⁰ Violeta-Anca Epure, *Războiul ruso-turc (1806-1812) și societatea românească în viziunea consulilor și voiajorilor francezi în Principate*, în: *Prin labirintul istoriei: stat, societate și individ în perioada construcției naționale* / coord. D. Vitcu, Iași, Editura Junimea, 2009, p. 72.

¹¹ Виктор Безотосный (зав. отделом Государственного Исторического музея) http://gazeta.aif.ru/online/aif/1195/10_01_ultima_accesare_la_21.09.2012

¹² А. В. Шишов, *Неизвестный Кутузов*. М., 2001, с. 378. («Князя Кутузова больше нет – никто его не видит; он все лежит и много спит. Солдат презирает его и не-

навидит его. Он ни на что не решается; молоденькая девочка, одетая казаком, много занимает его... Кутузов, старая баба-сплетница»).

¹³ Л. Ивченко, *Кутузов*. (Серия ЖЗЛ). М., 2012, с. 27.

¹⁴ Arud: *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. Serie nouă. Vol. I (1801-1821) / Red. responsabil acad. P. Cernovodeanu. București, 2004, p. 355-358; Hurmuzaki. Vol. III. Supliment 1: 1709-1812 / culese de A. I. Odobescu. București, 1889, p. 381-383; Ланжерон А.Ф. Из «Записок графа Ланжерона» о Русско-турецкой войне 1806–1812 гг., în: М.И. Кутузов, *Тактика победы*. М.: Эксмо, 2011, с. 295–412.

¹⁵ Cf.: Hurmuzaki. Vol. III. Supliment 1: 1709-1812. București, 1889, p. 382; *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. Serie nouă. Vol. I (1801-1821). București, 2004, p. 349.

¹⁶ „Contele Voronțov spunea, cu răutate, dar foarte potrivit, că acestei societăți nu-i lipsea ca să fie perfectă decât prezența soției și a celor două fiice mai mari ale lui Kutuzov” <Nota lui Al. Langeron >.

¹⁷ И. Благодатских, М. И. Кутузов в военно-историческом наследии Приднестровья, în: *Русин*. 2012. №4, с. 39-48. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/m-i-kutuzov-v-voenno-istoricheskom-nasledii-pridnestrovyia> (accesat: 30.04.2016): „La 11 octombrie 1997, la Tiraspol, în piața Borodino de lângă Casa ofițerilor, a fost instalat monumentul lui M. I. Kutuzov, lucrare a sculptorului Kuznețov. Memoria lui M. I. Kutuzov este imortalizată în numele străzilor orașelor transnistrene (Dubăsari). Pe teritoriul cetății Bender, la intrarea în cetate, a demarat crearea Panteonului Slavei Ruse, dedicat celor mai proeminenți comandanți militari ruși. În acest Panteon a fost instalat, în anul 2009, primul bust – general-feldmareșalului M. I. Kutuzov”.

Dorin CIMPOEȘU

Moldovenism versus Româanism (I)

D.C. – prof. univ., dr. în istorie, Academia „Al. I. Cuza”, București, autor, printre altele, al volumelor *Gubernarea de centru-dreapta în Basarabia (Republica Moldova) 1998-1999* (2009); *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova* (2008); *Republica Moldova, între România și Rusia* (Premiul Salonului Internațional de Carte, Chișinău, ediția a XIX-a, 2010). Specialist în Istoria contemporană a României, inclusiv a Basarabiei (1918 – prezent), profesor de Istoria contemporană a românilor și Istoria instituțiilor românești contemporane.

Originea**Poporul moldovenesc conceput în laboratoarele Moscovei**

Ideologia moldovenismului sau „fundamentalismul moldovenesc”, cum mai este cunoscută, a fost fondată „științific” de istoriografia sovietică, unul dintre reprezentanții de frunte ai acesteia fiind academicianul Artiom Lazarev care, printr-o ironie a istoriei, avea să conducă, în calitate de decan de vârstă al deputaților, ședința de deschidere a primului Parlament al Republicii Moldova, rezultat din cele dintâi alegeri libere și democratice, desfășurate la 27 februarie 1994.

Aceasta a fost creată din ordinul centrului (secția de propagandă a PCUS), din două considerente:

- din nevoia de a atribui o identitate unor teritorii și populațiilor care le locuiau, rupte prin forță din trupul unor țări integre din punct de vedere teritorial, care au fost transformate în entități teritorial-administrative, respectiv republici unionale ale imperiului sovietic;
- dintr-o previziune sau perspectivă istorică, pe care Moscova țaristă și, mai ales, cea sovietică a luat-o în calcul, anume aceea a po-

sibilității ca aceste teritorii să revină la patriile-mamă într-un context internațional sau regional favorabil.

În această matriță se încadrează perfect cazul teritoriului românesc dintre Prut și Nistru care, în urma dezmembrării imperiului sovietic, s-a proclamat ca stat independent, sub numele Republica Moldova, în baza dreptului la autodeterminare, principiu lansat, pentru prima dată, la începutul secolului al XX-lea, de către președintele american W. Wilson.

Pseudoistoricii sovietici au creat mai întâi, în mod artificial, un popor denumit „moldovenesc”, căruia i-au atribuit o limbă numită, desigur, „moldovenească”, caracteristici rupte complet de prototipul populației românești din dreapta Prutului. Apoi, pentru a legitima existența acestui „popor moldovenesc” și a-i asigura continuitatea istorică și apartenența la spațiul imperial ruso-sovietic, i-au creat un trecut statal. În realizarea acestei construcții, au plecat de la un adevăr istoric: întemeierea statului feudal Moldova la mijlocul secolului al XIV-lea (1359). În continuare însă eșafodajul este clădit pe mistificare și o interpretare tendențioasă a proceselor istorice, izvorâte din interese politice imperiale. Potrivit istoricilor sovietici, așa-zisa statalitate (o noțiune improprie, de sorginte sovietică – *n.n.*) a voievodatului Moldova ar fi servit intereselor cotropitorilor străini. Odată cu formarea statului român modern, la 24 ianuarie 1859, „statalitatea moldovenească” ar fi fost lichidată și doar revoluția bolșevică ar fi permis reconstituirea „statalității sovietice moldovenești”.

Republica Democratică Moldovenească – marca independenței față de „cotropitorii români”

În opinia reprezentanților istoriografiei sovietice, „statalitatea poporului moldovenesc” a cunoscut mai multe etape, trecând prin declararea, la 2 decembrie 1917, a Republicii Democratice Moldovenești, transformată la 24 ianuarie 1918 în Republica Moldovenească Independentă. Următorul pas ar fi fost formarea Republicii Moldovenești Autonome pe malul stâng al Nistrului în 1924, ca „rezultat al cerințelor reprezentanților muncitorimii, țărănimii și intelectualității multinaționale din zonă”.

Idealul național al moldovenilor, pretinde acad. A. Lazarev, s-ar fi înfăptuit în 1940, când „masele muncitoare din Basarabia au restabilit

puterea sovietică (necunoscută de acest teritoriu, deoarece revenise la Patria-mamă, la 27 martie 1918 – *n.n.*) și s-au reunit cu Patria sovietică”, finalizându-se procesul de formare a „statalității poporului moldovenesc”, care s-ar menține și în ziua de azi.

Aceste artificii ale istoriografiei sovietice au fost promovate metodic, decenii la rând, de către propaganda comunistă din RSS Moldovenească. Aceasta s-a făcut pe toate căile și prin mijloace diversificate, inclusiv prin izolarea de România a populației din acest perimetru, inclusiv prin măsuri de rusificare a moldovenilor, de modificare a componenței demografice, precum și de înăbușire a oricăror manifestări de renaștere națională a autohtonilor.

Moldovenismul, folosit de Moscova pentru contracararea renașterii naționale a românilor

Aceasta era situația în anii de început ai Mișcării democratice pentru susținerea restructurării, transformată la scurt timp în Frontul Popular din Moldova, când RSS Moldovenească a început să se desprindă de fosta URSS și să iasă de sub influența ideologiei vechiului regim comunist.

În acest vid ideologic, mișcarea de renaștere națională, condusă de intelectualitate, cea mai înaltă conștiință a societății, a readus în prim-plan adevăratele valori ale unei culturi și spiritualități careia îi aparținea de drept și de care a fost ruptă o lungă perioadă de timp. Această dimensiune temporală a fost de scurtă durată și este cuprinsă între anii 1989 și 1991, când, sub presiunea maselor, s-au înfăptuit marile realizări ale mișcării: revenirea la limba română, istoria și etnonimul populației majoritare românești. Procesul nu s-a produs în mod linear, firesc și pașnic, ci într-o permanentă confruntare cu nomenclatura comunistă, educată, formată și indoctrinată la școala moldovenismului sovietic, care nu înțelegea să cedeze de bună voie în fața noilor procese istorice.

Văzându-și amenințate pozițiile și speriate de amploarea curentului renașterii, care impunea o identitate reală, naturală formațiunii statale rezultate din destrămarea imperiului sovietic, așa-zisele elite politice comuniste au apelat la ideologia moldovenismului pe care o aveau la

îndemână (gata pregătită), declanșând o ofensivă puternică împotriva realizărilor obținute de mișcarea de renaștere națională.

Istoria evenimentelor de după anul 1991 este comparată cu istoria unei lupte continue între ideologia moldovenismului și curentul românismului, care reprezintă suportul existențial și veșmântul natural al populației românești majoritare, luptă care nu s-a încheiat nici astăzi și care va persista încă multă vreme de aici încolo.

Instituționalizarea

Moldovenismul, reacție la schimbările democratice proeuropene

Instituționalizarea moldovenismului a cunoscut mai multe perioade. Prima și cea mai lungă în timp a fost cea dintre anii 1991-1994. În acest interval, forțele politice neocomuniste aflate la putere și clientelele lor, cuprinse de sindromul legitimității, au promovat teza moldovenismului, în primul rând, ca o contrareacție față de contestarea menținerii la guvernare, iar în al doilea rând, ca rezistență la valorile democratice occidentale, asociate forțelor de orientare proeuropeană și proromânească. Îmbrățișarea moldovenismului ca ideologie de stat a revenit unei părți importante a nomenclaturii comuniste, forțelor de extremă stângă (comuniști, socialiști și interfrontiști), cât și unor grupuri așa-numite patriotice ale rusofonilor autohtoni. Printre primii promotori ai noii ideologii de stat a fost Victor Pușcaș (fost vicepreședinte al Parlamentului sovietic de dinainte de primele alegeri libere din februarie 1994 și președinte al Partidului Republican, iar apoi președintele Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova), care vedea în moldovenism „salvarea națiunii moldovene” și a „statului moldovenesc”.

„Pro Moldova” – asociația pentru formarea conștiinței moldoveniste

În preajma alegerilor parlamentare, ideologia moldovenismului a cunoscut o recrudescență fără precedent, asigurându-și sprijinul celor mai conservatoare și ostile forțe față de curentul modernizării societății. Inițial, în diferite raioane, au fost formate grupuri de rezistență pen-

tru contracararea „eforturilor unioniste din Moldova și România”, care, la scurt timp, au pus bazele mișcării patriotice „Pro Moldova”, „spontan constituită”. Inițiatorul acestei mișcări, devenit ulterior ideologul moldovenismului, a fost pseudoistoricul Vasile Stati, care a semnat, cu numele P. P. Moldovan, și prima lucrare consacrată noii ideologii de stat, intitulată *Moldovenii în istorie*.

Mișcarea „Pro Moldova” și-a declarat sprijinul total pentru Partidul Democrat Agrar (PDAM), în al cărui program erau înscrise la loc de frunte tezele moldovenismului, care a câștigat alegerile parlamentare și a devenit partid de guvernământ, ridicând fundamentalismul moldovenesc la rangul de politică de stat.

În primele sale declarații, mișcarea enunța principalele obiective politico-programatice: revizuirea critică a concepției „integrării spirituale moldo-române”, dezvoltarea unei politici de stat privind „formarea conștiinței moldovenești”, aprofundarea integrării în CSI și necesitatea adoptării unei ideologii de stat în Republica Moldova.

Propunându-și, în acest scop, „salvarea statalității, integrității și suveranității statului”, „Pro Moldova” cerea autorităților să excludă din procesul de învățământ studenții și profesorii „care nu respectă dreptul moldovenilor de a rămâne o națiune distinctă de cea română”.

Moldovenismul lui Mircea Snegur

Moldovenismul dobândește o mare extensiune și cuprinde întreaga clasă politică neocomunistă, de la centru la extrema stângă a eșichierului politic. Acesta cunoaște o efervescență pe măsura apropierii datei alegerilor parlamentare, devenind o redutabilă armă politică în lupta cu forțele de dreapta, pro românești, precum și o cale sigură de a obține un important capital electoral. Ideologia moldovenismului îl molipsește inclusiv pe șeful statului, Mircea Snegur, care organizează o amplă manifestare la 5 februarie 1994, cunoscută sub numele de Congresul „Casa noastră – Republica Moldova”, în cadrul căruia a rostit o importantă cuvântare, dedicată tezelor moldoveniste. Președintele făcea trimitere la „viabilitatea tradiției multisekulare a statalității noastre”, la „legitimitatea și temeiul istoric al dreptului nostru de a fi un stat, de a ne numi popor moldove-

nesc”. Recunoscând „adevărul istoric că poporul moldovean are aceleași rădăcini romanice ca și neamurile din România”, Mircea Snegur afirma că „nu avem dreptul să ascundem că dorința de a fi stăpâni în propria casă a fost prezentă în inimile moldovenilor chiar și în perioada dintre anii 1918-1940, când, s-ar părea, nu se putea visa o altă libertate decât cea de a trăi împreună cu frații de sânge”. Ca și istoricii sovietici, Mircea Snegur dă o ripostă celor care „încearcă să pună la îndoială existența Republicii Moldova”, reafirmând „tradiția național-istorică a moldovenilor” și „dorința de nestrămutat a poporului... de a-și vedea realizată năzuința de a trăi într-un stat liber și independent”.

Demersurile susținătorilor moldovenismului au căpătat o valoare deosebită în momentul în care forțele care și-au însușit această ideologie nocivă au preluat puterea în stat, iar reprezentanții lor majoritari în noul Parlament au început lucrul la elaborarea primei Constituții democratice a Republicii Moldova. Ideologii moldovenismului, Artiom Lazarev, Vasile Stati, Valeriu Senic și alții, ajunși în Parlament în calitate de deputați, au făcut ca dezbaterile în jurul tezelor principale ale acestei ideologii (sintagmele „popor moldovenesc” și „limba moldovenească”) să fie deosebit de dure și controversate. Cu toate că textul Constituției, adoptat la 29 iulie 1994, stipulează în Art. 5(2) că „nicio ideologie nu poate fi instituită ca ideologie oficială a statului”, preambulul acesteia și Art. 13 (1) fixează și consacră noțiunile definitorii ale moldovenismului („popor moldovenesc” și „limba moldovenească”), ridicându-l la rangul de politică de stat.

Ținta moldovenismului: statul ultranaționalist Republica Moldova

Importanța anului 1994 pentru instituționalizarea moldovenismului ca doctrină oficială este apreciată în mod relevant de politologii Valeriu Moșneaga și Gheorghe Rusnac în monografia „Republica Moldova. Alegerile Parlamentare (1994) și Geografia Politică a Electoratului” apărută în Editura „Tipografia Centrală” din Chișinău, în 1997.

Potrivit acestora, „anul 1994 se caracterizează prin consolidarea pe mai departe a pozițiilor statului independent moldovenesc”. În rezultatul primelor alegeri pluripartidiste democratice în Parlamentul republicii, au

fost puse bazele politice de întărire a independenței. Rezultatele sondajului „La sfat cu poporul” (6 martie 1994) au pus bazele politico-sociologice reale ale statalității moldovenești. Pentru prima dată, în istoria poporului moldovenesc, majoritatea absolută a cetățenilor s-a pronunțat prin vot direct „pentru” un stat moldovenesc integral și independent, a confirmat dorința de a trăi în pace, înțelegere și colaborare atât în „Casa noastră – Republica Moldova”, cât și pe întreaga planetă.

Adoptarea Constituției Republicii Moldova – continuă autorii monografiei – a devenit baza politico-juridică fără de care este imposibilă construirea temeinică a statului independent moldovenesc.

Astăzi, principalul obiectiv constă în a pune temeliele, a demonstra eficacitatea reală politico-economică și perspectiva statalității moldovenești. Anumite mișcări pozitive în această direcție deja sunt atestate (stabilizarea valutei naționale, de exemplu, practica economico-culturală a „pactului dintre Vest și Est și altele”).

Moldovenismul, arma lui Mircea Snegur în combaterea separatismului

În legătură cu semnificația sondajului sociologic „La sfat cu poporul”, organizat imediat după câștigarea alegerilor de către promotorii moldovenismului, la care autorii monografiei de mai sus fac trimitere, președintele Mircea Snegur făcea următoarele comentarii:

„Sondajul constituie un eveniment de o importanță majoră pentru destinul poporului. Pentru prima dată, oamenii acestui pământ au avut, în sfârșit, posibilitatea să decidă ei înșiși ce politică urmează să promoveze statul lor.

În pofida multiplelor tentative ale opoziției de a împiedica desfășurarea normală a sondajului, acesta totuși a avut loc.

Am înalta onoare de a aduce la cunoștința dumneavoastră și a întregii lumi răspunsul pe care l-a dat poporul la întrebarea sondajului.

Rezultatele finale: total cetățeni cu drept de vot 2.407.964; total cetățeni care s-au prezentat la urne 1.808.294, adică 75,1%. Dintre aceștia, 95,4% au răspuns cu «Da», 2% cu «Nu», iar 2,6% din buletine au fost anulate.

S-au demonstrat astfel dorința nestrămutată de a construi un stat suveran și independent, precum și justetea politicii promovate în această direcție de către conducerea Republicii Moldova.

S-au demonstrat voința și înțelepciunea poporului cunoscute acum în mod convingător de către întreaga lume. Instituțiile statale și componentii lor au prima și sfânta obligație de a le respecta și promova.

Răspunsul la sondaj pune bazele viitoarei Constituții a Republicii Moldova. Aceasta este liantul care garantează restabilirea integrității teritoriale și politice a statului nostru.

«Da»-ul hotărât și convingător demonstrează enormul interes al maselor populare față de viitorul lor, punând capăt diverselor speculații vehiculate până acum în numele poporului (de cine nu-i era numai lene să o facă).

De acum înainte astfel de speculații nu mai sunt valabile nici pentru cei care au format Consiliul Național al Unirii, nici pentru cei care, profitând de lozincile provocatoare ale ultrapatrioților, au speriat populația din raioanele de est ale republicii, provocând escaladarea conflictului armat, soldat cu mari pierderi de vieți omenești.

Rezultatele îi vor ajuta pe compatrioții din această zonă a țării să înțeleagă cu desăvârșire cine le-a spus în ultimii ani adevărul și cine i-a mințit, speculând pe seama viitorului Republicii Moldova.

Viitorul este unul singur: un stat independent, unitar și indivizibil.

Împreună cu noul Parlament vom face față acestor aspirații sacre, salutate și acceptate de către întreaga comunitate mondială.

Să ne amintim mereu de marile adunări naționale din 1989, 1990 și 1991, unde s-au scandat «suveranitate», «independență», «stăpâni la noi acasă».

Moldovenismul a fost, astfel, justificat de Mircea Snegur prin încercarea de combatere a separatismului. Faptul că tentativa de justificare a fost superfluă o demonstrează nesoluționarea problemei nistrene până astăzi.

Instituționalizarea moldovenismului și legitimarea acestuia ca ideologie a statului a marcat triumful sindromului „națiunii divizate” în Republica Moldova și a creat cadrul juridic necesar manifestării fundamentalismului moldovenesc pentru o lungă perioadă de timp.

Forme de manifestare, căi și mijloace de acțiune

Salvarea națiunii moldovene: lupta împotriva românismului

În plan nestatal, „salvarea statalității, integrității și suveranității statului” a revenit unor organizații neguvernamentale, special create în acest scop și sprijinite de către unele forțe politice aflate în structurile puterii sau în afara acestora: Partidul Democrat Agrar din Moldova (PDAM), Partidul Socialist din Moldova (PSM), Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM), Mișcarea „Unitate-Edinstvo” și altele. Cele mai active dintre acestea s-au dovedit a fi și rămân Mișcarea patriotică „Pro Moldova”, Uniunea Veteranilor și Asociația oamenilor de știință (sovietici) „Nicolae Milescu Spătaru”. În perioada ulterioară adoptării Constituției, activitatea acestora se intensifică și se radicalizează, invocându-se cu persistență și în mod consecvent respectarea textului și spiritului acesteia privind etnonimul și glotonimul „moldovenesc” și „moldovenească”.

Pe parcursul anilor 1995-1996, Mișcarea „Pro Moldova” a apelat la un discurs politic agresiv și virulent, cerând Guvernului Sangheli în mod ultimativ să recheme studenții și doctoranzii moldoveni din România, să anuleze deciziile și decretele care nu acceptă termenul „limba moldovenească” și să stopeze așa-zisa ofensivă a românizării. Alte măsuri preconizate de Mișcare și care trebuiau întreprinse de Executiv vizau: „depistarea și prevenirea promovării ideilor ostile poporului și statului”, identificarea și „corectarea acțiunilor antimoldovenești și eliminarea unor idei false, cum este integrarea spirituală a celor două state românești, eliminarea profesorilor și studenților care au participat la acțiunile de protest din martie 1995...” „Iată de ce – arătau autorii manifestului Mișcării – organizarea centralizată la cel mai înalt nivel a luptei împotriva ideologiei românismului este unicul mijloc care poate salva națiunea moldovenească de la pieirea ei inevitabilă”.

Moldovenismul practicat deschis de Guvernul Sangheli

Partidul Democrat Agrar (PDAM) de guvernământ, îndeosebi aripa sa radicală în frunte cu deputații Dumitru Moțpan, Vasile Stati, Anatolie Popușoi, Victor Cegan și ex-premierul Andrei Sangheli, s-a dovedit a fi cel mai receptiv la cererile Mișcării patriotice „Pro Moldova”, asigurând prezența materiale-

lor elaborate de aceasta în publicațiile „Moldova Suverană” și „Nezavisimaia Moldova”, controlate de Guvern și Parlament și finanțate din banul public, precum și susținerea activă a comitetelor executive raionale în organizarea unor seminarii în diverse localități, în vederea popularizării și îndoctrinării „maselor largi” cu tezele ideologiei de stat – moldovenismul. Relevante au fost și contactele periodice ale fostului prim-ministru Sangheli cu liderii Mișcării, care, pentru sprijinul promis acestuia în alegerile prezidențiale din noiembrie 1996, au beneficiat de mijloace financiare necesare lansării publicației „Glasul Moldovei”, o replică la ziarul unionist „Glasul națiunii”.

O consecință directă a conlucrării între Mișcare și putere au reprezentat-o acțiunile întreprinse de către Ministerul Învățământului și rectorul Universității de Stat din Moldova, Gheorghe Rusnac, relative la încercarea de schimbare a cursului de „Istorie a românilor”, predat de instituțiile de învățământ superior, care au provocat deșteptarea conștiinței naționale generațiilor tinere și declanșarea marilor demonstrații ale studenților și elevilor din martie-aprilie 1995 din Republica Moldova.

În prima jumătate a anului 1996, între „Pro Moldova” și partidul de guvernământ raporturile s-au consolidat și s-a inițiat o tentativă de regroupare a forțelor de stânga și extrema stângă într-un Bloc electoral al forțelor populare patriotice, constituit din PDAM, PCRM, PSM și Mișcarea „Unitate-Edinstvo” și unele societăți național-culturale, care au la baza programelor lor ideologia moldovenismului, în scopul susținerii candidaturii liderului agrarian Andrei Sangheli pentru mandatul de președinte al Republicii Moldova. Numai inadvertențele interne și jocurile politice ale adversarilor (Petru Lucinschi, Mircea Snegur și Vladimir Voronin) au făcut ca această tentativă să eșueze lamentabil, ca și candidatul partidului aflat la putere.

Moldovenismul, sinonim al existenței statale a Republicii Moldova

Fundamentarea teoretică a ideologiei moldovenismului a continuat și s-a dezvoltat și după instituționalizarea politică a acesteia. Pe lângă promotorii clasici ai acestei ideologii, a apărut acum o pleiadă de discipoli ai acestora grupați în jurul Asociației politologilor, Facultății de Științe Politice a Universității de Stat, Academiei de Științe și Academiei de Studii Economice.

Cei mai reprezentativi au fost: prof. dr. Gheorghe Rusnac, rectorul Universității de Stat; conf. dr. Valeriu Moșneaga, șeful Catedrei de politologie a Facultății de Științe Politice; prof. dr. Alexandru Zavtur, șeful laboratorului „Conflictologia” al Facultății de Științe Politice; Alexei Tulbure, deputat, fostul șef al Direcției relații externe a Parlamentului; conf. dr. Valentin Beniuc, șeful Catedrei de relații internaționale a Facultății de Științe Politice; dr. Belostecnic Ala, colaborator științific superior la Institutul de filosofie, sociologie și drept al Academiei de Științe.

Acest grup a organizat la Chișinău, în perioada 13-18 octombrie 1996, un simpozion moldo-german cu tema „Statul național în societatea polietică: Moldova în anii '90”, la care au participat aproximativ 50 de cercetători și oameni de știință din Republica Moldova, Germania și Austria.

Comunicările susținute de unii dintre participanți au fost adunate și publicate în volumul cu același nume de către UP „MART” din Chișinău, în 1997.

Au reținut atenția în mod deosebit studiile care tratează problemele „statalității Republicii Moldova” și „identității moldovenești”, implicit ideologia moldovenismului:

- „Învățămintul și consolidarea statului Republicii Moldova”, de Gheorghe Rusnac;
- „Identitatea moldovenilor din Republica Moldova”, de Alexei Tulbure;
- „Reformele politice și consolidarea statalității independente moldovenești”, de Alexandru Zavtur și Alexandru Roșca;
- „Consolidarea statalității Republicii Moldova în contextul relațiilor internaționale europene: probleme și soluții”, de Valentin Beniuc.

Ne vom referi, în continuare, doar la studiul prof. dr. Gheorghe Rusnac, figura cea mai proeminentă a grupului.

În preambulul acestuia, rectorul Universității de Stat își propune să definească noțiunea de „statalitate”, devenită, după declararea independenței Republicii Moldova (27 august 1991), una din cele mai actuale probleme și cea mai controversată.

Potrivit acestuia, „societatea moldovenească” s-ar fi împărțit între „stataliști” și „antistataliști”, majoritari fiind primii. „Antistataliștii”, minoritari, ar vedea existența Republicii Moldova „doar în componența altor state: România, Rusia ori Ucraina”, ceea ce reprezintă „un joc politic de prost gust”, deoarece „statalitatea” acestui teritoriu a devenit o realitate recunoscută de întreaga comunitate internațională.

În ceea ce privește noțiunea de „statalitate”, Gheorghe Rusnac afirmă că aceasta ar însemna „o etapă istorică de dezvoltare a țărilor (...) care au reușit să-și creeze propriul stat, ori să reanimeze statalitatea pierdută anterior (fie că și-a pierdut independența sub presiunea statelor vecine, fie că s-a unit benevol cu un alt stat). Statalitatea – constată autorul – nu este doar un atribut al societății și un indice al dezvoltării acesteia, dar și o ideologie, o orientare social-politică și culturală îndreptată spre dezvoltarea statului, protecția lui și perfecționarea organizării politice a societății”.

De la statalitate la ultranaționalism revizionist moldovenesc

Rectorul Universității de Stat merge mai departe cu dezvoltarea noțiunii și relevă că „Statalitatea automat presupune folosirea limbii oficiale de stat, a simbolicii de stat (imnul, drapelul și stema), a normelor specifice de organizare politică a societății (forme de guvernare, construcția statală, relații internaționale, structura puterii de stat)”.

Aplicând noțiunea definită în acest mod la situația Republicii Moldova, Gheorghe Rusnac relevă că aceasta reprezintă „un caz aparte”. „Moldovenii, națiunea titulară a republicii, au avut statul lor național. Țara Moldovei a existat cu statutul său juridic din anul 1359, până când expansioniștii din Austro-Ungaria (1775) și Rusia (1812) au dezmembrat teritoriul național, au inclus cu forța în componența lor pe strămoșii noștri. Populația autohtonă dintre Prut și Nistru (...) a fost lipsă la unirea Principatelor Dunărene, la alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domn pe viață al noii formațiuni național-statale – România (1859)”.

În încheiere, autorul conchide că „Aflați în componența altor state, moldovenii din teritoriile anexate în repetate rânduri au demonstrat

fidelitate propriei statalități”, împlinită la 27 august 1991, ... „reieșind din trecutul milenar al poporului nostru și din statalitatea neîntreruptă în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale...”.

După cum se poate lesne observa, rectorul Universității de Stat, deși istoric de formație, nu analizează fenomenul legat de organizarea statală a unei părți a poporului român, moldovenii, în evoluția sa istorică, ci operează cu preceptele fundamentalismului moldovenesc, uneori mergând până la conturarea abilită, inductivă, a tezei iredentiste a „Moldovei Mari”, în încercarea de a răspunde unei comenzi politice. Din acest punct de vedere, Gheorghe Rusnac nu aduce nimic nou, original față de înaintașii săi, reprezentanții istoriografiei sovietice clasice.

Părinții teoriei moldovenismului, decani de vârstă ai Parlamentului ales democratic

Câștigarea alegerilor prezidențiale de către Petru Lucinschi a atenuat mult formele de manifestare și amploarea moldovenismului și ale campaniei de românofobie. Dar, acestea rămân atât timp cât nu s-a schimbat nimic din cadrul juridic care le favorizează. De asemenea, continuă să fie prezente în programele partidelor de stânga și de extremă stânga, care le exacerbează îndeosebi în momente de mare încărcătură politică, cum a fost campania pentru alegerile parlamentare din 22 martie 1998, pentru a câștiga capital electoral.

Astfel, în plină campanie electorală a fost lansată pe piață lucrarea „Istoria Republicii Moldova din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre”, publicată în limba rusă, de un colectiv de autori care reprezintă garda veche a istoriografiei sovietice: V. Andrușceak, P. Boiko, P. Bârnea, I. Jarkuțki, V. Platon, N. Rusev, A. Skvorțova, C. Stratievski, N. Telinov, N. Ciaplâghina, P. Șornikov și V. Țăranov (coordonator).

De remarcat că printre autori se află Piotr Șornikov, deputat în fostul Parlament, lider al Mișcării naționaliștilor ruși „Unitate-Edinstvo”, precum și V. Țăranov, care a devenit deputat în actualul legislativ, candidând pe listele Partidului Comuniștilor și care, ca o ironie a istoriei, a prezidat ședința de deschidere a acestuia în calitate de decan de vârstă, întocmai cum A. Lazarev, unul dintre principalii întemeietori ai ideo-

logiei moldovenismului, procedase în urmă cu patru ani, aflându-se în aceeași postură.

Lucrarea a apărut la Editura Academiei de Științe, cu avizul Ministerului Învățământului și sprijinul financiar al Guvernului, care a virat din bugetul statului suma de 30.000 lei moldovenești în contul Asociației nonguvernamentale „Nicolae Milescu Spătaru”, ca sponsor unic.

Monografia este structurată în 17 capitole și prezintă succint istoria actualei Republici Moldova, începând cu perioada dacilor și mergând până la destrămarea fostei URSS și constituirea unei formațiuni statale independente în spațiul dintre Prut și Nistru.

Accentul este pus pe formarea la est de Carpați a „naționalității moldovene” și apariția, la mijlocul secolului al XIV-lea, a „statului medieval moldovean”. O parte considerabilă a lucrării este consacrată „situației și evoluției poporului moldovenesc în componența imperiului rus și, ulterior, a Uniunii Sovietice, renașterii și dezvoltării statalității sale naționale”.

Parcurgerea volumului *Istoria Republicii Moldova din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre* relevă că materialul faptic, bazat exclusiv pe surse ale istoriografiei sovietice ruse și moldovenești, reanșează tezele moldovenismului și promovează, implicit, interesele geostrategice ale Rusiei în zonă.

Momentul apariției monografiei este semnificativ. Lansarea lucrării s-a produs odată cu declanșarea oficială a campaniei electorale pentru alegerile parlamentare și a fost menită să aducă un surplus de capital electoral forțelor de extremă stânga, care au făcut uz în mare măsură de „cartea moldovenismului” în confruntarea politică la scară națională. În acest sens s-a înscris și Declarația CC al PCR, intitulată „Să oprim românizarea țării!”, care a fost prezentată personal șefului statului, Petru Lucinschi, de către liderul comunist Vladimir Voronin.

De asemenea, monografia a apărut în contextul dezbaterilor din Duma de Stat pe marginea ratificării Tratatului politic de bază dintre Federația Rusă și Republica Moldova, care au fost blocate de Tiraspol, prin intermediul lobbyului pe care acesta îl are în Camera inferioară, invocând „pericolul unionismului românesc”. De menționat că la aceste dezbateri a participat și Piotr Șornikov, unul dintre autorii lucrării, care

a fost singurul „reprezentant” al Chișinăului și care, contrar conduitei ce decurge din calitatea sa de deputat în Parlamentul Republicii Moldova, a susținut poziția delegației transnistrene.

În altă ordine de idei, se impune precizarea că lansarea monografiei și circumstanțele prezentate reeditează o tactică pe care a folosit-o Partidul Democrat Agrar, fost partid de guvernământ, pentru prima dată, în preajma alegerilor parlamentare din 1994, când a scos pe piață lucrarea *Moldovenii în istorie*, cu conținut ideologic similar și cu aceleași scopuri electorale.

Singura schimbare pe care au adus-o alegerile parlamentare a fost atitudinea Mișcării „Pro Moldova”, care, realizând falimentul politic total al fostului partid de guvernământ, a trecut „cu arme și bagaje” în tabăra comuniștilor, deveniți noii protagoniști ai luptei electorale și, implicit, noul portdrapel al ideologiei moldovenismului pe scena politică din Republica Moldova.

Abstract ■ The author gives a brief and synthetic presentation of the beginnings and evolution of the Bessarabia issue, starting in 1812, the year when the feudal state of Moldova was occupied by Tsarist Russia, and going through 1991, the year when Bessarabia detached itself from the Soviet empire, till 2012.

As results from the title, the study aims to present an analysis of confrontation between Moldovianism ideology and Romanianism, with direct consequences for political developments in the Republic of Moldova after its Declaration of Independence, as well as bilateral relations between this and Romania.

The study is divided into three chapters: Moldovianism origin, political institutionalization and transformation of Moldovianism into a state ideology.

The first chapter deals with the issue of Moldovianism appearance or fundamentalism Moldovian as it is called, laboratories where it was created and the purpose for which its theses were drawn to by its founders.

The second chapter is devoted to stages of political institutionalization of Moldovianism, forms of its manifestation, ways and methods of action, based on so-called Moldovian statehood through to ultra-nationalism Moldovian revisionist.

The third chapter is dedicated to raising of Moldovianism to a state ideology during the communist regime

restored, dispute about „national identity” of Republic of Moldova and its extremely serious consequences on bilateral relations between the two Romanian states.

The study especially focuses on a series of significant aspects, including:

- The geo-strategic interests of Tsarist and then Soviet Russia, in the Danube mouths and the Balkan area, a geographic area including the Romanian Principates;

- The Soviet actions to obstruct and even stop any efforts to reunite Bessarabia with its motherland, as developed by the Great Assemblies in Chisinau;

- The ‘support’ granted by communist Russian historiography to a new ideology, i.e. the ‘Moldovan element’, regarding the so-called existence of the “Moldovan people” living in Bessarabia and speaking the “Moldovan language”, who was supposed to be radically different from the Romanian people;

- Under the circumstances of the dissolution of the Soviet Empire, the initiation of the national rebirth movement of the Romanian population in Bessarabia, and the introduction of certain democratic reforms – unfortunately limited because of the still strong control of the agonizing totalitarian Soviet regime, but also because of the duplicity and lack of courage displayed by certain local leaders;

The author’s idea is based on the truth of the fact that Romania has an incontestable historical right upon one very old territory of its own, i.e. Bessarabia, which needs no further demonstration. Based on this, the Romanian state is entitled to be concerned with the events developing in the Republic of Moldova, and to state this openly. The dispute between Romania and Russia started in the context of the events in 1918, and has continued until present day, adopting various expressions – sometimes half-official, but most of the times simply non-stated.

The current paper analyzes the political, economical, cultural-spiritual and other kinds of levels used by Romania and Russia, aiming to diametrically opposed goals – the former in order to determine respect for the Romanian identity of Bessarabia (The Republic of Moldova) and to open its way towards an advanced, European development model; and the latter – in order to preserve an artificial political project of Stalinist origins, completely foreign to the Romanian population on the left bank of the Prut River and to keep this territory within the Russian influence sphere.

Johannes KABATEK

Determinare și cadru: după 60 de ani

J. K. – (născut la 31 martie 1965, la Stuttgart, Germania). Profesor universitar, doctor, șeful Catedrei de limbi romanice a Universității din Zürich, Elveția. A studiat filologie romanică, științe politice și muzicologie la Universitatea „Eberhard Karls” din Tübingen, unde a fost discipol al maestrului Eugeniu Coșeriu și al lui Brigitte Schlieben-Lange. În prezent este unul dintre cei mai mari promotori ai lingvisticii coșeriene, director al Arhivelor Eugeniu Coșeriu. Este membru al Academiei Regale din Spania (2016) și al Academiei Regale din Galiția (2002), doctor honoris causa la Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava (2016).

1. Introducere

Una dintre lucrările cele mai importante din prodigioasa perioadă coșeriană de la Montevideo este articolul *Determinare și cadru*, publicat în „Romanistisches Jahrbuch” în 1955-56.¹ Aici apare faimoasa inversiune a doctrinei atribuite lui Saussure și tot aici Coșeriu pune sub semnul întrebării întâietatea conceptului de *langue*, dându-i prioritate absolută *vorbirii*; aici Coșeriu prezintă o întreagă teorie a determinării nominale și tot aici pune bazele, prin intermediul conceptului de *cadre*, a ceea ce mai târziu va numi *lingvistica textului*, acea lingvistică a nivelului individual atât de diferită de „gramatica transfrastică” a altor medii și, în același timp, atât de relaționată cu ceea ce se va numi lingvistică *pragmatică*. Este cu adevărat excepțional că tocmai conceptul de *cadru*, pe care l-a elaborat plecând de la Bühler (1934), intră în manualele de pragmatică actuale (cf., în schimb, de exemplu, Escandell Vidal 2006, 31-32). Totuși, există diverse lucrări scrise de autori actuali care aplică conceptul de *cadre* la aspecte concrete (cf. Kirstein 1997, Aschenberg 1999, Kabatek 2005). Alții reiau aspecte ale teoriei determinării (Wall 2015). Cu toate acestea, cu excepția romanisticii, concepțiile lui Coșeriu au trecut în mare măsură neobservate, și până în

prezent lipsește un studiu sistematic al anvergurii și al limitelor acestei lucrări de pionierat și al relației sale cu evoluția viitoare a pragmaticii.

În paginile care urmează nu voi putea oferi un astfel de studiu sistematic, dar voi pune, în acest sens, două întrebări:

- care este locul studiului *Determinare și cadru* în interiorul traiectoriei teoriei limbajului a lui Coșeriu?
- care este impactul pe care l-a avut acest text în lingvistică?

Datorită faptului că suntem la o sută de ani de la publicarea volumului *Cours de linguistique générale*, iar ideile *Cursului* sunt punctul de plecare al reflecțiilor coșeriene din *Determinare și cadru*, îmi permit să încep cu niște comentarii despre relația dintre Coșeriu și Saussure.

2. Coșeriu și Saussure

În 1916 discipolii lui Ferdinand de Saussure publică faimoasa compilație a celor trei cursuri de lingvistică generală, predate de profesorul genevez în 1906-1907, 1908-1909 și 1910-1911 (Saussure 1916/1972). Plecând de la textul *Cursului*, se dezvoltă diferite școli structuraliste, bineînțeles nu cu referință exclusivă la Saussure, ci și la alți lingviști ai epocii și de la sfârșitul secolului anterior, dar preluând ideile expuse în *Curs* drept punct de plecare. Fără CLG, sunt de neconceput atât concepțiile Școlii lingvistice de la Praga despre fonologie, cât și ideile Școlii glosematice din Copenhaga; atât orientările structuraliste europene, cât și cele din alte locuri, inclusiv teoria genurilor discursive atribuită lui Bahtin. În cazul lui Coșeriu, practic toate concepțiile fundamentale ale anilor 1950, tot fundamentul propriei teorii a limbajului se dezvoltă într-un dialog continuu cu Saussure: Saussure din *Curs*, bineînțeles, un Saussure care oferă un sistem clar și radical și căruia Coșeriu poate să-i opună propria concepție. Totuși, după un secol, grație lucrărilor lui Godel și Engler și a unei întregi tradiții de critică textuală care a încercat să-l recupereze pe adevăratul Saussure față de „falsificarea” editorilor săi², știm că adevăratul Saussure probabil nu ar fi nici atât de tranșant, nici atât de radical și că unele dintre ideile cele mai discutate ale *Cursului* (precum separarea clară dintre *langue* și *parole* sau dintre *sincronie* și *di-*

acronie) au fost prezentate într-o manieră atât de unitară de editori, în timp ce în manuscrisele lui Saussure și ale asistenților la cursurile sale se găsesc alte concepții: în parte distincte, în parte mai puțin emblematice³. Știm acum că ultima frază a *Cursului* a fost adăugată cu litere cursive de către editori și că ideea primatului clar al lui *langue* față de *parole* se pare că niciodată nu a fost postulată atât de tranșant de Saussure însuși.

Când Coșeriu și-a dezvoltat propria concepție asupra limbajului, nu se cunoșteau încă nici manuscrisele discipolilor, nici numeroasele surse ale filologiei saussuriene. Lingvistica lui Coșeriu este o lingvistică care pleacă de la *Curs*, nu de la o exegeză critică ce își propune să ajungă la „adevăratul Saussure”. De aceea, noile descoperiri ale criticii saussuriene nu impun o modificare a ideilor coșeriene, întrucât în ele contrastează un Saussure fictiv față de un edificiu propriu, și ceea ce contează la Coșeriu este această concepție proprie. Ba mai mult: probabil a fost mai ușor și mai eficace să se dezvolte concepția proprie a lui Coșeriu față de *Curs* și ar fi fost mai dificil față de adevăratul Saussure. *Cursul*, cu principiile sale radicale, oferă un contrast potrivit pentru critică. În acest sens, Coșeriu are nevoie de „son Saussure”⁴ drept sursă pentru stabilirea de opoziții. Așa cum saussurianismul actual încearcă să caute în adevăratul Saussure o oglindă a concepțiilor proprii, Coșeriu vedea în Saussure din *Curs* un interlocutor demn de tot respectul, care îi permitea dezvoltarea fertilă de idei în parte opuse, în parte complementare.

3. Determinare și cadru

3.1. *Determinare și cadru* se publică, cu subtitlul „Două probleme ale unei lingvistici a vorbirii”, în 1955, în „Romanistisches Jahrbuch”, una dintre revistele clasice ale romanisticii. Ne aflăm în atât de pomenita epocă glorioasă de la Montevideo, în care văd lumina zilei opere cu adevărat fundamentale precum *Sistema, norma y habla*, *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje*, *La geografía lingüística* și *Sincronía, diacronía e historia*⁵, și se pregătesc marile manuscrise, încă nepublicate, *Teoría lingüística del nombre propio* și *La corrección idiomática*. Este epoca în care Coșeriu își organizează edificiul său te-

oretic și inițiază o serie de măsuri strategice pentru a-l face cunoscut în lume. Mijlocul cel mai important pentru difuzare este poșta: în fața unei biblioteci aproape goale în Universidad de la República din Montevideo, Coșeriu organizează, cu o serie de discipoli și după modelul pe care l-a adus de la Milano, un cerc lingvistic cu o serie proprie de publicații. Acestea se trimit unei liste exhaustive de instituții și lingviști de renume ai epocii, cerându-le schimbul de publicații și îndeplinind astfel un dublu obiectiv: încet-încet se umplea biblioteca și se răspândeau propriile idei produse în epoca Montevideo. Nu puține dintre lucrările care se publică sunt ale lui Coșeriu însuși, împreună cu cele ale altor lingviști din jurul său⁶.

A doua măsură este prezența internațională, la congrese și întâlniri în universități sud-americane și, mai rar, europene⁷.

Determinare și cadru este o lucrare excepțională în comparație cu altele de epocă, cel puțin cu cele care se editează în Germania. Dar se publică în spaniolă și Coșeriu însuși obișnuia să se lamenteze pe tema „hispanica non leguntur”⁸. Textul abordează, după cum știm, o temă de mare complexitate, ceea ce a făcut dificilă receptarea ei. A contribuit, într-adevăr, la faima mondială a lui Coșeriu întrucât, asemeni celorlalte texte ale sale din epocă (și asemeni operei coșeriene în general), impunea respect datorită argumentării sale clare și convingătoare, însoțită de o mare cantitate de înțelepciune și cunoștințe lingvistice. Dar, în mod curios, nu a avut un ecou asemănător altor opere precum *Sistema, norma y habla* sau *Sincronía, diacronía e historia*. Și, deși era vorba de o lucrare care mergea, în multe sensuri, „dincolo de structuralism”, nu a servit pentru a evita caracterizarea generală a lui Coșeriu drept structuralist, probabil și pentru că în anii europeni ai decadei următoare, în faimoasele sale lucrări de semantică – publicate, de această dată, în franceză –, Coșeriu elabora chiar o ramură a analizei structurale, fără a continua, pentru moment, cu lingvistica vorbirii. Doar mult mai târziu va relua tema, ca reacție la *lingvistica textului* creată în mediul academic german începând cu anii '70, pentru a cere recunoașterea primatului propriei sale *lingvistici a textului*, schițată chiar în studiul din 1955, care în mod evident se referea la altceva decât la gramatica textului a lui Weinrich și a altora, dar care avea același nume⁹.

Nu înseamnă că *Determinare și cadru* nu a avut succes sau nu a fost citat: ceea ce distinge acest text de altele din perioada respectivă este că ideile de bază, față de *Sistem, normă și vorbire* sau alte varietăți schițate în *Geografia lingvistică*, nu au intrat, la prima vedere, în canonul lingvisticii romanice și generale. Odată l-am întrebat pe Coșeriu însuși despre cauzele acestui fapt¹⁰:



Domnul J. Kabatek și magistrul E. Coșeriu

J.K.: Cazul studiului *Determinare și cadru* pune probabil o problemă interesantă. Acest studiu este, cu siguranță, unul dintre cele mai importante din seria operelor de început, dar poate și opera cea mai puțin înțeleasă și cea mai puțin luată în considerație. *Sistem, normă și vorbire* este poate eseu cel mai cunoscut și mai acceptat de toți, care a și început a face parte, foarte rapid, din știința canonică generală. *Sincronie, diacronie și istorie* deja este mai puțin răspândit, dar, cel puțin printre cei care se ocupă de problema schimbării lingvistice, este general cunoscut. Și invers, *Determinare și cadru* este frecvent citat, este adevărat, dar de puține ori asumat sau dezvoltat cu adevărat. Găsiți o explicație pentru aceasta?

La care Coșeriu răspunde:

E.C.: Înainte de toate, acest fapt este, din păcate, relaționat cu tipul de text. Este un întreg tratat condensat într-un studiu. Totul este atât de comprimat, încât se poate înțelege cu dificultate. Acum am scris, cu puțin timp în urmă, un studiu despre deixis, în care, printre altele, explic că *Determinare și cadru* a fost elaborat cu un anumit scop, întrucât voiam doar să demonstrez în ce măsură numele proprii sunt nume individuale, și de aceea mă interesa principiul individualității și cel al individualizării istorice. Exemplele sunt, aproape toate, relaționate chiar cu numele proprii, adică, de pildă, nu cu tot ceea ce Wittgenstein afirmă, ci doar cu observația sa după care, în Iulius Caesar, „Caesar” este un semn în interiorul altui semn.

În consecință, *Determinare și cadru* este, în primul rând, extrem de dens și ar fi necesară scrierea unui amplu tratat pe această temă. În al doilea rând, totul fusese spus, cum se zice, cu privire la interpretările numelor proprii. Și, în al treilea rând, pe vremea aceea, totul era complet nou și continuă să fie, întrucât în lingvistică era prima oară când *textul* apărea ca obiect al unei lingvistici autonome. Acest lucru a și fost constatat în recenzii; astfel, Karl Horst Schmidt observa, cu multă perspicacitate, că în acest studiu se găsește deja o anticipare timpurie a lingvisticii textului. Aici ia naștere, pentru prima oară, și ideea unei lingvistici a vorbirii, a uzului verbal (*Sprachverwendung*) care, ca atare, până astăzi nu a fost concepută încă. Facem sau o lingvistică a textului, sau o lingvistică a limbii și a structurilor lingvistice, dar această tranziție de la limbă la vorbire (sau discurs) nu este cercetată, și toată lingvistica vorbirii rămâne încă de construit.

În continuare, Coșeriu vorbește despre complexitatea terminologiei în *Determinare și cadru*, spunând că complexitatea, nu a terminologiei, ci a faptelor înseși, a fost pentru el o „descoperire” și el însuși nu o anticipase. Terminologia, la rândul său, urmarea, după el, principiul complexității adecvate, în acord cu complexitatea lucrurilor.

3.2. Față de alte opere precum *Sistem, normă și vorbire* sau *Formă și substanță în sunetele limbii*, *Determinare și cadru* este mult mai radicală. În *Sistem, normă și vorbire* se adaugă, în esență, termenul de *normă* la dihotomia saussuriană *langue-parole*, dar în același timp rămâne intact

sistemul fundamental al lui Saussure. Ba mai mult: cu termenul de *normă* se accentuează valoarea conceptului de *sistem*, insistându-se astfel pe valabilitatea concepției lui Saussure. Este o lucrare „simpatetică”, marcată de respectul pentru Saussure și pentru concepțiile fundamentale din *Curs*.

În schimb, prima frază din *Determinare și cadru* o ia deja în alt sens¹¹:

De vez en cuando, aunque no con mucha frecuencia, se vuelve a advertir la estrechez de los límites que se imponen a la lingüística cuando se la entiende saussureanamente como ciencia de la „lengua” (Coseriu 1955-56/1962, 282)¹².

Lingvisticii limbii i se opune *lingvistica vorbirii*, inversând doctrina priorității limbii proclamată în *Curs*¹³:

il faut se placer de prime abord sur le terrain de la langue et la prendre pour norme de toutes les autres manifestations du langage (Saussure 1916/1972, 117).

Opoziția lui Coșeriu este radicală, calificând-o astfel: „parece necesario un cambio radical de punto de vista, no hay que explicar el hablar desde el punto de vista de la lengua, sino viceversa” (Coseriu 1955-56/1962, 287)¹⁴:

hay que... colocarse desde el primer momento en el terreno del hablar y tomarlo como norma de todas las otras manifestaciones del lenguaje (inclusive de la „lengua”). (Coseriu 1955-56/1962, 288)¹⁵.

Aici nu vorbește structuralistul. Aici vorbește cel care îi va atribui un loc important, dar în același timp limitat metodei structuraliste: structuralismul trebuie să se ocupe de structurile lui *langue* în toată amploarea lor, dar structurile limbii sunt doar o parte, un aspect al limbajului, și de bună seamă că nu limbajul în totalitatea lui.

Determinare și cadru este mostra cea mai vizibilă a maturizării concepției teoretice a lui Coșeriu în decursul anilor '50: aici deja nu se mai limitează la critica și amplificarea concepției structuraliste; aici apare ceea ce mai târziu va numi „lingvistică integrală”: o lingvistică a cărei primă sarcină constă în a-și afla propria identitate prin unele distincții fundamentale, pentru a putea astfel atribui fiecărei probleme lingvisti-

ce locul care îi corespunde sau i-ar corespunde în acest edificiu. Mult mai târziu, Coșeriu va spune că cea mai importantă contribuție a lui pentru lingvistică a constat în distingerea celor trei niveluri fundamentale de organizare lingvistică (Coseriu 1985, XXV): nivelul universal al vorbirii în general, nivelul istoric al limbilor și nivelul individual al textului, sub cele trei aspecte: al *activității*, al *cunoașterii* (*competenței*) și al *produsului*. Ulterior această distincție fundamentală se va vizualiza în felul următor:

Puncte de vedere / Niveluri	ἐνέργεια Activitate	δύναμιν Competență	ἔργον Produce
Universal	Fapt lingvistic în general	Cunoaștere (competență) elocutională	Totalitatea faptului lingvistic
Istoric	Limbă concretă	Competență idiomatică	Limbă abstractă
Individual	Discurs	Competență expresivă	«Text»

Figura 1: Cele trei niveluri ale faptului lingvistic considerate sub trei aspecte (Coseriu 1981, 273)

Deja în *Determinare și cadru* (Coseriu 1955-56/1962, 286-287), schema apare clar trasată când Coșeriu identifică cele trei niveluri:

Vorbirea κατά δύναμιν este „știința” de a vorbi [sp. *saber hablar*], în care se pot distinge o treaptă universală, una particulară și alta istorică: aceasta din urmă este tocmai „limba” ca *avere lingvistică*, adică „știința” de a vorbi în conformitate cu tradiția unei comunități. *Vorbirea κατ’ ἐνέργειαν* este, în plan universal, vorbirea pur și simplu: activitatea lingvistică concretă, privită în general; în plan particular, este *discursul* – actul sau seria de acte al(e) – cutărui individ în cutare împrejurare; iar în plan istoric, este *limba concretă*, adică *un mod de a vorbi* specific unei comunități, care se stabilește, ca element esențial, în activitatea lingvistică a comunității. În ceea ce privește *vorbirea κατ’ ἔργον*, nu poate exista un punct de vedere propriu-zis universal, căci avem de-a face totdeauna cu „produse” particulare: cel mult se poate vorbi de „totalitatea textelor”. *Vorbirea* ca „produs” este, în plan particular, tocmai *textul*, iar în plan istoric se identifică iarăși cu „limba”, căci „produsul

istoric”, în măsura în care se păstrează (adică în măsura în care se acceptă ca model pentru acte ulterioare și se inserează în tradiție), devine *vorbire κατά δύναμιν*, adică „știință” lingvistică¹⁶.

În același timp (*ibidem*, 289), definește cele trei discipline corespunzătoare celor trei niveluri: o *lingvistică a faptului de a vorbi*, o *lingvistică a limbilor* și, în sfârșit, o *lingvistică a textului*.

Cum spune Coșeriu însuși în paragraful din interviul citat mai sus, în spatele *Determinării și cadrului* există o operă de o mai mare anvergură: *Teoria lingvistică a numelui propriu*, această operă măreață care nu a fost publicată niciodată și care se întrevede în diferite opere concrete ale epocii și în concepția lingvistică fundamentală a lui Coșeriu. Este vorba probabil de opera care conține concepția exhaustivă a lui Coșeriu, cu 200 de pagini complet elaborate și redactate în versiunea lor finală, alături de numeroase notițe pentru capitolele incomplete. Despre această operă Coșeriu spune următoarele (Kabatek / Murguía 1997, 126):

E.C.: [...] Sunt scrise aproape 500 de pagini, dar mai lipsesc încă 500.

A.M.: Citim, aici, „Montevideo 1955”. S-a întâmplat acum aproape 40 de ani. De ce nu s-a publicat niciodată acest manuscris?

E.C.: Pentru că lipsesc alte 500 de pagini, jumătate din lucrare. Lipsesc diferite capitole. Există un capitol întreg despre John Stuart Mill, un capitol despre Brøndal, apoi Gardiner, Bertrand Russell și Whitehead – cu înaltă considerație pentru Whitehead – și apoi teoria propriu-zisă.

E bine scris, cu suficiente detalii. Unele părți le-am publicat separat: *Determinare și cadru* este un unul dintre capitolele acestui manuscris, și *Categoriile verbale*, altul¹⁷.

Trebuie adăugat că și *Pluralul numelor proprii* (1954)¹⁸, și *Logicism și anti-logicism în gramatică* (1957)¹⁹ sunt opere ale aceluiași context și că tema l-a preocupat pe Coșeriu de-a lungul anilor, de la propunerea sa inițială în cadrul Cercului lingvistic de la Montevideo până la numeroasele notițe și la diversele reelaborări ale manuscrisului conservate în Arhiva Coșeriu. Până în ultimii săi ani de viață, Coșeriu a avut în minte publicarea acestei opere exhaustive în care demonstrează, plecând de la cazul concret al numelor proprii și de la chestiunea determinării nominale, plenitudi-

nea gândirii sale lingvistico-filosofice și întreaga sa teorie a limbajului²⁰. *Determinare și cadru*, văzut în acest context, se caracterizează, deci, prin două aspecte importante în contextul operei coșeriene: pe de o parte, este nucleul cel mai dens al teoriei limbajului care apare în epoca Montevideo și, pe de altă parte, sugerează doar esența unei gândiri mult mai elaborate, dar niciodată oferită publicului. Există, este adevărat, o serie întreagă de detalii reluate în opere posterioare: menționarea unei „lingvistici a textului”, înțeleasă nu ca gramatică textuală sau transfrastică, ci ca lingvistică a nivelului individual, mai târziu dezvoltată ca „hermeneutică a sensului.” Sau ideea schimbării lingvistice, rău abordată, după cum se spune pe scurt aici, în termeni cauzali, având în vedere că „nu este o problemă cauzală”; idee care în aceiași ani va fi amplu dezvoltată, tot în spaniolă, în *Sincronie, diacronie și istorie*²¹.

Dar în afară de toate acestea, ce a rămas cu adevărat din *Determinare și cadru*? Unde s-au aplicat categoriile dezvoltate în textul determinării nominale? Unde a fost dezvoltată teoria cadrelor? După 60 de ani putem spune că este vorba despre un studiu clasic?

4. Determinare și cadru și pragmatica

4.1. Când, la începutul anilor '80, Brigitte Schlieben-Lange, una dintre discipolele cele mai independente ale lui Coșeriu, îi dăruiește cartea sa *Traditionen des Sprechens (Tradițiile vorbirii)*, cu subtitlul *Elemente einer pragmatischen Sprachgeschichtsschreibung (Elemente ale unei pragmatice istorice)*²², Coșeriu îi mulțumește pentru dar – un text „despre o disciplină inexistentă”. O lingvistică istorică pragmatică nu putea să existe, după Coșeriu, întrucât ceea ce tocmai fusese numit „pragmatică” și care provocase chiar o „cotitură” în științele culturii nu era, în opinia lui Coșeriu și în coerență absolută cu edificiul său teoretic, o disciplină a limbilor particulare și, drept urmare, nu ar fi putut să existe o pragmatică istorică: universalul este universal și este mereu, chiar și fără istorie. Și cu aproape jumătate de secol înainte ca Wulf Oesterreicher să postuleze „recontextualizarea”²³ ca sarcină fundamentală a lingvistului care se ocupa de istoria limbii, Coșeriu se pronunțase, în *Determinare și cadru* (și acesta este un altul dintre paragrafele uitate ale lucrării) în favoarea unei lingvistice istorice de reconstrucție a cadrelor:

En general, una lingüística propiamente *funcional* no puede descuidar los entornos, ni siquiera los „extraverbales”, pues las *funciones reales* no se dan en la lengua abstracta, sino en el hablar concreto. Ello es cierto aun por lo que concierne a la *lingüística diacrónica*, que no puede ignorar las circunstancias generales en las que una lengua se ha hablado (Coşeriu 1955-56/1962, 320)²⁴.

Şi într-o notă de subsol adaugă despre rolul filologiei:

Esto implica reconocer el carácter propiamente lingüístico del comentario “filológico”, cuyo cometido consiste, en gran parte, en revelar los entornos en los que el texto estudiado adquiere su pleno sentido (Coşeriu 1955-56/1962, 321, nota 66)²⁵.

Ce este asta dacă nu postulatul unei „pragmatici istorice”? De ce Coşeriu nu participă la dezvoltarea pragmaticii şi a includerii acesteia în lingvistică? După cum se ştie, pragmatica se dezvoltase, la originile sale, cu Morris şi Carnap şi mai târziu cu Austin, în exteriorul lingvisticii. Totuşi, odată cu discipolul acestuia din urmă, Searle, pragmatica încearcă deja să pătrundă în domeniul cu adevărat lingvistic: Searle (1969, 17) discută care ar fi locul actelor de vorbire într-o concepţie saussuriană a limbajului şi plasează în mod expres actul ilocuţionar şi regularităţile în planul *langue*. Într-un anumit sens, în spatele acestei idei există ceva care se aseamănă cu ideile lui Coşeriu când în *Determinare şi cadru* vorbeşte de *gramatica generală*, a planului universal, şi categoriile sale (Coşeriu 1955-56/1962, 319)²⁶. Totuşi, din punct de vedere coşerian, marea problemă a filosofiei limbajului de la Oxford, marea carenţă faţă de lingvistica *lingvistică*, era lipsa recunoaşterii limbilor particulare şi a structurării lor. La fel se întâmplă şi în filosofia analitică nordamericană, în care limba particulară nu e considerată entitate proprie faţă de limbajul universal, iar *langue* a lui Saussure, bineînţeles sistem al unei limbi particulare, se echivalează cu principiile vorbirii în general. În cartea de interviuri din 1997, Coşeriu se pronunţă astfel²⁷:

se intenta hacer una lingüística del hablar en general, presentándose esta después como lingüística de las lenguas o de una lengua. Por ejemplo, cuando se hace pragmática general y esta se presenta como pragmática del alemán; en realidad, es pragmática del hablar con ejemplificaciones alemanas. No hay categorías pragmáticas en cada lengua particular²⁸.

Respingerea pragmaticii de către Coșeriu a avut loc din două motive: mai întâi, pentru că ceea ce se numea „pragmatică lingvistică” fusese creat într-o tradiție hibridă dintre filosofie și lingvistică, necunoscând unele dintre principiile lingvistice fundamentale, precum menținerea unei distincții clare dintre text, limbă și vorbire²⁹. După Coșeriu, pragmatica se ocupă de nivelul universal și o „pragmatică istorică” nu ar fi, deci, altceva decât analiza de texte istorice produse prin intermediul semnelor de o limbă particulară în acte de enunțare marcate de configurarea particulară a acestor semne și a cadrelor lor, fără a subaprecia niciunul dintre aceste niveluri. În al doilea rând, Coșeriu considera că ceea ce pragmatica descria a fost deja schițat, într-un mod mai coerent și mai clar, în *Determinare și cadru*. Coșeriu nu adera la un curent care câștiga teren în lingvistica internațională: mai degrabă se izola reproșându-i acestui curent incoerență și lipsă de cunoaștere a operelor sale. Ca și în critica adusă gramaticii generative și, mai târziu, lingvisticii cognitive, strategia lui Coșeriu consta în insistența asupra propriilor idei și în crearea unei puternice școli opuse celorlalte: nu încerca reconcilierea cu ele; insistă, în schimb, asupra a ceea ce pentru el erau axiome fundamentale față de cei care plecau de la altele, în parte opuse alor lui și incompatibile cu ele. În cazul pragmaticii, nici măcar nu publică o scriere de tipul „Alcances y límites” („Deschiderile și limitele”), cum o făcuse, în schimb, cu alte curente, precum gramatica transformațională (Coșeriu 1975). În ciuda încercărilor unor discipoli precum Brigitte Schlieben-Lange de a face cunoscută teoria lui Coșeriu în afara mediilor strict coșeriene (cele două introduceri ale sale, publicate în germană și traduse mai târziu în spaniolă, au avut un ecou pozitiv chiar în afara lumii specifice romanisticii)³⁰, „răzbunarea” reprezentanților pragmaticii a fost aceea de a-l ignora pe Coșeriu, necitindu-l sau rezervându-i, cel mult, un loc izolat în lingvistica romanică (mereu minoritară, în Germania, față de germanistică și în prezent și față de anglistică și lingvistica generală).³¹

Numele lui Coșeriu nu apare în introducerile în pragmatică. Dacă în cazul lingvisticii textului (și trebuie să insistăm că lingvistica textului nu este altceva decât ceea ce alții ar numi pragmatică) avem o certă prezență în bibliografia lui Dressler și Schmidt (1973), într-un volum editat de prietenul său Stempel (1971) și în cele două volume ale lui Gülich și Raible (1977), nu se întâmplă același lucru în pragmatica

propriu-zisă: este frapant faptul că Eugeniu Coșeriu nu apare citat nici măcar o singură dată în influentul volum colectiv al lui Wunderlich (1972)³², nici în volume clasice viitoare, precum cel al lui Levinson (1983). Când Coșeriu menționează în *Determinare și cadru* posibila importanță a tăcerii în comunicare („el silencio, o sea, la suspensión intencional de la actividad verbal”, Coseriu 1955-56/1962, 290),³³ cu siguranță nu se gândea că tocmai propria lucrare va fi trecută sub tăcere în viitor³⁴.

În *Die Lage in der Linguistik*, din 1973 (publicat, mai târziu, cu variații, în diferite limbi), Coșeriu oferă un diagnostic pesimist al lingvisticii actuale, marcată, din punctul său de vedere, de o profundă criză: în această lingvistică se confundă nivelurile, mai ales nivelul universal cu cel al limbii. După 25 de ani, în capitolul cărții noastre de interviuri care repetă titlul acelei lucrări, Coșeriu încă susține că acea criză continuă, adăugând că unica excepție era cea a discipolilor săi³⁵: probabil nu e o atitudine care să poată garanta succesul în afara propriei școli.

Alt aspect care limitează receptarea are legătură – dincolo de limitarea accesului dată de bariera lingvistică – cu deja menționata dedicare altor teme din anii '60: Coșeriu scria despre tipologia romanică, despre etimologie și despre structura lexicului: mai ales acest domeniu de cercetare i-a dat, în afara romanisticii, faima de structuralist. Rezultă evident că este neînsemnat numărul temelor mai puțin relaționate cu analiza structurală a limbii decât chestiunile pragmatice.

4.2. Dar e mai bine să fii criticat decât să fii trecut sub tăcere. În afară de tăcere, există și câteva exemple de critică deschisă și vreau să menționez pe scurt, drept exemplu, doar două cazuri concrete.

4.2.1. Primul caz este cel al lui Ingelore Oomen care, în teza sa de doctorat din 1977, critică lipsa unei baze empirice și lipsa de aplicabilitate într-o limbă concretă a ierarhiilor lui Coșeriu. Despre prima critică trebuie spus că nu este vorba de o clasificare a unei limbi concrete, ci de o teorie generală, și că exemplele nu derivă dintr-o lucrare empirică concretă, ci, precum în multe lucrări coșeriene, din argumentarea logică și din cunoașterea multor realități lingvistice³⁶. Nu sunt lipsite deci de fundament empiric, dar nici nu pretind să descrie categorii ale unei limbi, ci principii generale. Drept urmare, și cu privire la a doua critică,

aceste principii nu vor fi reflectate într-un mod imediat într-o limbă concretă, ci servesc ca instrumente pentru clasificarea categoriilor întâlnite în orice limbă particulară.

4.2.2. Al doilea caz este mai recent și îl menționez deoarece conține afirmații care ar putea fi interpretate, oarecum, drept un reproș de plagiat adresat lui Coșeriu. Este vorba despre cartea *La corrente di Humboldt*, a Federicai Venier, publicată în 2012, în care autoarea îi reproșează lui Coșeriu că nu a creat nimic nou, întrucât în realitate ideea lingvisticii vorbirii ar fi a lui Humboldt:

Una traduzione indipendente in spagnolo del tedesco di Humboldt avrebbe dato comunque origine al linguaggio di Coseriu: tutto l'articolo è fortemente humboldtiano e rappresenta una sorte di sviluppo linguistico della matrice aristotelica del pensiero di Humboldt (Venier 2012, 71).

Afirmația pare cumva surprinzătoare dacă ne gândim că Eugeniu Coșeriu își fundamentează în mod explicit propria concepție pe cea a lui Humboldt, dar că, în ciuda acestui fapt, nici dezvoltarea categoriilor de determinare nominală, nici cadrele nu se găsesc la Humboldt.

Alt reproș face referire la faptul că lingvistul român nu îl citează pe Benvenuto Terracini care, în 1946, într-o cărtică despre marii lingviști publicată la Tucumán, în Argentina, vorbește în capitolul consacrat lui Schuchardt despre „activitate lingvistică” și despre „actul individual”. Nu știu care a fost relația dintre Coșeriu și Terracini (nu am găsit încă în Arhiva Coșeriu niciun indiciu în această privință). Coșeriu îl citează în diferite locuri; dar nu pot să-mi imaginez că nu îl menționează în *Determinare și cadru* intenționat: pur și simplu nu i s-a părut oportun sau necesar. De fapt, drept sursă a „lingvisticii vorbirii”, temă care „plutea în aer” în acea epocă, îi citează pe Scalička și pe Pagliaro ca surse.

4.3. Dar există și o receptare pozitivă, deși nu prea exhaustivă. În mediul hispanic, una dintre puținele introduceri în pragmatică ce recunoaște valoarea teoriei cadrelor și care îi rezervă un loc proeminent în istoria disciplinei este cea a Victoriei Escandell (1996, 31-32).³⁷ În interiorul propriei școli coșeriene, cel care s-a ocupat cel mai mult de teoria cadrelor este Heidi Aschenberg (1999). Dispunem, în plus, de

o serie întregă de lucrări care aplică schema cadrelor, precum lucrarea lui Kirstein (1997) despre cadrele textelor jurnalistice, propriile mele analize de texte juridice medievale (Kabatek 2005) sau aplicația teoriei cadrelor în teza de doctorat a Adrianei Robu (2015) asupra discursului publicitar, pentru a cita doar câteva cazuri. Și în lucrări despre determinarea nominală este utilă aplicarea criteriilor coșeriene, după cum vedem în teza de abilitare a Brendei Laca (din păcate nepublicată) asupra genericității; în lucrările lui Reinhard Meisterfeld (2000) sau ale Elisabethei Stark (2006) despre determinarea nominală, sau într-un studiu recent al lui Albert Wall (2015) despre substantivele simple în portugheza din Brazilia. Se poate spune, așadar, că după 60 de ani textul lui Coșeriu nu a căzut în uitare și că unii autori recunosc utilitatea celor două părți ale articolului coșerian.

4.4. Aș vrea să adaug un alt domeniu, la care probabil nu ne gândim la prima vedere: chestiunea tradițiilor discursive³⁸. Nu doar pentru propriul meu interes în acest domeniu îl menționez aici, ci mai ales pentru că îmi pare o chestiune profund relaționată cu *Determinare și cadru* în diferite sensuri. În primul rând, relaționarea se face imediat datorită faptului că distingerea clară ale celor trei niveluri ale vorbirii se face în această lucrare a lui Coșeriu, de la ea plecând Peter Koch, în teza de abilitare în care creează termenul, chiar de la schema citată mai sus (Koch 1987). Dar cred că pot să spun că în propriile mele contribuții la această problemă se pot vedea diferite alte puncte de conexiune cu *Determinare și cadru*. În primul rând conceptul de *evocare* relaționează o tradiție textuală cu ceea ce obișnuim să numim o *constelație discursivă* (Kabatek on line). De exemplu, întâlnirea a două persoane dimineața evocă salutul „bună dimineața!” (deși uneori evocă alte lucruri). Dar ce vrea să zică sintagma *constelație discursivă*, dacă nu o constelație determinată de cadre, recognoscibilă și categorizabilă? Tradițiile discursive sunt tocmai tradiții de texte în integritatea lor, nu doar ca texte, ci ca *tradiții ale vorbirii* care încorporează secvențe de semne lingvistice și cadrele lor.

În al doilea rând, față de alte concepții ale tradițiilor discursive, care pleacă de la tradiții ca de la ceva deja stabilit, pentru a căuta apoi realizarea lor, am propus, exact pe linia „schimbării radicale” evocate de Coșeriu în *Determinare și cadru*, să plecăm de la tradiționalitatea elementelor, și nu de la tradiții ca ceva stabilit:

Toda la discusión sobre las tradiciones discursivas sufre, según mi opinión, de un problema de perspectiva: se parte de ciertas categorías de lo repetido o repetible y después se pregunta qué tradición discursiva aparece en cada caso. Sin embargo, desde el momento en que partimos desde el terreno de las categorías, bloqueamos la vista hacia el propio proceso de categorización (Kabatek, sub tipar).

Ca în toate, și în studiul tradițiilor discursive plecăm, așadar, de la activitatea vorbirii, și nu de la *ergon*³⁹. Și deși se pare că ne mișcăm într-o nouă paradigmă, este evident că suntem fideli unei tradiții și unor principii descrise pentru prima oară acum 60 de ani.

Concluzii

Determinare și cadru nu este doar o operă clasică, ci continuă să fie un text care provoacă, un text care face propuneri totalmente actuale. Principiul său al primatului vorbirii este absolut valabil. Categorizarea ierarhico-lineară a posibilităților de determinare nominală continuă să fie coerentă și clară; categorizarea sa detaliată a cadrelor continuă să fie mai adecvată decât noțiunile monolitice obișnuite în pragmatica actuală, ca cea a „cunoașterii enciclopedice”. Putem să discutăm pe marginea cutărei sau cutărei categorii: în Kabatek (2005) am propus o revizie a categoriilor de „regiune” și stabilirea a două continuumuri: un continuum de cunoaștere de semne și un continuum de cunoaștere a referențelor. S-a discutat și despre amplitudinea noțiunii de „univers discursiv”, unul dintre puținele cazuri în care Coșeriu însușea modificat, deși doar lejer, propria concepție (cf. Coseriu 2002). Ceea ce putem face cel mai bine, dacă suntem convinși de utilitatea concepției coșeriene, este să demonstrăm în lucrări concrete valabilitatea și claritatea ei, nu izolându-ne, nici limitându-ne la ele, ci într-o discuție interactivă cu alte idei și alte tradiții. Nu este vorba de o falsă nostalgie, de o atitudine de tipul „Coșeriu știa deja acest lucru și ceilalți nu sunt conștienți de asta”. O atare atitudine arogantă, încă prezentă în unele locuri, duce doar la calea fără ieșire a izolării. Ar trebui să ne gândim la cele mai bune instrumente de dezvoltare disponibile și la utilitatea, alături de acestea, a celor pe care ni le-a dat Coșeriu.

Se spune că omul devine înțelept la 60 de ani. Coșeriu era deja atunci când, la 34 de ani, scria acest text excepțional, text care la cei 60 de ani ai săi nu și-a pierdut înțelepciunea și poate că acum, la această maturitate, când i se recunoaște adevărata valoare, e chiar mai înțelept decât atunci când a fost conceput.

Traducere din limba spaniolă, note și comentarii
de Dorel FÎNARU și Cristina BLEORȚU

Note ■

¹ Iată datele bibliografice ale variantei originale și ale traducerilor românești:

Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar, în „Romanistisches Jahrbuch”, 7, 1955-1956, p. 24-54 [apărut în 1957].

Traduceri românești:

Determinare și cadru. Două probleme ale unei lingvistici a vorbirii, traducere parțială în română din textul spaniol, în vol. *Lingvistică saussuriană și postsaussuriană. Texte adnotate*, Editat de Lucia Wald și Elena Slave, Tipografia Universității, București, 1985, p. 208-248; traducere și note de Constantin Dominte; cu explicațiile traducătorului (p. 234-248);

Determinare și cadru. Două probleme ale unei lingvistici a vorbirii, în „Forum”, XL, 1998, nr. 469-470-471 (I), p. 22-28; nr. 472-473-474, p. 13-22 (II); XLI, 1999, nr. 478-479-480, p. 36-41 (III), (traducere integrală din limba spaniolă de Constantin Dominte);

Determinare și cadru. Două probleme ale unei lingvistici a vorbirii, în vol. *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*, Ediție în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 287-329. Această variantă este reluată în Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Antologie, argument, note, bibliografie și indici de Dorel Fânaru, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2009, p. 198-233 [nota traducătorilor].

² Cf. de ex. Béguelin 2011, Bouquet 2012.

³ Să se vadă, cu privire la aceasta, mai ales textele conținute în Saussure 2002.

⁴ Cf. cele prezentate în Coșeriu 1996. Că Saussure a servit pentru diferite apropieri și detașări de-a lungul secolului al XX-lea o demonstrează, pentru diverse medii culturale, Harris 2002.

⁵ Să se vadă lista de publicații pe www.coseriu.de/cospubli.html, cu posibilitatea de a descărca majoritatea textelor în pdf.

⁶ În Arhiva Coșeriu se păstrează foarte multe scrisori primite de Coșeriu în această epocă și din care se poate deduce această inițiativă. Lista numelor cu care are contacte Coșeriu este lungă și cuprinde lingviști precum Hjelmslev, Martinet, Malkiel, Firth, Menéndez Pidal, printre mulți alții.

⁷ Un moment-cheie în traiectoria lui Coșeriu este prezența sa la Congresul Internațional al lingviștilor de la Oslo din 1957. Aici îi întâlnește pe câțiva dintre cei mai importanți lingviști ai epocii. Totuși, după cum ne-a spus într-o discuție personală Göran

Hammarström – unul dintre participanții la congresul de la Oslo –, Coșeriu nu era prea cunoscut, pentru că majoritatea lingviștilor nu citeau în spaniolă și receptarea reală a lucrărilor lui era mai mică decât difuzarea lor.

⁸ Într-adevăr, Coșeriu se plângea de multe ori că, scriindu-și cea mai mare parte a operei sale în limba spaniolă, și nu în engleză sau franceză, aceasta era mai puțin citită și cunoscută [nota traducătorilor].

⁹ Din perspectiva distanței temporale trebuie spus că insistența lui Coșeriu asupra unei terminologii proprii (de ex. *lingvistica textului*, *normă*, *înțeles*, *sociolingvistică*, *situație*, *registru* etc.), care se suprapune cu cea a altora în formă, dar nu în conținut, a produs mai multă confuzie decât înțelegere și a contribuit la o oarecare izolare a „coșerienilor” în anumite domenii.

¹⁰ Citez traducerea spaniolă (nepublicată încă) a Cristinei Bleorțu și a Albei García Rodríguez. Originalul german (Kabatek / Murguía 1997, 127) spunea astfel:

J.K.: Das istvielleichteininteressanterPunkt, die Frage von *Determinación y entorno*. DieserAufsatzist von den frühenWerkenbestimmteiner der wichtigsten, abervielleicht das am wenigstenverstandeneundbeachteteWerk. System, Norm und Redeistwahrscheinlich das bekannteste und akzeptierteste von allen und wurdeauchschnellzuallgemeinemKanonwissen. Synchronie, Diachronie und Geschichte istschonwenigerverbreitet, aberzumindestunterdenjenigen, die sichmit der Frage des Sprachwandelsbeschäftigthaben, allgemeinbekannt. *Determinación y entorno*hingegenwirdzwarauchsehrhäufigzitiert, aberseitenwirklicherarbeitetoderweiterentwickelt. FindenSieeineErklärungdafür?

C: Das hängtzunächstinmalleidermit der Textsortezusammen. EsisteineganzeAbhandlung in einemAufsatz. Esistalles so komprimiert, daß man eskaum verstehen kann. JetzthabeichvorkurzemeinenAufsatzüber die Deixisgeschiebe, wo ichunterandere merkläre, daß*Determinación y entorno*zueinembestimmtenZweckgeschriebenwurde, dennichwolltenurzeigen, inwiefern die EigennamenIndividualnamensind, und deshalbinteressiertemich das Prinzip der Individuation und der historischenIndividualisierung. Die Beispielebetreffenmeistgerade die Eigennamen, d.h. also dannichtz.B. alles, was Wittgenstein sonstsgagt, sondernnur, daßerbemerkt hat, daß in Julius Caesar “Caesar” einZeichen in einemZeichenist.

Esist also erstensehrkomprimiert, und man müßtedarübereinelangeAbhandlungschreiben. ZweitensistalleswiegesagtimHinblick auf die Interpretationen der Eigennamengeschrieben, und drittens war das völligneudamals und istesimmernoch in der Sprachwissenschaft, denn da erschieintzumersten Mal der Text alsGegenstandeinerautonomenLinguistik. Das wurdeauch in den Rezensionenfestgestellt; so hat Karl Horst Schmidt ganzscharfsinnigbemerkt, in demAufsatzfindesicheinefrüheAntizipation der Textlinguistik. Dort erschieintauchzumersten Mal die IdeeeinerLinguistik der Sprachverwendung, die bisheu-tenochnichtalssolcheentwickeltwurde. WirmachenentwedereineLinguistik des TextesodereineLinguistik der Sprache und der Sprachstrukturen, aberdieserÜbergang von der SprachezurRedewirdnichtuntersucht, und die ganze Linguistik der Sprachverwendungistnochzukunftskonstruieren.

[Există și începutul unei traduceri în română a volumului *Die Sachen sagen, wiesiesind...*, realizate de Cristina Bleorțu și Lavinia Seiciuc, cu note și comentarii de Dorel Finaru (nota traducătorilor)].

¹¹ Citez ediția publicată la Gredos în 1962, care este cea mai răspândită și cunoscută.

¹² „Din când în când, chiar dacă nu în mod foarte frecvent, se remarcă strictețea limitelor impuse lingvisticii atunci când aceasta este înțeleasă, în sens saussurian, ca știință a *limbii*” (Coșeriu 2004, 287) [nota traducătorilor].

¹³ Cf. ideile expuse mai sus: se pare că exagerarea acestui primat se datorează mai mult editorilor decât lui Saussure însuși.

¹⁴ „pare necesară o schimbare radicală a punctului de vedere: nu trebuie explicată vorbirea din punctul de vedere al limbii, ci invers” (Coșeriu 2004, 292) [nota traducătorilor].

¹⁵ „trebuie să ne situăm din primul moment pe terenul vorbirii și să luăm vorbirea ca normă a tuturor celorlalte manifestări ale limbajului (inclusiv ale *limbii*)” (Coșeriu 2004, 293) [nota traducătorilor].

¹⁶ Rămân în afara limbajului propriu-zis – și, prin urmare, în afara lingvisticii – atât „putința de a vorbi” condiționată fiziologic și psihic („facultatea de a vorbi”) și „impulsul expresiv”, cât și textul ca realizare de valori (practice, logice sau fantastice). Lingvistica se ocupă numai de limbaj „ca atare”, adică de ceea ce Aristotel a definit ca „logos semantic” [Nota 11 în Coșeriu 2004: 292 subsol].

¹⁷ Originalul german spune: „E.C.: [...] Es sind so ungefähr 500 Seiten geschrieben, aber es fehlen noch weitere 500.

A.M.: Hier lesen wir „Montevideo 1955”. Das ist fast vierzig Jahre her. Wieso haben Sie dieses Manuskript nicht veröffentlicht?

E.C.: Weil noch 500 Seiten fehlen, die Hälfte des Ganzen. Es fehlen verschiedene Kapitel. Es gibt ein ganzes Kapitel über John Stuart Mill, ein ganzes Kapitel über Brøndal, dann Gardiner, Bertrand Russell und Whitehead – mit Hochachtung für Whitehead – und dann die eigentliche Theorie.

Es ist schon ziemlich gut geschrieben, ziemlich genau. Einiges habe ich dann getrennt veröffentlicht, *Determinación y entorno* ist ein Kapitel davon und *Las categorías verbales* ebenso.”

Realmente în manuscrisul *Numelui propriu* de care dispunem nu rezultă clar care este locul *Determinării și cadrului* și pare că mai degrabă va trebui să se spună că e vorba de un studiu *relaționat* cu teoria numelui propriu. În orice caz, dacă ar fi existat la dispoziția cititorilor o monografie despre numele propriu, poate Coșeriu ar fi avut un alt ecou în discuțiile despre semantică și despre referință, dincolo de semantica structurală.

¹⁸ Trad. rom. fragmentară în Coșeriu 2004, 265-285 [nota traducătorilor].

¹⁹ Trad. rom. în Coșeriu 2004, 239-264 și în Coșeriu 2009, 234-254 [nota traducătorilor].

²⁰ În anii 1990 a existat un proiect finanțat de *Deutsche Forschungsgemeinschaft* și coordonat de Brigitte Schlieben-Lange și de mine, al cărui obiectiv a constat în clasificarea manuscriselor coșeriene (sarcină dusă la capăt, a se vedea www.coseriu.de/klassif.htm) și în publicarea de diferite manuscrise importante, între care și cel al *Numelui propriu*, obiectiv care, din păcate, încă nu a fost posibil să fie dus la bun sfârșit.

²¹ Trad. rom. Coșeriu 1997 [nota traducătorilor].

²² Brigitte Schlieben-Lange, *Traditionen des Sprechens. Elemente einer pragmatischen Sprachgeschichte*, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart/Berlin/Köln/Mainz, 1983 [nota traducătorilor].

²³ Oesterreicher 2001.

²⁴ „În general, o lingvistică propriu-zis *funcțională* nu poate neglija cadrele, nici măcar pe cele «extraverbale», căci funcțiile reale nu apar în limba abstractă, ci în vorbirea concretă. Acest lucru este adevărat și pentru *lingvistica diacronică*: nici ea nu poate ignora circum-

stanțele generale în care s-a vorbit o limbă.”: Notă de subsol: „Contrar a ceea ce pretinde formalismul lingvistic, limba nu poate fi studiată «în sine și pentru sine», și cu atât mai puțin istoria ei. Cine ar putea înțelege, de exemplu, istoria lexicului romanic fără cunoașterea civilizației occidentale și a creștinismului?” (Coșeriu 2004, 326) [nota traducătorilor].

²⁵ „Aceasta implică recunoașterea caracterului propriu-zis lingvistic al comentariului «filologic», al cărui obiect constă, în mare parte, în revelarea cadrelor în care textul studiat dobândește înțelesul său deplin.” (Coșeriu 2004, 327) [nota traducătorilor].

²⁶ V. Coșeriu 2009, 230 [nota traducătorilor].

²⁷ Citez din nou traducerea Bleorțu / García; versiunea originală germană spune: „man versucht, eine Linguistik des Sprechens im allgemeinen zu machen und diese dann als Linguistik der Sprachen oder einer Sprache hinzustellen. Z.B. wenn man allgemeine Pragmatik macht und sie als Pragmatik des Deutschen darstellt; in Wirklichkeit ist es Pragmatik des Sprechens mit deutscher Exemplifizierung. Es gibt keine pragmatischen Kategorien in der Einzelsprache.“

²⁸ „se încearcă realizarea unei lingvistici a vorbirii în general, care e prezentată apoi ca lingvistică a limbilor sau a unei limbi. De exemplu, când se face pragmatică generală și aceasta e prezentată ca pragmatică a germanei; în realitate, este pragmatică a vorbirii cu exemplificări germane. Nu există categorii pragmatice în fiecare limbă particulară” [nota traducătorilor].

²⁹ Un caz asemănător este respingerea, din partea lui Coșeriu, a concepțiilor lui Frege Wittgenstein sau ale lui Russell în domeniul semanticii.

³⁰ Schlieben-Lange 1977 și 1987.

³¹ Există alt factor: cotitura pragmatică venea în același timp cu revolta din '68 împotriva valorilor învechite; Coșeriu, de tradiție antistângistă, se opusese postulatelor studentești de la începuturile revoltei și avea faimă de conservator sau de dreapta, ceea ce a dus și la o respingere a operei sale din partea a numeroase sectoare de germaniști apărători ai ideilor din '68. Brigitte Schlieben-Lange, fiică stângistă a lui '68, a avut meritul de a deschide ușile pentru ideile coșeriene și în cercuri care îl respingeau pe Coșeriu, în principiu, din motive ideologice.

³² Wunderlich însuși a publicat cu Utz Maas, care ca romanist ar fi trebuit să fie mai aproape de Coșeriu decât germaniștii care dominau acel volum; dar marxistul Maas niciodată nu-l va cita pe conservatorul Coșeriu, nici viceversa, să se vadă nota anterioară.

³³ „tăcerea, adică suspendarea intenționată a activității verbale” (Coșeriu 2009, 205) [nota traducătorilor].

³⁴ Trebuie să ne întrebăm totuși în ce măsură tăcerea este intenționată sau se datorează simplei lipse de cunoaștere.

³⁵ „Ich würde sagen, fast nur bei meinen Schülern, bei den direkten und bei den indirekten, die meine Fragestellungen angenommen haben, findet man solche Verwechslungen nicht“ (Kabatek / Murguía 1997, 263).

³⁶ Critica lucrărilor lingvistice care aparent nu au un fundament empiric a devenit un loc comun în ultimii ani; totuși pare o critică nu prea potrivită în cazul lingvisticii. Nu cred că se poate spune că lucrările lui Douglas Biber (cf., între altele, Biber / Davies / Jones / Tracy-Ventura 2006), de exemplu, sunt mai valabile decât cele ale lui Peter Koch și Wulf Oesterreicher (2007), deși în ambele cazuri se ajunge – în unul pe cale „empirică”, în celălalt pe calea reflecției – la modele care descriu ceea ce Koch și Oesterreicher numesc „i-mediere” (nemediere)

și „distanță”. Lingviștii sunt și ei vorbitori și analizează în mod continuu realitatea lingvistică. Nu există, în realitate, nici observația pură, vis iluzoriu al behaviorismului, nici teoria pură, întrucât niciun lingvist nu-și poate dezactiva propria condiție de vorbitor.

³⁷ Autoarea vorbește de „cazul cel mai cunoscut pentru lingviști” și enumeră pe scurt diferite tipuri de contexte identificate în *Determinare și cadru*. Totuși schema nu este reluată după aceea și rămâne ca o simplă referință.

³⁸ În română s-a publicat volumul Johannes Kabatek, *Tradiții discursive*. Studii, Editori Cristina Bleorțu, Adrian Turculeț, Carlota de Benito Moreno și Miguel Cuevas, Editura Academiei Române, București, 2015 [nota traducătorilor].

³⁹ Aceasta pare paradoxal: tradiția discursivă se definește ca tradiție de *érgon-uri*, dar activarea sa este și *enérgeia*: *érgon în enérgeia*.

Bibliografie

1. Heidi Aschenberg, (1999): *Kontexte in Texten: Umfeldtheorie und literarischer Situationsaufbau*. Tübingen: Niemeyer.
2. Marie-José Béguelin, (2011): „Linguistique de la langue et linguistique de la parole”, În *Mélanges en l'honneur d'Alain Berrendonner*. Bruxelles: De Boeck-Duculot, 641-661.
3. Douglas Biber / Mark Davies / James K. Jones / Nicole Tracy-Ventura (2006): „Spoken and written register variation in Spanish: A multidimensional analysis”. *Corpora* 1, 7-38.
4. Simon Bouquet (2012): „Principes d'une linguistique de l'interprétation: une épistémologie néosaussurienne”, *Langages* 2012/1 (n° 185), 21-33.
5. Bühler, Karl (1934): *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Jena, Fischer.
6. Eugenio Coseriu (1955-56): „Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar”. *Romanistisches Jahrbuch* 7, 1955-56, 24-54 (și În: *Teoría del lenguaje y lingüística general. Cinco estudios*, Madrid: Gredos 1962, 281-323.
7. Eugenio Coseriu (1975): *Leistung und Grenzen der transformationellen Grammatik*, hrsg. und bearb. von G. Narr. Tübingen: Narr.
8. Eugenio Coseriu (1981): *Lecciones de lingüística general*. Madrid: Gredos (1^a ed. În italiană: Torino 1973).
9. Eugenio Coseriu (1985): „Linguistic Competence: What is it Really?“, The Presidential Address of the Modern Humanities Research Association, *The Modern Language Review*, vol. 80, part 4, XXV-XXXV.
10. Eugenio Coseriu (1996): „Mi Saussure”. În: *Actas do IV Congresso Internacional da língua galego-portuguesa na Galiza. Em homenagem a Ferdinand de Saussure*. Universidade de Vigo, 379-382.
11. Eugenio Coseriu (2002): „Prolusione. Orationis fundamenta: La preghiera come testo“, În: Giuseppe De Gennaro (ed.): *I Quattro Universi di Discorso. Atti del Congresso Internazionale „Orationis Millenium“*, Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 24-47.
12. Eugeniu Coșeriu (2009): *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Antologie, argument, note, bibliografie și indici de Dorel Fânaru, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
13. Eugeniu Coșeriu (1997): *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*, Versiune în limba română de Nicolae Saramandu, București, Editura Enciclopedică.

14. Eugeniu Coșeriu (2004): *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*, Ediție în limba română de Nicolae Saramandu, București, Editura Enciclopedică.
15. Wolfgang U. Dressler / Siegfried J. Schmidt (1973): *Textlinguistik: kommentierte Bibliographie*. München: Fink.
16. Victoria Escandell Vidal (2006): *Introducción a la pragmática*. Barcelona: Ariel.
17. Elisabeth Gülich / Wolfgang Raible (Hrsg.) (1977): *Linguistische Textmotive: Grundlagen und Möglichkeiten*. München: Fink.
18. Roy Harris (2003): *Saussure and his interpreters*. 2nd. ed. Edinburgh: Edinburgh University Press.
19. Johannes Kabatek (2005): *Die Bolognesische Renaissance und der Ausbau romanischer Sprachen. Juristische Diskurstraditionen und Sprachentwicklung in Südfrankreich und Spanien im 12. und 13. Jahrhundert*. Tübingen: Niemeyer.
20. Johannes Kabatek (sub tipar): *Lingüística coseriana, lingüística histórica, tradiciones discursivas*, ed. de Cristina Bleorțu și David Gerards, Frankfurt: Vervuert.
21. Johannes Kabatek (online): *Algunas reflexiones sobre las tradiciones discursivas*. <http://www.romling.uni-tuebingen.de/discurso/reflex.pdf> [2004]
22. Corinna Manuela Kirstein (1997): *Textlinguistische Analyse informationsbetonter Textsorten der Spanischen Zeitung 'El País': Textumfelder und Methoden der Bezugnahme auf das Leserwissen im Rahmen der Linguistik des Sinns*. Frankfurt/Main: Lang.
23. Peter Koch / Wulf Oesterreicher (2007): *Lengua hablada en la Romania*, Madrid: Gredos.
24. Stephen C. Levinson (1983): *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
25. Meisterfeld, Reinhard (2000): „Die unbestimmte Bestimmung. Zur Entstehung des unbestimmten Artikels in den romanischen Sprachen“, În: Bruno Staib (ed.), *Linguística romanica et indiana. Festschrift für Wolf Dietrich zum 60. Geburtstag*. Tübingen: Narr, 303–332.
26. Wulf Oesterreicher (2001): „La ‘recontextualización’ de los géneros medievales como tarea hermenéutica.“ În: Daniel Jacob / Johannes Kabatek (eds.), *Lengua medieval y tradiciones discursivas en la Península Ibérica. Descripción gramatical – pragmática histórica – metodología*. Frankfurt / Madrid, Vervuert / Iberoamericana, 199–232.
27. Ingelore Oomen (1977): *Determination bei generischen, definiten und indefiniten Beschreibungen im Deutschen*. Tübingen: Niemeyer.
28. Adriana Robu (2015): *Discursul publicitar din perspectivă pragmalingvistică*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza“.
29. Ferdinand de Saussure (1916/1972): *Cours de Linguistique Générale*, ediție critică de Tullio de Mauro (după ediția originală de Bally, Sechehaye și Riedlinger din 1916). Paris: Payot.
30. Ferdinand de Saussure (2002): *Écrits de linguistique générale*, ed. de Simon Bouquet și Rudolf Engler. Paris: Gallimard.
31. Brigitte Schlieben-Lange (1977): *Iniciación a la sociolingüística*. Madrid Gredos.
32. Brigitte Schlieben-Lange (1983): *Traditionen des Sprechens. Elemente einer pragmatischen Sprachgeschichtsschreibung*. Stuttgart: Kohlhammer.
33. Brigitte Schlieben-Lange (1987): *Lingüística pragmática*. Madrid: Gredos. Searle, John (1969): *Speech acts*. Cambridge: CUP.
34. Elisabeth Stark (2006): *Indefinitheit und Textkohärenz: Entstehung und semantische Strukturierung indefiniter Nominaldetermination im Altitalienischen*. Tübingen: Niemeyer.
35. Wolf-Dieter Stempel (1971): *Beiträge zur Textlinguistik*. München: Fink.

36. Benvenuto Terracini (1946): *Perfiles de lingüistas*, Tucumán: Universidad de Tucumán.
37. Federica Venier (2012): *La corrente di Humboldt*, Roma: Carocci.
38. Albert Wall (2015): *Bare Nominals in Brazilian Portuguese – an Integral Approach*. Tesis de Doctorado, Universidad de Zúrich.
39. Dieter Wunderlich (1972): *Linguistische Pragmatik*. Frankfurt am Main: Athenäum.

One of the most important contributions of Coseriu's extremely productive Uruguayan period in the 1950s is *Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar* ('Determination and Surrounding Fields. Two problems of linguistics of speaking'). The paper was originally published in Spanish, in the German journal *Romanistisches Jahrbuch* in 1955-56. Here, Coseriu introduces some of his basic linguistic concepts, like the distinction between the universal, the historical and the individual linguistic level, and he inverts the doctrine attributed to de Saussure that all relevant linguistic problems should be considered departing from the level of *langue*, claiming the opposite: according to Coseriu, *speaking* ('el hablar'), the speaker's activity, is the key to all linguistic issues. The first part of Coseriu's paper offers a theory of nominal determination and the second part a sketch of what later would be called *pragmatics*: a theory of how a sophisticated relationship between linguistic signs and "surrounding fields" interacts in communication in order to create "sense" (*sentido*), the individual and concrete meaning of a (written or spoken) text.

This paper reminds the main aspects of Coseriu's contribution in the light of some comments made by Coseriu in an interview in the 1990s and it discusses the reception (and the lack of reception) of Coseriu's text which was in fact part of a much larger, yet unpublished project on the linguistic theory of proper names (*Teoría lingüística del nombre propio*).

Viorica VELECICO

Lazăr Șăineanu și Eugeniu Coșeriu despre metafora vegetală

V. V. – doctor în filologie, profesor de limba română și de limba ucraineană la Școala Gimnazială Brodina din județul Suceava. A publicat articole despre terminologia botanică medicală, cu referire specială la denumirile populare românești de plante. Domenii de interes: terminologie populară și folclor.

1. Dat fiind interesul meu particular pentru terminologia botanică populară, îmi propun să aduc în atenția celor preocupați de un asemenea domeniu două contribuții referitoare la metaforele vegetale. Contribuțiile (neglijate frecvent în lucrările de specialitate) – pe care mă voi mărgini doar să le semnez aici, fără să întreprind o analiză extinsă – aparțin lui Lazăr Șăineanu și Eugeniu Coșeriu, doi mari lingviști români al căror destin este similar în unele privințe¹. Amândoi au ajuns la adevărata recunoaștere științifică mai degrabă (și mai întâi) în străinătate, decât în propria lor patrie, semnându-și lucrările cu nume occidentalizate (*Lazare Sainéan* și *Eugenio Coseriu*); ambii s-au ocupat de teoria limbajului și de istoria disciplinei lor; amândoi au avut un aport însemnat la constituirea și dezvoltarea semanticii (fie în forma sa clasică – semasiologia, fie în cea modernă – lexematica) ș. a. m. d.

In this article I aim at drawing a comparison between two Romanian linguists, Lazare Sainéan and Eugenio Coseriu, with reference to their linguistic research regarding folk plant names considered as metaphors. Among other works, both of them wrote studies exclusively devoted to the metaphorical creation/creativity, existing either in Romanian, or in other languages. Thus, I will try to emphasize the importance of these two linguists for future researches in such a field.

Printre altele, este de remarcat un alt punct comun în activitatea științifică a celor doi, și anume studierea metaforei lingvistice sau, mai precis, a „creației metaforice”².

2. Preocuparea deosebită a lui Lazăr Șăineanu pentru metafora lingvistică este foarte vizibilă încă din prima sa carte fundamentală, *Încercare asupra semasiologiei limbei române* (1887). Mai bine de 100 de pagini din această lucrare întemeietoare sunt rezervate temei în cauză, alcătuind amplul capitol IV, *Metafora*, capitol format, la rândul său, din următoarele subcapitole: 1. *Viața metaforică a limbei*; 2. *Definițiunea și însemnătatea metaforei*; 3. *Simbolismul corpului omenesc*; 4. *Importanța metaforei pentru precizarea caracterului național*; 5. *Abstractum ex concreto*; 6. *Psicologia populară română*³.

2.1. În viziunea lui Șăineanu, metaforele dau specificul unei limbi istorice: „În metaforele și în expresiunile metaforice stă originalitatea și geniul limbei și într-însele se oglindesc particularitățile spiritului național.”⁴; „[N]imic nu poate scoate mai bine în relief fizionomia specială a unui popor ca un studiu asupra expresiunilor sale metaforice. În aceste creațiuni populare rezidă tot geniul unei limbi și ele dau tiparul propriu fiecărei idiome.”⁵ Fără îndoială, dincolo de evidențierea originalității sau specificului unei limbi, Șăineanu relevă și similitudini în cazul unor limbi, chiar și în legătură cu expresiile idiomatice. De exemplu, el remarcă faptul că „locuțiunea românească *a fi unghie și carne cu cineva*” (semnificând „deplina brodire a două caractere, cel mai înalt grad de prietenie”) își are echivalentul perfect în limba spaniolă „Această frumoasă metaforă își găsește o analogie tocmai la celalt capăt al lumii latine, în spaniolul *ser uña y carne* «haber estrecha amistad entre algunas personas» și este vrednic de observat că ea există numai la aceste două popoare romanice...”⁶.

2.2. Pentru a arăta cât de general și de obișnuit este fenomenul metaforei în limbă, Șăineanu oferă o serie de exemple dintre cele foarte curențe: „Astfel, românește: ușa are o *broască*, trăsura o *capră*, pușca un *cocoș*, usturoiul un *cățel*, stativele două *iepe* (comp. *cobila* plugului) etc. toate împrumutate regnului animal și aplicate la obiecte neînsuflețite. Iată încă câteva metafore poetice luate de la părțile corpului omenesc: românește plaiul are un *picior*, moneda o *buză*, carul o *inimă*, pământul o *sprânceană*, ziua o *geană* (geana zilei = aurora); asemenea un *ochi* de lanț (= ineluş), de sticlă (= geam) sau de funie (= laț); clopotul are o

limbă și cosciugul o *pleoapă* (= capac). Pe de altă parte, *còpil* (= copil «enfant») e «țâțâna ușii», *babă* (= babă «vieille femme») e «grindă, tâlpoaie», *pop* (= popă «prêtre») e «stâlp, proptea» etc.⁷

2.3. Cu referire la terminologia botanică de sorginte metaforică, Lazăr Șăineanu subliniază bogăția acestui domeniu, bogăție conferită și de diversitatea regională a denumirilor: „Flora românească este, mai cu seamă, bogată în asemenea poetice numiri. Una și aceeași floare *Convallaria majalis* a fost împodobită, în diferitele regiuni românești ale Daciei, cu nestemate poetice ca: *suflețele* «petites âmes», în Transilvania, *lăcrămioare* «petites larmes», în Moldova, *mărgăritari* sau *mărgăritărele* «petites perles», în Muntenia, și *cerceluși* «petites boucles d'oreille», în Dobrogea. Nu mai puțin admirabile sunt numirile de *brândușă*, sinonim cu *mângâioasă*, și *primăveruțe*, *luminărica Domnului*, *lumiņa noptii* și întreaga acea lume feerică de flori, ce poetul [= V. Alecsandri] face să treacă pe dinaintea noastră în [poezia] *Concertul în luncă*”⁸.

2.4. Interesul lui Șăineanu pentru metafora lingvistică a rămas la fel de viu și în activitatea științifică ulterioară. De pildă, în 1905, el a publicat o consistentă monografie intitulată *La création métaphorique en français et en roman*, în care a analizat nenumărate denumiri metaforice privitoare (în special) la animalele domestice. De asemenea, trebuie amintită în acest sens și excelenta sinteză din 1907, *L'argot ancien (1455-1850)*, în care originea multor elemente de argou vechi francez este explicată prin mecanismul metaforei.

3. Beneficiind de o solidă cunoaștere a filosofiei limbajului, Eugeniu Coșeriu publică în 1956, la Montevideo, un studiu de excepție, *La creación metafórica en el lenguaje*, care dovedește, dincolo de erudiția și poliglotia autorului, preocuparea lingvistului român pentru surprinderea principiilor universale ale funcționării limbajului omenesc. Astfel, Coșeriu, deși nu neglijează diversitatea denumirilor metaforice, se arată interesat mai curând de ceea ce unește imaginația ori creativitatea oamenilor dintotdeauna și de pretutindeni: „Într-adevăr, cunoașterea lingvistică este de multe ori o *cunoaștere metaforică*, o cunoaștere prin *imagini*, care, de altfel, se orientează atât de des în aceeași direcție încât ne face să ne gândim în mod serios la o anumită unitate universală a imaginației umane, dincolo de diferențele lingvistice, etnice sau culturale.”⁹.

3.1. Studiul *Creația metaforică în limbaj* conține foarte multe exemple din limbi variate. Uneori, cuvintele de origine metaforică sunt ordonate tematic. Astfel, se poate observa că nici problema metaforelor vegetale nu i-a scăpat lui Coșeriu, care s-a oprit, mai întâi, asupra unor exemple preponderent grecești (adică din greaca veche): „Grecii, mari creatori de metafore, vedeau într-o plantă o «barbă de ied» (*tragopógon*, lat. *barba hirci*), în altele, o «limbă de bou» (*boýglósson*, lat. *lingua bovis*), o «coadă de cal» (*híppoyris*, lat. *cauda caballi*). Asociau mușcata cu «cocorul» (*geránion* < *géranos* «cocor»), piciorul-cocoșului cu «broasca» (*batráchion* < *bátrachos* «broască», lat. *ranunculus*) și rostopasca cu «rândunica» (*chelidónion* < *chelidón* «rândunică», lat. *hirundinina*). Vedeau crizantema ca «floare de aur» (*chrysánthemon*), iar în gladiolă vedeau «săbii» (*xiphíon*, lat. *gladiolus*; cf. sp. *espadana*) și în nu-mă-uita, «urechi de șoarece» (*mysotís*, lat. *muris auricula*). Aproape toate aceste plante sunt denumite în latină, apoi în dialecte și în limbile romanice cu nume ce conțin imagini identice sau analoge: de multe ori este vorba de simple traduceri, de «calcuri lingvistice», dar în unele cazuri s-ar putea vorbi și de intuiții analoge exprimate în termeni analogi.”¹⁰

3.2. Așadar, reflexe ale acestui procedeu se prelungesc și în limbile romanice. Iată alte câteva exemple amintite de savantul român: „Fructele de mărar seamănă cu niște «cățeluși» și așa se și numesc (fr. *chien*, *cagnot*, abr. *catille*, sp. *cadillo*; cf. rom. *căței de usturoi*); amănții salciei seamănă cu niște «mâțișori» (fr. *chats*, *catouns*, *mignons*; it. dial. *gatali*, *gattun*; rom. *mâțișori*; cf. sp. dial. *gatillos* «flori de salcâm»); florile de mac sunt ca niște «cocoși» cu creastă roșie (fr. *coquelicot*), iar pentru faptul că din ele copiii fac păpuși sunt «păpuși», «nevăstuici» sau «călugărițe» (engl. *poppy*, it. dial. *popa*, *popina*, *popola*, *femenota*, *tosata*, *siora* și alte imagini analoge: *fantina*, *marioneta*, *madonina* etc.; fr. *moine*, croată *fratar*); din același motiv până și pentru armeni macul este o «soțioară» (*harsnouk*).”¹¹

4. Scopul acestui scurt articol este, cum spuneam, doar acela de a semnala două surse teoretice și de material lingvistic ce nu au beneficiat întotdeauna de atenția cuvenită în cercetările de profil. În concluzie, este recomandabilă (ba chiar obligatorie, aș zice) consultarea și utilizarea lucrărilor celor doi mari lingviști români de către toți cei preocupați de metafora lingvistică, în general, sau de terminologia metaforică populară, în special.

Note

¹ Vezi, de pildă, pentru mai multe informații, Lucia Wald, Lazăr Șăineanu – *Omul și Opera*, [republicat] în ****Lingviști și filologi evrei din România*, Editura Hasefer, s.l., 2011, p. 15-31, respectiv Eugen Munteanu, G. Ivănescu și Eugeniu Coșeriu – *semnificații ale unei prietenii*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Tom LI (2011), Editura Academiei Române, București, 2012, p. 63-72.

² Într-adevăr, ambii savanți au scris studii care conțin sintagma „creație metaforică” în titlu: Lazare Sainéan, *La création métaphorique en français et en roman* [1905], în G. Gröber (Hg.), *Beihefte zur Zeitschrift für Romanische Philologie*, Halle A.S., Verlag Von Max Niemeyer, 1907, p. 1-174, respectiv Eugenio Coseriu, *La creación metafórica en el lenguaje*, Universidad de la República, Montevideo, 1956 (studiu reprodus și în „Revista Nacional”, Montevideo, nr. 187, 1956, p. 82-109).

³ Vezi Lazăr Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbii române. Studii istorice despre tranzițiunea sensurilor* [1887], Cu o alocuțiune-prefață de B.-P. Hasdeu, Ediție îngrijită, studiu introductiv și indice de Livia Vasiliuță, Editura de Vest, Timișoara, 1999, p. 146-263.

⁴ *Ibidem*, p. 153.

⁵ *Ibidem*, p. 224.

⁶ *Ibidem*, p. 225.

⁷ *Ibidem*, p. 152.

⁸ *Ibidem*, p. 155. În textul poetic al lui Vasile Alecsandri, reprodus în întregime de Lazăr Șăineanu, sunt evidențiate cu caractere italice următoarele cuvinte (pe care le înșirăm aici în ordinea apariției lor): *bujorel, odoleană, frățiori, românițe, clopoței, mazărele, sulcină, stelișoare, nalbe, busuioc, dediței, garofițe, toporași, lăcrămioare, cimbru, fetică, nufăr, viorele, condurii doamnei, rochiți* [sic] *de rândunele.*

⁹ Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Antologie, argument și note de Dorel Finaru, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2009, p. 179.

¹⁰ *Ibidem*, p. 193-194. Precizez că (din motive tehnice) am procedat la o transliterare a termenilor grecești menționați de Coșeriu.

¹¹ *Ibidem*, p. 194.

Ștefan AFLOROAEI

Sensibilitate și sens

Ș. A. – profesor la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, Departamentul de Filosofie. Susține prelegeri de Hermeneutică filosofică, Metafizică, Ideea europeană și Teorii ale interpretării.

Membriu corespondent al Academiei Române. Cărți publicate: *Ipostaze ale rațiunii negative*, 1991; *Întâmplare și destin*, 1993; *Lumea ca reprezentare a celuilalt*, 1994; *Cum este posibilă filosofia în estul Europei*, 1997; *Locul metafizic al străinului*, 2003; *Metafizica noastră de toate zilele*, 2008; *Privind altfel lumea celor absurde*, 2013.

Spunem adesea că unele fapte au sens iar altele nu au. Facem acest lucru cu aproape orice afirmație sau negație, consimțire sau refuz. O facem indiferent că avem în vedere cele vorbite sau cele scrise, un eveniment sau un vis, această viață sau ceea ce nu există. Doar că arareori spusele noastre au acel înțeles elementar și simplu pe care îl pretind. În chip ciudat, noi ratăm ușor sensul tocmai atunci când vorbim despre sens și nonsens, mai ales când sunt în joc sensul acestei vieți și al lumii nemijlocite de care ea ține.

O sursă a acestei ciudățenii o ascunde însuși cuvântul „sens”, căci nu e dificil să constăți cât de variate – și mai ales eterogene – pot fi accepțiunile lui. Dacă ar ține de o limbă necunoscută

Sensibility and sense. Even though we constantly pursue a possible sense in all that we say or do, it is precisely the sense itself that is easiest to miss. One source of that peculiarity consists, probably, in what we call "sense", the almost unlimited variety of acceptations of that word. Yet I think that something else is more important: the fact that the possibility of sense is essentially linked to the life of certain senses, of some forms of sensibility. Therefore, we ought to return more often to the meaning of life of a sense - of a means of sensibility - while pursuing to constitute sense. Yet our senses, as we know, are not necessarily bound to our sense organs; there is a sense of image and a sense of logical form, a sense of value and a sense of the metaphysical. The life of those senses means endless possibilities of certain senses, sensual diversity and brightness, just as the atrophy thereof means the death of the corresponding senses.

și ai căuta să-ți clarifici termenul cu ajutorul unui dicționar obișnuit, nu ai înțelege mai nimic. Iar dacă ai căuta să vezi unele sinonimii, starea de năuceală ar fi sigură. Ce ar putea să aibă în comun, de pildă, „formă”, „cauză” și „judecată”? Dar „direcție”, „mesaj” și „sfârșit”? Unele accepțiuni dețin o impresionantă carieră metafizică: „ființă” sau „temei”, „rațiune”, „spirit”, „idee” sau „concept”. Altele încă își fac auzit sunetul lor grav, eshatologic: „menire”, „destinație”, „finalitate”, „sfârșit”. Există accepțiuni ce duc în spate greutatea unor mari doctrine moderne: „cauză” și „scop”, „ordine”, „conexiune”, „valoare”. Sau a unor cercetări logice târzii: „schemă”, „formă”, „funcție”, „justificare”, „coerență”. Altele, aparent mai accesibile, generează în continuare dispute hermeneutice: „intenție” și „semnificație”, „comprehensiune”, „perspectivă” sau „punct de vedere”, „interpretare”¹. Este sesizabilă noua ofensivă a unor accepțiuni de inspirație pragmatică: „uzaj”, „întrebuințare”, „metodă”, „relație”. Unele accepțiuni copleșesc prin generalitate: „logică”, „referință”, „conținut”, „formă”. Sau prin uzul lor cazon și ideologic: „obiectiv”, „rol”, „funcție”, „importantă”, „plan”, „linie”. Există accepțiuni care nu-și ascund aerul vizionar, de pildă „loc” (propriu unei vieți), „timp” (al realizării de sine), „destin”, „sfârșit” (revelator) sau „adevăr”. Încă sunt solicitați unii termeni vechi („noi-mă”, „menire”, „tâlc”, „motivație”), eventual semnificații vechi ale unor termeni comuni („șintă”, „spirit”, „însemnare”, „simț”, „lanț”, „urmă”, ca atunci când se spune: „urma alege”). Există și accepțiuni vagi, ciudate pentru urechea de astăzi (în limba română, „meșteșug”, „merchez”, „șir”, „tocmeală”, „legătură”, „socoteală” sau „judecată”, „însemnare”, „cont”, „preț”, „chip”, „fel”, „mod”). Alături de toate acestea, unele refac aproape nevinovat o veche și simplă imagine: „cale”, „drum”, „direcție”, „orientare”². Ca să parafralez o afirmație celebră, aristotelică, în multe feluri se spune sensul și în la fel de multe este spus.

Așadar, o varietate aproape dezarmantă de cuvinte și lucruri. Însă faptul ca atare este firesc și pozitiv în evoluția unei limbi. Desigur, fiecare accepțiune a cuvântului „sens” poate genera o arborescență de noi accepțiuni, care, la rândul lor, ar genera altele și altele, într-o manieră de felul celei fractalice. Ne-am putea imagina cu oarecare libertate că, *in aeternitate*, când toate accepțiunile și jocurile de limbaj ar fi realizate, cuvântul „sens” ar epuiza posibilitățile semantice ale unei limbi, ar satura orice intenție de semnificare. Sensul de a fi al limbii ar deveni atunci însăși explicitarea de sine a unui singur cuvânt.

Ce anume însă doresc să spun? Cu fiecare accepțiune numită mai sus e în joc o anumită fenomenologie – apariția sau retragerea sensului, constituirea sau dezarticularea acestuia – și nicidecum ceva dat ca atare. Are loc un episod din viața sensului, o secvență din dinamica lui variată și inepuizabilă. Iar o asemenea fenomenologie privește întotdeauna simțurile omenești, modul de percepție sau de reprezentare, de înțelegere și de expresie. Așadar, privește însăși sensibilitatea omului, indiferent că vorbim de cea senzorială sau de cea logică, de cea estetică sau de cea metafizică.

Să ne amintim că termenul latin *sensus* conservă o bifurcație semantică neobișnuită, surprinzătoare pentru înțelegerea noastră de astăzi. Căci înseamnă atât „simț”, „simțire”, „putere de a simți”, cât și „semnificație”, „judecată”, „idee”. Deși trimite în primă instanță la ceea ce e propriu anumitor simțuri („senzație”, „percepție”, „sentiment”), anunță imediat și accepțiuni ce par străine acestora („gând”, „opinie”, „înțeles”). Merită reținut acest lucru, anume că există o rădăcină comună pentru „simț” și „sens”, ceea ce poate fi recunoscut și în unele limbi moderne. La fel și în cazul pluralului *sensa* (deopotrivă „simțuri” și „sensuri”, „simțăminte” și „înțelesuri”); elementul comun era desemnat cu termenul *sensualis* („sensual”, „care ține de sens”)³. O distincție veche, sensibil / inteligibil, este regăsită astfel în chiar originea comună a celor doi termeni. Cred că ar trebui să ne întoarcem mai des la ceea ce înseamnă viața unui simț – a unui mod de sensibilitate – în constituirea sensului. Iar simțurile noastre, așa cum știm, nu sunt doar cele legate nemijlocit de organele senzoriale. Există deopotrivă un simț al imaginii și un simț al formei logice, un simț al valorii și un simț al celor simbolice. Auzim frecvent vorbindu-se despre simțul limbii și simțul estetic, simțul moral și cel practic, simțul istoric și cel religios. La fel, despre bunul simț și simțul comun (*sensus communis*). Știm cât de mult contează actul de consimțire, cel prin care devine posibil consensul, sau, în situații opuse, disentiamentul, din care se naște disensul. Fiecare simț poate fi exersat în multe moduri, încât, dacă sesizăm atât de multe accepțiuni ale sensului, faptul se datorează și acestei lumi inepuizabile a simțurilor omenești. Viața lor înseamnă nesfârșite posibilități ale unor sensuri, diversitate și strălucire sensuală, așa cum eclipsa ori atrofierea lor înseamnă moartea acelor sensuri care le corespund. E normal să căutăm, prin urmare, relația unui posibil sens cu un anumit simț, cu o formă de sensibilitate.

Avea să se spună că „sens are orice lucru care se poate înțelege”⁴, numai că înțelegerea cunoaște ea însăși multe moduri, fiecare exprimând viața și deopotrivă limitele unui anumit simț. S-ar putea relua această spusă și altfel: „sens poate avea orice lucru care se poate simți” (acceptând semnificația mai liberă a celui din urmă cuvânt). Sau, neuitând o replică târzie, am putea relua spusa de mai sus cu o altă parafrază: „lucrul ce poate fi simțit este sens”⁵. Dacă primul enunț („sens poate avea orice lucru care se poate simți”) deschide câmpul vast al posibilității sensului, într-un fel nelimitat, cel de-al doilea („lucrul ce poate fi simțit este sens”) aduce în atenție înseși limitele sensului. Mai precis, ne lasă a înțelege că doar într-o anumită măsură ceva poate fi simțit, măsură ea însăși echivocă, încât sensul – ceea ce se arată astfel – aduce cu sine propria negație. În definitiv, lucrul simțit și actul de simțire nu se epuizează în acel sens care se arată; odată cu modul în care se arată, survine și cel prin care se retrage sau „se ascunde”. De altfel, cum ar putea să survină un sens dacă ceva nu s-ar limita – sau nu s-ar delimita – pe sine? Și cum am putea recunoaște un sens – ceva cu sens – dacă nu i-am recunoaște totuși o limită? Or, recunoscându-i o limită îi sesizăm o semnificație, ceea ce înseamnă că limita însăși constituie un nume al sensului. La fel și cu privire la ceea ce apare lipsit de sens, opus sensului: nu ne este accesibil decât ca sens, „chiar și atunci când este lipsă de temei (*Abgrund*)’, abis al lipsei de sens” (*Ființă și timp*, § 32). Desigur, e vorba întotdeauna de niveluri distincte la care sensul – eventual ceva lipsit de sens – se arată în raza noastră de comprehensiune.

Vedem încă o dată că întoarcerea la lumea simțurilor, atunci când vorbim de un sens ori altul, apare de neocolit. Cu fiecare simț devin posibile multiple locuri ale sensului, fapt ce exprimă atât puterea acestuia de a se reface⁶, cât și evidența unor limite, o mai bună recunoaștere a limitelor proprii.

Astfel îmi explic faptul că, în destule cazuri, sinonimia unor termeni – bunăoară „sens” și „rost” – conservă o diferență insolubilă. În conferința *Cunoaștere și asceză*, susținută în 1943 la Cernăuți, Noica simte nevoia să distingă între sensul cunoașterii și rostul acesteia; sensul – simpla ordine sau schema – unui act de cunoaștere are un caracter neutru, comun, pe când rostul său devine evident doar într-o experiență personală, așa cum o trăiește irepetabil cineva anume. Din același motiv unele

sinonimii sunt doar aparente, de pildă când o posibilă accepțiune a sensului (precum „conținut”, „formă”) rămâne pur abstractă⁷. Altele însă, chiar și în forme aparent pleonastice, devin clarificatoare. Hans-Georg Gadamer, de pildă, consideră că „sensul este întotdeauna sens al direcției”: dacă e vorba de o frază, urmează a-i recunoaște direcția de sens în chiar mulțimea de efecte semantice; dacă e vorba de o întrebare, precum cea cu privire la sensul ființei, atunci în joc este „o direcție a interogării” și nicidecum un anumit răspuns⁸. Uneori e lăsată deoparte accepțiunea substantivală pentru o alta adverbială, interogativă: „cum?”, „încotro?”, „cătorece?”, tocmai astfel de expresii ar anunța mai bine decât altele posibilitatea sensului. În *Ființă și timp*, § 32, se spune fără echivoc: „Sensul este, către ce-ul proiectului (*Woraufhin des Entwurfs*) de la care pornind ceva devine inteligibil ca ceva”. Desigur, afirmația privește de această dată o anumită ontologie, sesizată mai întâi în structura ei formală. Este vorba de ontologia proprie acelei ființări care, prin chiar faptul de a-fi-în-lume, poate să fie cu sens sau fără sens.

De ce totuși se pot evita cu greu unele confuzii, de pildă între „sens” și „semnificație”, „sens” și „înțeles”? Așa cum știm, în alcătuirea unor spuse cu sens poți sesiza cuvinte fără semnificație, iar în spuse lipsite de sens, cuvinte cu o semnificație clară. Analogic, fapte cu o semnificație evidentă pot compune întâmplări fără sens, așa cum în alcătuirea unor întâmplări cu sens sunt prezente fapte lipsite de semnificație. Cât privește diferența dintre „sens” și „înțeles”, întâlnim ușor propoziții cu sens (din punct de vedere formal, să spunem) și fără nici un înțeles. De pildă, dacă cineva străin ar trece în grabă pe lângă tine și ți-ar spune la ureche: „Socrate este muritor”, ca apoi să se facă nevăzut, ai recunoaște un sens al celor auzite, nu însă și înțelesul lor (căci nu știi, bunăoară, de ce străinul a spus așa ceva și de ce ți-a spus tocmai ție, acolo și în acel moment)⁹. Sigur, cel căruia străinul îi aruncă în grabă cea propoziție va căuta de unul singur un înțeles (de pildă, „probabil e vorba de un nebun!”). La fel, putem întâlni spuse lipsite de sens (din punct de vedere logic, să zicem) și totuși cu înțeles (în ordine morală sau religioasă). Ce aș putea spune cu privire la astfel de cazuri? Confuziile frecvente vorbesc de însăși viața acelor simțuri ce fac posibilă apariția sau retragerea unor sensuri. Câtă vreme viața lor e săracă, sumară sau frustrată, e firesc să nu caute unele diferențe concrete. Cu atât mai puțin se vor orienta către – sau vor avea nevoie de – acele distincții care sunt

realmente elevate, libere. Sărăciei din viața unor simțuri îi corespunde sărăcia sensului, apariția lui rară sau confuză. Însă lucrurile nu sunt atât de simple pe cât apar în primă instanță. De obicei, sărăcia unui simț însoțește starea de inflație a altui simț, nevoia lui nelimitată de expresie. Cu aceasta, cel din urmă tinde să vadă cum orice are sens, eventual cum nimic nu are sens.

Note

¹ În ceea ce privește înțelegerea sensului ca „perspectivă”, „interpretare”, ea va fi celebrată exploziv în paginile lui Friedrich Nietzsche (cf. *Voința de putere*, §§ 481, 556, 567, 589, 590). Așa cum spune într-un fragment, când cineva „nu mai deține forța de a interpreta”, voința de a conferi sens unor lucruri, atunci proiectează sensul în lucruri, îl vede inerent acestora, ca și cum în ele ar exista realmente o voință (§ 585).

² Sigur, astfel de accepțiuni oferă *in abstracto* doar simple posibilități de semnificare, nu însă și sensuri, întrucât acestea din urmă presupun locuri „textuale” și folosirea concretă a unui limbaj. Așadar, dacă există semnificații ale cuvântului „semnificație”, nu există sensuri ale cuvântului „sens”; cf. Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, Editura ARC, Chișinău, 2000, p. 245-248.

³ S-a observat că termenul „sens” (față de „semnificație” ori „desemnare”) nu dispune în limbile europene de un verb propriu și, prin urmare, de un derivat verbal (Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul său*, antologie realizată de Dorel Finaru, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2009, p. 117, n. 1). Probabil că acest fapt ține de un proces petrecut mai târziu, căci latinescul *sensus* corespunde verbului *sentire*, „a simți”, „a percepe”, dar și „a înțelege”, „a distinge un sens”.

⁴ Cf. Wilhelm Ettelt, *Die Erkenntniskritik des Positivismus und der Möglichkeit der Metaphysik*, Rodopi N.V., Amsterdam, 1979, p. 136, unde e reluată spusa lui Karl Bühler: „Sinn hat alles, was man verstehen kann” (din scrierea *Krise der Psychologie*, 1927).

⁵ Replica, pe care o bănuiesc aici, vine odată cu celebra spusă a lui Gadamer: „Das Sein, das verstanden werden kann, ist Sprache” („Ființa ce poate fi înțeleasă este limbaj”); cf. *Adevăr și metodă*, partea a treia, III, c). Filosoful va oferi o cheie de lectură acestei spuse. „Atunci când am scris propoziția ‚Ființa ce poate fi înțeleasă este limbaj’,

semnificația ei era aceea că ceea ce este nu poate fi niciodată înțeles în întregime. Aceasta e semnificația ei, în măsura în care tot ce deține un limbaj trimite întotdeauna dincolo de ceea ce ajunge la nivelul expresiei” (traducere de Gabriel Cercel *et alii*, Editura Teora, București, 2001, p. 599).

⁶ Cf. Algirdas Julien Greimas, *Despre sens. Eseuri semiotice*, traducere de Maria Carпов, Editura Univers, București, 1975, p. 30).

⁷ Unele dificultăți în această privință au fost sesizate de multă vreme, o lucrare clasică fiind cea semnată de C. K. Ogden & I. A. Richards, *The Meaning of Meaning. A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism*, 1923.

⁸ Hans-Georg Gadamer, *op. cit.*, p. 474, 625. O asemenea direcție de sens devine posibilă, de pildă, într-un dialog și în acel limbaj împărtășit în comun pe care dialogul îl pregătește (p. 625).

⁹ Robin G. Collingwood pare să fie mai „drastic” în această privință. Sensul, la fel coerența și contradicția, adevărul și falsitatea, „aparțin propozițiilor numai în calitatea lor de răspunsuri la întrebări” (O autobiografie filosofică, traducere de Florin Lobonț și Claudiu Mesaroș, Editura Trei, 1998, p. 61). Abia întrebările noastre, odată cu acele credințe sau imagini prealabile pe fondul cărora se ivesc, fac trecerea de la posibilitatea abstractă a sensului la prezența lui concretă.

Viorica MOLEA

O privire de ansamblu asupra tratării limbajului oral în textul publicistic (I)



V. M. – conf. univ., dr. în filologie, Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară, Facultatea de Litere, USM. Domenii de cercetare: stilistică, pragmatică, cultivarea limbii, comunicare. Autoare a trei cărți: *Valori expresive ale frazeologismelor în opera dramatică* (2010), *Expresivitatea limbajului poetic (suport de curs)* (2011) și *Oralitatea în textul publicistic actual românesc* (2016). Participantă la numeroase conferințe internaționale.

Interesul pentru valorile stilistice și pragmatice ale oralității în textul literar scris a fost dintotdeauna menținut de către mai mulți cercetători preocupați de studiul textului. Acest aspect este reflectat preponderent în studiile de critică literară, cu referire la operele artistice. Faptul că scriitorii recurg în permanență la virtuțile stilistice ale limbajului oral este firesc și asigură creațiilor artistice naturalețe, originalitate, diverse valori estetice. Există, bineînțeles, și opere literare construite aproape exclusiv pe modelul oralității, cum ar fi ale lui Ion Creangă, acestea fiind expresia spiritului popular românesc. Cele mai pertinente studii cu referire la oralitate sunt consacrate valorificării acesteia în operele literar-artis-

The interest for the stylistic and pragmatic values of orality in literary written text has always been maintained by several researchers concerned with the study of the text. This aspect is mainly reflected in literary criticism studies with reference to artistic works.

Since the publishing text has, mostly, similarities with the belletristic one, but not only because of that, orality was and remains a source that continuously inspires journalists with its richness and diversity of means of expression, but also with its stylistic and pragmatic poignancy.

Oral language is the one that reflects the latest trends in language and the one that „tests”, „probes the ground” of language evolution in general. Thus, the publishing text, which folds neatly on the reality of the moment, almost exhaustively expresses the current profile of Romanian language.

tice ale lui Ion Creangă, M. Sadoveanu, M. Eminescu, V. Alecsandri, I. L. Caragiale, I. Druță ș. a. (vezi *Stilistica limbii române* de I. Iordan, *Limba artistic românesc. Secolul al XIX-lea*; *Limba artistic românesc în secolul XX* de M. Mancaș, *Arta prozatorilor români* de T. Vianu, *Stil și limbaj* de Al. Andriescu, *Elemente populare în proza argheziană* de N. Goga, *Limba română artistică. Studii* de Șt. Munteanu ș. a.). Cele mai multe dintre acestea însă nu sunt destinate în totalitate limbajului oral al operelor literar-artistice, ci unor aspecte particulare legate de el.

Întrucât textul publicistic are, în mare parte, similitudini cu cel beletristic, dar nu numai de aceea, oralitatea a fost și rămâne o sursă din care se inspiră continuu jurnaliștii pentru bogăția și diversitatea mijloacelor de exprimare, dar și pentru pregnanța stilistico-pragmatică. Limbajul oral reflectă tendințele cele mai noi în exprimare și „testează”, „sondează terenul” evoluției limbii în general. Astfel textul publicistic, care se pliază perfect pe realitatea momentului, exprimă aproape exhaustiv profilul actual al limbii române. În acest sens, relevăm apariția unui nou segment al studiului limbii, și anume *medialingvistica*, „o disciplină care evoluează fulgerător”, în opinia cercetătoarei ruse Добросклонская Т. Г., și care se preocupă de toate aspectele limbajului mass-media, utilizat masiv în societatea modernă”, notând, totodată, că „textele media sunt astăzi una dintre formele cele mai răspândite ale existenței limbii” [Добросклонская Т. Г. 2008]. Lingvistica observă că evoluția rapidă a mass-mediei tradiționale, dar și apariția noilor tehnologii, mondializarea spațiului informațional universal „au un impact colosal în procesul de creare și răspândire a cuvântului.” [*idem*]

Totodată, relevăm și noile criterii de cercetare a limbii, a lingvisticii în general. Studiile se concentrează tot mai mult pe aspectele funcționale, care țin de uzul limbii, pe investigația textului, și nu pe teorii sau concepte. Plunghian V. A. pune câteva accente asupra stadiului actual al cercetărilor lingvistice, menționând că „una din trăsăturile de bază ar fi, cel mai probabil, schimbul evident al priorităților teoretice: transferul de la *sistem spre uz și de la limbă la vorbire* (subl. noastră)”. Autorul afirmă că, astăzi, savanții îndeamnă tot mai mult „să fie studiate faptele, și nu constructele, să reflecteze asupra particularităților fenomenelor relevante, dar nu a modelelor.” [Plunghian V. A. 2008: 8]

Astfel studierea textului mediatic, în cazul nostru, al textului publicistic din presă, se încadrează perfect în noua paradigmă de cercetare

lingvistică. Elementele oralității întâlnite în anumite tipuri de text publicistic determină atât aspecte pragmatilistice, cât și sociale, politice, culturale, psihologice, etnice etc., iar cei care le-au investigat au ținut să sublinieze, în primul rând, valoarea lor complexă prin funcțiile de bază ale stilului publicistic.

Mai mulți autori, pe care-i vom viza aici, au investigat prezența oralității în textul publicistic, variatele aspecte, mărci ale acesteia, precum și multiplele valori, funcții importante prin sensibilizare și intenționalitate: Al. Andriescu, D. Irimia, R. Zafiu, St. Dumistrăcel, N. Stanciu, M. Cvasnii Cătănescu, L. Hoarță Cărașu, I. Condrea, M. Manu Magda, I. Lașcu, D.-M. Bejan, O. Bălănescu, O. Felecan, C. Mărcușan, A. Dănilă, C. Neamțu, Șt. Ciortea-Neamțu, C. Parfene ș. a. Mai puțini au abordat pe larg problema oralității în textul publicistic, așa precum a făcut-o R. Zafiu. Cei mai mulți însă au relevat tangențial implicarea limbajului oral, cu toate virtuțile sale, în textul mediatic scris.

Unul dintre primii autori preocupați de limba textului publicistic, în general, și a limbajului oral utilizat, în particular, este Alexandru Andriescu, în studiul „Limba presei românești în secolul al XIX-lea”, în care autorul evocă începuturile presei românești de la „Curierul românesc” al lui Heliade Rădulescu și „Albina românească” a lui Gh. Asachi, ambele apărute în anul 1829.

La începuturile ei, limba presei românești era foarte aproape de limba vorbită din perioada respectivă. „Sintaxa presei românești, scrie savantul, este destul de greoaie în primii ei ani de existență. Păstrarea unor legături destul de puternice cu stilul cărților bisericești, al documentelor și cronicilor vechi explică, în mare măsură, această situație...Simpla înșirare a unor propoziții principale amintește, de asemenea, de textele vechi, ca și de uzul popular” [*idem*: 112], de aceea unul din obiectivele redactorilor de atunci era să curețe textele de elementele învechite, regionale și să introducă mai multe elemente noi, împrumutate pentru a asigura limbii o ținută sobră, mai ales în ceea ce ținea de știrile economice, politice, administrative etc. Andriescu notează că, în această perioadă, procesul de unificare a limbii literare „trebuia să înfrângă unele forme vechi”, precum și „unele forme populare și regionale” [*idem*: 110]. Prin urmare, limba presei românești la începuturile ei, în virtutea caracterului ei preponderent informativ, nu avea nevoie de elemente

de înfrumusețare a stilului, deci nici oralitatea nu constituia un mijloc de expresie stilistică. Ba, dimpotrivă, publiciștii timpului încercau chiar să se debaraseze de elementele oralității care împânzeau limba literară. Treptat însă, odată cu diversificarea textelor publicistice și mai ales odată cu apariția genurilor publicistice de opinie, limba acestora a început să se apropie de cea a textelor artistice. „Trecerea de la informația obișnuită, cu caracter oficial, la reportaj și foileton, cultivarea numărului cronicilor de tot felul contribuie la creșterea numărului acestor mijloace stilistice specifice presei. Termenii populari și regionali, locuțiunile, proverbele și zicătorile stabilesc, pe de o parte, legătura cu limba vorbită și, pe de altă parte, cu stilul beletristic”, remarcă Andriescu. [*idem*: 122] Acest lucru mai era favorizat de faptul că majoritatea publiciștilor de forță în acea vreme erau scriitori. Înșiși Heliade Rădulescu și Gh. Asachi, întemeietorii primelor ziare românești, erau creatori de opere literare. Astfel, „scriitorii determină (...), scrie Al. Andriescu, o apropiere a stilului publicistic de limba vorbită în sintaxă” [*idem*: 162]. Totodată, prin talentul scriitoricesc al publiciștilor din acea perioadă, I. L. Caragiale, M. Eminescu, despre care relatează Andriescu, vorbirea populară, frazeologia, folosite îndeosebi în foiletoane și pamflete, „ridică o barieră puternică în fața penetrațiilor cosmopolite în sintaxă și contribuie la succesul împotriva retorismului în construcția frazei” [*idem*: 165], savantul menționând că „merită să fie subliniată, ca o tendință de îndepărtare de retorism, orientarea către oralitatea populară în construcția frazei” [*idem*: 158]. În publicistica lui Mihai Eminescu, care a fost dintotdeauna un centru de interes pentru cercetători din diverse puncte de vedere, oralitatea „este o evidență ce se impune de la sine și este determinată de intenționalitatea informativ-persuasivă a stilului ce-i este propriu” [Parfene: 101]. Constantin Parfene, în studiul său consacrat publicisticii eminesciene, remarcând faptul că „oralitatea este o caracteristică dominantă a discursului publicistic eminescian, calitate care face din lectura articolelor apărute în presa timpului un demers încântător, atât prin dinamica desfășurării ideatice, cât și prin varietatea procedelor de limbaj, în majoritatea lor de proveniență populară” [*idem*: 117].

Al. Andriescu descrie spectrul larg al limbii textelor publicistice din secolul al XIX-lea, care, constatăm noi, nu diferă prea mult de al celor actuale. Savantul observă că elementele oralității, cuvinte regiona-

le, populare, argotice, numeroase structuri frazeologice, nu mai sunt niște prezențe obișnuite, ci apar deja în paginile ziarelor cu diverse valori, deci sunt utilizate intenționat în unele specii de text publicistic: „Numeroase cuvinte populare, regionalisme sau chiar arhaisme (...) sunt solicitate, în polemică sau în alte împrejurări, în mod intenționat” [*idem*: 166]. Mai mult, autorul studiului subliniază și scopul utilizării acestor elemente verbale, valorile și funcțiile lor pragmatilistice: „Termenii populari, afirmă Andriescu, se întâlnesc adeseori în articolele polemice ale lui Caragiale îndeosebi (...). Tot acest material lexical (...) duce la crearea unor contraste puternice și mărește efectul satiric. Pe această cale va merge mai târziu Arghezi în pamfletele sale” [*idem*: 169]. Lingvistul vorbește despre toate aspectele limbii utilizate de către publicistica timpului, reliefând în mod special pe cele fonetice, lexicale, morfologice și sintactice ale oralității, întâlnite pe paginile ziarelor din secolul al XIX-lea. Făcând anumite statistici pentru claritate, constată că regionalismele sau „cuvintele regionale”, cum le numește cercetătorul, „după cum este și firesc, nu apar, în această perioadă, într-un număr prea mare în limba presei” [*idem*: 166], pe când „cuvintele populare”, „deosebindu-se de cele dintâi printr-o arie de circulație mult mai largă, sunt mai bine reprezentate în limba presei” [*idem*: 167]. Locuțiunile și expresiile nu sunt luate împreună cu cuvintele populare, acestea fiind o categorie aparte, iar autorul notează că „materialul acesta este extrem de bogat și poate fi socotit ca un element specific în special în articolele polemice și în pamflete (...)” [*idem*: 170].

În cele din urmă, evaluând limbajul popular întâlnit pe paginile ziarelor din secolul al XIX-lea, Al. Andriescu face constatări importante referitoare la caracterul însuși al stilului publicistic de atunci, constatări actuale și azi, mai ales în contextul discuțiilor în contradictoriu privind particularitățile stilului publicistic, și anume că, „posedând un lexic mai variat, în care intră, alături de termeni noi, cuvinte populare, cuvinte regionale, arhaisme, termeni argotici și chiar unele elemente de jargon, stilul publicistic se diferențiază tranșant de stilul științific și de stilul administrativ, care folosesc izvoare lexicale mult mai limitate” [*idem*: 193].

Astăzi problema utilizării mijloacelor oralității în textul publicistic este abordată, după cum spuneam, de mai mulți autori, unii dintre ei, pre-

cum Rodica Zafiu, bunăoară, relevând cu multă perspicacitate acest fenomen. Referindu-se la trăsăturile de bază ale limbajului jurnalistic, „accesibilitatea, actualitatea și noutatea”, R. Zafiu observă „o tendință socioculturală și stilistică prezentă în mai multe limbi contemporane: de a reduce uzul registrelor ceremonioase, permițând tot mai mult ca exprimarea standard să se modeleze după variantele colocviale ale limbii” [Zafiu R. 2002: 399], adică în presa românească din ultimii ani „se remarcă predilecția ziariștilor pentru utilizarea mărcilor limbajului colocvial atât în titluri, cât și în textul articolelor” [Topoliceanu H. 2008: 267] cu scopul de a capta interesul a cât mai mulți cititori. Totodată, „policromia și expresivitatea materialelor publicate, o expresivitate uneori debordantă, reflectă și eliberarea de orice constrângere, de cenzură, libertatea neîngrădită a cuvântului” [Mărcușan C: 151].

Astfel oralitatea devine o prezență constantă, limbajul popular, familiar sau chiar argotic răspândindu-se „în zone rezervate în trecut registrului cult sau standard...” [*idem*: 399], lingvista R. Zafiu precizând că acest tip de limbaj are misiunea de a revitaliza, a conferi valori inedite și culoare textelor publicistice, încremenite până nu demult în limbaj de lemn: „Limbajul popular, familiar și mai ales cel argotic, susține autoarea, având printre trăsăturile lor esențiale tendința spre permanentă reîmprospătare, constituie o sursă stabilă de pitoresc lingvistic” [*idem*: 401]. O constatare a lui St. Dumistrăcel, des vehiculată prin investigațiile despre limbajul publicistic, ține de faptul că „în ceea ce privește «hibridarea» mass-mediei cu discursul privat pe terenul atitudinii și al expresiei, putem selecta observații referitoare la imixtiunea familiarului în limbajul jurnalistic și în discursul public” [*idem*: 244-245]. Savantul relevă că, din perspectivă pragmatică, s-a conturat o apropiere de limbajul conversației (orale) prin variate strategii și mijloace lingvistice care „urmăresc să-i plaseze pe emițător și pe receptor la același nivel al competenței expresive” [Dumistrăcel St. 2007: 232-233].

Ștefania Ciortea-Neamțu dezbate, pe larg, problema stilului publicistic și funcțiile acestuia, descriind unele specii de text publicistic, precum și limbajul specific acestora și subliniind că „oralitatea poate fi o caracteristică benefică interviului”. Astfel, autoarea, citând-o pe Mariana Cernicova-Bucă, remarcă drept avantaj „revenirea la oralitate și, prin urmare, la spontaneitate, la nonconformism și la realitate după 1989 în pre-

sa românească: „[...] jurnalismul românesc a readus stilul oral, informal la loc de cinste și, odată cu acesta, interviul ca gen favorit, după un lung exil la periferia publicisticii” [Ciortea-Neamțu Ș. 2006: 127-128].

Pe de altă parte, Dumitru Irimia, invocând, de asemenea, un proces nou în jurnalistica actuală, și anume cel „de lărgire a registrului stilistic” [*idem*: 293], care „înseamnă deschidere nu numai spre elementul popular, chiar în varianta familiară, ci și spre elementul argotic, spre expresia vulgară, chiar spre termenul licențios”, constată consternat că „libertatea de expresie s-a concretizat în suspendarea tuturor tabuurilor, dimensiunea estetică a actului lingvistic, proprie și comunicării curente, fiind abandonată în desfășurarea publică a actului de comunicare lingvistică” [Irimia D. 2007: 291].

Vorbind despre variantele stilistice ale textului jurnalistic, Olga Bălănescu evidențiază două, dintre care una ține de oralitate: „varianta colocvială, familiară, ușor accesibilă pentru R ca o consecință a concentrării atenției E în exclusivitate asupra R (limbaj publicistic subiectiv, LPS)” [Bălănescu O. 2003: 10]. Fiind „foarte deschis celorlalte stiluri”, limbajul publicistic „se mai apropie și de exprimarea colocvială prin interviuri, comentarii, unele articole de scandal” [*idem*: 11].

În studiul „Mărci ale oralității în limbajul jurnalistic actual”, pornind de la specificul limbajului publicistic și de la delimitarea scriere / oralitate, Rodica Zafiu propune o tipologie a mărcilor oralității utilizate în limbajul jurnalistic actual (...) [Zafiu 2002: 405].

Fiind un teren al limbii cu variații expresive multiple, mărcile oralității prezintă interes din diverse perspective și la toate nivelurile limbii. Unii autori investighează anumite publicații, care folosesc preponderent, în virtutea speciei jurnalistice, oralitatea. Astfel Manu Magda Margareta ne propune un studiu sub aspect pragmatic și stilistic al revistei „Academia Cațavencu”, în care cercetătoarea abordează problema utilizării interjecției, întrucât, în opinia autoarei, „o parte dintre funcțiile esențiale implicate în performarea actelor lingvistice de comportament sunt îndeplinite, în primul rând, prin intermediul interjecțiilor”, referindu-se la „funcția elementelor cu valoare interjecțională *hai* și *stai*” [„Structuri colocviale în revista «Academia Cațavencu»”, online]. Interjecția prezintă interes și pentru faptul că, după cum constată

Rodica Zafu, „caracterizează în modul cel mai clar oralitatea dialogală (...)”, vocativele obișnuite pentru adresarea familiară, cu elementele discursive interjecționale *bă, băi, mă* sau *măi* etc. „find mărci discursive cu multiple semnificații și valențe” [Zafu 2002: 419].

Bibliografie

1. Al. Andriescu, *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, Iași, Editura Junimea, 1979.
2. O. Bălănescu, *Tehnici discursive publicistice și publicitare*, București, Editura Ariadna '98, 2003.
3. D. M. Bejan, *Huliganismul verbal și limbajul violenței în presa românească actuală* [accesat: 17.07.12.] Disponibil: //academiaronmana-is.ro/philippide/.../029-032%20BEJAN_RED.pdf
4. R. Cesereanu, *Imaginarul violent al românilor*. București „România literară”, nr.12, 2002. [online]. http://www.romlit.ro/imaginarul_violent_al_romnilor accesat: 10.04.14
5. Șt. Ciortea-Neamțu, *Funcțiile discursului în stilul publicistic*, Teză de doctorat, Iași, 2006, cond. șt. Stelian Dumistrăcel, 167 p.
6. I. Condrea, *Limba presei periodice: clișee și formule de exprimare*. În: *Probleme actuale de lingvistică română*. Chișinău, USM, 2000, p. 328-335.
7. M. Cvasnii Cătănescu, *Titlul jurnalistic*. În cartea *Stil și limbaj în mass-media din România*, Iași, Editura Polirom, 2007.
8. A. Dănilă, *Observații privind componenta lexico-semantică în formularea titlului jurnalistic*. [online] euromentor.ucdc.ro/NR1_v2/OBS%20privind.pdf accesat: 14.03.13.
9. St. Dumistrăcel, *Limba publicistică din perspectiva stilurilor funcționale*, Iași, Institutul European, 2007.
10. St. Dumistrăcel, „Radio șant” și „Zvon-press” ca markeri ai comunității fatice în satul global. În vol. *Stil și limbaj în mass-media din România* (coord. Ilie Rad). Iași, Editura Polirom, 2007, p. 231–246.
11. D. Irimia, *Stilul publicistic actual între libertatea de exprimare și libertatea de expresie*. În: *Stil și limbaj în mass-media din România*, Iași, Editura Polirom, 2007, p. 283-298.
12. O. Felecan, *Stilul și limbajul tinerilor din presa scrisă maramureșeană*. În: *Stil și limbaj în mass-media din România*, Iași, Editura Polirom, 2007, p. 247-281.

13. I. Lașcu, *Stil și expresivitate în presa de astăzi*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 2004.
14. M. M. Manu, *Structuri colocviale în revista „Academia Cașavencu”* [accesat: 04.04.13] Disponibil: <http://ebooks.unibuc.ro/filologie/dindelegan/43.pdf>
15. C. Mărcușan, *Limbaaj jurnalistic sau... „vadimizarea” limbajului?* În: *Limbaaje și comunicare*, VI, Partea I, Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului, Suceava, Editura Universității Suceava, 2003.
16. C. Neamțu, *Stilul publicistic*, București, Editura Mirador, 2004.
17. C. Parfene, *Mihai Eminescu. Note privind stilul publicisticii*, Vaslui, 2000. [online]. dorinpopa.files.wordpress.com/.../c-tin-parfene-note-privind-stilul-... accesat: 08.01.13.
18. L.-M. Rus, *Familiaritatea exprimării în presă*. [accesat: 09.08.13] Disponibil: http://www.upm.ro/cci/volCCI_II/Pages%20from%20Volum_texteCCI2-128.pdf
19. L. Silaghi, *Anglicismele în discursul jurnalistic*, 2009. [online] <http://culturasicomunicare.com/pdf/2009/Silaghi%20%20Anglicismele%20in%20discursul%20jurnalistic.pdf> accesat: 19.08.13.
20. N. Stanciu, *Elemente sintactice populare în stilul publicistic*, Colegiul Național „Barbu Știrbei”, Călărași. [accesat: 02.05.12] Disponibil: <http://ebooks.unibuc.ro/filologie/dindelegan/18.pdf>.
21. H. Topoliceanu, *Mixajul discursului în publicistica românească și italiană actuală. Mărci ale limbajului colocvial*. În: *Limbaajul colocvial în spațiul romanic. Studiu pragmalingvistic diacronic și sincron*. Coordonator: Mirela Aioane, Cermi, 2008.
22. O.-C. Troneci, *Presa feminină românească – o abordare pragmalingvistică*. [accesat: 15.07.14] Disponibil: <http://www.unibuc.ro/studies/Doctorate2012Decembrie/TRONECI%20OANA%20CORINA%20-%20Presa%20feminina%20romaneasca%20-%20o%20abordare%20pragmalingvistica/rezumat.pdf> accesat: 15.07.14.
23. R. Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, București, Editura Universității din București, 2001.
24. R. Zafiu, *Mărci ale oralității în limbajul jurnalistic actual*. În: *Aspecte ale dinamicii limbii române*, București, Editura Universității din București, 2002.
25. Т. Г. Добросклонская, *Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ*, Москва, 2008. [accesat: 18.06.13] Disponibil: <http://www.fl.msu.ru/research/publications/dobrosklonskaya/dobrosklonskaya-medialingvistika.pdf> accesat: 18.06.13.
26. В. А. Плунгян, *Корпус как инструмент и как идеология: о некоторых уроках современной корпусной лингвистики*. Русский язык в научном освещении, М., 2008. № 2 (16). с. 7-20, [accesat: 24.07.14] Disponibil: <https://us-mg6.mail.yahoo.com/neo/launch?.rand=7npul83pov1a9#8757863194>

Cristinel MUNTEANU

O contaminare frazeologică în contexte jurnalistice: *a se duce pe apa Dunării*¹



Cr. M. – dr. în filologie (*magna cum laude*) și drd. în filosofie al Universității „Al. I. Cuza” din Iași; predă, ca lector, la Universitatea „Danubius” din Galați. A publicat ca autor: *Sinonimia frazeologică în limba română* (2007), *Lingvistica integrală coșeriană* (2012), *Frazeologie românească. Formare și funcționare* (2013); iar ca editor: *Tobias Peucer, Despre relatările jurnalistice* (2008), *B.-P. Hasdeu, Studii de știința limbii* (2013), *E. Coșeriu, H. Geckeler, Orientări în semantica structurală* (2016) etc. Este, de asemenea, autorul a peste 150 de articole și comunicări. Domenii de interes: filosofia limbajului, teoria limbii, semantică, frazeologie, lingvistica textului.

1. Mai întâi de toate, trebuie să notăm că Dunărea a reprezentat pentru români (dar mai ales pentru strămoșii acestora), vreme îndelungată, un fluviu sacru, o divinitate. Lucrul acesta este susținut cu argumente convingătoare, printre alții, de Romulus Vulcănescu: „În conștiința mitică a poporului român Dunărea este înfățișată atât ca *un fluviu sacru*, ca o *divinitate acvatică* (asemeni celor antice), cât și ca *un hotar mirific*. Ca fluviu sacru și ca divinitate acvatică poate asculta, dialoga cu cei ce-i solicită ajutorul, dar și poate apăra și răzbuca pe daci, daco-romani și români împotriva dușmanilor lor seculari sau accidentali. Caracterul ei sacru de fluviu protector reiese din legendele, baladele și poveștile despre Dunăre.” (Vulcănescu 1987: 476). Din câte știm, în astfel de cazuri, nu era recomandat ca numele unei realități sacre să fie luat în deșert

In my paper I will examine the way in which a Romanian idiom (having negative connotations), *a se duce pe apa Sâmbetei* (literally: “to go down the water of Saturday”) ‘to be wasted’ underwent a formal transformation, namely a substitution, and finally resulted in the phrase *a se duce pe apa Dunării* (literally: “to go down the water of the Danube”). In this case, as well, one can find in journalistic headlines a series of motivated modifications or adaptations of the respective phrase, according to the topic of the journalistic report.

ori să fie folosit cu intenții peiorative. Dar, între timp, după cum vom vedea, se pare că atitudinea celor mai mulți dintre români față de acest fluviu și față de numele acestuia s-a schimbat destul de mult.

2. Ne vom referi acum la o altă realitate, care, de data aceasta, aparține unei dimensiuni negative în ansamblul credințelor românești. Este vorba despre *sâmbătă*, care era asociată la români doar cu lucrurile rele. Ca zi, sâmbăta reprezenta moartea săptămânii, spre deosebire de duminică, văzută drept nașterea săptămânii. Nu era de bun augur să fie făcută sau începută vreo lucrare majoră în această zi, să fie săpăta o fântână, de pildă, să se plece la drum ori să facă o nuntă etc. De altfel, *sâmbăta* este și în prezent ziua în care sunt comemorați morții. În mitologia română, sâmbăta (la fel ca și celelalte zile) apare personificată ca Sfânta Sâmbătă, însă ca o (semi)divinitate care trăiește în pădure și care încearcă să facă rău drumeților întârziați (rătăciți). În plus (ca influență ebraică, se pare; cf. râul Sambatyon), în aceeași mitologie românească există Apa Sâmbetei, un râu malefic, infernal (asemănător Styxului din credințele grecilor antici), care curge spre iad, în opoziție cu Apa Duminicii, care este benefică și se varsă în Rai. Ca efect/ecou al acestei credințe, în limba română a apărut și s-a fixat în uz expresia idiomatice *a se duce pe apa sâmbetei* 'a se pierde/distruge' (pentru mai multe detalii, vezi Munteanu 2011: 45-47).

3. La prima vedere, judecând după vechile credințe românești, fluviul Dunărea se aseamănă mai degrabă cu Apa Duminicii și se opune Apei Sâmbetei. Altfel spus, Dunărea și Apa Sâmbetei par să curgă (conform „geografiei” mitologice) în direcții complet diferite. Asocierea lor ar fi, așadar, o contradicție. Și totuși, într-un dicționar important al limbii române, DLRLC, găsim următoarea înregistrare: *A se duce pe apa sâmbetei* (sau *a Dunării, a gârlei*), cu semnificația 'a se prăpădi, a dispărea'. Pentru atestare, autorii respectivului dicționar oferă un (singur) citat din romanul masiv *Lanțuri* (publicat în patru volume în anii 1950-1954) al scriitorului Ion Pas: „Dar dacă *s-ar duce pe apa Dunării și a sâmbetei* toți ciocoi, poate că n-ar fi rău!”. Trebuie precizat că aceasta este, după cunoștințele noastre, singura înregistrare lexicografică în care sintagma *a se duce pe apa Dunării* apare ca variantă a expresiei idiomatice *a se duce pe apa sâmbetei*. Însă un atare citat nu justifică înregistrarea sintagmei *a se duce pe apa Dunării* ca expresie idiomatică (chiar

și ca variantă frazeologică) într-un dicționar. Normele lexicografice cer ca o expresie anume, pentru a fi considerată o unitate a limbii, să beneficieze de mai multe atestări. Probabil acesta este și motivul pentru care întâlnim „expresia idiomatice” *a se duce pe apa Dunării* doar în dicționarul mai sus amintit.

3.1. Să examinăm acum cu mai multă atenție citatul din romanul lui Ion Pas. În acest context literar („Dar dacă *s-ar duce pe apa Dunării și a sâmbetei...*”), se poate admite că cele două expresii se găsesc într-o relație de sinonimie juxtapsusă. De vreme ce lucrurile care se duc pe cursul unei ape nu se mai întorc, nu mai contează foarte mult cu ce fel de apă avem de-a face. După cum susținea Heraclitus, *ta panta rhei* („totul curge”)... Deci, în acest caz, relaționarea celor două expresii se face numai în baza „lucrurilor” pe care ele le desemnează. Să mai observăm că ordinea în care apar în contextul citat cele două sintagme nu este întâmplătoare. Mai întâi apare *apa Dunării* și apoi *apa sâmbetei*, ca și cum Dunărea ar comunica direct cu apa sâmbetei.

3.2. Pentru un scriitor cultivat (ca Ion Pas), relația dintre cele două expresii poate fi doar semantică, lăsând la o parte încărcătura conotativă ori simbolică asociată acestora (chiar dacă putem remarca faptul că citatul analizat este pus pe seama unui personaj, și nu a scriitorului ca atare). Altfel spus, Ion Pas știe că „apa sâmbetei” este ceva imaginar, în timp ce Dunărea este cât se poate de reală. În schimb, pentru o persoană necultivată, naivă (așa cum era majoritatea oamenilor cândva), influențată de gândirea magică, „apa sâmbetei” este la fel de reală ca Dunărea. În consecință, cele două realități, cele două râuri pot comunica destul de ușor. Apa Dunării se poate vărsa în Apa Sâmbetei². În acest sens, vom prezenta un exemplu relevant nu foarte vechi. Într-un volum dedicat deportărilor în Bărăgan (din perioada anilor '50) sunt înregistrate diverse mărturii ale celor implicați în respectivul eveniment. Printre acestea există și unele scurte istorisiri, prezentate de povestitori ca fiind reale. Una dintre ele se intitulează *Vrajă în apa Borcei*. Cineva povestește că, stricându-i-se căruța pe drum, a fost nevoit să înnopteze pe malul Dunării (pe brațul Borcea). În timpul nopții, el vede cum niște femei se scaldă în Dunăre, apoi dimineața constată că de căruța stricată i-au fost legate tot felul de cârpe colorate: „Eu le-am dezlegat și *le-am dat drumul pe Dunăre, pe apa sâmbetei să se ducă*. Și

uite-așa nu s-o prins nimic de mine, nicio vrajă...” (Marineasa *et alii* 1996: 255-256). Așadar, se observă că cele două râuri pot comunica în „geografia” magico-mitologică a oamenilor simpli.

3.3. Din cele spuse până acum, rezultă că cele două „realități” (și expresiile lor corespondente) se pot relaționa fie (i) *la nivel strict semantic*, printr-o desemnare comună (vezi *supra*, 3.1.), fie (ii) *la nivel mitico-magic*, printr-o continuitate a credinței (vezi *supra*, 3.2.). Mai poate fi identificat un tip de relaționare: (iii) *la nivel ludic*, prin evocare ori prin utilizarea motivată a expresiilor. În cele ce urmează, ne propunem să ne ocupăm doar de acest ultim tip de relaționare, alegând doar exemple din discursul jurnalistic. Este vorba de o serie de titluri jurnalistice în care utilizarea expresiilor discutate este motivată într-o măsură mai mare sau mai mică (cf. Munteanu 2013a: 116-128). Mai mult decât atât, expresiile respective pot suferi frecvent modificări formale în anumite contexte, în funcție de intențiile jurnaliștilor (vezi Munteanu 2013b: 11-19).

4. Așadar, se constată că, pentru a atrage cititorii, unele ziare practică jocurile de cuvinte, aluziile, utilizând în acest scop – în titlurile jurnalistice – și expresii idiomatice modificate. Cele mai frecvente sunt substituțiile. (Pentru tipologia modificărilor enunțurilor aparținând «discursului repetat», pe linia E. Coșeriu–St. Dumistrăcel, vezi Munteanu 2008: 8-10.)

4.1. Iată câteva exemple în care „apa Dunării” înlocuiește „apa sâmbetei”, fiindcă evenimentele produse sau oamenii implicați au de-a face cumva cu Dunărea:

- „Sâmbăta, moșia lui Dinescu *s-a dus pe apa Dunării*” (<http://www.trombon.ro>). Este vorba de speculațiile fictive pe care un blogger le face cu privire la domeniul cu conac/casă boierească al poetului Mircea Dinescu, situat în lunca Dunării, în localitatea Cetate, domeniu pe care acesta l-ar fi pierdut chiar într-o sâmbătă în urma neachitării impozitelor la stat³.

- „Primul transfer al lui Dinamo *s-a dus pe apa Dunării!*” (<http://www.prosport.ro>). Motivarea: jucătorul Alexandru Giurgiu a refuzat oferta clubului de fotbal Dinamo București, optând pentru clubul... Astra Giurgiu. Întrucât orașul Giurgiu este situat la malul Dunării, substituția nu este deloc întâmplătoare.

- „Proiectul grecului *s-a dus pe apa... Dunării!*” (<http://www.prosport.ro>). Motivarea: un director de marketing, grecul Nikolaos Koropoulos, promisese că va resuscita, cu ajutorul unui amplu proiect, Clubul Sportiv Turnu Severin, dar nu a reușit să facă mare lucru, fiindcă nu a găsit susținere financiară. După cum se știe, Turnu Severin se învecinează cu Dunărea.

- „Un miliard de euro *aruncat pe apa Dunării*: Turbinele modernizate de la Porțile de Fier crapă una după alta” (<http://www.economica.net>). Motivația se găsește chiar în titlul foarte explicit.

4.2. Dacă în exemplele de mai sus exprimarea este una figurată, iată în cele ce urmează și câteva cazuri în care obiecte concrete (și chiar bani concreți) se pierd în apa Dunării:

- „Pirita de la Valea Călugărească *se va duce pe apa Dunării!*” (<http://www.ziarulprahova.ro>). Motivarea: din zona fostului combinat Romfosfochim Valea Călugărească, pirita chiar ajunge, la propriu, purtată de vânt, în apa Dunării.

- „De pe *apa sâmbetei, pe apa Dunării!*” (<http://danielbotea.blogspot.ro>). Motivarea: Este vorba despre o campanie de adunare și de reciclare a pet-urilor, în cursul căreia jumătate dintre ele (cca 5000) au fost utilizate pentru construcția unor ambarcațiuni, lansate ulterior pe Dunăre.

- Titlul unei știri TV (din 7.12.2015) este următorul: „În Austria, banii nu *se duc pe apa Sâmbetei, ci pe a Dunării!*” (<https://www.youtube.com>). Motivarea: peste 100 de mii de euro au fost găsiți plutind pe Dunăre, în Austria, lângă Viena.

4.3. Există și titluri în care găsim formulări aparent paradoxale, adică cele în care expresia *a se duce pe apa sâmbetei* apare ca atare, însă în titlu apare referirea sau aluzia la Dunăre:

- „Mărfurile de pe Dunăre *s-au dus pe apa sâmbetei!*” (<http://www.business24.ro>). Motivarea: este vorba de scăderea traficului de mărfuri prin porturile Brăila, Galați și Tulcea.

- „Un sfert din transporturile pe Dunăre *s-au dus pe apa sâmbetei!*” (<http://www.viata-libera.ro>). Într-adevăr, este vorba despre reducerea traficului naval prin porturile dunărene.

- „S-a dus pe *Apa Grea a Sâmbetei* – moștenirea nucleară pierdută a lui Nicolae Ceaușescu” (<http://adevarulfinanciar.ro>). Motivarea: faptul că România va renunța să mai producă apă grea la combinatul Romag – Drobeta-Turnu Severin. Exemplul acesta este interesant, deoarece prezintă și un exemplu de adăugare (prin inserare), nu doar de substituție.
- „FCM Dunărea *se duce pe apa sâmbetei*” (<http://www.liga-1.ro>). Motivarea: echipa de fotbal FCM Dunărea se găsea în acel moment în pericolul de a retrograda.
- „Management defectuos la malul Dunării: 50 de jucători *s-au dus pe Apa Sâmbetei*” (<http://liga2.prosport.ro>). Motivarea: Problemele pe care le-a avut la un moment dat CS Turnu Severin din cauza plecării unor jucători de fotbal.

4.4. Probabil că cel mai interesant titlu este următorul, cel în care întâlnim, într-adevăr, un caz de contaminație frazeologică: „Gălățenii aruncă banii *pe Dunărea sâmbetei*” (<http://www.catavencii.ro>). Este vorba despre un articol apărut în publicația „Cațavencii” (din 25.06.2014), în care fostul primar al orașului Galați era criticat pentru risipa de bani pe care avea să o facă între 27 și 29 iunie 2014 cu prilejul desfășurării festivalului „Dunărea noastră”.

Note ■ ¹ Acest text (prilejuit de o conferință internațională dedicată Dunării) a fost publicat deja într-o versiune englezească mai extinsă; vezi Cristinel Munteanu, *On a Phraseological Contamination within Romanian Journalistic Contexts: a se duce pe apa Dunării (to be wasted)*, în „Journal of Danubian Studies and Research”, vol. 6, no. 2/2016, p. 136-142.

² Cu atât mai mult cu cât Dunărea ca atare nu poate curge „în sus” pentru a ajunge în Apa Duminicii. În schimb, poate curge, firește, în jos spre apa infernală a sâmbetei. În plus, trebuie adăugată ipoteza potrivit căreia desacralizarea fluviului (în ipostaza sa de divinitate acvatică – zeul Danubius) s-a produs și sub impactul creștinismului, care a înlăturat prin diverse strategii credința în divinitățile locale păgâne.

³ Desigur, astfel de exemple se găsesc și în interiorul articolelor jurnalistice, nu doar în titluri, însă nu la fel de

frecvent. De pildă, vorbind despre satul Rast afectat de inundații, un reporter de televiziune spune așa: „Într-o noapte, 800 de familii s-au trezit în mijlocul puhoaielor, au privit neputincioși (sic!) cum agoniseala de o viață se duce pe apa Dunării” (<http://www.kanald.ro>). La fel, pe un alt post de televiziune, se afirmă că s-au cheltuit sute de mii de euro pe studii de fezabilitate pentru a construi șase poduri peste Dunăre, dar nu s-a făcut nimic concret, fiindcă politicienii noștri sunt iresponsabili. Concluzia reporterului a fost următoarea: „Banii s-au dus pe apa Dunării” (<http://www.digi24.ro>).

Bibliografie

1. DLRLC = Dimitrie Macrea, Emil Petrovici (coord.), *Dicționarul limbii române literare contemporane*, Editura Academiei R.P.R., București, 1955-1957.
2. Marineasa et alii 1996 = Viorel Marineasa, Daniel Vighi, Valentin Sămânță, *Deportarea în Bărăgan: destine, documente și reportaje*, Editura Mirton, Timișoara, 1996.
3. Munteanu 2008 = Cristinel Munteanu, *Exerciții de stil pe tema discursului repetat*, în „Limba română”, Chișinău, anul XVIII, nr. 5-6, 2008, p. 8-12.
4. Munteanu 2011 = Cristinel Munteanu, *Despre sâmbătă și reflexele sale în frazeologie*, în „Limba română”, Chișinău, anul XXI, nr. 1-2, 2011, p. 42-50.
5. Munteanu 2013a = Cristinel Munteanu, *Despre motivația contextuală a frazeologismelor*, în „Limba română”, Chișinău, anul XXIII, nr. 1-4, 2013, p. 116-128.
6. Munteanu 2013b = Cristinel Munteanu, *Discursul repetat și titlurile jurnalistice atipice*, în „Limba română”, Chișinău, anul XXIII, nr. 9-12, 2013, p. 11-19.
7. Vulcănescu 1987 = Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, Editura Academiei R.S.R., București, 1987.

Theodor CODREANU

O „contraistorie” a literaturii române (II)



Th. C. – prof. dr., critic și istoric literar, prozator și eseist, Huși. Autor al mai multor volume, dintre care *Dubla sacrificare a lui Eminescu* (a cunoscut trei ediții), *Complexul Bacovia*, (2003), *Basarabia sau drama sfâșierii* (2003), *Duminica mare a lui Grigore Vieru* (2004), *Transmodernismul* (2005), *A doua schimbare la față* (2008), *Istoria „canonică” a literaturii române* (2009), *Eminescu în captivitatea „nebuliei”* (2011), *În oglinzile lui Victor Teleucă* (2012).

Laureat al mai multor premii acordate de Uniunile Scriitorilor din România și din Republica Moldova.

Eminescu și Slavici oferă și ei destule secrete literaturii noastre. Enigme ar putea fi considerate începuturile publicisticii eminesciene (soldate cu un proces de presă), intersectarea pașilor poetului cu societățile secrete ale vremii, perioada „nebuliei” ș. a. Cornel Ungureanu găsește exagerată teoria „conjurației” împotriva gazetarului Eminescu, așa cum a numit-o, bombastico-jurnalistic, Călin L. Cernăianu, adevărata enigmă constituind-o susținerea ei de către un eminescolog „pozi-

The Timisoara-born Cornel Ungureanu is one of the most important contemporary Romanian literary critics and historians. He stands out as the author of an unconventional approach to literary history, typical of his originality in the context of the customary outlook. For this reason I have compared him with Michel Onfray, the unusual French philosophy historian who authored the 6 tomes – *Counter History of Universal Philosophy*. The first edition of Cornel Ungureanu's book, *A Secret History of the Romanian Literature*, was published in 2007. In between, the author has published last year the second, revised edition, with Bucharest Tracus Arte Publishing House. The article contains an analysis of several aspects of the, literary geographies' concept in the European and Romanian spaces and is free of political connotations. The older *synchronistic* obsession of Romanian literary historians, looking towards the East or the West, is rebuilt by Cornel Ungureanu, beneficially and provocatively, as a, 'new literary history and geography'.

■ Continuare. Începutul în nr. 1-2, 2016, pag. 293.

tivist” precum Dimitrie Vatamaniuc. (Într-adevăr, e încă de meditat!). O alta ar putea fi considerată înverșunarea cu care un istoric precum Neagu Djuvara susține despărțirea totală de publicistica lui Eminescu, până la a respinge orice act de reeditare. Atitudinea istoricului pare cu atât mai stranie, cu cât filosofia istoriei pe care o susține, din 1975 (vezi cartea care i-a adus premiul Academiei Franceze, *Civilisation et les lois historiques. Essai d'étude comparée des civilisations*), se fundează pe teoria eminesciană a interacționării dintre autohtoni și periferici/alogeni. (A se vedea Theodor Codreanu, *A doua schimbare la față*, 2008, 2013). Explicația ostilității lui Neagu Djuvara este dintre cele mai terestre: „De ce, se întreabă cei care nu știu că în arborele genealogic al combatantului se află un strămoș Djuvara huiduit de Eminescu. Strămoșul Djuvara nu-i, pentru poet, decât «un biet omușor de pe la Brăila», care vrea să facă la Viena politică socialistă. După 125 de ani de la articolul lui Eminescu, strănepotul ar vrea să se răzbune. Nu-i frumos!” (p. 83). Articolele din „Federațiunea”, care i-au adus poetului un proces, nu sunt, așa cum susțin mulți, o probă „de antimaghiarism visceral”, ci o reacție cât se poate de firească față de actul de *trădare* a românilor de către Viena: „Ce se întâmplă la 20 iunie 1867 e nu numai o trădare, e și o umilire. Românii nu mai fac parte dintr-un imperiu, ei devin supușii unui popor cu care avuseseră relații de adversitate. Pierd, fără luptă, bătăliile de la 1848. Aliatul de atunci îi dă pe mâna dușmanului. Cât de îndreptățiti sunt ungurii, se întreabă Eminescu, să ia în stăpânire Transilvania?” (p. 96).

Istoria și critica literară a recunoscut influența hotărâtoare a lui Eminescu asupra lui Ioan Slavici. Cornel Ungureanu face și demonstrația, aducând dovezi mai mult sau mai puțin oculte de confrăți: „Eminescu îi pune în mână cărțile fundamentale, îi veghează lecturile, îi face program de lucru. E profesorul, e inițiatorul, e fratele. Aparțin aceleiași familii. Eminescu îl învață limba română, dar și istoria românilor. Îl învață să-și descopere identitatea. Îl face luptător al unei cauze: cauza națională” (p. 101). De altfel, Slavici însuși o recunoaște: „Fiindcă nu știam destul de bine nici nemțește, nici franțuzește (Eminescu stăpânea, așadar, foarte bine și franceza – *n.n.*), am citit împreună, mai întâi, *Despre rădăcina pătrată a principiului rațiunii suficiente*, apoi în franțuzește traducerea *Dialogelor* lui Platon și din *L'orient pittoresque* despre budism și confucianism”. Astfel, ca și Eminescu, Slavici devine un întemeietor național mitteleuropean, verbul său de predilecție devenind *trebuie*. În

1871, la 23 de ani, sub directa îndrumare a lui Eminescu, începe să publice în „Convorbiri literare” *Studii asupra maghiarilor*, până în 1873. El analizează cele două amenințări, maghiară și germană, care pluteau asupra românismului, subliniind că ultima e mai gravă chiar: „Pentru germani însă este firească pătrunderea în Orient și nimicirea maghiarilor și românilor. Un rezultat este sigur: pentru români răul vine din Apus, deocamdată maghiarii sunt o stavilă mântuitoare: românii numai după căderea maghiarilor pot fi serios amenințați...” În Apus, consideră Slavici, poporul român are doar un singur aliat: „rasa latină”. „În acest context – apreciază Cornel Ungureanu – trebuie judecat Slavici: cel al apartenenței la o țară cu ale cărei demersuri se simte solidar – Ungaria – dar care – crede el – este amenințată. Pe de o parte, de Germania lui Bismarck, pe de alta, spun o seamă dintre agitatorii momentului, de evrei. Momentul 1867 a adus evreilor din Ungaria un șir de drepturi, dar a marcat și începutul unui șir de represalii. Iar acest crescendo atinge punctul culminant în 1878” (p. 105). Analiza e continuată de Slavici într-o carte rămasă „izolată”, ignorată de bibliografii scriitorului: „*Sol*” și „*Haben*”. *Chestiunea evreiască în România*, broșură fără ecou nici în scrisul lui Eminescu, dispărută și din biblioteci, dar care nu poate fi ruptă de problema întâlnirii și despărțirii dintre masoneria junimistă și „Alianța Israelită”, fapt de care cei doi scriitori nu pot fi considerați străini. Fenomenul a fost studiat de Mihai Dim. Sturdza. Marii boieri români nu erau deloc pregătiți de a intra în era capitalului. Se împrumutaseră masiv de la bancherii evrei care, după Congresul de la Berlin, obținuseră *indigenatul român*, ceea ce le-a permis să-i someze pe îndatorați să-și achite creditele, încât numeroase moșii au trecut în proprietatea bancherilor evrei. Slavici prevede că în viitor lucrurile vor evolua rău pentru raporturile dintre națiunile europene și evrei, având viziuni sumbre pentru evoluția Germaniei, în acest sens. La sfârșitul Primului Război Mondial, el se va solidariza cu cei înfrânți, oglinda acestei solidarizări fiind cartea *Închisorile mele*. În închisoarea de la Hotelul Modern, va sta în cameră cu evreul Saniel Grosmann, cu care se va împrieteni, în pofida propriilor viziuni (p. 113). La 1878, marii clasici au avut o atitudine comună față de chestiunea evreiască, pretinsul lor „antisemitism” fiind unul strict contextual, nicidecum rasial și religios. Uzurparea proprietăților moșierești autohtone a fost tocmai un asemenea prilej care ține de contextualitatea istorică.

Prietenia lui Eminescu cu Mozes Gaster confirmă și din alt punct de vedere relația umană autentică dintre autohtoni și periferici, ca să folosească terminologia lui Neagu Djuvara. Iată ce spune Mozes Gaster despre Eminescu într-o scrisoare: „Se zicea că este antisemit. Pe atunci, antisemitismul era foarte răspândit, dar el n-a fost contaminat de acel virus, foarte rar a abordat chestiunea evreiască în ziar și numai o dată sau de două ori în poemele sale, unde i-a satirizat pe greci și a adăugat, de asemenea, un cuvânt despre evrei”¹. Onestitatea intelectuală și atașamentul față de poporul român al lui Gaster sunt subliniate și de Cornel Ungureanu. Autoexilat în Anglia (1885), Gaster n-a întrerupt legăturile cu intelectualii români. Din aceeași corespondență din care am citat, Cornel Ungureanu reține grăitoarea mărturie despre perioada când el lucra la o Chrestomație și a valorificat manuscrisele vechi pe care le deținea Eminescu, pe unul dintre ele chiar dăruindu-i-l (p. 261). În Anglia, Gaster a plecat ca principal lider sionist, contribuind decisiv la viitoarea întemeiere a statului Israel. De altfel, el a făcut parte din grupul de la Galați, conducător al centrului de coordonare a evreilor care se vor stabili în Palestina. Un studiu al Măriucăi Stanciu, citat de Cornel Ungureanu, arată că celebra *Declarație a lui Balfour* a fost semnată la 7 februarie 1917, în locuința din Londra a lui Mozes Gaster. Vizionar, marele lingvist și filolog a devenit și susținător al realizării României Mari, ca semn al iubirii față de poporul în mijlocul căruia a trăit, în vreme ce alți autoexilați vor paria pe o atitudine resentimentară: „Prin structura lui, Gaster este o natură întemeietoare și trebuie să facem câteva observații asupra «energiei întemeietoare» a marelui cărturar. Prima dintre ele ar fi legată de momentul în care, în vara anului 1921, Mozes Gaster vine în țară la invitația lui Octavian Goga. Vorbește la Arad, Timișoara, București, Vălenii de Munte, Sighetul Marmației, Chișinău, Iași, Cernăuți și Oradea. Călătorește într-un vagon-salon pus la dispoziția sa de guvernul român. E primit pretutindeni cu triumf, fiindcă România Mare trebuia să-și creeze alianțe, iar dr. Mozes Gaster devenea una dintre alianțele ei prețioase” (p. 262). Presa a comentat favorabil periplul cărturarului, salutat, între alții, de Ion Nistor (pe atunci, rectorul Universității din Cernăuți) și Nicolae Iorga. Mozes Gaster a murit la 5 martie 1939. Memoria lui a stârnit o autentică emoție în România Mare, deja amenințată de evoluția geopolitică europeană. În ședința din 10 martie 1939, Academia Română

îl omagiază. În context, scriu despre el C. Rădulescu-Motru, Nicolae Iorga, Mircea Eliade, Pamfil Șeicaru ș. a. În 1940, Elisabeta Mănescu publică, la București, monografia *M. Gaster. Viața și opera sa*.

Invocând „profeția” României Mari dovedită de Mozes Gaster (care nu făcea, altminteri, decât să continue proiectul Daciei Mari de la Societatea „Carpații” lui Mihai Eminescu!), se cuvine să subliniem și idi- osincrasile politico-ideologice ale unor scriitori români față de același concept politic, sub influența nefastă a stângismului cominternist. Mă gândesc la rătăcirile, fie și temporare, ale unor Panait Istrati sau Geo Bogza, atitudini care nu-i scapă lui Cornel Ungureanu, căci conceptul mitteleuropean al României Mari constituie axa istoriei literare concepute de autor. Prima parte, nu întâmplător, se intitulează *Despre așezarea hotarelor...*, iar a doua – *...Și despre destrămarea lor*. Este, altminteri, marca originalității acestei *Istории secrete a literaturii române*, rămasă nedecriptată de către critica de întâmpinare.

Panait Istrati, influențat și de foarte puternica și gălăgioasa stângă franceză, nu numai că l-a atacat frontal pe Eminescu pentru „conservatorismul” său, dar s-a solidarizat cu așa-ziiși revoluționari de la Tatar-Bunar din 1924, care vizau destrămarea României Mari și trecerea Basarabiei la „fericitul” imperiu răsăritean, ca și mult indignatul Henri Barbusse. Panait Istrati a frânt săgeți întru „apărarea Victimelor Terorii Albe”, instaurate de guvernele românești „criminale” – al lui Averescu și al Brătienilor. Pentru aceasta a sosit mânios în țară, în 1926, orbirea netrecându-i decât în 1929, la a doua vizită în URSS, când s-a cutremurat de realitățile comunismului, scriind zguduitoarea carte *Spovedanie pentru învinși*, schimbându-și și atitudinea față de Eminescu. Avangardistul Geo Bogza este văzut de Cornel Ungureanu drept un „revoltat al subteranei”, strălucind în reportajele sale apocaliptice. Și el are a se confrunța cu destinul Basarabiei. Face o călătorie între Prut și Nistru, în 1934, în urma căreia scrie reportajul *Basarabia, țară de pământ*. Descrie cu neiertătoare cruzime o Basarabie *murdară*, subterană („de pământ”), nenorocită. Numai că scenele apocaliptice au ca alternativă spațiul de pe malul stâng al Nistrului, improvizata R.A.S.S. Moldovenească, un tărâm de vis. Pe malul drept murdărie și gemete, pe malul stâng – cântece de veselie ale țăranilor care se întorc de la muncă fericiți!

În 1946, un alt celebru avangardist, Tristan Tzara, este primit regește la București, ca erou al Partidului Comunist Francez. Este omagiat de „România liberă”, „Scânteia”, „Revista Fundațiilor Regale”. La rândul său, cu peste un deceniu mai înainte, Ion Vinea celebra cu entuziasm *Optsprezece ani de la revoluția rusă*: „A fost cel mai hotărâtor eveniment în mersul omenirii de la 1789 încoace. (...) Revoluția rusă a cules și a pus la adăpost tezaurul civilizației și al culturii umane, prin simplul fapt că s-a consumat în 1917. Orice s-ar întâmpla de acum înainte în lume, orice război, orice revoluție, patrimoniul comun al veacurilor nu mai e supus distrugerii.” Mai mult, revoluția rusă a pus capăt tuturor violențelor, Uniunea Sovietică fiind... antirevizionistă: „A renunțat la orice revendicări teritoriale”. Pe ce lume trăia Ion Vinea, în 1935, când scria asemenea mistificări, laudând și el „revoluția” de la Tata-Bunar? Acești visători somnambuli scriau în tonul cărții lui Vladimir Schmerling închinată lui Kotovski, în care acest bandit devenea eroul „eliberării” Basarabiei de sub jugul românesc pentru alipirea ei la URSS. Ei se erijau în apostoli ai „destrămării hotarelor” pentru care se jertfiseră atâția soldați și ofițeri români în războiul reîntregirii. Altminteri, monografia lui Vladimir Schmerling, *Kotovski*, îl va entuziasma pe Stalin, înălțându-l pe „erou” la rang de simbol al *moldovenismului* de care Basarabia nu se va putea descotorosi nici până în zilele noastre, statuia ecvestră a lui Kotovski tronând, maiestuoasă, în inima Chișinăului, nu departe de sediul Academiei de Științe a Republicii Moldova. Invadarea României, în 1944 (sub masca unui închipuit „armistițiu”), se asocia, deloc întâmplător, cu ediția moscovită a cărții lui Vladimir Schmerling. Panslavismul revoluționar, susținut și de intelectualii români de stânga, va fi contracarat, observă Cornel Ungureanu, de trei personalități basarabene *monumentale* „definitorii pentru înțelegerea spiritului național”: B.-P. Hasdeu, Constantin Stere și Paul Goma. De remarcat că aceștia au sfârșit prin a fi marginalizați, într-un fel sau altul. Adversitatea dintre Junimea și Hasdeu este de notorietate, încât, observă Cornel Ungureanu, nici Eminescu n-a interferat cu Hasdeu, deși poetul va fi cea mai puternică și mai profundă voce în apărarea Basarabiei în secolul al XIX-lea. Stere, fără de care evenimentul de la 27 martie 1918 nu s-ar fi produs, deschizând începutul construirii României Mari, va fi marginalizat după Marea Unire. Cât despre situația lui Paul Goma, ce să mai vorbim, politicienii și „disidenții autocronici” (cum i-a numit

Goma însuși) reușind să-l țină departe de țară, fără a-și redobândi cetățenia românească și calitatea de membru al Uniunii Scriitorilor, de care fusese privat de regimul comunist. Celor trei coloși basarabeni, Cornel Ungureanu le închină un subcapitol special, *Basarabia migrațiilor*, în contextul părții a doua, a „destrămării hotarelor”, ca recădere în „provincii”, alături de pagini despre Ardeal, Banat, Bucovina.

Revizuirile lui Cornel Ungureanu sunt în contratimp cu cele la modă (aflate la antipozii), după 1989, cele mai multe atacând frontal valorile naționale, în numele *est-eticii political correctness*, pusă în slujba „geopoliticii internaționalist-globalizante” (p. 466), moștenitoare, cu alt obrăzar, a cărții lui Vladimir Schmerling – lectura preferată a lui Stalin. Pentru economia acestei cronici întârziate, voi mai zăbovi doar asupra a două cazuri emblematice: Lucian Blaga și G. Călinescu.

Căderea Imperiului Austro-Ungar și ascensiunea celui sovietic schimbă centrul de putere către Est, de unde, cum am văzut, și entuziasmul unei bune părți a intelectualității românești pentru visurile de „eliberare” comunistă. Dar dominantă este renașterea ideii geopolitice de Europă Centrală, cu o revanșă explozivă în spațiul culturii. Viena nu-l impresionează pe Blaga prin Sigmund Freud, Adolf Loos (1870-1933), dodecafoniști și alți „inovatori frenetici”, ci prin Nietzsche. Blaga „se întorcea, ca Eminescu, într-o Românie în care toate trebuiau să înceapă” (p. 138). Modelul imperial trezește energiile naționale, deopotrivă în Iugoslavia, Bulgaria, Polonia, Cehia. Spiritul eretic nietzschean în raport cu creștinismul îl ispitește pe Blaga să redefiniească centrul european prin rezolvarea ecuației „Cucerirea Ierusalimului”. *Cruciada copiilor* abate traseul creștin pe la Dunăre (ispită și a lui Mircea Eliade), cu un Iisus al pământului, cu ingerințe precreștine, zamolxiene. De aici dificultățile ivite între teologia ortodoxă și creștinismul zamolxian al lui Blaga (vezi, între altele, polemica lui Dumitru Stăniloae, din 1942). Totodată, el redefinește inconștientul, dublând categoriile rațiunii pure kantiene cu *categoriile abisale*, fapt care constituie cea mai îndrăzneată contribuție blagiană în filosofia culturii. De aici doctrina *matricei stilistice și a spațiului mioritic*. Revelația lui Blaga era relația patriei geografice exterioare cu o *patrie interioară*, ceea ce consona și cu singularizarea Europei Centrale între Est și Occident: Polonia, Cehia, România Mare „resuscită mituri imperiale: dacă Imperiul Habsburgilor și-a trăit

traiful, de ce nu s-ar naște pe ruinele lui Imperiul lui Ottokar sau Imperiul Polono-Lituanian sau Dacia imperială a lui Burebista? Dacă viitorul spațiului central-european este compromis de succesive dezastre, de ce n-am transfera miturile imperiale în spațiul sud-est european? Eminescu însuși gândise o Uniune sud-est europeană, care să se opună Imperiului Austro-Ungar” (p. 141). Era alternativa de după 1918 la vechiul proiect defunct *Statele Unite ale Austriei Mari* al lui A. C. Popovici. Blaga aduce laude mitului voievodal eminescian și vorbește de „zările împărătești” croite de Ștefan cel Mare pentru spațiul românesc. Complexa lui operă este ecoul interior al acestei geopolitici românești, răsărită din seninătatea și din *cumințenia pământului*, cum ar fi spus Brâncuși, dincolo de tulburarea și de zbuciumul extreme trăite de Emil Cioran în *Schimbarea la față a României* (1936). Blaga considera toate acestea sub semnul gândului eminescian: *Aici stăm noi, românii, limbă cumpenei universului*. Blaga va vorbi despre România – *pământ de cumpănă*: „noi nu ne găsim nici în apus, nici spre soare răsare: noi suntem unde suntem: cu vecinii noștri împreună, pe un pământ de cumpănă”. O Europă a Centrului lumii. Romanul scris în vremea *exilului interior*, *Luntrea lui Caron*, trebuia să se intituleze *Zodia Cumpenei*, care e, de altfel, titlul poemului din cartea apărută postum. Între cele patru zodii întemeietoare ale anului cosmic, cu profunde reverberații în destinul românilor, Blaga a produs „sinteza” între Berbec (*spațiul mioritic*) și Cumpănă. Sadoveanu va trece și prin cea de-a doua, Zodia Cancerului, din romanul omonim, zodie care va covârși universurile poetice și filosofice ale unor G. Bacovia, Mircea Streinul, Emil Cioran sau Cezar Ivănescu, pentru ca Eminescu să le domine pe toate patru din Capricorn / Inorog (simbolul *unicornului* nelipsind nici din imaginarul blagian). În epoca „destrămării hotarelor”, Blaga va trăi și el în Zodia Cancerului, supraviețuind în *exilul interior*, radiografiat și de Cornel Ungureanu, destin comparat de critic cu al lui Vasile Voiculescu și Sandu Tudor. Sub regimul comunist, autorul *Poemelor luminii* nu va scăpa de acuzația că ar fi pactizat cu legionarii. În 1937, Blaga îi scria lui Vasile Băncilă că moartea lui Moța, în Spania, a fost o grea lovitură personală pentru el. Mihai Beniuc va găsi prilejul să-l atace, în romanul *Pe muchie de cuțit*, că a stat în preajma vedetelor extremei drepte (p. 147). Un doctrinar al vremurilor noi îl prezenta, în „România liberă” din 8 ianuarie 1948, pe Marele Anonim ca pe un „fuehrer” în uniformă și cu diagonală. Bla-

ga însuși, într-un moment de slăbiciune, a încercat să se apere în fața autorităților comuniste. Într-o conferință din 1948, la Cluj, vorbește despre Maxim Gorki, ca întemeietor al realismului socialist, în 1906, prin romanul *Mama*. După care se va refugia în exilul interior, aidoma lui Vasile Voiculescu, Mircea Vulcănescu, Nichifor Crainic, Constantin Noica și alții: „În exil interior sunt și cei care se retrag în cenacluri particulare pentru a-și conserva identitatea. Vor fi, rând pe rând, descoperiți și trimiși în închisori” (p. 149).

În cealaltă categorie a marilor supraviețuitori interbelici vor intra „colaboraționiștii”: M. Sadoveanu, G. Călinescu, Camil Petrescu, Tudor Arghezi, Tudor Vianu, Mihai Ralea, Cezar Petrescu, foștii avangardiști în frunte cu Geo Bogza ș. a. În privința lor, *revizionismul est-etic* post-decembrist a primat. Cornel Ungureanu „riscă” însă, cum el însuși precizează, a nu intra în grațiile noilor ierarhizatori și judecători erijați în anticomuniști. Un exemplu emblematic de recalibrare între extremele *estetică* și *est-etică* este G. Călinescu. Suntem departe de învinuirile Ileanei Vrancea din *Între Aristarc și Bietul Ioanide* (1978) și a „justițiarilor” mai noi, căci norma criticului este *înțelegerea* contextualității istorice mitteleuropene.

G. Călinescu, spre deosebire de alți confrăți, intra în zona tulbure a „destrămării hotarelor” pe făgașul spiritului național de „stânga”, încât nu a resimțit suflarea siberiană precum un Mircea Vulcănescu sau Nichifor Crainic. El și-a putut chiar îngădui să intre „cu urale” în noua lume: „E gata de înregimentare. Se și înregimentează, am putea spune. Se înregimentează în stilul său personal, adică urieșesc: scriind aproape zilnic articole, conducând ziare, reviste, încercând să participe la diriguirea trebilor obștești. Maiorescu fusese un sfetnic al coroanei, de ce n-ar fi și G. Călinescu un sfetnic al regimului nou?” (p. 356). În consecință, „Vrea să fie om politic și are sentimentul că bătăliile politice la zi sunt bătăliile sale”. Ileana Vrancea îl acuzase, tocmai de aceea, că a deformat comunismul românesc cu viziunile sale, abătându-l de la calea dreaptă a leninismului nu numai pe liderul Gh. Gheorghiu-Dej. „Divinul” a pledat, la începuturi, și într-o publicație numită „Națiunea”, titlu, desigur, anticominternist. A fost asta *culpa* lui Călinescu? Nu cumva era voința unui construct *central european* în marea imperială estică, încât criticul se iluziona că-și poate duce la

bun sfârșit ceea ce începuse în opera anterioară, culminând cu marea *Istorie a literaturii române de la origini până în prezent?* Este și grila de înțelegere a lui Cornel Ungureanu, cu demonstrația că „divinul critic” n-a fost un învingător, așa cum regreta Ileana Vrancea, fidelă paradigmei cominterniste. Criticul voia să tragă, într-adevăr, după sine noua lume, ca *întemeietor*. A făcut chiar apeluri de felul acesta: „Alăturați-vă viziunilor mele pozitive spre o lume mai luminată, visul nostru aburos de azi va fi mâine monument de piatră”. Era aceasta vocea Partidului, a lui Leonte Răutu, a lui Ion Vitner, a lui Mihai Novicov, sau doar una deocamdată tolerată, fiindcă nimeni nu o lua în serios? *Monumentul de piatră* va fi visul lui Ioanide: arhitectura maiestuoasă a *Istoriei...* literare se transfigura în Catedrala arhitectului Ioanide. Întreb dacă nu cumva *monumentul de piatră* nu era, în vizionarismul călinescian, *pământul de cumpănă* al lui Lucian Blaga, văzut de pe alt versant. Se implică entuziast în proiectul unui nou Teatru Național, vrea să schimbe *individualismul* românesc într-o existență de *agora*, concepând orașul ca *locuință publică*, precum în Grecia antică, sub semnul unui *clasicism* pe care tocmai îl teoretizase, în 1946 (*Sensul clasicismului*). Iată-l militând: „Suntem o națiune de individualiști, preocupați fiecare de soba lui, de sufrageria lui, de apartamentul lui, pe dinăuntru. Nu trăim încă în civic, în agora, ca grecii antici. Nu simțim nevoia unui oraș ca locuință publică. Pentru asta ne trebuie educație”. Literatura și jurnalistică înseși trebuiau să se schimbe în sens eminescian, în contra oricărei tentative de a le prescrie norme. Dacă Blaga, într-o clipă de speranță angoasată, lauda realismul socialist al lui Gorki, pentru Călinescu trebuie urmată calea eminesciană a adevărului: „Arta nu se face cu normative, ci cu liberă consimțire. Eminescu a fost un jurnalist eminent, fiindcă credea în ce scrie. Omul politic să câștige prin mijloace libere pe artist, convins că din constrângere nu iese decât maculatură”. Pe când Blaga, reîntors spre sine, se retrăgea din agora, Călinescu se apucă să înalțe Catedrala lui Ioanide, în contra realismului socialist, crezând că așa trebuie să fie realismul, anticipându-l, în felul său, pe Roger Garaudy. Într-un eseu, *Arhitectură călinesciană*, de la începutul anilor '70, mi-am exprimat convingerea că *Bietul Ioanide* este cel mai important roman al lui G. Călinescu, sfidare a contextului istoric imperial est-european ce ne asalta. Cornel Ungureanu creionează o perspectivă apropiată. În plin

delir de război, când toate se distrug, Ioanide construiește cu seninătatea geniului. Apoi, când clasicii, în frunte cu Eminescu, sunt puși la index (faimoasa listă neagră a cărților de scos din biblioteci apare chiar în 1948), Călinescu sfătuește pe un tânăr politruc, care-l acuza pe poet de conservatorism, s-o lase mai moale și să se apuce de citit. Revista „Națiunea” dispăre, iar noii culturnici își dau seama de drumul „greșit” pe care o apucase Călinescu. Acum, sunt preferate articolele lui Ion Vitner sau Vicu Mândra, încât „marele critic e invitat – o dată pentru totdeauna – să o rupă cu superstițiile trecutului negru.” (p. 359). Va fi scos de la catedră. Dar el tocmai în 1948 lucra intens la *Bietul Ioanide* (încheiat în 1949 și publicat în 1953). Pentru a celebra un secol de la revoluția pașoptistă scrie „*Iubita*” lui Bălcescu, scoate din uitare pe *Catina*, *damnatul*, indisponându-i pe Răutu și pe Vitner. Mai mult de atât, citește literaturi întregi și scrie despre Horațiu, Petrarca, Tolstoi, Dostoievski, Cervantes ș. a. m. d. Ajuns la Moscova, în 1949, iar în China, în 1955, nu reacționează publicistic: „Călătoriile nu sunt decât pauze, exercițiile publicistice, popasuri. Călinescu nu scrie articole, el dă directive, nu compune studii, ci cărți, nu analizează scriitori, ci literaturi. Așa trebuie citite cele două romane ale sale, așa trebuie înțeles *homo edificans* Ioanide: arhitectul nu construiește case, palate, ci o lume. Societatea nouă își găsește prin el constructorul” (p. 362). După *Istorie...*, nu-l mai poate recalifica nimeni: „Se poate reprezenta prin Ioanide. Deocamdată, în formula *bietul Ioanide*” (p. 363). Care formulă înseamnă eșecul în lumea care se pretindea a fi „nouă”: „*Bietul Ioanide* reprezintă romanul unui constructor genial, a cărui construcție este profanată de corifeii momentului politic. Este tatăl care, meditănd abstras, își pierde copiii. Acestea sunt primele adevăruri care se rețin: că Ioanide este deposedat de un destin potrivit, că arta sa nu poate sluji cu adevărat pe nimeni. Dimpotrivă, monumentele proiectate de el primesc o altă destinație. Intră involuntar în zona de front. Mausoleul lui Hagienuş devine buncăr pentru liderii Mișcării, Catedrala, loc de spectacole sinistre. Ce voise el și unde s-a ajuns?” (p. 364). Agonia se va prelungi cu *Scrinul negru* (1965). Zadarnic a încercat să-l „convertească” pe Gheorghiu-Dej (liderului comunist nu-i plăcuse cum au fost înfățișați legionarii în prima parte a *Bietului Ioanide*), asigurându-l că în locul Catedralei din primul roman a pus Palatul

Cultural, în al doilea, ca omagiu pentru muncitorime. Acesta este G. Călinescu, „colaboraționistul” eșuat, condamnat justițiar, după 1989, chiar și de fostul său discipol, Adrian Marino. Destin particularizant pentru Europa Centrală din era „destrămării hotarelor”.

Istoria secretă a literaturii române nu s-a bucurat de comentarii pe măsura importanței fenomenului mitteleuropean geopolitic și cultural surprins cu uneltele unei *critici totale*, nuanțate, profunde adesea, beneficiind de o bogată informație și scrisă cu grijă față de *destinul culturii românești*, ca să folosească celebra sintagmă din 1953 a lui Mircea Eliade. De altfel, Cornel Ungureanu își încheie această *istorie deschisă* a literaturii române (putând fi considerată doar un prim volum), invocând prefața lui G. Călinescu, datată 24 ianuarie 1941, la *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ca fondatoare a conștiinței unei *geografii literare a României*, în condițiile în care deja se prăbușeau hotarele României Mari: „Ce spunea G. Călinescu că vrea să sublinieze prin cartea sa? Că România are în urma ei o literatură importantă, care o va ajuta, în orice împrejurări, să supraviețuiască. Ținuturile răpite în 1940, Basarabia, Bucovina, nordul Ardealului, nu sunt pierdute. Expriate, cartografiate de mari scriitori, ele rămân și vor rămâne ale noastre. Istoria literaturii protejează o geografie literară, în care operele literare defineau întinderi hașurate de scriitori. Iar acestea se vor fixa pentru totdeauna pe harta României” (p. 508).

E ceva aici surprinzător și nou: literatura, pe care politicienii de azi nu dau doi bani, este *salvatoarea României Mari*. Ei, acești politicieni, n-ar putea decât să se vindece de amnezie, să reintre în ceea ce Eminescu numea *memoria arheului românesc*, identificat de geniul poetului în răscolitorul basm *Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte*. Speranța e că, într-o bună zi, se vor trezi, uitând, în schimb, de individualismul lor cleptocratic care îi bântuie de peste un sfert de veac.

Note ■ ¹ *Moses Gaster în corespondență*, ediție îngrijită, prefață, note și indice de Virgil Florea, București, Editura Minerva, 1985, p. 27.

Ana BANTOȘ

Discursul postmodern: Nichita Danilov

A. B. – conf. univ., doctor habilitat în filologie, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. Direcții de cercetare: literatura română, literatura universală și comparată, estetică și teorie literară. Publicații recente: *Reabilitarea autenticului*. Culegere de articole și studii critice, Chișinău, 2006; *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*. Monografie, Chișinău, 2010, ediția a II-a, revăzută, Editura TipoMoldova, Iași, 2014; *Literatura basarabeană și modelele literare europene*, București, 2013.

Scriitorul, din perspectiva postmodernității, se află în căutarea noilor dispozitive de elaborare a obiectelor estetice. Dacă modernitatea este un mod de gândire, și nu o epocă, postmodernitatea, în opinia lui Francois Lyotard, nu este o nouă vârstă, ci este rescrierea câtorva trăsături revendicate de modernitate și, înainte de toate, a pretenției de a fi fondat legitimitatea sa prin știință și tehnică.

La rândul său, David Harvey, în lucrarea *Condiția postmodernității*, susține ideea trecerii de la modernismul „înalt” la „flexibilitatea posmodernă”, postmodernismul fiind caracterizat prin „acceptarea necondiționată a efemerității, fragmentării, discontinuității și haosului, care alcătuia jumătate din concepția lui Baudelaire cu privire la modernitate” [1, p. 52]. Putem desprinde mai multe elemente comune în interpretările diferi-

This article entitled „Postmodern discourse”. Nichita Danilov, is dedicated to the issue of postmodernism vs modernism, the description of common elements in the interpretations of different postmodern authors concerned by the postmodern phenomenon and the postmodern discourse. On the other hand, it refers to discourse labyrinth organized on the principle of a reversed metaphysic in the creation of Nichita Danilov.

Keywords: modernism, postmodernism, the cult of present, the postmodern discourse.

tor autori preocupați de această temă. Astfel, în opinia lui Gilles Lipovetsky, protagonistul postmodern tipic își construiește itinerarul de o manieră în care interacțiunea dintre spațiu și istorie participă la punerea în chestiune a unui subiect în căutare de sine. Căci postmodernitatea e definită de către autorul lucrării *Era vidului* drept o epocă marcată prin cultul prezentului, al unui prezent la care accesul este larg deschis pentru o mare majoritate datorită revoluției comunicării și a consumului în masă. Triumfă valorile hedoniste, narcisismul, gustul răgazului, atracția pentru noutate, plăcerea existenței, elemente care contribuie la situarea în prim-plan a individualismului hedonist într-o societate democratică a consumului: „Consumul este o structură deschisă și dinamică: ea îl eliberează pe individ de legăturile sale de dependență socială și accelerează mișcările de asimilare și de respingere, ea produce indivizi flotanți și cinetici, ea universalizează modurile de viață, permițând maximum de singularizare a oamenilor ” [2, p. 160-161].

Cu alte cuvinte, omul își pierde reperele în lume în condițiile în care pare că nu mai are referințe sigure. Schimbarea brutală a vieții cotidiene sub influența vitezelor, a ritmurilor rapide ale vieții îl pune pe om în situația de a-și schimba mereu obișnuințele, adaptabilitatea devenind condiția omului postmodern. Clipa, momentul sunt divinizate în așa mod, încât putem percepe fixarea în prezent detașată de alte dimensiuni temporale: tot ce e în trecut nu mai contează, la fel ca și ceea ce ține de viitorul care apare drept lipsit de sens. Omul trăiește doar cu prezentul, cu mereu noile instantanee, în afara istoriei. Plonjarea în atemporal, așa se traduce, de fapt, fixarea în prezent, acest mod radical de a pune accentul pe imediat, riscând să ne lipsească de sensul istoric al lumii. Intensitatea trăirii în imediat este doar aparentă și nu face altceva decât să disimuleze inautenticitatea care ne paște în zilele noastre. În definitiv, mutațiile lumii moderne constau în faptul că valorile universale (Adevărul, Binele, Frumosul) au pierdut puțin câte puțin referința transcendentă, pentru ca, în cele din urmă, să nu fie mai mult decât opțiuni individuale variabile și efemere.

O pistă favorabilă pentru a urmări itinerarul întortocheat al gândirii dinspre modernitate către postmodernitate o aflăm la Gianni Vattimo, care precizează că „modernizarea nu se petrece prin intermediul abandonării tradiției, ci printr-un soi de interpretare ironică a acesteia, o «distorsiune» (...), care o conservă, dar, în parte, o și golește de conținut” [3, p. 48]. În aceste condiții, deși prezentă în cultura modernă europeană, nostalgia trecutului religios,

bunăoară, se explică nu doar printr-un raport „de depășire, emancipare, dar și, inseparabil, printr-un raport de conservare – distorsiune – golire: progresul are un fel de natură nostalgică, așa cum ne-au învățat clasicismul și romantismul din secolele trecute. Dar semnificația acestei nostalgii devine manifestă numai prin experiența demitizării dusă până la capăt”. Procesul acesta presupune că „demitizarea e dezvăluită ca mit, mitul recuperează legitimitate, dar numai în cadrul unei experiențe generale «slăbite» a adevărului”. Iată de ce prezența mitului în cultura noastră actuală, după cum explică în continuare Gianni Vattimo, nu exprimă o mișcare de alternativă sau de opoziție la modernizare; este, dimpotrivă, „un rezultat ce derivă din ea, punctul ei de sosire, cel puțin până acum. Momentul demitizării, mai mult, poate fi considerat adevăratul moment de trecere de la modern la postmodern”. În opinia lui Vattimo, anume în acest context, subiectul postmodern aflat în căutarea unei certitudini prime „nu găsește siguranța *cogito*-ului cartezian, ci intermitențele inimii proustiene, poveștile *mediilor*, *mitologiile* evidențiate de psihanaliză” [3, p. 49-50]. Mai trebuie spus că, din perspectiva postmodernității, există o relație strânsă între degradarea mitului și discursul artistic: dacă o trăsătură caracteristică a modernismului este conștiința istorică, subiectul modern simțindu-se condamnat la scurgerea iremediabilă a timpului, atunci intrarea în perioada postmodernă înseamnă nu doar luarea în calcul a degradării mitului, ci și a efortului de a regăsi narațiunea, discursul, istorisirea. În postmodernism sensul narațiunii, al discursului este minat de ironie, discursul mizând pe idee, intrigă, pe construcția personajului, acestea, de fapt, fiind considerate de către specialiștii în domeniu drept cele trei ingrediente majore ale narațiunii. Amintim că pe parcursul istoriei literare se schimbă raportul dintre ele și, în funcție de aceasta, putem defini o anumită perioadă a istoriei literare: în narațiunea romantică predomină personajul, iar în modernitate predomină ideea (Ex.: *Străinul* de A. Camus, *Castelul* de Kafka). După aceste două perioade, postmodernismul se află în căutarea modalității de a reînnoa firul cu vechea înțelepciune și a reinstala omul în mijlocul istoriilor încă tatonabile.

Transpusă în limbajul creației recente a lui Nichita Danilov, din volumul *Recviem pentru țara pierdută* [4], rețeaua labirintică a textului se ordonează în funcție de raporturile care se stabilesc între imaginar și raționalitate, imaginile devoalând o modalitate ascunsă de a fi a individului în istorie și în lume: „Țara acoperită de întuneric / în care strălucesc palid suflete răsărite din beznă: / în jurul lor se învârt alte suflete, / rotindu-se de la stânga la

dreapta și înapoi / într-o mișcare continuă / pe care n-o poate opri decât / răsuflarea altor suflete ițite din beznă” (*Beznă*). Orașul apare ca un lanț uriaș prins din loc în loc cu lacăte grele. În fiecare fereastră, în fiecare balcon bărbați și femei, bătrâni și copii își arată mâinile prinse-n cătușe ruginite de lanțuri. Protagonisti târându-și pașii pe străzi se opresc la fiecare semafor, ridicându-și pumnii în aer, privesc manechinele goale din vitrine și simt cum le pătrunde prin piele teama, amestecată cu neliniște, ridică ochii și pumnii în gol spre spărtura prin care se întrevește „patria noastră din cer / patria noastră eternă”. Sentimentul de înstrăinat în propria casă predomină: „Locuiesc în casa mea ca într-o casă străină: cu pașii altuia / mășor în lung și în lat camera goală; / Cu ochii altuia scrutez tavanul și pereții / pe care stau agățate o mulțime de chipuri... Fiecare din noi își duce chipul / ca pe o urnă în brațe. Fiecare își agită / inima smulsă din piept ca un steag găurit” (*Casă străină*). Un peisaj bolnav în care „copacii se înfioară, / prin oraș, strada fuge desculță / în stânga și în dreapta ploii / bătând darabana în geam. / Casele o cotesc la vale / pneurile, camioanele, / cisternele duduie / pe fiecare piatră din caldarâm, / acolo unde pașii și umbrele trecătorilor / se rostogolesc odată / cu norii ce lunecă pe cer” (*Lucarnă*). O mișcare tumultuoasă cuprinde lucrurile într-un univers casnic în deplină destrămare: „casele își suflecă / mânecile până la cot, / înfundându-și burlanele / în gurile de canal deschise / ca într-un uriaș feribot / / Scot dinăuntru / tot felul de lucruri / legate între ele cu ață subțire: / ochelari, pălării, bastoane, pantofi / și, bineînțeles, costume de mire” (*Recviem*). Trecerea graniței dintre lucruri și umbre, alunecarea dincolo de văzut și nevăzut și revenirea ulterioară în lumină caracterizează acest spațiu în care domină un imaginar extrem de bogat și în care eul postmodern este situat în raport cu istoria și cu eternitatea: „Convins că eternitatea / încape la fel de bine / într-o clipă ca și într-un veac, / îmi simt sufletul apăsător / de o tristețe de moarte” (*Lucruri și umbre*). Confuzia identitară accentuează labirinticitatea identității în această ficțiune discursivă narativă. Chipul sublim al personajului se reflectă într-o multitudine de oglinzi: „mă priveam în oglindă – / buzele mele erau năpădite de aripile altor buze, / ochii mei de alți ochi, / zâmbetul de alte zâmbete; / atunci mi-am zis că trăisem un vis urât / care trebuia să se termine: / am apucat în mâini un pahar / și odată cu el alte mâini au apucat alte pahare, / și am aruncat în oglindă, / am spart-o în mii de bucăți, călcând-o în picioare: / abia atunci mi-am văzut chipul / adevărat răsfrânt de alte chipuri / prelingându-se tăcut pe sub uși / din patria noastră din cer / spre patria noastră pierdută” (*Chipul sublim*). Este o

viziune din perspectiva evoluțiilor contradictorii din lumea contemporană. Este un univers în care transpar mai multe dintre paradoxurile postmodernismului. Amintim că cercetătorul Fabio Carlo de Castro, într-un studiu intitulat *Postmodernul sau hemoragia discursului*, evidențiază trei paradoxuri ale postmodernismului: eterogenitate – omogenitate, viteză – inerție, relativismul sensului – sensul relativismului și că haosul postmodern nu se susține pe sine însuși [5].

La baza viziunii postmoderne a lui Nichita Danilov stă autosugestia și conștiința faptului că societatea de azi, din perspectivă postmodernă, se pliază pe o nouă metafizică, începuturile căreia autorul nostru le află la Rainer Maria Rilke: „Ca să poți scrie un vers bun, spunea undeva Rilke, trebuie să colinzi prin mai multe orașe, să străbați nenumărate piețe și străzi. Să aduni în tine multe trăiri și multe impresii. La un moment dat, toate acestea se vor concentra într-un vers. În fond, poezia nu e altceva decât o fărâamă de viață. E picătura de rouă ce atârână pe marginea unui fir de iarbă, reflectând tot universul în interiorul său” [6, p. 175]. Postmodernul însă cade într-un metafizic inversat, însușindu-și o nouă manieră de fixare în prezent. În aceste condiții, hemoragia discursului, la care se referă Fabio Carlo de Castro în eseul amintit, se prezintă ca o încercare de a distorsiona semnul, cu alte cuvinte, de a distorsiona raportul între semnificant și semnificat. Postmodernul constată că lumea postmodernă este relativă.

În aceste condiții, atât nevoia de reluare a discursului dintr-o altă perspectivă, care să depășească postmodernismul, cât și conștiința unei alte lumi pe cale de a veni sunt evidente.

Note bibliografice

1. David Harvey, *Condiția postmodernității, O cercetare asupra originilor schimbării culturale*, Editura Amarcord, Timișoara, 2002.
2. Gilles Lipovetsky, *L'ère du vide. Essais sur l'individualisme contemporain*, Editura Gallimard, Paris, 1993.
3. Gianni Vattimo, *Societatea transparentă*, Editura Pontica, Constanța, 1995.
4. Nichita Danilov, *Recviem pentru țara pierdută*, Editura Cartea Românească, București, 2016.
5. Fabio Carlo de Castro, *Le postmoderne ou l'hémorragie du discours*, în revista „Sens public”, www.sens-public.org
6. Nichita Danilov, *Portrete fără ramă*, Editura Tracus Arte, București, 2012.

Tatiana BUTNARU

Gheorghe Vodă și zborurile sale terestre



T. B. – doctor în filologie, conf. univ. la Universitatea de Stat din Tiraspol, cercetător științific superior la Institutul de Filologie al AȘM.

Domenii de cercetare: istoria literaturii române, folcloristică, abordări interdisciplinare și surse de inspirație mitico-folclorice în poezia contemporană.

Cărți publicate: *Orientări folclorice în poezia postbelică din Basarabia* (2004), *Orientări mitice în poezia contemporană* (2006), *Viziuni și semnificații mitico-folclorice în poezia contemporană* (2011), *Poetica folclorică în creația lui Grigore Vieru. Note de curs* (2011), *Stilizări folclorice în poezia contemporană* (2013), *Tipologia baladei populare* (2013).

Aflată între tradiție și modernitate, poezia lui Gheorghe Vodă este o detașare de pământesc, un zbor prelung de pasăre menit să contempleze depărtările, să adune dorurile și patimile omenеști

„în greutatea unei lacrimi
cu miros de cimburel”

(*Grâul*).

Or, aceasta se realizează prin apelul direct la mitologia națională, prin tendința de a transfigura în poezie crâmpoie din viața poporului, cu o vastă sferă de circulație în diferite mituri populare. Ca toți creatorii autentici, Gh. Vodă selectează din patrimoniul mitului tradițional semnificații inedite, imprimându-le o coloratură specifică. *Aripi pentru Manole* este titlul unei cărți editate mai demult, al cărei sens ar putea fi descifrat în funcție de încărcătura mitică ce o poartă creația sa. Metafora zborului prefigurează în poezia lui Gh. Vodă „o

Voda creation's portrait is revealed in correlation with his concerns of creation and the artistic significance, according to mythical loads possessed by his creation. Gheorghe Vodă anticipates in his works an artistic realm determined by a special lyrical substance, where the legend Meșterul Manole is seen from the perspective of a symbolic visionary framework, that of the intrepid flight, giving him the chance of a spiritual resurrection, of new flights needed for its writerly virtualization.

consi-derabilă încărcătură de sensuri” [1, p. 85]. Astfel, „aripile pentru Manole” sunt medii de înălțare și ascensiune sufletească, reprezentând aspirația supremă spre desăvârșirea creației, orientarea spre absolut. Poetul a creat un tărâm artistic cu semnificații mitice individualizatoare, unde legenda Meșterului Manole este privită din perspectiva unui cadru simbolic vizionar, cea a zborului cutezător. Sfidarea teluricului și disponibilitatea pentru vis determină eroul liric spre o dimensiune existențială, care amintește de fabula mitului folcloric:

„O dragoste, aripile nemuritorilor,
Ană, trăinicia pietrelor,
Meșterul n-a avut milă
Și te-a zidit de vie.
Dar a rămas la gura prăpastiei
cu aripi de șindrilă”

(*Aripi pentru Manole*).

Invocarea unor secvențe din mit cedează locul meditației lirice, se detașează de narațiunea mitică, fiind integrat într-un context poetic, unde nu se renunță la sursa folclorică, fiind evidentă și perspectiva de meditație lirică. Drama Meșterului Manole, pus în fața opțiunii sale existențiale, este intuită drept un incomensurabil poem de dragoste, „o sublimare sofianică” [2, p. 178] a sentimentelor universal-omenești transfigurate în spirit modern, la nivelul superior de convertire a elementului mitico-poetic. E drept, uneori, invocarea personajului mitic transpare într-o tonalitate declarativă, dar aceasta nu-și lasă amprenta asupra mesajului afectiv al scrierilor sale. Zborul este o detașare de pământesc, el înseamnă neastâmpărul creației, avântul spre zonele pure ale spiritului, reprezentată „de cea mai înaltă artă”. Eroul liric al poeziei lui Gh. Vodă își aprofundează prin zbor propria condiție pământească:

„Să umbli la fundul cerului
printre aștrii imaginației de departe înseamnă să-ți mai câștigi pe lângă
una, singură, moartea”

(*Aripi pentru întoarcere*).

De subliniat, deseori autorul utilizează o modalitate demitizantă a elementului mitic. Astfel, invocând metafora aripilor pentru zbor, el înlocuiește înțelesurile alegorice prin niște semnificații ce contrastează

ză cu sensurile inițiale de ascensiune. Și dacă „înălțarea se ia cu altă putere”, adevăr pe care tinde să-l demonstreze în cele din urmă poetul, de ce nu am recunoaște că viața, existența omenească, chiar și opera de artă, până ajunge la acea treaptă a desăvârșirii, cunoaște deopotrivă momen- te și stări de spirit contradictorii, ce diferă de ideea de înălțare.

„Ne e sortit să coborâm”, spune poetul obsedat de ideea propriei resemnări sufletești. Îndemnul „Să nu ne facem aripi pentru zbor, Să inventăm aripi pentru cădere” este înțeles și comentat de către E. Botezatu drept „o contradicție, poezia devenind un dialog interior fluctuant – «ne trebuie sau nu ne trebuie aripi»” [1, p. 25].

Aserțiunea este unilaterală, metafora „aripilor pentru cădere” din viziunea lui Gh. Vodă are o semnificație polivalentă. Viața omenească este privită prin prisma diferitor aspecte, prin prisma unei dramatice contemplări interioare. Atingând anumite dimensiuni ale zborului icaric, concomitent, mai avem nevoie și de „aripi pentru cădere”, fiindcă de multe ori trebuie „să coborâm”, să ne resemnăm sufletește chiar în fața propriului destin. La Gh. Vodă „aripile pentru cădere” mai sunt și „aripi pentru întoarcere” la rosturile originare ale vieții, la matca spiritualității noastre milenare. Autorul scrie în continuare:

„...hăulind prin pustiul de pietre faimoase
și zborul se preface în rotire,
rotirea e dor de casă”
(*Aripi pentru întoarcere*).

Clipa întoarcerii, mânată de dorul de casă, este „mai înverșunată decât urcarea”, ea presupune dezlegarea unor sensuri de adâncime mitică. E plenitudinea trăirilor sesizate în contradicția ei dialectică la nivelul veșnicei întrebări hamletiene, pe care și-o pune nu o singură dată autorul, în percepția mitico-poetică a lumii.

Imaginea fântânii, prezentă și ea în poeziile lui Gh. Vodă, derivă din substratul filozofic al legendei despre Meșterul Manole. Caracteristică abordărilor contemporane ale mitului, fântâna se proliferază în conștiința poetică a autorului drept un „simbol al întoarcerii”, revenirii la esențe. Întrevăzută cu simplitatea și claritatea adevărilor de totdeauna, la Gh. Vodă fântâna devine o oază permanentă de lumină, de iubire neîntinată:

„clopote adânc
 săpate în lutul ce nu crapă
 unde izvoarele se strâng
 și vine sufletul de mi se-adapă”
 (*Dar ce-i fântâna?*).

Într-un studiu filozofic C. Noica sublinia că termenul „cădere” include cele mai grave semnificații și, alături de „căderea care prăbușește”, mai există și „căderea care înalță” [3, p. 129], din cădere „vine miracolul, răsturnarea totală” [3, p. 130]. Gh. Vodă întrevede o „răsturnare a sensurilor și noțiunilor concrete pentru a ne invita la un dialog polemic și a scoate în lumină nuanțele adânci ale miticului, fapt ce-l apropie, într-un fel oarecare, de scrierile postmoderniste. L. Butnaru, ademenit și el de riscul zborului prin cădere, încearcă, „prin documentări de-o viață”, să stabilească:

„data, anul, locul,
 epoca în care
 a căzut falnicul
 dar nesăbuitul icar”
 (*Teze*).

Eroul lui L. Butnaru poartă durerea zborurilor neîmplinite, ca printr-o inițiere grotescă să admită reluarea vechii drame a lui Icar și să perceapă, printr-o sensibilitate deosebită, setea de ancestral. Cicatricea aripiilor predispușe la zbor poate fi și ea tămăduită, întrucât există un sens chiar și în rostul căderii.

Gheorghe Voda explorează înțelesurile filozofice ale miticului și, asemenea lui Brâncuși, ne invită la „o masă a tăcerii”, unde doar fântâna stă cu icoana meșterului în față:

„Așteaptă și acum
 cu nerăbdare de piatră,
 ascultând cum se duc urmele lui
 în viitor”
 (*Masa*).

Improvizând eternitatea clipei „clădită în zid”, întrebarea retorică „Au nu-i fântână locul meu cel sfânt, lăcaș adânc de potolire?”
 (*Dar ce-i fântâna?*)

preconizează și ea ideea revenirii la esențele primordiale, la gândul „oare peste câte secole meșterul o să se întoarcă”, subordonată fiind aceluiași concept estetic de proveniență mitică. Autorul stabilește o punte de legătură cu timpurile viitoare, cu generațiile de azi și de mâine, cărora le este adusă spre veșnică amintire cutezanța Meșterului Manole immortalizată fie în fâlfăire de aripă avântată în zbor, fie în nume de fântână.

Există în creația lui Gheorghe Vodă mai multe scrieri ce se află într-o anumită dependență de modelul popular, păstrând o marcantă detașare de el. Modificările de structură și accentele lirice se convertesc în valori afective apropiate în plan tipologic. Contaminarea zborului icaric cu alte metafore-simbol din arsenalul folcloric denotă predilecția autorului spre multiple căi de resurecție mitică. Aripile pentru întoarcere îi dau posibilitatea eroului liric să facă o retrospectivă sentimentală în sfera unor meditații cu caracter general-uman, să cugete despre sensurile grave ale existenței, despre integrarea omului în ritmurile primordiale ale vieții și naturii, așa cum vom sesiza în continuare:

„De la o vreme încoace
semințele văduve nu mai rămân,
toate se mărită cu lutul.

De la o vreme încoace
pădurea crește mai dreaptă,
lemnul – sănătos.

De la o vreme încoace
copiii vin trași ca prin inel:
cu părul rebel,
osul viguros,
cu furnicile jocului în talpă”

(*De la o vreme încoace*).

Intuite în cheie mioritică, versurile au o deschidere spre ancestral, demonstrând procesualitatea infinită din natură, curgerea ei ireversibilă. De multe ori autorul renunță la implicațiile directe ale mitului, schimbând înțelesurile inițiale și înlocuind esențele prin simbol. Astfel, de la germinția semințelor, Gh. Vodă ne duce cu gândul la ideea unui joc existențial, unde totul e predispus unui circuit neîntrerupt:

„Semințele se nasc semințe să facă.
Părinții se nasc să facă părinți...”

(*Circuit*).

Chiar și în „fenomenul călușării” există „un tandru ritual” „de încordări lăuntrice și patimi mari” pentru a aminti că drama omului nu s-a consumat, dar rămâne să însoțească succedarea generațiilor „zvâcnind la pieptul fierbinte al scumpului pământ”. Aprofundarea elementelor și structurilor lirice din arsenalul mitologiei autohtone aduce în opera lui Gh. Vodă o notă de înprospătare, de reconfortare sufletească. Îndărățul unor viziuni moderne, alimentate în bună parte de mit, se profilează acea sobrietate miraculoasă unde s-au concentrat ideile de materialitate și spiritualitate zămislite de veacuri în accepția populară. De aceea poetul rămâne drept un scrutător de înălțimi, el revendică tentația zborurilor și întoarcerilor, cu un sentiment de solitudine nostalgică, dar și de reverie, de profundă încântare în fața universului. Or, evaziunea autorului spre sursele de inspirație mitică îi oferă și în continuare șansa unei avansări, a unor „zboruri” noi, învăluite într-o lumină de taină și poate încă nebiruite, dar întotdeauna necesare re-virtualizării sale scriitoricești.

- Note**
1. E. Botezatu, *Poezia meditativă moldovenească*, Editura Literatura Artistică, Chișinău, 1977.
 2. L. Blaga, *Trilogia culturii*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1969.
 3. C. Noica, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, Editura Eminescu, București, 1987.

Fișă bibliografică

Gheorghe Vodă(1934-2007) este un poet reprezentativ al generației șaizeciste. Volume de versuri: *Zborul semințelor*, 1962; *Focuri de toamnă*, 1965; *Ploaie fierbinte*, 1967; *Aripi pentru Manole*, 1969; *Pomii dulci*, 1972; *De dorul vieții, de dorul pământului*, 1983; *Valurile*, 1974; *Frumos să-i fie pururi chipul*, 1976; *Inima alergând*, 1981; *La capătul vederii*, 1984; *Scrieri alese*, 1988; *Viața pe nemâncate*, 1999.

A absolvit Universitatea Pedagogică „Ion Creangă” din Chișinău, 1959, și Cursurile superioare de regie și scenaristică din Moscova în 1966. Este autorul unui volum de publicistică, *Iscălitura*, 1978 și al câtorva scrieri pentru copii. Semnează regia la scenariile documentarelor *De ale toamnei*, *Bariera*, *Nunta*, *Maria*.

În 1986 i se decernează Premiul de Stat în domeniul literaturii pentru volumul *La capătul vederii*. Activează un timp îndelungat în funcție de consultant la Uniunea Scriitorilor din Moldova. Este laureat al Premiului de Stat RSSM, 1986, apoi deține Premiul Uniunii Scriitorilor din Moldova, 1999; Ordinul „Gloria Muncii”, 1996, medalia „Mihai Eminescu”, 2001.

Ana MARIAN

Culoare și concept în tablourile Nataliei Ciornaia



A. M. – absolventă a Facultății de Arte Plastice a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”. Doctor în studiul artelor (2005). Membru titular al Uniunii Artiștilor Plastici (2011). Colaborator științific superior la Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM.

Născută la 22 decembrie 1954, în comuna Chiperceni, raionul Orhei, Republica Moldova, Natalia Ciornaia se formează ca artist plastic între anii 1976-1981 la Academia Națională de Artă din Lvov, Ucraina. Dedicându-se artei conceptuale, ea practică mai multe genuri: pictură de șevalet, sculptură, grafică, design vestimentar, body-art. Arta conceptuală, unde ideea este mai importantă decât expresia ei fizică, are ca scop redarea gândului, perceperea intelectuală a imaginii. Debutând în 1985, la Expoziția de Artă Plastică Unională (URSS), artista Natalia Ciornaia se orientează spre o accepție personală a conceptualismului și a body-art-ului, în care corpurile modelelor, care dezvăluie conținutul acțiunii atât prin poze, gesturi, semne și desene realizate pe piele, cât și prin vestimentație, formează un tot întreg cu fundalul pe care sunt expuse tablourile.

Astfel, în rândul expozițiilor personale (*Noi, Teatrul și Biocenoza – Artă Conceptuală*, Centrul Expozițional „Constantin Brâncuși”, 2012; *R-4-pictură*, Biblioteca Națională „Vasile Alecsandri”, 2013, sau, recent, *2015 art Collider – Artă Conceptuală*, Centrul Expozițional „Constantin Brâncuși”, Chișinău), se înscrie și expoziția *Rapsodii de primăvară*, inaugurată la Casa Limbii Române, 2016, în

care a lipsit componenta teatralizată body-art, dar care n-a fost mai puțin bogată ca interpretare artistică și conținut. Deși departe de estetica fovismului și a liderului ei Anry Matisse, culorile intense, deschise spre percepere publicului, devin modul de bază prin care pictorița își dezvăluie sentimentele și dispoziția. Cu toate că autoarea se depărtează de efectele decorative, specifice fovilor, ea practică contrastele intense: uneori pe fundalul unor game pastelate, ca în lucrarea *Antipozi* (triptic, 2015, ulei pe pânză), alteori, compozițional, culoarea apare neonică pe fundalul unui spațiu cosmic, sau, tainică și mistică, conturând un tunel-traseu spre alte lumi-universuri, ca în polipticul din șase piese *Collider cu malamut* (2015, ulei pe PFL).

Imaginile cu subiecte aparent paradiziace ale naturilor statice cu flori, care abundă în nuanțe perceptibile, conțin întreaga gamă coloristică între verde și roșu, producând o atmosferă degajată, pacifică și lejeră. Spre deosebire de acestea, compozițiile sale sunt întotdeauna dramatice, cu efecte neașteptate, dezinvolve, ca, spre exemplu, în tripticul *Antipozi* (2015, ulei pe pânză). În lucrările sale pictorița combină redarea suprarealistă cu aplicarea tușelor de culoare în manieră expresionistă, toate unite printr-un excelent simț al echilibrului: *Câinele de pe insula Ibitza* (diptic, 2013, ulei pe pânză). Simțul spațiului îi permite să unească mai multe tablouri, poziționate pe diverse suprafețe, orizontal și vertical, ca în cazul expoziției *2015 art Collider* și îi dictează un echilibru coloristic, bazat pe diversitate, dar care este și omogen.

Revenind la accepția culorii de către autoare în numeroasele sale naturi statice, ai impresia că florile, redade cu atâta grijă pentru a păstra prospețimea lor, sunt anume acele plante în care rezidă desăvârșirea, în care este paradisul întruchipat: *Natură moartă cu iriși* (2015, ulei pe pânză). De o variație coloristică deosebită, florile, pentru a căror redare artista are o vocație aparte, sunt cele care îi exprimă stările de spirit, culoarea devenind în aceste cazuri mai importantă decât forma, pe care ea totuși o respectă, de la care pornește în căutările sale.

Complicate ca logică compozițională, subiectele Nataliei Ciornaia sunt tratate cu o libertate deosebită: uneori peisajul este inversat, alteori elementele peisajului sunt înclinate, ca în lucrarea *Poartă veche* (2015, ulei pe pânză), culoarea însă întotdeauna este elocventă și plurisemantică. Culorile toamnei, ponderabile și păstoase, devin pentru

plasticiană atractive și apropiate: în *Toamna* (diptic, 2014, ulei pe pânză) ea unește într-un tot întreg culorile aprinse cu cele pastelate, creând un tablou complex cu o atmosferă autumnală. Degradeurile de culori calde cedează locul celor reci în lucrarea *Chișinăul vechi* (2015, ulei pe PFL), creând o ambianță austeră și impasibilă.

Anume culoarea modifică esențial accepția tablourilor la nivel psihologic, arta conceptuală, pe lângă forme și idei, îmbogățindu-se, în cazul Nataliei Ciornaia, prin culori care au semantica lor și care adaugă sensuri noi în canavaua tablourilor sale. Astfel, culoarea în tandem cu soluționările compoziționale inedite creează un spațiu polimorf, tratarea plină de libertate a autoarei conducând spre schimbarea percepției imaginii. În acest sens este de remarcat tripticul *Trei surioare* (2015, acril pe pânză), care este inserat într-o schemă compozițională complicată și inedită.

Ca și fovii, care tindeau să exploreze la maximum posibilitățile coloristice ale picturii, Natalia Ciornaia exagerează și intensifică culorile, obținând expresivitate și dramatism în compozițiile sale. De asemenea, efectele de decorativitate, mai puțin pregnante la autoare, dar, indubitabil, existând, sunt puse în valoare prin contur. Spre deosebire de fovi, Natalia Ciornaia nu renunță la modelarea formelor prin clarobscur și la perspectiva liniară.

Alte caracteristici o apropie pe plasticiană de realizările suprarealiștilor, și anume tendințele spre bazele acestui curent: visul, miracolul, instinctul, libertatea etc. Estetica suprarealiștilor se întemeiază pe psihoanaliza lui Freud și filozofia instinctivismului lui Anry Bergson, declarând ca bază a artei lor sfera inconștientului, care se manifestă în vise, halucinații, instincte automate, revelații etc. Astfel, redarea fotografică, specifică lui Salvador Dali și Rene Margritte, este prezentă în picturile artistei. Apropiată de academism, tratarea meticuloasă a suprarealiștilor o caracterizează și pe autoarea noastră, care creează adesea subiecte incompatibile cu realitatea înconjurătoare. Fantasticul absurdului, alogismul o apropie pe plasticiană de acest curent, dar și o deosebește de el, mai întâi de toate prin faptul că ea combină redarea suprarealistă cu cea expresionistă. Dar, spre deosebire de expresioniști, care cultivă o atitudine bolnăvicioasă, plină de trăiri intense, disperate, autoarea pledează pentru o accepție estetică mai mult miraculoasă și echilibrată a propriului univers, inventat și determinat de firea ei artistică.

Natalia CIORNAIA

**Luminozitatea
și tumultul creației**



Collider cu malamut (I), poliptic, ulei pe PFL, 800 × 800 mm, 2015



Natură moartă cu iriși, ulei pe pânză, 800 × 600 mm, 2015



Toamnă, diptic, ulei pe pânză, 500 × 800 mm, 2014



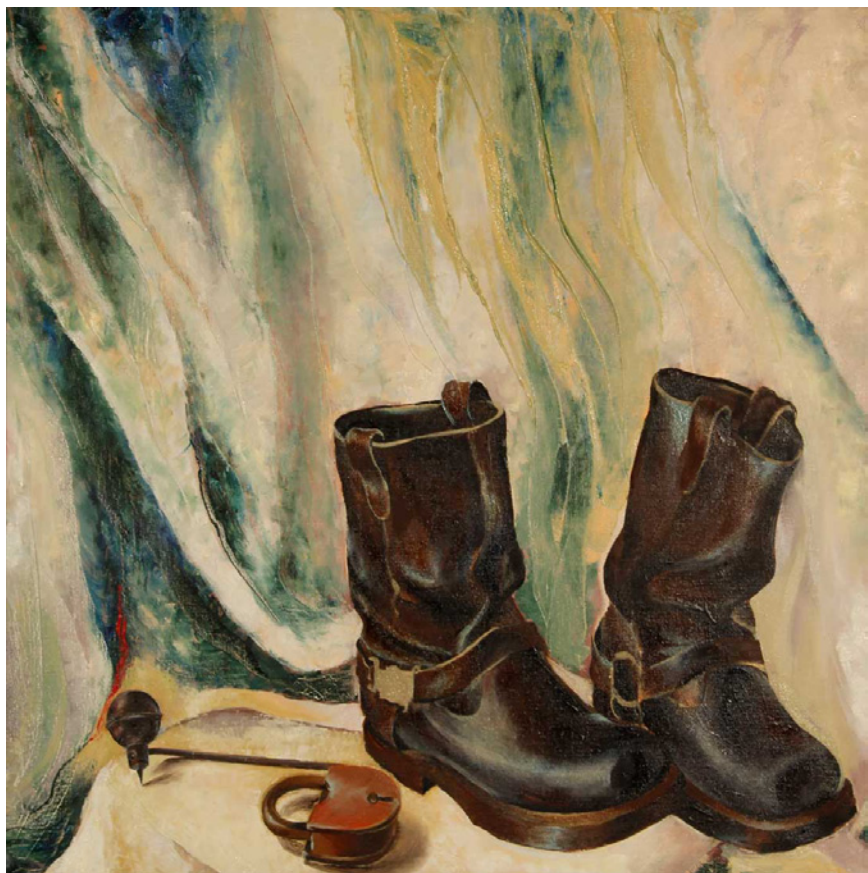
Toamnă, diptic, ulei pe pânză, 500 × 800 mm, 2014



Liliac, acril pe pânză, 450 × 400 mm, 2015



Collider cu malamut (II), poliptic, ulei pe PFL, 800 × 800 mm, 2015



Invaziunea, ulei pe pânză, 800 × 800 mm, 2012



Tranziție, diptic, ulei pe PFL, 600 × 1200 mm, 2015



Chișinăul vechi, triptic, ulei pe PFL, 600 × 1000 mm, 2015



Poartă veche / serie Cimișlia / , ulei pe pânză, 500 × 700 mm, 2015

Și, în sfârșit, arta conceptuală a Nataliei Ciornaia nu presupune ideea redată documentar, ci interpretată artistic policrom. Conceptualismul, care nu provoacă trăiri intense emoționale, ci este orientat spre „dezlegarea” ideii, perceperea intelectuală a operei, conduce, la Natalia Ciornaia, spre redarea expresivă, prin intermediul culorii, care nu concurează cu ideea, n-o lipsește de sensuri ascunse.

Deosebit pe fundalul epocii și diferit de creațiile contemporanilor săi, traseul estetic și intelectual parcurs de plasticiana Natalia Ciornaia o situează printre cele mai complexe personalități ale artei plastice naționale, ea reușind, în multitudinea de oferte ale curentelor moderne și postmoderne, să se afirme ca o creatoare cu propriul „eu” artistic, cu viziune personală, bazată pe studii de specialitate clasice și înnobilate prin propriile căutări în domeniul artei contemporane.

Nicolae MĂTCAȘ

În ziua-n care-om da de-acea comoară
Coroană de sonete



N. M. – filolog, lingvist, prof. univ., publicist, traducător, om de stat. Membru al Uniunii Scriitorilor din România și din Republica Moldova și al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova. Autor și coautor, redactor și corector a peste 30 de manuale, elaborări metodice și alte ediții didactice și a peste 250 de articole și studii. Semnează în 2010 volumul *Calvarul limbii române din Basarabia*, 552 p., editat de Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”. Ministru al Științei și Învățământului din Republica Moldova (1990-1994). Fondator al revistei „Limba Română”.

I

Ne leagă de strămoși nu numai dorul.
Un vis măreț și-un falnic legământ
Ni-i idealul nostru-augúst și sfânt:
Să le-ntregim, dar: Țara și poporul.

N-a fost un alt – mai mare – jurământ:
Cum nu-și închide pleoapele izvorul,
Să tot săpăm pân' vom găsi ulciorul.
Sublim tablou cum rare-s pe pământ!

Văd îngeri cum fac horă la hotară,
Pe Dumnezeu îl văd cum se pogoară,
Că nu-n zadar săpatu-am o viață.

În ziua-n care-om da de-acea comoară,
Ne-om împlini-o, Țara, dodoloață,
Răznitul neam l-om strânge grămăjoară.

II

Răznitul neam l-om strânge grămăjoară
Ca sfinții ce se-adună-ntr-o icoană,
Să nu-l mai plângă ielele-n bulboană
Că-i răstignit – Iisus – la mărgioară.

Ori să-i mai roadă-un os vreo lighioană
La Kolâmá în noaptea cea polară,
Nici șalele să-i le-ncâlzească iară
În var nestins vreo inimă catrană.

Când ne-or veni din zări de fum icarii,
Că-i ploaie, vânt, taifun, senin sau ceață,
Ca soli de pace, refulând armoarii,

Cu cel mai pașnic argument pe față,
Fixând, pe veci, străvechile fruntarii,
Ne-om împlini și Țara dodoloață.

III

Ne-om împlini și Țara dodoloață,
Rotundul vis a zeci de generații.
Își vor desface brațele Carpații,
Măicuța mare ne-a lua în brață.

Și vor dispărea orice conjurații
Când va dispărea – ducă-se pe gheață! –
Faimoasa vamă de la Prut, semeață,
Iar frații – liber – și-or cuprinde frații.

Așa merit-au moșii și strămoșii
Când au ascuns ulciorul cel de lut:
Cu mare-asúd, travaliu mult durut –,

Numai așa să-l scoatem. (Nemiloșii!)
Pe chipul nostr' -un soare să răsară
În ziua-n care-om da de-acea comoară.

IV

În ziua-n care-om da de-acea comoară,
Cum n-am clacat în țarc sau colivie,
La plug ori strung, în cort sau chinovie,
Ci-am ars, pe timp de pace,-n foc și pară,

Pe chipul nostr' -un soare să răsară,
În pieptul nostru arză-o flamă vie –
Ofrandă celor stinși la datorie,
Zidiți în sol cetate pentru Țară.

Se mai găsesc un soi de regi dodoni
 Cu capul și minte drughineată,
 Ce-ar vrea să pună lacăt la fotoni.

Iar dacă azi istoria se-nvață,
 Să știe ei, urmașii pokemoni,
 Că nu-n zadar săpatu-am o viață.

V

Că nu-n zadar săpatu-am o viață,
 Bolnavi de Țară greu și incurabil,
 Când nu-i un operant și inefabil
 În farmacie leac și nici pe piață.

Mirabil leac?! Nu, recte: avuabil,
 Un negru corb mi-aduce și mă-nvață
 Că i-l dădu din fort ilustra hoață,
 Sacramental remediul recurabil.

Rămân la doctoria mea cea rară:
 Să ard de dor de plai ca-n spice glia.
 Cum n-avem un ulcior – avem o Țară,

Pe-un fulg de nor plimbându-și sihăstria,
 Dorind s-admire – însuși – măreția,
 Pe Dumnezeu îl văd cum se pogoară.

VI

Pe Dumnezeu îl văd cum se pogoară
 Să-mi vadă Țara – galbeni un ulcior,
 Grădina Maicii Domnului de dor –
 Și inima-mi e-un salt de căprioară.

Tresare marea, codrii se-nfioară,
 Își tremur' munții crestele ușor
 Când naiul – orga badelui Mior –
 Dăinează a baladă și-o mioară.

Te-mbată-a rai miros de busuioc,
 Arípe simți că-ți dau pe subsuoară
 Și nu-i în lume om mai cu noroc.

Când sar pe jar arcușuri de vioară,
 Flăcăi și fete când se-ncing în joc,
 Văd îngeri cum fac horă la hotară.

VII

Văd îngeri cum fac horă la hotară,
 În miez de floare – roiuri de albine,
 Puhoi de miei cum zburdă pe coline,
 În salt de luping păsări mii cum zboară.

Șuvoaie curg din sânurile-alpine,
 Păduri pe creste suie și coboară.
 Că-i iarnă, vară, toamnă, primăvară,
 Un verde viu și-un siniliu ne ține.

N-am niciun șteamăt Țara să-mi înalb,
 Deși nu pot de drag să nu mă-ncânt.
 Străinii i-au surprins suavul galb.

Ni-s munții blânzi gravizi de zăcământ
 Și marea – neagră – corn de aur alb.
 Sublim tablou – cum rare-s pe pământ!

VIII

Sublim tablou – cum rare-s pe pământ:
 Să-ți sprijini Țara pururi cu credință
 Și s-o iubești cu jar și-n neființă
 Sub necuprinsul inimii frământ.

La cum muncești cu sârg și dăruință,
 N-ar fi să ai niciun resimțământ,
 De n-ar mai fi și câte-un buză-n vânt
 Să-ți sufle-n borș la orice străduință.

Cum sapi cu râvnă-n piatră și în lut,
Un zornic șui să tragă-ar vrea zăvorul:
Ulcior cu galbeni?! Țsta-i din trecut!

Dar pe trecut se-nalță viitorul,
Ne-nvață-un cap prin timpi ingrați trecut.
Să nu cedăm pân' n-om găsi ulciorul.

IX

Să nu cedăm pân' vom găsi ulciorul
E și a mea convingere mai veche,
Iar cine se mai lasă pe-o ureche
Îl va găsi când s-a-ndrepta cosorul.

Ulcioru-i cheia tainelor, rodorul,
Și Țară ni-i, un left fără pereche.
În frac să fiu ori, rob, în simplă zeche,
Tot voi săpa ca să-mi destruc odorul.

Suștin apelul (nu-l mai trec prin sită)
Unui duhovnic salt ca gânditorul
Din cripta-i cochilie eremită:

Cât mai suntem și sună cimbrisorul,
Să n-o-ncetăm iubi nici o clipită,
Cum nu-și închide pleoapele izvorul.

X

Cum nu-și închide pleoapele izvorul,
Nici râurile nu-și apleacă geana,
Cum n-ațipește-n vârful de munte stana
Ori santinela n-ar lăsa vizorul;

Cum, fals străjer, la post de pază-i rana
Ori cordul nu-și slăbește-un pic motorul,
Cum nu ne lasă-n umbră Ziditorul,
Venind mereu cu-ndemnul sau dojana,

Exact la fel să ne iubim, viu, plaiul,
Să nu lăsăm să lânzezească graiul,
Să-l bage apatia în mormânt;

S-avem belciuge când le calomnie
Ori când le sapă-n piept, la temelie –
N-a fost un alt – mai mare – jurământ.

XI

N-a fost un alt – mai mare – jurământ:
Să n-o împărtem, Țara,-n nx părți,
Să n-o mai răstignim pe nx hărți,
Să nu-mpărțim în șapte-aceiași cânt.

Aceiași scris s-avem și-aceleași cărți,
Aceiași grai străbun cu nume sfânt,
Aceiași neam să fim cu crezământ
Și pus în drept de-aceleași acte-cărți.

Să nu mimăm în hore Re-Unirea,
Chit c-am sălta-ntr-un cuget toți piciorul.
S-o construim cu fapta și simțirea.

Nu la fâgada mare, cu canopa,
Să-ntâmpinăm Unirea-n Europa.
Să le-ntregim, dar: Țara și poporul!

XII

Să le-ntregim, dar: Țara și poporul,
Fățiș, nu criptonim și anonim,
Chiar de ne-ndeamnă șefii s-o pornim
Cumva mai moale, mai cu-ncetișorul,

Să nu smomim vreun urs sau vreun rechin,
Vreo avalanșă-n hău să nu-și ia zborul:
Mai marii lumii votul plebei voru-l?
Ar fi-n UE vreun bai să ne unim?

Unirea nu-i un val împins de altul,
 Chiar de-l simțim cum vălură, asaltul,
 Și zi de zi își ia mereu avânt.

Să n-așteptăm să vină-n șa, călare.
 Prin fapta sa s-o facă fiecare –
 E idealul nostru cel mai sfânt.

XIII

E idealul nostru cel mai sfânt
 S-o confirmăm, istorica Unire,
 Înfăptuind reala Re-ntregire
 A neamului și-a Țării,-ntr-un cuvânt.

De data asta pentru nemurire,
 Coloană-n ceruri în regal veșmânt,
 Și nu există-n lume vărsământ
 Ori, pe pământ, o altă-acoperire

Decât a generațiilor jertfire
 În numele acestui ideal,
 Ce l-au purtat părinții-n simț și-n gând

În timpuri de restriști și urgisire,
 Încredințându-ni-l, dar tainic, ancestral:
 Un vis măreț și-un falnic legământ.

XIV

Un vis măreț și-un falnic legământ
 Ne leagă de strămoși și de urmași.
 Cu ei, în stâlpii minciunirii, crași,
 Al dreptului pumnal azi îl împlânt.

Am fost mințiți, trădați sau, poate, lași
 Când, incapabili de apărământ,
 Rămas-am nu doar fără-astrucământ,
 Ci fără hălci din Țară și sămași.

Nu mai răbdăm. În sânge-s trandafirii,
Iar clipa cea astrală lúce-n zare.
Și parcă văd cum fâlfâie să zboare

La mult râvnita Horă-a Re-ntregirii,
În soare, mare, sânge, Tricolorul.
Ne leagă de strămoși nu numai dorul...

XV

Ne leagă de strămoși nu numai dorul.
De-nalt , purtat spre cer, de ciocârlie.
Mistuitoar, s-a-nfipt în veșnicie
Al libertății, dulcele, fiorul.

Mandatul lor l-am dus cu cerbicie,
Nu l-am pierdut din ochi, nepieritorul,
Nici când struneam rachetei,-n cosmos, zborul,
Nici roibii,-n drum spre Alba, din târlie.

Nu poți nega, în tururi sau retururi,
Că aripi prind realele contururi
Ca Phoenix din cenușă renăscând.

Și nu va fi, oglindă, oglinjoară,
Mai fericită țară-n lume când
Răznitul neam l-om strânge grămăjoară.

XVI

Răznitul neam l-om strânge grămăjoară,
Ne-om împlini și Țara – dodoloață –
În ziua-n care-om da de-acea comoară,

Că nu-n zadar săpatu-am o viață.
Pe Dumnezeu îl văd cum se pogoară,
Văd îngeri cum fac horă la hotară.

Sublim tablou cum rare-s pe pământ!
Să nu cedăm pân' vom găsi ulciorul

Cum nu-și închide pleoapele izvorul.
N-a fost un alt – mai mare – jurământ.

Să le-ntregim, dar: Țara și poporul,
Ni-i idealul nostru-augúst și sfânt,
Un vis măreț și-un falnic legământ.
Ne leagă de strămoși nu numai dorul...

Nichita DANILOV

Recviem pentru țara pierdută



N. D. – (n. 07.04.1952, Mușenița, Climăuți, Suceava), poet, prozator, publicist. A debutat în anul 1979 în paginile revistei „Dialog”. Semnează numeroase volume de poezie, proză și publicistică. Este prezent cu texte literare în antologii și reviste din țară și de peste hotare. Este membru al Uniunii Scriitorilor din România și al PEN Club European. Volume recente: *Suflete la second-hand* (2000) – poeme; *În deșert și pe ape* (2000) – poeme; *Umbră de aur, melancolia* (2000) – poeme, *Tălpi* (2004) – roman; *Mașa și Extraterestrul* (2005) – roman; *Capete de rând* (2006) – eseuri și portrete literare; *Centura de castitate* (2007) – versuri; *Ambasadorul invizibil* (2010) – roman; *Imagini de pe strada Kanta* (2011) – poeme; *Portrete fără ramă* (2012) – publicistică; *Recviem pentru țara pierdută* (2016) – poeme.

Chipul sublim

Camera mea era compusă
din mai multe camere
ușa din mai multe uși
umbra din mai multe umbre
mîna din mai multe mîini.

Cu una deschideam
cu alta închideam ușile ce se căscau în fața mea;
rămîneam nemișcat
în același loc, rotindu-mă mereu,
și totuși colindam nenumărate străzi,
intram prin case necunoscute,
întîlneam mereu oameni
pe care îi mai întîlnisem cîndva:
fețe pe care le întrezărisem
într-un alt timp,
umeri și picioare și guri
și scaune în fața cărora
îngenuncheasem de nenumărate ori;
stăteam și acum ghemuit în mine însumi
strîngîndu-mi genunchii
cu înfrigurare la piept;
privind în gol, așteptam
ca totul să se termine
ca mulțimea de clipe
pe care îmi era dat să le trăiesc
să se scurgă într-o singură clipă:
da, îmi strîngeam cu înfrigurare genunchii
la piept,

dar strîngeam în același timp
la piept și alți genunchi, străini,
fiind conștient că fiecare
dintre voi are nevoie de iertare – strigam în gol:
mă priveam în oglindă –
buzele mele erau năpădite de aripile altor buze,
ochii mei de alți ochi,
zîmbetul meu de alte zîmbete:
atunci mi-am spus că trăisem un vis urît
care trebuia să se termine:
am apucat în mîini un pahar
și odată cu el alte mîini au apucat alte pahare,
și am aruncat în oglindă,
am spart-o în mii de bucăți,
călcînd-o-n picioare:
abia atunci mi-am văzut chipul
adevărat răsfrînt de alte chipuri
prelingîndu-se tăcut pe sub uși,
din patria noastră din cer
spre patria noastră pierdută.

Prag

Drumul pînă la pragul casei tale
l-am pavat cu versete din Dante,
dar și cu cele zece porunci,
precum și cu alte precepte morale
pe care iată, acum,
învîrtind un set de chei între degete,
ca pe un șirag scump de mătănii,
le călcam în picioare

Recviem pentru țara pierdută

Căram pumni de pământ dintr-o țară în alta,
Le vărsam în grămăjoare mai mari
și mai mici în piața publică.
Cu ochii ațintiți la cer, ne rugam în fața steagurilor
Mereu coborâte în bernă
La morții noștri rătăciți în cer
Să coboare din nou pe pământ,
Sfințind țărîna pe care le-o așternem la picioare.

Scormoneam mereu sub trunchiurile copacilor,
Brazi și molizi, și stejari cu coroana arzînd:
Le pipăiam cu frînghii, ca pe niște artere
(sau ca pe niște corzi de harpă la care trebuia să cîntăm)
Stăteam cu urechea ciulită la foșnetul frunzelor
și la cîntecul păsărilor pitulate printre crengi;
priveam luna și semnele zodiacale,
Calea lactee încrustată
în palmele noastre bătătorite de muncă;
odată cu pământul aduceam
și firele d iarbă răsărite pe cîmp,
norii îi mutam dintr-un loc în altul, și vîntul;
număram totul – fiecare pumn de pământ
trecut dintr-o parte în alta a graniței
îl consemnam aliniindu-l frumos în coloanele unui catastif
deschis la o pagină moartă.

Vameșii ne priveau în treacăt
consemnînd în registrele lor
sacii de pământ cărați cu migală.
Coloane de cifre răsăreau în registre,
aliniindu-se ca niște soldați înainte de luptă;
cîinii adormiți pe fișia arată își ridicau botul
adulmecîndu-ne de departe umbra,
lătrau scurt și lugubru,
după care se cufundau din nou într-un somn
ce nu avea parcă nici început și nici sfîrșit.

Odată cu pământul căram și firele de iarbă,
clamele de păr și mucurile de țigări adunate de pe străzi,
duceam într-o parte și alta
mormintele morților noștri
ca să ne binecuvânteze țărîna,
duceam și apele, și vîntul,
momeam norii de pe cer
și păsările ce-și filfiau aripile
deasupra sîrmei ghimpate;
dresam porumbeii călători să facă drumul
acolo și îndărăt; le legam sub aripi cenușa
străbunilor adunată în urne ce fumegau încă,
le legam de gheare bucăți de prapuri și cruci
și le trimiteam ca pe niște soli,
ca pe niște arhangheli luminoși
în țara străină și apoi îi chemam înapoi.

Cărînd saci de pămînt dintr-o parte
În alta, refăceam țara noastră din vis,
țara noastră pierdută, pe care dușmanii noștri
nevăzuți ne-o traseră de sub picioare
ca pe un preș, transformînd spinările noastre
în cîrpe, în mopuri de șters murdăria și praful;
cărînd pămînt cu sacii și pumnii,
le arătam copiilor noștri,
celor născuți și celor nenăscuți încă,
calea cea dreaptă ce duce spre lumină;
înarmați cu credință și răbdare,
înaintînd un pas și făcînd doi îndărăt,
apoi iarași înaintînd, și iarași retrăgîndu-ne,
reuşisem să-i îmblînzim încetul cu încetul
pe dușmanii noștri
ce-și făceau simțită prezența în umbră ...

Singurii dușmani rămăseserăm noi înșine,
căci ceea ce clădeam ziua,
noaptea distrugeam, ca pe niște somnambuli, fără milă,

călcam în picioare pământul cărat,
adus cu trudă în saci și în pumni peste graniță,
adunîndu-l în căuș îl duceam îndărăt,
strecurîndu-ne umbrele prin sîrmă ghimpată;
tîrîndu-ne în genunchi
pe urmele strămoșilor cărora le
luam, fără să ne dăm seama,
pământul fumegînd de sub creștet,
pentru a-l duce în țară străină
și-a-l așeza în fața steagurilor coborîte în bernă.
închinîndu-ne la idoli străini cu picioare de lut,
îl duceam îndărăt sub privirile pline de ură
ale cîinilor ce-și făceau
somnia de veci tolăniți pe fișia arată.

Tinerii se lăsau în genunchi
în fața urnelor; rotulele lor pîlpîiau
ca niște candelă aprinse de lumina
lunii: îndepărtîndu-ne în noapte,
le spuneam: „Pentru voi am adus
pământul acesta, pentru voi am îndurat
umilința și frigul unor vieți fără rost,
ca să aveți parte de o viață mai bună...”
Iar ei, renunțînd o clipă la plăceri, la tinerețea lor zbuciumată,
se gîndeau la noi, la vitregiile sorții
pe care le-am avut de îndurat,
și se rugau pentru noi, pentru liniștea noastră,
pentru bucuria pe care trebuia s-o simțim
înainte ca firele de nisip ale vieții
să ni se scurgă din clepsidra desenată în palmă;
părul lor, ochii lor luminau
ca niște leduri în noapte.

Căram pumni de pământ dintr-o țară în alta,
găseam într-o parte cîte un braț,
în alta o claviculă cu epoletă,
sau o gambă cu tot cu vipușcă;

într-o parte găseam o sabie;
în alta un tun sau o pușcă;
pe toate le înghesuiam în saci împlețiți din rafie
le luam cu noi peste graniță
plecînd pe urmele cailor morți
luminați de razele reci ale lunii
ce ne lungea umbrele
proiectîndu-le pe fișia proaspăt arată.

Timpul părea că se oprise în loc,
iar spațiul se revărsase scurgîndu-se
tăcut dintr-o parte a clepsidrei în alta;
eram aici și dincolo,
plecînd rămîneam pe loc;
întorcîndu-ne, ne regăseam siluetele
ghemuite în jurul focurilor
pîlpîind tăcut în piața publică:
tot ce era aici, se afla și dincolo
schimbat într-o oarecare formă.
Cine suntem noi? Ne întrebăm
și rămînem cu întrebările
în palme răsfirate peste
chipurile noastre contorsionate de teamă.

Reclamele luceau stins
luminînd capetele îngenuncheate ale mulțimii.
Îmbrăcați în veșminte strălucitoare,
idolii cu picioare de lut
își ridicau fața din cenușă.
Ne tîram scheunînd ca niște cîini
la picioarele lor înfășurate
în steaguri fumegînde,
uitînd de Dumnezeuul nostru bun,
uitînd de noi și de țară,
în timp ce pămîntul
se transforma într-o mîzgă cleioasă,
ne ungeam trupul cu el,

încingînd un dans în jurul
 idolilor ce vegheau groapa comună ...

Cînd treceam înapoi cu pumnii strînși
 granița, veneau vameșii buni
 și ne dezlegau desăgile,
 scormoneau ca niște cîini în pămîntul
 pe care-l duceam îndărăt (aici și acolo
 ne era țara promisă; aici o jumătate de rai,
 și o jumătate de iad,
 dincolo altă jumătate)
 purtată de balanțele unei sorți
 ce nu voia să se încline
 nici la stînga, nici la dreapta,
 și rîul ca un braț retezat de la cot, ca o cumpănă ruptă
 alba în lumina calmă a lunii,
 scuturîndu-și ciuturile goale;
 ne desfăceam sacii, traistele,
 sacoșele murdare, tagîrțele pline
 de oseminte și pumnii plini de pămînt.
 Ne întrebau ce ducem cu noi,
 iar noi, bilbiîndu-ne, răspundeam că nimic,
 ei însă nu se lăsau convinși
 cu una cu două și desfăcîndu-ne pumnii
 găseau cîte un ochi mort, înghețat,
 cîte o ureche murdară de var sau țărînă
 sau cîte un nor agățat de un horn,
 cîte o umbră prelinsă pe străzi,
 din care răsăreau degete de om,
 gheare de vultur și gheare de cîine.

Ei, vedeți, ne spuneau
 rînjînd pe sub mustăți,
 de ce ne mințiți, de ce vreți să ne induceți în eroare?!
 Și în timp ce noi, poticnindu-ne, biiguiam cuvinte
 fără sens, căutînd în minte un răspuns cît de cît plauzibil,
 ei ne închideau în tăcere pumnii la loc,

și lîngă ochiul mort îndesau și unul de sticlă.
Să mergeți pe drumul vostru, ne îndemnav,
orbecăiți în continuare prin beznă,
nicăieri nu veți găsi țara pe care o căutați,
țara voastră din vis, țara voastră eternă,
peste tot pe unde vă veți duce,
veți da numai de beznă ...

Printre ochii orbi strînși în pumni,
noi ascundeam și cîte un zar,
cîte un ochi viu ce ne putea schimba destinul.
Băteam zarurile în palmă
și le aruncam la picioarele idolilor falși,
la picioarele manechinelor
potopite de reclame,
sperînd de fiecare dată
ca din cupa palmelor noastre
să se rostogolească ochiul cîștigător,
ochiul menit să ne lumineze destinul;
de fiecare dată însă din căuș
se rostogoleau zornîind surd
ochii orbi, ochii nemișcați,
acoperiți de-o peliculă albă, opacă,
care ne priveau fără să ne vadă
și înlăuntrul imaginea noastră răsturnată
se proiecta peste lume;
trăiam o nesfîrșită și dulce iluzie.

Reclamele luceau stins
luminînd capetele îngenuncheate ale mulțimii.
Îmbrăcați în veșminte strălucitoare,
idolii cu picioare de lut
își ridicau fața din cenușă.
Ne tîram scheunînd ca niște cîini
la picioarele lor înfășurate
în steaguri fumegînde,
uitînd de noi și de țară,

în timp ce pământul cărat
se transformă într-o mîzgă cleioasă,
ne ungeam trupul cu el,
încingînd un dans în jurul
idolilor ce vegheau în beznă.
Fără să ne dăm seama,
noi singuri ne ignoram soarta,
cărînd pământ dintr-o țară în alta,
ne săpam și într-o parte
și în cealaltă parte a rîului groapa comună.
Cărînd pamînt, ne gîndeam
la țara noastră din cer,
la țara pierdută.

Peisaj de vară

Purtînd o pușcă veche legată de umăr,
o pana la pălărie și cizmele vechi
ale tatei năpădite de rouă,
reintru în peisajul campestru călcînd
cu pași mari prin lanul de grîu proaspăt secerat
potopit de-o blîndă lumină de seară.

Privind în zare, îi zic vîntului:
„Fii cîinele meu de vînătoare!”
„Da, fii cîinele meu de vînătoare!”
îi șoptesc și o pornesc cu el alergînd
să vînez norii greu ce se rostogolesc
acum, iată, pe cîmpul proaspăt arat,
în țara noastră din vis,
în țara pierdută.

Și iată

Morții noștri se întorceau
tineri de pe meleagurile străine
scuturîndu-și hainele năpădite de praf
și trupurile năpădite de furnici și albine
căci, de cînd plecaseră vremea i-a transformat în scorburi
în cuiburi și în mușuroaie
ce atîrnă în pod, dar și sub
streșinile putrede ale casei căzute-n ruină

Chipul și sufletul

Mă aplec peste fereastră
și-mi scutur hainele în stradă:
Copacii își desprind tălpile
de pe trotuar și se înalță
filfîind din aripi spre luna plină.

Din căptușeala veche a hainei
se rostogolesc zornăind pe trotuar
brelocuri și chei,
și alte mărunțișuri.

Un glas venit de undeva de sus
mă întrebă unde mi-e umbra
și unde mi-e sufletul.

Ridic mîinile și strîng în căuș sudoarea rece
ce curge de pe acoperiș:
îmi sorb odată cu ea
chipul, și sufletul.

Ioan S. CÂRĂC

O introducere în semantica structurală coșeriană



I. S. C. – prof. univ. dr. la Catedra de lingvistică a Facultății de Litere din cadrul Universității „Dunărea de Jos” din Galați, unde a predat logica, semiotica, semantica și limba română contemporană. Beneficiind de o dublă specializare (filologică și filosofică), este interesat de cercetarea interdisciplinară, valorificată în studii referitoare fie la domeniul lingvisticii, fie la cel al logicii sau al metalogicii. Printre lucrările publicate se remarcă tratatul *Teoria și practica semnului* (2003).

La Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, în colecția Logos, a apărut de curând traducerea unei cărți pe care intelectuali de formație umanistă, îndeosebi, o vor aprecia, fără îndoială. Este o lucrare care, în puține pagini, reușește, în principal, să expună teoria semantică a marelui lingvist de origine română (născut în Basarabia), Eugeniu Coșeriu. Cartea – *Orientări în semantica structurală* – este semnată de Eugeniu Coșeriu și de Horst Geckeler, unul dintre primii discipoli coșerieni din Germania¹. Stilul expunerii ne sugerează că autorul unic ar fi Horst Geckeler, maestrul său acceptând să citească, să facă observații (probabil de natură critică) și, mulțumit, să valideze textul prin semnătură. Este un procedeu nu foarte rar întâlnit în raporturile dintre magistru și discipolul său, și nu numai în artele plastice, ci chiar și în lingvistică, de pildă în cazul tratatului de limba română contemporană scris de Vladimir Robu și semnat și de profesorul său, marele lingvist Iorgu Iordan. Este cumva rezultatul întâlnirii spirituale dintre un profesor și unul dintre discipolii săi eminenti, al fluidului intelectual care circulă între ei stimulând prețuirea și respectul reciproc.

Scrisă în limba engleză și publicată în 1981 la editura germană Gunter Narr din Tübingen, cartea a fost tradusă în limba română de Cristinel

Munteanu, unul dintre cei mai avizați coșerieni din peisajul cultural românesc de astăzi. Ediția românească, din 2016, a lucrării *Trends in Structural Semantics* (apărută acum 35 de ani), adaugă și un fragment din prelegerea *Semantica cognitivă și semantica structurală*, susținută de Eugeniu Coșeriu în 1992 la Universitatea din Iași și reluată în anul următor la Suceava și Chișinău. Așa-numita „semantică cognitivă”, spune E. Coșeriu, nu este cognitivă, „fiindcă nu ne spune care este cunoașterea lingvistică” (p. 141), „nu este semantică de limbă și nici nu privește limba, ci privește lucrurile și clasificarea lor” (p. 136). Singura semantică cognitivă este semantica structurală „care ne spune care este și cum este cunoașterea lingvistică, cunoașterea prin limbaj” (p. 141).

În ediția românească, celor 125 de pagini ale monografiei lui E. Coșeriu și H. Geckeler traducătorul le mai adaugă nota sa preliminară și o postfață care se întinde pe 75 de pagini. Preambulul care deschide seria celor 6 capitole ale cărții prezintă succint trei accepții ale termenului *semantică* (lingvistică, logică și generală), autorii precizând că se vor ocupa exclusiv de semantica lingvistică (lexicală). O sumară istorie a preocupărilor de semantică, începând cu secolul al XIX-lea, alcătuieste materia capitolului întâi.

În capitolul *Tipuri de semantică „structurală”* se vorbește despre tipuri posibile de semantică „structurală”, plecându-se de la ideea de „raporturi asociative” a lui F. de Saussure și a urmașilor lui (Ch. Bally, P. Guiraud, G. Matoré, O. Ducháček, S. Ullmann) și ajungându-se la semantica structurală coșeriană „pe care o considerăm adevărata semantică analitică” (p. 35-36).

Capitolul următor, *Semantica structurală axată pe conținut*, caută în tradiția lingvistică „abordări mai vechi ce pot fi numite «structuraliste» *avant la lettre*, cel puțin în ceea ce privește unele aspecte ale lor” (p. 38). Teoria câmpului lingvistic a lui Trier și Weisgerber, discuțiile mai recente despre problema omonimiei și a polisemiei (R. Godel, H. Frei, E. Benveniste) sau „contribuția de o importanță colosală a lui L. Hjelmslev la fundamentarea semanticii structurale” (p. 58), toate pot fi considerate precursore ale semanticii structurale coșeriene.

Dezvoltări ale semanticii structurale în funcție de metodă (distribuție /comutare) este capitolul cel mai substanțial al cărții în care, după prezen-

tarea succintă a abordării prin metoda distribuțională a conținutului (M. Joos, J. Dubois, S. M. Lamb), care „nu a trecut dincolo de fazele experimentale” (p. 63), se continuă cu evocarea celor mai importanți reprezentanți ai celeilalte orientări a semanticii structurale, cea care apelează la metoda comutării pentru a determina conținutul. Aici va fi vorba despre „versiunile de semantică structurală” ale lui B. Pottier, A. J. Greimas, U. Weinreich, J. Lyons și E. Coșeriu, cu care „ne găsim pe tărâmul adevăratei analize de conținut, adică al lexematicii paradigmatică” (p. 69). Cel care „a propus cea mai cuprinzătoare concepție a unei semantici de structuri lexematice de până azi” și a reușit „să evite inadecvările abordărilor celorlalți lingviști” și „să reducă toate problemele unei semantici structurale la un singur sistem, doar schițat până în prezent” (p. 79) este însă E. Coșeriu. Pentru aceasta, E. Coșeriu a apelat la șapte distincții care ne spun că „structurile lexematice privesc conținuturile lingvistice, și nu realitatea extralingvistică; se bazează pe limbajul primar, și nu pe metalimbaj; ele au de-a face cu sincronia, și nu cu diacronia; sunt determinate în cadrul tehnicii discursului, și nu în discursul repetat; vizează, de fiecare dată, o limbă funcțională, și nu, în mod global, o limbă istorică; se referă la sistemul limbii (*langue*), și nu la norma limbii; constituie o problemă ce ține de semnificație, și nu de desemnare (adică doar indirect)” (p. 92). Pe această cale se poate ajunge la structurile lexematice paradigmatică (opozitionale) primare (*câmpul lexical și clasa lexicală*) sau secundare (*modificarea, dezvoltarea și compunerea*) și la structurile lexematice sintagmatice (combinatorice): *afinitatea, selecția și implicația*. Autorii rămân și în cazul lui E. Coșeriu consecvenți cu felul în care au prezentat concepțiile semantice ale celorlalți lingviști, menționând atât realizările particulare, cât și deficiențele sau limitele acestora. Limitele sistemului semantic coșerian, numit de autorul său *lexematică*, „sunt condiționate de reducția metodologică constând în aplicarea acelor distincții preliminare” (p. 105) în număr de șapte.

În capitolul *Încercări de semantică structurală diacronică* se observă că dezvoltările semanticii înfățișate în capitolul anterior sunt exclusiv descriptiv-sincronice și că nu există până la 1981 „decât niște încercări izolate de a aborda din punct de vedere structural semantica diacronică” (p. 107). Sunt prezentate pe scurt două asemenea încercări: a lui J. Trier, care a deschis „pentru specialiști perspectivele diacronice ale

cercetării câmpului lexical”, și a lui E. Coșeriu, care, într-un articol din 1964, *Pour une sémantique diachronique structurale*, stabilește ca obiect al semanticii diacronice structurale „dezvoltarea istorică a «câmpurilor conceptuale» considerate drept structuri lexicale de conținut” (p. 109).

Ultimul capitol al cărții, *Sugestii pentru cercetările viitoare de semantică structurală*, conține o trecere în revistă a zece probleme rămase încă nesoluționate mulțumitor în semantica structurală de pâna la 1981. Nu vom aminti aici decât una dintre sarcinile ce se proiectează în cercetarea viitoare: posibilitatea unificării perspectivelor analitic-structurală și generativ-transformațională în semantică. Și aceasta mai ales pentru că la pagina 35 autorii afirmaseră că „tipul de semantică GT nu va mai fi discutat în această lucrare”.

În prefața semnată de E. Coșeriu și H. Geckeler, lucrarea lor este numită „monografie”. O monografie este o lucrare amplă și detaliată, ceea ce nu se poate spune despre *Orientări în semantica structurală*. Traducătorul, Cristinel Munteanu, a remarcat, cu siguranță, caracterul oarecum schematic al cărții – „cärticica” (p. 8) –, mai degrabă un „ghid” (p. 8), în care „este expus cititorului neinițiat tabloul celor mai semnificative momente și preocupări legate de semantica structurală” (p. 7-8), „într-o manieră foarte concentrată, aproape laconică uneori” (p. 7). De aceea, recomandă cititorilor interesați să meargă la un alt gen de lucrări, fie monografii, fie istorii mai întinse ale lingvisticii (p. 8). Tot de aceea, Cr. Munteanu adaugă în finalul cărții o postfață, cu scopul „de a prezenta *in extenso* unele concepte fundamentale ale teoriei coșeriene care nu au fost deloc tratate (ori nu au fost suficient tratate) în cartea scrisă de E. Coșeriu în colaborare cu H. Geckeler” (p. 143). Aici va detalia ideile lui Coșeriu despre semnificat, conceptul central al teoriei lingvistice coșeriene, insistând asupra faptului că semnificatul ia naștere printr-o operație a intelectului, prima operație a înțelegerii, o intuiție globală a esenței obiectului, anterioară „raționalului” și „logicii”. În atenția lui Cr. Munteanu intră apoi problema semnificatului unitar pe care Coșeriu îl distinge de semnificatul unic. Într-o limbă există și forme care au mai mult de un semnificat, dar fiecare dintre semnificatele acestei forme polisemice au un semnificat de bază, un semnificat unitar la nivelul limbii, care, actualizat la nivelul vorbirii

prin contextualizări diferite, dă posibilitatea unor semnificații diferite. În aceste condiții, determinarea semnificatului unitar la nivelul limbii este „adevărata misiune a lingvisticii” (p. 163). Și Cr. Munteanu va arăta practic cum se aplică semnificatul unitar la sfera semantică a cuvântului *român*, termen polisemantic căruia îi înregistrează cinci semnificații în utilizarea limbii române.

Capacitatea autorului postfeței de a aplica teoria semantică a celui pe care îl consideră magistrul său în domeniul lingvisticii, dar și în domeniul fundamentării filosofice a cercetării lingvistice (ceea ce e aproape o excepție în lingvistica românească de astăzi) se manifestă și în dezvoltarea aplicativă a lexicemiei coșeriene pe terenul lexico-frazeologiei românești. Discutând compusele românești de tipul *papă-lapte*, *pierde-vară* etc., create după un model romanic, Cr. Munteanu demonstrează că „semantica structurală de tip coșerian ne ajută să înțelegem și modul în care unele frazeologisme [...] ajung să se preschimbe în compuse” (p. 144) și evidențiază „felul original în care s-a manifestat pe teren românesc tipul de compunere general romanic discutat aici” (p. 207).

Note ■ ¹ Eugeniu Coșeriu, Horst Geckeler, *Orientări în semantica structurală*, Traducere din limba engleză, notă preliminară, comentarii și postfață de Cristinel Munteanu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2016, 222 pag.

Adrian DINU RACHIERU

Val Talpalaru, cu „reportofonul la bandulieră”



A.D.R. – prof. univ. dr., decan al Facultății de Jurnalistică, Universitatea „Tibiscus”, Timișoara. Dintre volumele publicate (peste 20): *Elitism și Postmodernism*, Editura Junimea, Iași, 1999; *Bătălia pentru Basarabia*, Editura Augusta, Timișoara, 2000; *Alternativa Marino*, Editura Junimea, Iași, 2002; *Legea conservării scaunului* (roman, vol. I, II), Editura Eubeea, Timișoara, 2002, 2004; *Globalizare și cultură media*, Editura Institutul European, Iași, 2003; *Nichita Stănescu – un idol fals?*, Editura Princeps Edit, Iași, 2006; *Eminescu după Eminescu*, Editura Augusta, Timișoara, 2009; *Poeți din Basarabia* (antologie critică), Editura Academiei Române, București, și Editura Știința, Chișinău, 2010.

Cine a răsfoit, amuzându-se, *Commedia dei media* (Princeps Edit, 2007), o carte „vie și nostalgică”, după cum ne asigură, cu îndreptățire, prefațatorul (adică, Liviu Antonesei), se va fi convins iute că semnatarul ei, nimeni altul decât Valentin Talpalaru, un „pașnic consumator de cultură”, flanând prin „diabeticul târg al Ieșilor”, datat la asemenea exerciții civice (execuții?), voind – aflăm – deparazitarea instituțiilor din „dulcele târg”, are *năravul iscoditului*. Și, evident, potențe prozastice, izbitoare în *nucleele narrative* risipite de „slujbașul cultural”. O memorialistică îmbietoare, așadar (a se vedea serialul dedicat str. Măicuța din Târgu Frumos, din care s-a înfruptat românesc), cu drumuri peste Prut sau în Ucraina, cu evenimente iașiote și pelerinaje cenacliere, reabilitându-și faima de student rebel, când (sfielnic, totuși), deducându-se la atmosfera boemă, intra în lumea bună a „capitalei culturii”. Capitală care, constată D-sa cu revoltă și nostalgie, a fost „bătută” de sibieni... Și acum de timișoreni.

Poetul Val a aflat demultișor că prozatorul cu același nume, scufundându-se voluptuos în *zeama narativă*, „îi dă la gioale”. O fi și Valentin Talpalaru un poet căruia „nu-i ajunge lumea”, am putea comenta (malițioși fiind). Nici vorbă, Valentin Talpalaru are simț epic și

apetit jurnalistic, se ciocnește zilnic de literatori, cunoaște vânzoleala din lumea culturală (atinsă de grafomanie și megalomanie), dar nu afișează pretenția de a se înscrie printre bravii liricoizi ai nației. Dimpotrivă, discreția îi rezervă o marginalitate asumată și o tăcere nedreaptă, de care nu pare a se văicări. Străin de *ismele* care bântuie, debutat (după câte știm) de Magda Ursache în „Cronica” (1974), el intra pe piața literară cu un volum scos la Botoșani (*Întoarcerea menestrelului*, 1979), repudiat acum. Ignorându-și până și generația, refuzând confortul alinierii, poetul rătăcește, însingurat, pe o *potecă de vorbe* și ne propune o „dără de cuvinte”. Traficând ispite, vâslind iubiri, căutând cuvântul mărturisitor, înscenând petreceri postume, „cel cald încă”, asaltat de interogații, mășăluiește pe „un drum de întrebări”, are o presimțire care îi dă târcoale. Moartea pândește, nisipul „susură” în clepsidră, un *dincolo* (invocat obsesiv) îl cheamă „cu dangăt de clopot”. Sângele are „pași de lup”, dar timpul „rupe lacom carnea zilei”. Încât, un *cântec negru* pare a vesti retragerea „într-un uter definitiv”. Oricum, și amintirile, cu „pași otrăviți”, „se vor târi / în uterul timpului”.

Descoperim aici o temă devoalată și în *Liniștea vânatului* (Junimea, 2005), un (alt) fals tratat de vânătoare. Fiindcă anunțata „sărbătoare a glontelui” nu este o poveste cinegetică. Cuvântul rămâne „o rană fără margini”, iar timpul, departe de a fi mirabil, acționează nemilos, imun la perspectiva edenizării: „timpul le crește pe față / ca o barbă”. Deși poetul nu are instinct de proprietar, iar erosul nu „funcționează” ca relație de putere (expunând posesiv ființa apropiată ca jinduit trofeu), mărturisirile din *Acordorul de semne* (Editura Junimea, 2006) ne pun în gardă: „Fără tine nu voi putea trece dincolo / cu toată bunăvoința / celor ce-mi fac pod de spinări. / Tu ții cu o mână lumânarea, / cu cealaltă îmi depeni singurătatea, / iar eu aplaud, așezat comod / în pielea călăului / chiar la execuția mea. / Vezi, sunt imun și la nemuire!” (v. *Imun*).

Vânătoarea despre care, obsesiv-delicat, vorbește Valentin Talpalaru este, simplificând relația, ruina la care, fatalmente, ne supune timpul devastator în curgerea-i nemiloasă. Nu o partidă cinegetică sub ambalaj metaforic precum, să zicem, la Constantin Mateescu în *Marea hăituială*, unde vânatul e chiar creatorul neînregimentat, căzut din grațiile cârmuirii, oricare ar fi ea. Și nici „luxul morții” (Cristian Tudor Popescu), ci, pur și simplu, *așteptarea*. Fiindcă, ne avertizează poetul, „ni-

meni nu se naște cu totul viu”, iar moartea „e la îndemâna oricui”. Încât, îmbrățișat de noapte ca „singura haină bună”, contemplând „resturile furajate ale / melancoliei”, cel cu *vina de viață* își strunește deprimarea, durerea, poate și frica, cum nota undeva Magda Ursache. Avem de-a face cu un tragic filtrat, estompat, așteptând „neștiuta caleașcă”. Și sperând, fie și cu mască mortuară, în „dezlegarea la cuvânt”. Ceea ce ar însemna, izbăvitor, o nouă naștere.

Cu tentă rememorativă, cu rafinate aluzii livrești, cinstind „încăpățănarea” de a fi viu, *Acordorul de semne* ocrotea tăcerea cuvintelor. În „labyrinthul de lut”, instrunând arma-vioară și pensând, uneori, rime ghiduse, poetul – străin, deopotrivă, de boema famelică sau de insurgența junilor, practicând kilerismul cultural într-o lume grăbită și ipocrită, de un consumerism deșănțat – ne invită să căutăm tocmai tăcerea. Or, cuvintele sunt „pansamente pentru tăcere” (vezi *Liniștea vânatului*, IV) și, în aceeași măsură, îngânând un „cântec mut”, un avertisment deloc tenebros. Cel care scrie „cu cele cinci lumânări / ale mâinii” (vezi *Billet doux*) și ne oferă „o clepsidră umplută cu fum”, descoperă, de fapt, vai, *deșertăciunea*, acel „ghem de vocale de lut”: „La prima oră, acordorul de liniște / vine din spatele cuvintelor / care chicotesc și se înghesuie / în cortegiul funerar al zilei. / El confundă trotuarul / cu claviatura unei constelații banale / peste care își picură clipele / fără carne, fără viziuni, / cu tristețea ușor machiată și / ca și cum s-ar jena / să te țină de braț, / șchioapătă câțiva pași mai în spate” (v. *Acordorul de liniște*). În totul, *Acordorul de semne* a fost un volum trecut, pe nedrept, sub tăcere. Poezia lui Valentin Talpalaru, de o înșelătoare simplitate (cum avertiza Theodor Codreanu) și de o târzie (oarecum) revelație, își surdinezăază efectele. Iar poetul, răbduriu, așteaptă: „Cum, nu vezi / rana pe care o sap / cu răbdare de castor?” (v. *De la capăt*).

Interviuri până la un punct (2017) îi confirmă faima de om iscoditor, umblând cu „reportofonul la bandulieră”. Ne întâlnim cu Mitzura Argezi, cea care, asumându-și *povara numelui*, risipește – în dialogul purtat la Târgu Jiu – câteva prejudecăți care au făcut carieră. Marele poet, aflăm, „nu a vândut personal fructele livezii”, iar detenția de la Târgu Jiu însemna, de fapt, o protecție, câtă vreme, în urma publicării pamfletului *Baroane!*, nemții l-ar fi vrut extrădat. Nu putea lipsi mesagerul Basarabiei, provincie devenită un „cobai al Istoriei”, academicianul Mi-

hai Cimpoi, cu bunătatea-i funciară și calmu-i maiestuos; sau bucovineanul ubicuitar Vasile Tărățeanu, încrezător totuși în falanga tânără, împărtășindu-ne gânduri amare în legătură cu soarta limbii. Prezent la Botoșani, la Festivalul național de poezie „Mihai Eminescu”, Dinu Flămând, încoronat acolo, constata mâhnit că „nu suntem așa cum am vrea să fim”; și îndeamnă la recitirea lui Eminescu. Bucurându-se, la rându-i, de acest „Nobel autohton”, Dorin Tudoran recunoaște *fractura infernală*, intervenită în 1985, când, presat de autorități, a părăsit „colivia”. Sunt chemați la rampă Varujan Vosganian, un orator „dăruit”, cum zice Val, „eliberat” după *Cartea șoaptelor* sau tandemul Shaul Carmel / Adi Cristi, într-o spumoasă confruntare lirică. Vine și Spiridon Vangheli, cu celebrul Guguță, doritor a poposi și la Iași, dar și rafinatul poet Arcadie Suceveanu, proaspăt uns (la ora interviului) președinte al breslei, „aterizând”, cu noua sa echipă, în viesparul scriitoricesc.

Om umblat, Val al nostru, pornit pe urmele lui Nichita, ajunge la Struga și, în compania lui Gjorge Nanov, președintele Macedoniei, reconstituie aura festivalului; sau îl provoacă pe „siamezul” lui Nichita, faimosul Adam Puslojić, cu „vârtejul” său de cărți, reviste, xeroxuri. În fine, despre soarta românilor din Serbia discută cu Bojko Stankovici, invitat – prin inimoasa Areta Moșu – de *Astra* ieșeană, pentru a găsi „soluții”. Eugen Stroe, fiul lui N. Stroe, reînvie perioada de glorie a teatrului de revistă, oferindu-ne volumul *Stroe și Vasilache. Aplauze*. Iar Tudorel Dima deplânge *ruptura* dintre literatură și filosofie, în timp ce impetuosul N. Breban se luptă cu ceata demolatorilor, iscând, se știe, o sângeroasă cruciadă a revizuirilor. Pentru ca, în final, să ne împărtășim din liniștea interioară (cucerită) a cărturarului Constantin Ciopraga, un adevărat *homo humanus*.

Noua ispravă editorială a lui Valentin Talpalaru, harnic „om de radio”, cel care semnează, în *Convorbiri literare*, „comPresa Revistelor” și, inevitabil, se îndeletnicește cu cetitul presei, procură, la lectură, într-o lume grăbită și ipocrită, șansa înțelepțirii. Fără a uita, desigur, că avem de-a face cu un important poet, încă neprețuit pe cât ar merita. Ca dovadă, fără a propune un popas bilanțier, severa antologie *Cu amurgul în lesă* (Editura Junimea, 2013), adunând 101 poeme sau îngrijind antologia *Din poezia vinului* (2011), selectând, cu gust sigur, din creațiile altor împătimiti. Plus studiul doctoral despre *Academia de la Suceava*

și *Schola latină de la Cotnari* (2010), „reabilitând” un proiect cultural european din Moldova secolului al XVI-lea. Până la *Poemele Deltei. Rodion* (2016), inițiativă epopeică, în 25 de cântece, închinată bunului Rodion, ca personaj alegoric, cel care, căutând drumul spre oameni (ca Salvator), „știe să umble pe ape”. Bănuim că „peștele Domnului” își va continua aventura lirică în magica lume a Deltei („mama Deltă”), gă-sind *scara* pe care urcă sufletele bălților; adică *urcarea la cer*, „cu sufletul în palme”, părăsind „raiul” de apă și sălcii. Închipuind *drumul cunoașterii*, de la Geneză la Apocalipsă, cum observase sagacele Ioan Holban.

Capabil de alte mari surprize, polivalentul Valentin Talpalaru este mereu în priză.

Sebastian DRĂGULĂNESCU

O carte provocatoare, deconstructivă



S. D. – poet, critic și istoric literar. Absolvă Facultatea de litere a Universității Al. I. Cuza din Iași în 1993. Din 2002, lucrează la Departamentul de istorie literară al Institutului de filologie A. Philippide. Susține teza de doctorat în 2009 cu tema *Strategii ale comicului în creația eminesciană*. Publică studii, eseuri, poezie și proză, cronici literare, recenzii. În 1991 editează volumul de poezie *Din jurnalul unui înger* (Iași, Editura Junimea), în 2010 volumul de versuri *Somnul Paradisului. Scrisori către Amelie* (Iași, Editura Alfa), în 2012 cartea *Eminescu și comicul. Strategii și stratageme estetice* (Iași, Editura Alfa).

Cartea lui Lucian Boia, *Mihai Eminescu, românul absolut. Facerea și desfacerea unui mit* (Editura Humanitas, 2015), se dorește o reactualizare a receptării cronologice eminesciene, pentru aceia care nu erau deja familiari cu aceasta, dar și o anumită provocare aruncată celor care încă mai au nevoie de modele... Volumul respectiv nu se adresează, așadar, specialiștilor și cercetătorilor, care, desigur, nu au cum să afle nimic nou despre etapele afirmării poetului, însă nici lectorului obișnuit, căruia întreaga desfășurare de amănunte i se poate părea fastidioasă. De asemenea, autorul, deși este istoric, de altfel foarte cunoscut, se încumetă să pășească pe terenul istoriei literare și chiar al esteticii, semănând astfel cu un conchistador din vechime, care, în afara gestului civilizator, aduce destule neajunsuri celor pe care vrea să îi lămurească, într-un fel sau altul. Or, „descrierea pas cu pas a mecanismului de creare și de constantă revizuire a mitului eminescian seamănă cu procesul unui detectiv plecat pe urmele unor fapte și faptași ascunși în faldurile istoriei, deopotrivă literare și politice” (Marius Chivu, *Cum a ajuns Eminescu poet național*, „Dilema veche”, nr. 621, 14-20 ianuarie 2016).

Dacă îl parafrazăm chiar pe autor și opiniile oferite de acesta în cadrul unui interviu, atunci mitul nu este o realitate, ci o construc-

ție imaginară, care adună unele segmente de realitate, doar că acestea sunt înfățișate într-o anumită lumină, înălțate la un rang foarte înalt. De asemenea, mitul are o încărcătură simbolică, extrem de puternică și de semnificativă. Numai că mitul Eminescu a fost construit treptat de către Titu Maiorescu, Nicolae Iorga, A. C. Cuza, G. Ibrăileanu, Octav Minar, G. Călinescu, Mircea Eliade, Perpessicius, Ion Vitner, Zoe Dumitrescu-Bușulenga, George Munteanu, Edgar Papu, Petre Țuțea, Constantin Noica, iar așa-zisa descoperire a proaspătului inițiat în ale eminescologiei nu mai poate să surprindă. Însă „este o evidentă confuzie între *mit* și *cultul* pentru o mare personalitate. Eminescu s-a impus în rândul personalităților emblematice din culturile naționale precum Dante, Shakespeare, Goethe, Hugo, Pușkin, ceea ce afirmă textual Tudor Vianu, de pildă. Așadar, Eminescu este o realitate pe care L. Boia, din rațiuni obscure, o agresează cu o mână și dă de înțeles că o apără cu alta. Este soluția unei tipice conștiințe sfâșiate, ivite în urma unui traumatism sau a unui experiment (...). Am mai invocat experimentul unui celebru neurofiziolog (...), care a întrerupt, la un pacient, legătura neuronală dintre cele două emisfere ale creierului și a constatat un fapt uluitor: individul a început să se agreseze cu o mână și să se apere cu cealaltă!” (Theodor Codreanu, *Un Roller al eminescologiei*, „Contemporanul”, nr. 10, 24 octombrie 2016).

Este de la sine înțeles că demitizarea operată de Lucian Boia se agață de păreri insuficiente ale unora dintre detractori precum Aron Densusianu, Anghel Demetrescu, Gr. Gellianu, Alexandru Grama care i-au reproșat lui Eminescu mai ales îndepărtarea de la normele limbii române, care oricum nu erau tocmai definitivate la vremea aceea.

Deși titlul volumului este seducător, orice exeget obiectiv știe din capul locului că termenul *mit*, aplicat lui Eminescu, este investit cu plusvaloare, că de fapt un anumit *efect Pygmalion* (ca acela întâlnit în domeniul educației), de augmentare a realității și de accentuare a trăsăturilor pozitive, este aplicabil acestui scriitor. „Pentru ca discursul uman asupra naturii să nu se prăbușească, ruinat de la interior de maniera vechilor mituri, nu este suficient ca dumnezeii să fie lăsați la poartă; trebuie ca gândirea să fie complet transparentă pentru ea însăși, să nu comporte nici cea mai mică incoerență sau umbră a unei contradicții interne” (J.-P. Vernant, *Originile filozofiei în De la certitudine la dubiu* –

Filozofie și raționalitate, Robert Paradis, Georges Ouellet, Pierre Bordeleau, E.R.P.I., 2001). Mai departe, dacă Lucian Boia rămâne totuși axat pe componenta *mit-mitologie*, cum intenționează încă de la început, în cele din urmă, și de cele mai multe ori, se depărtează de aceasta, aducând argumente superflue și alambicate, cum ar fi invocarea unui nume absolut minor precum Russu-Șirianu. Cel mai deranjant fapt însă este că autorul supralicitează aprecierea de care s-ar fi bucurat creația eminesciană în timpul socialismului / comunismului timpuriu și târziu: „Nu doar comuniștii au celebrat centenarul lui Eminescu, ci și anticomuniștii de toate nuanțele ideologice, refugiați în Occident. În timp ce primii căutau să-și legitimizeze prin Eminescu recent instauratul regim, ceilalți, tot prin el, își justificau rezistența față de regim, în numele spiritului național românesc, întruchipat de poet. Eminescu părea simbolul potrivit în jurul căruia se putea strânge o emigrație nu numai dispersată geografic, dar mai ales dezbinată ideologic și măcinată de simpatii și antipatii personale sau de grup” (pag. 139). Ceea ce este scandalos de-a dreptul este că L. Boia operează cu procedeele cenzurii comuniste și omite cu desăvârșire să amintească numeroasele ediții interzise din opera eminesciană din acea perioadă. De asemenea, istoricul de azi nu spune că propaganda comunistă își argumenta ideologia printr-un Eminescu falsificat, prin scoateri din context, trunchieri ale textelor și printr-o masivă selecție; de exemplu, piesa *Împărat și proletar* n-a apărut niciodată întregă în vreun manual de limba română de atunci. În fapt, în România nu s-au mai putut publica operele politice și jurnalistice ale lui Eminescu decât abia după 45 de ani de la instaurarea comunismului, în 1989, la 100 de ani de la moartea scriitorului.

Autorul mai remarcă, pe drept cuvânt până la un punct, că paradigma Eminescu își face simțită prezența în conștiința națională, în ultimul timp mai ales prin intermediul comemorărilor – formale, ocazionale desigur, inconsistente –, însă nu amintește măcar câteva nume de referință ale specialiștilor care s-au ocupat după așa-numita Revoluție de aspecte mai puțin cunoscute ale creației eminesciene. Inevitabil sociologizant, demersul lui Lucian Boia încearcă să reperateze mai degrabă cum se reflectă mitul Eminescu în conștiința colectivă a românilor, mai ales în actualitate. (Considerăm, în acest context, că era necesară și o nuanțare între aceste noțiuni – *mentalul colectiv și conștiința colectivă*, însă volumul dă dovadă de oarecare superficialitate în acest sens.) Însă,

neraportându-se așa cum se cuvine la istoria literară, nu reușește să facă limpede distincția între eminescologi și *eminesco-centrici*, rămânând să fie el însuși taxat ca eminescofob. De altminteri, „Externalizarea criticii eminescologice va solicita un discurs critic, suplimentat de cruciada anti-ideologică post-decembristă și fundamentat pe câștigurile recent înființatei școli românești de studiu al imaginarului istoric / cultural. Dar trecerea de la abordarea internă la abordarea externă, acutizarea atitudinii critic-polemice și redirecționarea dinspre operă / biografie înspre constructul mental al mitului au presupus și o treptată schimbare a atitudinii culturale în fața lui Eminescu: neutralitatea spiritului obiectiv al abordării externe de poetică și hermeneutică a fost urmată de negativitatea spiritului opozitiv al unei atitudini polemice acute, la rândul ei urmată de o pozitivitate a spiritului restitativ al criticii mitogenetice recente” (Luigi Bambulea, *Cum ne raportăm la Eminescu?*, <http://oglindeanet.ro/cum-ne-raportam-la-eminescu-2/>). Ajungând la deconstrucția mitului, istoricul consideră că aceasta se bazează și pe receptarea maladiei poetului, diagnosticele oscilând între sifilis și psihoză maniaco-depresivă, recenta carte de factură pretins academică *Maladia lui Eminescu și maladiile imaginare ale eminescologilor* fiind irelevantă. Asumându-și nonșalant rolul de avocat al diavolului – deși chiar Eminescu atrage atenția: „Și când propria ta viață singur n-o știi pe de rost / Or să-și bată alții capul s-o pătrunză cum a fost?” –, L. Boia se găsește într-o poziție riscantă. Este adevărat că memorialistica vremii poate să limpezească unele aspecte referitoare la biografia Luceafărului (sic!), însă acestea sunt, din păcate, insuficiente: *Memorialistica este un gen dificil, mai ales prin faptul că cere respectarea adevărului*, mai adaugă Boia. În ultima secțiune, intitulată inspirat *Cum nu e cunoscut Eminescu în lume*, se afirmă, paradoxal, că scrierile eminesciene au fost traduse și răs-traduse, ceea ce este inexact, cel puțin în cazul prozei, însă chiar și al poeziei. Pe bună dreptate, se consideră că scriitorul nostru clasico-romantic reprezintă, deocamdată, doar un autor de dicționar, fără suficient impact în străinătate. Însă omite să clarifice faptul că sunt insuficiente întreprinderile intelectuale de bună calitate care ar putea să promoveze opera eminesciană cel puțin în Occident. Cele mai rezonabile fraze din volumul *Mihai Eminescu, românul absolut. Facerea și desfacerea unui mit* sunt cele din Cuvântul de sfârșit – „Și totuși Eminescu nu e doar un mit. A existat, există încă și un Eminescu adevărat, care abia se

întrevede acoperit de imensa construcție mitologică al cărei prizonier a devenit. Avem în cazul lui un extraordinar exemplu al modului cum se construiește și cum se amplifică un mit, pur și simplu fiindcă este nevoie de el (...) Astăzi, mitul acesta, atâta vreme netulburat și masiv, e pe cale de a se disloca” (pag. 215). Așteptăm numai, cu interes, un volum mai bine documentat, nu care să meargă pe căi deja bătătorite, epurat de ambiguități inutile, poate o replică la cartea lui Boia, care să ne explice cum a fost generat, cum s-a amplificat și cum s-a disipat de-a lungul timpului mitul eminescian, sau mai corect spus mitul Eminescu. Această carte este, de departe, nu atât novatoare, cât mai ales provocatoare și oarecum deconstructivă, atât față de personalitatea lui Mihai Eminescu, mitizată sau demitizată, cât și față de spiritul românesc îndeobște. Întorcându-ne la titlu, trebuie să ne declarăm o oarecare dezamăgire legată de faptul că Lucian Boia vorbește prea mult despre mitul Eminescu și prea puțin despre românul absolut, balanța titlului rămânând astfel cu un talger aproape gol. Privind însă lucrurile cu mai multă detașare, cartea în discuție are virtuțile ceaiului băut de Ioanide, cu alte cuvinte, este o istorie transparentă, în care nuanțele se înfățișează cu destulă limpiditate, atât de necesară culturii scrise de astăzi.

Constantin ȘCHIOPU

Conceptul de literatură în contextul educației literar-artistice



C. Ș. – conf. univ. dr.,
Facultatea Jurnalism și
Științe ale Comunicării,
Catedra jurnalism, U.S.M.,
profesor-cumulard de
limba și literatura română
la Liceul de Creativitate și
Inventică „Prometeu-Prim”
din Chișinău. Lucrări recente:
*Metodica predării literaturii
române*, Editura Carminis,
Pitești, 2009; *Arghezi, Barbu,
Blaga. Poezii comentate.
Pentru elevi, studenți,
profesori*, Editura ARC,
Chișinău, 2010; *Manuale de
limba și literatura română
pentru clasa a X-a* (coautor
Marcela Vâlcu-Șchiopu),
a XI-a (coautor Marcela
Vâlcu-Șchiopu), *a XII-a, liceu*
(coautor M. Cimpoi), *a IX-a*
(coautor V. Pâslaru).

Interesul acordat trăsăturilor specifice ale literaturii este tot așa de vechi ca și reflecțiile teoretice din acest domeniu. El s-a intensificat mai ales în ultima vreme, odată cu tendința de a stabili sfera și conținutul științei literare. Platon, în *Republica* [13] și *Phaidros* [14], Aristotel, în *Poetica* [1], au abordat marginal esența literaturii. Astfel, considerațiile lui Platon despre opera de artă, inclusiv despre literatură, pornesc de la ideea că orice formă de artă este o copie de gradul al treilea a lumii ideilor (eidosului), că lumea sensibilă (ceea-ce-pare) reproduce modelul lumii ideale (ce-

In this article, there are analysed, in an evolutionary plan, several theories regarding defining the concept of literature – theories of Platon, Aristotel, Hegel, A. Warren și R. Wellek, Croce, of the formal russin school (Roman Jakobson, Boris Tomașevski etc.), of the linguistic class from Prague (J. Mukarovsky, B. Havranek, F. Vodicka), of the structuralism (Umberto Eco, A. Serpieri, M. Corti, Iu. Kristeva, Roland Barthes, Tz. Todorov etc.). Another concept that is emphasized in the article is that of the literary-artistic education. The author affirms that the referred theories are important because they eliminate at least some controversies regarding the uniquefairideatic interpretation of the literary works; affirms the scientific equal rights for all the interpretations. Knowing these theories helps the professor conceptualising the literary-artistic education methodology, implicitly receiving and interpreting the literary work.

ea-ce-este). Criteriul aplicat de Platon artei este acela al „adevărului”. Discipol al lui Platon, Aristotel preia conceptul de „mimesis”, definindu-l ca ficțiune imitativă, ca activitate ce se produce totdeauna „în limitele verosimilului și necesarului”. Spre deosebire de Platon, Aristotel consideră literatura ca domeniu al reprezentării: „Lucruri pe care în natură nu le putem privi fără scârbă, cum ar fi înfățișările fiarelor celor mai dezgustătoare și ale morților – închipuite cu oricât de mare fidelitate, ne umplu de desfătare. Explicația mi se pare a sta în plăcerea deosebită pe care o dă cunoașterea nu numai înțelepților, dar și oamenilor de rând, atâta doar că aceștia se împărtășesc din ea mai puțin. De aceea se și bucură cei ce văd o plăsmuire: pentru că au prilejul să învețe privind și să-și dea seama de fiecru lucru, bunăoară, că cutare înfățișează pe cutare. Altminteri, de se întâmplă să nu fi știut mai înainte, plăcerea resimțită nu se va mai datora imitației mai mult sau mai puțin reușite, ci desăvârșirii execuției ori coloritului, ori cine știe cărei altei pricini” [1, p. 97]. Tot de numele lui Aristotel ține și conceptul „katharsis”, înțeles ca o receptare empatică a artei / a actului mimetic. Rezumând cele menționate mai sus, deducem că epoca antică impune conceptul de artă, inclusiv de literatură, ca imitație a lumii sensibile, ca tip special de cunoaștere, căreia i se refuză capacitatea de a accede la adevăr.

Ideile platoniene, precum și cele aristoteliene au fost preluate mai târziu de mai mulți teoreticieni, aceștia afirmând natura / finalitatea estetică a literaturii, în sensul că opera literară este un obiect al trăirii estetice. Astfel, unul dintre adepții acestei teorii, Gustav Lanson, scria: „Semnul operei literare este intenția sau efectul artistic, este frumusețea sau grația formei /.../. Literatura este alcătuită din toate acele opere al căror sens și efect nu pot fi pe deplin dezvăluite decât prin analiza estetică a formei” [10, p. 35]. Romantismul aduce în planul reflecției despre literatură câteva elemente esențiale: autonomia operei literare, conceptul de operă ca produs al unui creator care împărtășește condiția divinității. În viziune romantică, opera literară propune o lume autonomă, „o realitate de tip secundar”, în care „realitatea cotidiană” se regăsește, dar diferită de aceasta.

Dezvoltarea spre sfârșitul secolului al XIX-lea, începutul secolului al XX-lea a psihologiei, psihanalizei și a lingvisticii generale a marcat o serie de schimbări importante în ceea ce privește concepțiile despre

literatură. Cât despre cea de-a treia direcție – a lingvisticii generale –, mai mulți cercetători, pornind de la ideea că literatura este o artă a cuvântului, că specificitatea ei se reduce la cea a limbajului, au remarcat ca primă trăsătură plasticitatea acestuia. Evident, noțiunea de „plasticitate” se atestă în estetică și în cercetările literare încă din timpul lui Hegel (sfârșitul secolului XVIII– începutul secolului XIX). Or, însuși Hegel a demonstrat că plasticitatea poate desemna fenomene diferite: capacitatea formațiunilor lingvistice cuprinse în opera literară de a declanșa receptorilor reprezentări creatoare frecvente, clare și calitativ bogate („plăsmuirea nemijlocită”), caracterul reprezentativ al componentelor realității înfățișate în opera literară față de realitatea extraliterară („generalizarea concretă”), folosirea metaforică a cuvintelor („plăsmuirea mijlocită, figurativă”) [6, p. 144-154]. Ceva mai târziu (sfârșitul secolului al XIX-lea, prima jumătate a secolului al XX-lea), I. A. Richards [15] va trata limbajul literaturii ca o variantă a limbajului expresiv, luând lirica drept normă a creației poetice. Desigur, teoria lui I. A. Richards a satisfăcut mai puțin interesul cercetătorilor, dat fiind faptul că limbajul emotiv / expresiv nu transmite informații despre realitatea obiectivă, ci atitudini, sentimente și aprecieri ale vorbitorului. Or, după cum subliniau teoreticienii americani A. Warren și R. Wellek, trăsătura distinctivă a limbajului poetic în raport cu numeroasele manifestări ale limbajului curent ar trebui să fie „gradul înalt de organizare proprie” [17].

Conceptul de artă ca limbaj constituie firul roșu și al lucrărilor lui Croce [4, p. 47]. Autorul își exprima concepția sa potrivit căreia arta ca intuiție se identifică cu expresia și, în ultimă analiză, cu limbajul. Conform cercetătorului, intuiția pură este, în mod esențial, lirism, deoarece, neproducând concepte, nu poate să reprezinte decât voința în diferitele ei manifestări, adică nu poate să reprezinte decât stări sufletești – pasiunea, sentimentul, personalitatea, care se întâlnesc în toate artele și le determină caracterul liric. Acolo unde acest caracter lipsește, lipsește arta, tocmai că lipsește intuiția pură. Pasiunea nu mai e reprezentată, ci gândită [5, p. 25]. Această idee o găsim și în lucrările lui G. Morpurgo-Tagliabue, care considera că orice intuiție adevărată este expresie, că activitatea respectivă intuieste în măsura în care exprimă. În viziunea cercetătorului, expresiile pot fi verbale sau nonverbale. „Nu există intuiție care să nu

fie exprimată în cuvinte, în culori, sunete. O viață interioară neexprimată nu poate exista. Sau avem intuiții care se exprimă în imagini, sau gânduri care se formulează în concepte, sau, în sfârșit, volițiuni care se traduc în acte” [12, p. 114].

În acest context al polemicilor, rolul școlii formale ruse, reprezentată de Cercul lingvistic de la Moskova (Roman Jakobson, Boris Tomașevski, Osip Brik, Iurii Tânianov, Piotr Bogatâriov ș. a.) și de Societatea pentru studiul limbajului poetic (OPOIAZ) de la Petrograd (Lev Iacubinski, Victor Șclovski, Boris Eihenbaum, Serghei Bernștein ș. a.), este deosebit, întrucât, la începutul secolului XX (anii 1915 – 1917), a pus în circulație, în mediul literar și academic, mai multe concepte, care au schimbat, de fapt, modul de abordare a literaturii. Recunoașterea faptului că latura artistică, estetică este fundamentală pentru opera literară a determinat grupul să cerceteze înainte de toate legile interne ale operelor literare în opoziție cu concepțiile tradiționale, care aveau în vedere aspectele lor exterioare. Noua teorie literară s-a caracterizat de la început prin înclinarea spre lingvistică, ceea ce i-a permis să-și determine obiectul și să-și specifice scopurile. Astfel, combătând teoria lui A. Potebnea despre rolul imaginilor în literatură, formalisții ruși acceptă și dezvoltă ideea că literatura este o artă a cuvântului, deci fenomen lingvistic, ce se cere abordat cu ghidul lingvisticii [2]. Roman Jakobson, încă în lucrările sale mai vechi, definea poezia ca limbaj cu funcție estetică. Ulterior, în studiul „Lingvistică și poetică”, el numește funcția poetică a limbajului drept „orientare asupra mesajului, concentrare asupra lui însuși”. Considerând poetica drept ramură a lingvisticii, care explică mecanismele textului literar, pornind de la realitatea că literatura este un act de comunicare, R. Jakobson afirmă că scopul poeziei, ca domeniu autonom, este de a răspunde pertinent la întrebarea „Ce elemente conferă mesajului verbal caracterul unei opere de artă?”. Recunoaștem aici întrebarea fundamentală a formalisților ruși, interesați de același mecanism destinat să explice modul de „construire” și funcționare a literaturii. Răspunsul autorului la întrebarea respectivă poate fi găsit în următoarea afirmație: „Poetica tratează problemele de structură verbală, după cum analiza picturii se ocupă de structurile picturale” [8, p. 147].

Așadar, noile direcții de abordare a literaturii, deschise de formalisții ruși în secolul al XX-lea, sunt justificare de enunțarea următoare-

lor concepte: a) literatura poate fi definită doar în raport cu determinările lingvistice, discursul literar fiind un mod particular de utilizare a limbajului natural la un moment dat; b) studiul literaturii nu poate fi redus la psihologism și estetism; c) literatura este un produs al mentalității umane în evoluție; d) noțiunea de tradiție trebuie reinterpretată în contextul definirii literaturii ca fapt lingvistic și a raportului ei cu timpul, cu trecutul, prezentul și viitorul; e) este important să sesizăm unitatea dintre materialul lingvistic și modul în care acesta este transformat în fapt lingvistic printr-un anumit procedeu, care descrie mecanismul literaturii; f) aspectul formal al literaturii este mai important decât „conținutul”, care proiectează studiul literaturii în zona esteticii sau filozofiei.

Vom reține că Școala formală rusă a avut o influență deosebită asupra Cercului lingvistic de la Praga. Reprezentanții acestuia, J. Mukarovsky, B. Havranek, F. Vodicka ș. a. au preluat contribuțiile teoretice ale Școlii formale ruse, le-au sistematizat, le-au aprofundat în spiritul structuralismului și le-au verificat în practica analitică. Principalele preocupări ale școlii de la Praga s-au concentrat asupra identității structurale a diferitor straturi ale operei, tratată ca unitate dinamică – de la cele mai simple elemente până la cadrul cel mai general, asupra legităților referitoare la limbajul poetic ca sistem. Trebuie de menționat și faptul că structuralismul a facilitat apariția unei noi discipline – semiotica literară, care urmărește punerea în acord a metodei lingvistice cu natura complexă a literaturii. Reprezentanții acestei teorii, Umberto Eco, A. Serpieri, M. Corti, Iu. Kristeva, Roland Barthes ș. a., în lucrările lor, au substituit noțiunea de „operă” cu cea de „text”. Una dintre cele mai pertinente definiții ale textului este dată de Iulia Kristeva: „Definim textul ca pe un aparat translingvistic care redistribuie ordinea limbii, corelând o vorbire comunicativă, ce vizează informația directă cu diferite enunțuri anterioare sau sincrone” [9, p. 19]. În aceeași perspectivă, autoarea definește și intertextul, o noțiune care este tot mai mult stipulată în teoria literară contemporană: „Condiție a oricărui text, intertextualitatea nu se reduce, desigur, la o problemă a izvoarelor sau a influențelor, intertextul este un câmp general de formule autonome (a căror origine este rareori reperabilă), de citări inconștiente sau autonome, făcute fără ghilimele [9, p. 57]. Astfel întregul limbaj intră în text nu printr-o imitare, ci diseminare,

procedeu care asigură textului nu imaginea unei reproduceri, ci aceea a unei productivități. Amintim în această ordine de idei și definiția lui Tzvetan Todorov, întrucât, în viziunea autorului, dincolo de raportul direct „lingvistică – literatură”, textul trebuie studiat în realitatea sa: „Noțiunea de text nu se află pe același plan cu noțiunea de frază /.../; în acest sens textul trebuie distins de paragraf, unitate topografică a mai multor fraze. Textul poate să coincidă cu o carte sau cu o întregă carte /.../; el constituie un sistem, care nu trebuie identificat cu sistemul lingvistic, ci trebuie corelat acestuia: o relație de contiguitate și, în același timp, analogică [16, p. 349].

Abordând noțiunea de text, care, și în cazul său, o înlocuiește pe cea de operă literară, autorul francez Roland Barthes atrage atenția asupra faptului că această substituție duce la „moartea autorului” în sensul că polul autor își mai găsește cu greu utilitatea într-un astfel de discurs despre literatură. Or, conform lui Barthes, „analiza textului nu va respinge câtuși de puțin informațiile furnizate de istoria literară sau istoria generală; ea va contesta doar mitul criticii, conform căreia opera literară ar intra într-o mișcare pur evolutivă /.../; opera nu se oprește, nu se închide. Din acest moment, în loc să explicăm sau să descriem, intrăm în jocul semnificațiilor, îi enumerăm – dacă textul o permite – fără a-i ierarhiza însă. Analiza textuală este pluralistă” [3, p. 49]. Așadar, pentru R. Barthes, abordarea literaturii din perspectiva analizei textuale înseamnă detectarea mecanismelor de producere și funcționare a textului în sistemul de determinări lingvistice care îi este propriu.

Încercările de a defini literatura au dus la abordarea, în compendii-le de estetică și de poetică, fie și tangențială, a modului de existență și a construcției operei literare. Un aport deosebit în tratarea acestei probleme l-a adus savantul Roman Ingarden [7]. Admițând caracterul structural al operei literare, cercetătorul polonez susține că aceasta este un produs stratificat (stratul formațiunilor fonetice ale limbii, stratul semantic construit din semnificațiile propozițiilor care intră în componența operei, stratul aparențelor schematizate în care ni se înfățișează obiectele reprezentate în operă, stratul obiectelor reprezentate prin stări de lucruri pur intenționale). Totodată, autorul menționează că există o legătură organică între aceste straturi, că în afara structurii stratificate, opera literară se exprimă și printr-o

desfășurare succesivă deosebită, îndeosebi a propozițiilor (datorită acestui fapt opera literară are un crescendo al său, precum și diferite proprietăți compoziționale), că opera literară trebuie să se distingă de concretizările sale, care se nasc de fiecare dată la receptarea aceleiași creații, și nu în ultimul rând, că opera literară este un produs schematic, asta însemnând că unele straturi ale ei, mai ales cel al obiectelor reprezentate și al aparențelor schematizate, indică „locuri de indeterminare”.

Teoria construcției operei literare elaborată de R. Ingarden a provocat mai multe discuții contradictorii. Cercetătorul Henryk Markiewicz, acceptând ideea că „opera literară reprezintă un sistem specific segmentabil de semne lingvistice sonore sau grafice și de scheme semantice legate de ele (schemele semantice ale cuvintelor și frazelor)” [11, p. 91], susține că alături de aceste două planuri ce alcătuiesc textul în componența operei literare intră, de asemenea, formațiuni semantice superioare, care alcătuiesc așa-numita realitate reprezentată în opera literară. Această sferă a formațiunilor superioare, conform lui Markiewicz, se compune din: a) diferite modalități de receptare a obiectelor reprezentate, ele constituind unități mici, distincte (oameni și alte ființe vii, lucruri și obiecte abstracte); b) secvențe uni- sau pluriobiectuale, care se integrează concomitent pe parcursul lecturii, în diverse moduri: în conținutul de evenimente sau fabulă, în obiectele reprezentate (îndeosebi personajele) a căror imagine se completează pe măsură ce înaintăm în lectură; c) imaginea integrală a lumii reprezentate, caracterizată de gradul și direcția de transformare față de imaginea naturală a lumii, de dimensiunile temporale și spațiale, volumul de evenimente și personaje, caracterul static sau dinamic, ordinea filozofică prezentă în operă, legitățile sociale și psihologice, ierarhia de valori ș. a. În afară de componentele în cauză mai pot apărea de asemenea și următoarele: ansamblul generalizărilor cognitive și postulative, exprimate nemijlocit (de exemplu, digresiunile, reflecțiile filozofice), subiectul literar supraordonat, care se află în afara realității reprezentate, manifestându-se direct (de exemplu, naratorul auctorial), personalitatea cititorului / cititorul virtual [11, p. 96-97]).

În acest context al disputelor referitoare la construcția operei literare remarcăm și teoria lui Tzvetan Todorov, care considera că „la nivelul cel mai înalt de generalitate, opera literară prezintă două aspecte: ea este în același timp o poveste (*histoire*), în sensul că evocă o realitate

anume, evenimente despre care se presupune că s-au petrecut, personaje, care, din acest punct de vedere, se confundă cu viața reală, și un discurs: existența unui narator care face relatarea; iar în fața lui, un cititor care ia cunoștință. La acest nivel, ceea ce are importanță nu mai sunt evenimentele, ci modul în care naratorul ni le face cunoscute” [16, p. 370]. Dezvoltând aceste două concepte, Tz. Todorov susține că povestea este o convenție, că ea nu există la nivelul evenimentelor înseși. Cât privește narațiunea ca discurs, cercetătorul francez împarte procedeele acesteia în trei grupe: *timpul narațiunii*, unde se exprimă raportul dintre timpul poveștii și cel al discursului; *aspectele narațiunii* sau *maniera* în care povestea este percepută de către narator (viziunea „din față”, viziunea „împreună cu”, viziunea „din afară”,) și *modalitățile narațiunii*, care depind de timpul discursului utilizat de către narator, pentru a ne face să cunoaștem povestea / modul în care naratorul ne expune povestea.

În concluzie menționăm că, practic, toate teoriile, considerațiunile expuse mai sus sunt mai mult decât importante, întrucât ele elimină cel puțin o parte a controverselor cu privire la singura interpretare ideatică justă a operelor literare, afirmă egalitatea științifică în drepturi a tuturor interpretărilor. Totodată, aceste teorii și considerații îl vor ajuta pe profesor la conceptualizarea metodologiei educației literar-artistice a elevilor.

Bibliografie ■

1. Aristotel, *Poetica*, București, Editura Academică, 1957, 156 p.
2. M. Bakos, *Teoria literaturii*, 1941. În: *Ce este literatura? Școala formală rusă*. Antologie și prefață de Mihai Pop, București, Editura Univers, 1983, 720 p.
3. R. Barthes, *Plăcerea textului*, ediția a II-a, Chișinău, Editura Cartier, 2006, 226 p.
4. B. Croce, *Estetica privită ca știință a expresiei și lingvistică generală: Teorie și istorie*, vol. 1, București, Editura Univers, 1970, 576 p.
5. B. Croce, *Lirismul și totalitatea artei*, Casa de Editură Panteon, 1996, 76 p.
6. G. W. Hegel, *Despre artă și poezie. Selecție, prefață și note de Ion Ianoși*, vol. II, București, Editura Minerva, 1979, 366 p.
7. R. Ingarden, *Structura fundamentală a operei literare*. În: *Probleme de stilistică*, București, 1978, 289 p.
8. R. Jakobson, *Lingvistică și poetică*, București, Editura Univers, 1960.

9. Iu. Kristeva, *Problemele structurării textului*. În: *Pentru o teorie a textului de R. Barthes*. Antologie „Tel-Quel”, București, Editura Univers, 1980, 495 p.
10. G. Lanson, *Metoda istoriei literare*. În: *Încercări de metodă, critică și teorie literară*, trad. de Marina Dimov, București, 1974, 315 p.
11. H. Markiewicz, *Conceptele științei literaturii*, București, Editura Univers, 1988, 494 p.
12. G. Morpurgo-Tagliabue, *Estetica contemporană*, București, Editura Meridiane, 1976, 303 p.
13. Platon, *Republica*. În: *Opere*, vol. VI, București, Editura Științifică, 1986, 486 p.
14. Platon, *Phaidros*, București, Editura Humanitas, 1993, 190 p.
15. I. A. Richards, *Principii ale criticii literare*, București, Editura Univers, 1974, 336 p.
16. Tzv. Todorov, *Poetică și stilistică. Orientări moderne*, București, Editura Univers, 1972, 702 p.
17. A. Warren și R. Wellek, *Teoria literaturii*, trad. de Rodica Tiniș, București, 1974, 488 p.

Alexandru BANTOȘ

Reprezentant de seamă al filologiei băimărene



Al. B. – ziarist, editor. Absolvent al Universității de Stat din Moldova, Facultatea de Filologie. În 1991, împreună cu Ion Dumeniuk și Nicolae Mățaș fondează revista de știință și cultură „Limba Română”. Este redactor - șef adjunct (1991), apoi redactor - șef (1994 – prezent). Volume: *Retrospectivă necesară* (2007) și *Martor la răspântia destinului* (2017). Activează în cadrul Departamentului de Stat al Limbilor (prim - vicedirector general: 1992 – 1994) și al Casei Limbii Române (director: 1998 – prezent). Afilieri: membru al Uniunii Jurnaliștilor și al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

Nicolae Felecan e legat sufletește de trei spații ale limbii române: Ardealul, Moldova și Maramureșul. Născut la confluența vechilor provincii românești (localitatea Caila, județul Bistrița-Năsăud), viitorul pedagog și cercetător, după absolvirea Facultății de Limbi Romane, clasice și orientale a Universității București, își leagă destinul de mirifica zonă a „descălecătorilor de neam și țară”. Discipol al unor redevabili profesori români (Alexandru Graur, George Călinescu, N. I. Barbu, I. Fischer, Aram Frenkian, Iorgu Iordan, Edgar Papu, Alexandru Rosetti, Sorin Stati, Tudor Vianu, Lucia Wald ș. a.), Nicolae Felecan va deveni unul dintre întemeietorii filologiei băimărene, extinzând și completând aria și preocupările tradiționalelor instituții situate la București, Iași, Cluj. Având o pregătire temeinică în mai multe domenii (limbi clasice, lingvistică generală, limbă și cultură română, lexicologie și lexico-

The article provides an analysis of Nicolae Felecan's research and educational activity. Linguistics Professor Felecan is teaching at the North University of Baia Mare in Maramureș, Romania. This article emphasizes his contribution to the research of certain controversies of the modern Romanian language, of the efficiency and applicability of current linguistic speaking and writing norms, implicitly in the Republic of Moldova.

grafie, onomastică, filologie romanică), cu o teză de doctorat (susținută *magna cum laude* în 1976) intitulată „Sistemul lexico-semantic al termenilor ce denumesc părțile corpului uman în limba română”, tânărul Nicolae Felecan, alături de o remarcabilă pleiadă de universitari maramureșeni, între care Gheorghe Pop, Victor Iancu, Monica Lazăr, Tănase Filip, Gheorghe Palaghiță, Maximilian Boroș ș. a., se implică în procesul de constituire a noului centru universitar, de formare a viitorilor pedagogi și cercetători, transmițând prin exemplu personal necesitatea de a face studii serioase și de a le găsi aplicabilitate cotidiană. Activitatea didactică (preparator, asistent, lector, conferențiar și profesor universitar, șef de catedră, decan al Facultății de Litere și Științe [1996-2000], al Facultății de Litere [2000-2004], prorector al Universității de Nord din Baia Mare [1993-1996 și 2004-2008]) coroborată cu cea de cercetare (scrie și publică numeroase articole științifice, lucrările sale fiind concludente în sensul cunoștințelor acumulate și anticipând cercul de probleme asupra cărora își va axa ulterior atenția) vor configura treptat imaginea unui intelectual de marcă în promovarea științei lingvistice din această parte de țară. Autor a mai multor volume apreciate de comunitatea academică, dar și de către profesori, studenți, elevi sau simpli cititori, N. Felecan se impune ca un harnic, exigent, competent, dedicat și delicat îndrumător și specialist, inoculându-le discipolilor responsabilitatea misiunii lor de a fi vrednici străjeri în cetatea Limbii Române. Înțelegerea și conștientizarea diverselor fenomene actuale ale limbii române, istoria complicatelor și complexelor forme de evoluție a ei, rolul limbii latine în constituirea limbii române, corectitudinea exprimării, utilizarea adecvată a subtilităților limbii române etc. constituie mesajul esențial al volumelor *Paronimia în limba română* (1993), *Ghid practic pentru predarea și învățarea limbii latine* (1994), *Dicționar de paronime* (1996), *Probleme de vocabular și de exprimare corectă* (1999), *Dicționar de omonime* (2004), *Sintaxa limbii române. Teorie. Sistem. Construcție* (2002), *Vocabularul limbii române* (2004), *Terminologia corpului uman în limba română* (2005), *Între lingvistică și filologie* (2011), precum și al unui șir de lucrări elaborate împreună cu alți autori, inclusiv cu regretatul profesor bucureștean Gheorghe Bulgăr și cu tânărul cercetător Oliviu Felecan, fiu și discipol al distinsului cărturar. Impunătoarele volume au fost, firește, precedate de o intensă și rodnică activitate, de prezența Domniei Sale în presa de specialitate, dar și la numeroase întruniri științifice desfășurate în spațiul limbii române sau peste hotarele ei, numele lingvistului im-



2014. Soții Livia și Nicolae Felecan în Țara Oașului

punându-se în rândul celor mai consacrați cercetători. Profesorul Ștefan Vișovan, caracterizând în 2006 itinerarul de creație al lui Nicolae Felecan, sublinia: „Prin profunzimea cercetărilor întreprinse, prin acuratețea și obiectivitatea interpretărilor pe care le-a dat diferitor fenomene de limbă, prin rigurozitatea exemplară a textului scris, prin deschiderea la dialog și prin importanța tematicii abordate în lucrările Domniei Sale, profesorul Nicolae Felecan este, fără îndoială, un reprezentant de seamă al lingvisticii românești, în slujba căreia și-a pus priceperea și capacitatea de a crea și pe care a reprezentat-o cu cinste pe plan internațional ori de câte ori a avut ocazia.” (Revista „Limba Română”, Chișinău, nr.7-9, 2006).

Cadru didactic, dar și atent cercetător al fenomenelor de limbă, Nicolae Felecan examinează faptele din perspectiva elucidării lor, facilitând cititorului posibilitatea de a discerne subiectele abordate. În domeniul vocabularului, accentuează lingvistul, patru sunt piste ce pot genera dificultăți: etimologia populară, contaminația, atracția paronimică sau confuzia de termeni. Bine documentat, apelând la exemple din literatură și din presă, Nicolae Felecan conturează cu exactitate fenomenele, evidențiind cauzele lingvistice și extralingvistice care generează confuzii, greșeli, interpretări improprii de sensuri, toate acestea determinate, în ultimă instanță, de nivelul de cultură al vorbitorilor. Or, un șir de articole și studii, între care „Greșeli de vocabular”, „Cuvânt și context în

presa maramureșeană”, „Noțiunea de drum în limba română”, „Neologismele” ș. a. au menirea de a focusa atenția asupra necesității de a vorbi și de a scrie corect, de a utiliza cu mai multă grijă și prudență limba română standard. Instructive pentru cititorii care vor să posede o limbă corectă, elevată și să evite erorile de exprimare sunt articolele publicate de-a lungul anilor în reviste și ziare de specialitate. În textul „Valori gramaticale și stilistice ale pleonasmului”, publicat în culegerea *Studia universitatis*, Universitatea Vasile Goldiș, Arad, seria B, 8, 1998, autorul propune o viziune mai practică, prin urmare, și mai la îndemâna unui cerc mai larg de cititori, reliefând trei ipostaze ale fenomenului: pleonasme greșite sau vicioase, pleonasme gramaticalizate și pleonasme poetice. Configurarea celor trei grupe de pleonasme, cu exemple variate și convingătoare, este completată de un capitol intitulat „Tipologia pleonasmelor”, în care este specificată natura lor nominală, verbală și variabilă. O atare „disjungere” a subiectelor înlesnește pătrunderea esenței materialului examinat și are impact asupra procesului de însușire a normelor gramaticale.

Profesorul Nicolae Felecan, teoretician și practician al istoriei limbii, urmărește faptele lingvistice din româna actuală contrapunând preceptele normative (care nu reclamă „încă o linie directoare”) cu realitățile lingvistice. Demnă de remarcat este opinia distinsului profesor exprimată în articolul „Ortografierea siglelor și abrevierilor”, care, conform normelor gramaticale actuale, se scriu în mod diferit – cu litere mari și mici, cu puncte și ghilimele etc. N. Felecan consideră (și trebuie să fim de acord cu autorul!) că „norma ar putea fi scrierea cu majuscule și fără punct (nici după fiecare literă, nici la sfârșit), indiciu suficient pentru a arăta că secvența respectivă prescurtează o sintagmă și că funcționează ca orice cuvânt obișnuit”. O problemă aparte o constituie siglele „venite” din alte limbi, care ar trebui folosite în locul celor traduse. Internaționalizarea vocabularului și lexicalizarea siglelor sunt procese inerente dezvoltării actuale a limbii române, proprii, de altfel, și altor limbi de civilizație, ce adoptă și adaptează termeni noi pentru a face față ritmului mereu crescând de condensare și de optimizare a circulației ideilor și informației.

Cunoscător excelent al limbii și culturii latine, N. Felecan face trimitere în cercetările sale (prin comparație) la fenomene asemănătoare existente în română și latină sau explică originea cuvintelor, expresiilor din româna modernă. Este concludent în acest sens și studiul „Rost, rosti,

rostui”. Realitățile lingvistice din limba română, modificările survenite în lexic, fapt determinat de explozia informațională, sunt examinate în comparație cu procesele similare din alte limbi. Bine informat, la curent cu literatura de specialitate semnată de autori notorii din Țară și de peste hotare, N. Felecan reușește să prefigureze un tablou veridic al tendințelor ce caracterizează dezvoltarea limbii române moderne. Delicat, atent cu cititorul, dar mai ales cu autorul vizat pentru „erorile de exprimare”, N. Felecan face referință la subiect într-o manieră firească, punând la baza „judecății” adevărul normativ științific. Nu e categoric, nu face uz / abuz de cunoștințele pe care le are. Or, competența sa în materie se evidențiază de la sine și, desigur, modalitatea respectivă de „a face gramatică” impune respect și, mai ales, obligativitatea de a evita greșelile semnalate.

În studii bine documentate, cu largi digresiuni de ordin istoric, cu descrierea detaliată a situațiilor lingvistice, N. Felecan reușește să transmită „avatarurile”, cum se exprimă savantul într-un titlu, drumului / labirintului unor fenomene gramaticale. Articolul „Avatarurile unei litere” ia în dezbateră diverse aspecte ale revenirii scrierii noastre la alfabetul latin, precum și a elocvenței / statorniciei diferitor semne grafice din limba română. Sursele de epocă, doveditoare a frământărilor lingvistice întru soluționarea cazurilor controversate (de ordin etimologic sau fonetic, de exemplu) sunt completate cu cele moderne în care figuri autorizate ale lingvisticii românești (Sextil Pușcariu, Ovidiu Densusianu, Ion Vianu, Dimitrie Macrea, Alexandru Graur și alții) pun punctul pe i, demonstrând subiectivismul opiniilor și întronând variantele științifice în abordarea unor sau altor cazuri de gramatică, indiferent dacă se face referință la cuvinte din vocabularul de bază sau la neologisme. Un aspect distinct în istoria limbii române a constituit-o, se știe, revenirea în sec. al XIX-lea la grafia latină, revenire produsă din motive politice în spațiul basarabean abia la sfârșitul sec. al XX-lea. Plină de semnificații în acest context este invocarea cunoscutului articol „Despre scrierea limbei române” de Titu Maiorescu, publicat la Iași în 1860. De altfel, fragmentul citat mai jos este de actualitate încă pentru româna din stânga Prutului, unde trecerea la alfabetul latin a cunoscut o luptă acerbă, procesul natural de revenire la scrisul nostru fiind pus la îndoială de către unii politicieni și pseudosavanți și astăzi. În studiul respectiv, Titu Maiorescu sublinia: „În momentul în care românii s-au pătruns de adevărul că limba lor

este limba română, în acel moment și forma exterioară, sub care avea să se prezinte aceasta, adică scrierea sa, exprimată prin elementele ei, literele trebuiau să fie luate tot de la romani. Și astfel alfabetul slavon, care învălea mai mult decât releva limba română și pe care îl primisem numai dintr-o oarbă întâmplare externă, fu alungat din scrierea noastră cea nouă și fu înlocuit prin alfabetul latin. Această înnoire este o urmare așa de naturală a latinității poporului nostru, încât nu noi trebuie să dovedim pentru ce acum scriem cu litere latine, ci adversarii ar trebui să dovedească pentru ce să împrumutăm de la străini literele lor, după ce știm că avem pe ale noastre”. Și ca o completare a celor afirmate de către criticul literar de la „Junimea” este și asertiunea lui Mihai Eminescu referitoare la legitimitatea folosirii scrisului latin: *Da, de la Roma venim, scumpi și iubiți compatrioți – din Dacia Traiană. Se cam ștersese diploma noastră de noblețe, limba însă am transcris-o, – din buchiile voastre gheboșite de bătrânețe (s.n. – Al. B.), – în literele de aur ale limbilor surori.*

Academia Română, fondată acum 150 de ani, a jucat un rol primordial în introducerea și utilizarea alfabetului latin, în cultivarea, promovarea și ocrotirea limbii și literaturii române, în stabilirea normelor de ortografie obligatorii, în studierea istoriei naționale române și cercetarea în cele mai importante domenii științifice. Astfel, în sesiunea generală din 1904, Academia adoptă un nou regulament „pentru scrierea românească, întemeiată pe principiul de a scrie sunetele vorbirii prin litere adaptate fiecăruia”. Alte modificări ale Academiei Române sunt operate în 1932, apoi în 1953 (când este scoasă din uz litera *â*). În 1965 prezidiul Academiei hotărăște revenirea la *â* (în cuvintele *român* și derivatele) și, în fine, la 17 ianuarie 1993, se decide „revenirea la *â* și în interiorul cuvintelor; *sunt, suntem, sunteți* în grafia limbii române, în conformitate cu hotărârea adoptată de Academia Română din 1948”. Examinând demersurile în timp ale înaltului for științific, Nicolae Felecan precizează că aplicarea regulilor Academiei Române continuă „să fie evazive”, fenomen explicat nu numai prin sfidarea acestor normative de către „persoane, edituri, publicații”, dar și pentru că „procesele fonetice într-o limbă vie se desfășoară neconținut, iar normele ortografice trebuie să se adapteze continuu acestora”, fapt care însă nu anulează obligativitatea de a respecta normele lingvistice în vigoare, limba fiind „primul semn de identitate al unui popor și, desigur, instrumentul esențial al culturii sale”.

Două articole luând în discuție același subiect, „Dicționar ortografic, ortopic și morfologic al limbii române”, București, Editura Univers Enciclopedic, 2002, „lucrare normativă” elaborată de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, și „Din nou despre DOOM2” (revista „Limba Română”, nr. 7-9, 2006) demonstrează competența lingvistului Nicolae Felecan, capacitatea profesorului de a analiza cu îngăduință și exigență opera unui colectiv cu cea mai mare autoritate în domeniu, dar care, firește, nu e în măsură, dat fiind natura problemei abordate, să evite inexactitățile, impreciziile, subiectivismul în formularea unor „normative”. Provocând din start discuții contradictorii, „noile reguli” au fost contestate de unii lingviști care, invocând rezerve de multe ori întemeiate, au încercat să pună la îndoială oportunitatea deciziei Academiei. Semnificativ în acest sens este și studiul profesorului ieșean Dumitru Irimia „Despre ortografia limbii române fără patimă” (și fără ideologie și politică), publicat în revista ieșeană „Cronica”, nr. 8 și nr. 9, 1993, în tangență cu opiniile în această problemă ale filologului băimărean.

Cunoscător subtil al realităților lingvistice, implicit politice și economice din Republica Moldova, Nicolae Felecan este unul dintre oamenii de cultură din dreapta Prutului care a participat la elucidarea chestiunilor legate de reanimarea și revenirea la normalitate a limbii oficiale în cel de-al doilea stat românesc. Membru al colegiului de redacție al revistei „Limba Română”, participant la întruniri științifice organizate la Chișinău, Nicolae Felecan a publicat și prezentat un șir de lucrări cu impact benefic asupra mediului de cercetare și ameliorare a climatului lingvistic. Avizat observator al cauzelor și condițiilor istorice ce au determinat „dezechilibrarea și dezorganizarea” sistemelor funcționale ale limbii române din Basarabia, Nicolae Felecan împărtășește și susține eforturile lingviștilor de a reinstaura adevărul și firescul demersului identitar, implicit privind numele științific al limbii și al poporului. În articolul „Limba și neamul mi-au insuflat energie și putere de rezistență” („Limba Română”, nr. 9–10, 2008) Nicolae Felecan, prezentând volumul postum al academicianului Silviu Berejan (*Itinerar sociologic*, antologie, coordonare și prefață de Alexandru Bantoș, Chișinău, 2007, colecția Biblioteca revistei „Limba Română”), subliniază că meritul ilustrului savant basarabean „în afirmarea unității de neam românesc și de limbă în toate ținuturile locuite de români, dar mai cu seamă în Republica Moldova, constă în faptul că decelează cu acribie toate faptele

ce pot contribui la iluminarea celor care au uitat acest adevăr istoric”. Citatul reprodus dintr-un dialog cu acad. S. Berejan, publicat în revista „Limba Română”, tulburătoare mărturisire despre misiunea ingrată a omului de știință basarabean, explică și justifică parțial derapajele celor preocupați în mod sincer de destinul limbii române, de fapt a întregii populații din această parte de românie, situată într-un spațiu al incertitudinii și terorilor umane. Reluăm fragmentul respectiv, remarcat de Nicolae Felecan, pentru că acesta ilustrează pregnant soarta unui șir întreg de generații (scriitori, publiciști, intelectuali, dar mai cu seamă oameni de știință), calvarul lor în dorința de a instaura adevărul într-un domeniu măcinat de politic. „Lingvistica de la noi, cea care se încadra în «Frontul ideologic», m-a ținut mereu în tagma celor neagreați de puterea oficială și m-a obligat să accept în tăcere mulți ani la rând că româna din Moldova Sovietică este altceva decât româna din celelalte regiuni românești (strecurând numai în subsidiar ideea că ea e tot română), iar acum, când lingvistica parcă nu mai este ideologizată, în loc să poți spune deja deschis adevărul elementar, interzis atâta amar de timp, conducerea, prin poziția pe care o deține, te silește să demonstrezi axiome evidente (că româna e română, că laptele e alb, adică) și iarăși nu-i ești pe plac. Așadar, că și conducerea și regimul s-au schimbat, atitudinea față de limbă și lingviști a rămas la noi absolut aceeași. Situație de neinvidiat, precum vedeți”.

Considerat de către colegi și discipoli „dascăl de excepție” și „model de probitate profesională”, performanță atinsă, precum recunoaște însuși Nicolae Felecan, grație „învățăturilor transmise de la ilustrii mei profesori”, protagonistul acestor rânduri a încercat de-a lungul anilor și a reușit să fie întotdeauna un om integru, cu dragoste de adevăr și dreptate, exigent cu propria persoană, dar și cu cei din jur. Un rol categoric în modelarea personalității viitorului profesor și om de știință l-a avut învățătorul Vitalie Urs, de origine basarabeană, „repatriat” în ținutul Bistriței după 1944. „Prin efortul propriu, dar și prin exigența învățătorului Vitalie Urs, am ajuns să-mi formeze și să păstrez până astăzi un scris caligrafic”, afirmă Nicolae Felecan. Legătura lui cu Basarabia își are, probabil, obârșia în primii trei ani de școală, când pentru prima dată a conștientizat „plăcerea efortului care duce spre izbândă – îndemânarea și plăcerea de a scrie frumos”. De a scrie frumos, cu har, competență și înțelepciune, vom adăuga noi, întru creșterea limbii române și a ei cinstire.

Anatol EREMIA

Toponimia Bugeacului: aspecte și conexiuni interdisciplinare (II)



A.E. – dr. hab., cercetător conferențiar, lingvist, specialist în onomastică. A editat 25 de cărți, cele mai recente fiind *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*, Chișinău, 2006; *Dicționar geografic universal*, Chișinău, 2008; *Localitățile Republicii Moldova. Ghid informativ documentar*, 2009.

Hrisoavele românești din sec. XV-XVI confirmă faptul că pământurile din cuprinsul Bugeacului se aflau pe atunci în stăpânirea Moldovei și cuprindeau numeroase sate și târguri (Tint, Troian, Greceni, Sărata), cu toate că în stepele nord-pontice hălăduiau triburile turanicilor nomazi. Nu mai vorbim de străvechile orașe-cetăți de pe litoralul pontic și dunărean (Cetatea Albă, Chilia, Smil) care, prin populația lor reprezentativă, continuau să rămână românești, făcând parte, aproape în toate timpurile, din componența Țării Moldovei. Mențiunile toponimice documentare din sec. XV-XVII sunt mult grăitoare în acest sens: Andrieș (Andrușu, 1429), Balintești (1502), Bălceni (1543), Bărboși (1554), Becheni (1608), Boiștea (1502), Bosănceni

Bugeac, the southern part of Bessarabia, has a thousand years-old history. This region has been inhabited by a permanent and sedentary population, the Geto-Dacian, the Romanians on river Prut, the Romanian that left for future generations a priceless treasure of our national history and culture. Bugeac's toponymy, the subject of this study, is a part of the millennial Romanic patrimony.

Keywords: anthroponymy, composition, diachronic, derivation, ethnonyms, hydronyms, oiconyms, oronyms, synchronisms, toponyms.

(1598), Brătulești (1617), Buhușeni (1560), Călinești (1441), Cășoteni (1558), Drăgănești (1588), Fărceni (1502, 1520), Giurgiuiești (1593), Hotești (Gotești, 1603), Lărgeni (1604), Leușteni (1495), Mădoiești (1502), Mănești (1436), Micușani (1441), Mirosălăvești (1441), Mursești (1508), Negrilești (1621), Păcurărești (1604), Poiana Brumarului (1473), Rădeni (1543), Seliște (1543), Stângăceni (1533), Șcheia (1502), Tăbănești (1599), Tintu (1558), Tomești (1529), Trifești (1520, 1536), Urechești (1617), Văleni (1543), Vlădești (1604), Zărnești (1494) ș. a. După cum se poate observa, majoritatea acestor toponime reprezintă formații onimice românești, fapt ce poate servi drept dovadă a caracterului etnic al populației din regiune [15, p. 15 și urm.].

Este cunoscut faptul că nu toate denumirile menționate documentar s-au păstrat până în prezent. Unele dintre ele au dispărut odată cu desființarea localităților, altele pe parcursul timpului au fost substituite cu nume „noi” sau prin denumirile satelor cu care așezările în discuție au fost comasate. Multe așezări au fost părăsite de băștinași în timpul războaielor, care erau multe și de durată pe acest pământ, precum și din cauza năvălirilor devastatoare ale triburilor barbare, care și ele n-au fost puține. Au avut de suferit mai ales satele de câmpie, cu locuri deschise, cărora natura nu le-a hărăzit stavile și scuturi naturale de apărare. Dintre vechile localități atestate documentar în sud-vestul ținutului nu le mai găsim astăzi pe următoarele: Balintești (1502), Boiștea (1502), Călinești (1441), Fărceni (1502), Leușteni (1495), Mădoiești (1502), Mănești (1436), Mirosălăvești (1441), „sate unde au fost” Cergașă (1443), Fălcin (1502), Oană Albu (1436), Oancă (1493), Zorilă (1492), precum și Singureni (1473), Șcheia (1502) ș. a.

După cum s-a menționat, din sec. al VII-lea până în sec. al XIII-lea, regiunile din nordul Dunării și Mării Negre au fost invadate de numeroase triburi migratoare, care, pornind din stepele asiatice și de pe Volga, s-au revărsat peste Nistru și Prut, făcându-și drum spre țările din sud-estul Europei. Unele s-au aflat numai în trecere pe teritoriul pruto-nistrean (protobulgarii, ungurii, uzii), altele s-au așezat aici pe o anumită perioadă de timp (pecenegii, cumanii, tătarii mongoli etc.). Aceștia din urmă au ocupat, mai întâi, stepele Bugeacului, apoi și câmpiile râurilor din centrul și nordul teritoriului. În cele din urmă, tătarii

mongoli s-au retras peste Nistru, triburile pecenego-cumane răzlețite fuseseră asimilate de populația băștinașă cu mult înainte. De pe urma lor ne-au rămas numele de râuri și lacuri *Cahul, Ialpuș, Catlabug* ș. a.

Românii băștinași nu și-au părăsit locurile de trai nici atunci când tătarii nogaici au inundat stepele sudice, în sec. XVI-XVII. Ei au continuat să trăiască în vecinătatea turanicilor, cu toate că aceștia le creau în permanență condiții de viață insuportabile. Drept mărturie a continuității românilor în sudul Basarabiei sunt numele de râuri: *Lunga, Lunguța, Saca, Sărata, Salcia, Schinoasa* ș. a., precum și numeroasele nume de localități din această zonă: *Reni, Vulcănești, Giurgiulești, Văleni, Brânza, Frumoasa, Zărnești, Lucești, Roșu, Gotești* ș. a. Și hidronimele, și oiconymele locale sunt menționate în hrisoavele moldovenești, în cele mai vechi lucrări cartografice, în cronicile timpului, în notele de călătorie.

După strămutarea tătarilor nogaici din Bugeac (sfârșitul sec. al XVIII-lea începutul sec. al XIX-lea), populația românească a repopulat pământurile libere, așezându-se în vechile lor sate sau întemeind noi localități. Și-au găsit adăpost aici țăranii români din Moldova de Nord și din Bucovina, dar și de peste munți, din Transilvania, precum și din Muntenia și Dobrogea. Astfel au luat ființă localitățile: *Bulboaca, Buzoiaia, Catargiu, Căprioara, Frumușica Veche, Grădinița, Halilești, Petriceni, Plop, Roșia, Valea Perjei, Vulcănești* ș. a. S-au așezat cu traiul și în fostele cășle tătarești, păstrându-le în parte denumirile turanice: *Chioselia, Coștangalia, Taraclia (de Salcie), Tartaul (de Salcie), Sadâc, Tocuz*. Treptat, în limba română, aceasta devenind prioritară în zonele sudice, au fost adaptate fonetic și structural toate toponimele străine: *Baimaclî – Baimaclia, Kiat – Căietu, Musa Murza – Samurza, Taraclî – Taraclia* etc. Mișcările de populație și întemeierea de noi sate au durat, în fond, până la sfârșitul sec. al XIX-lea.

Nume topice românești se întâlnesc în număr considerabil și peste Nistru. Transnistria, pământurile dintre Nistru și Bug și de dincolo de Bug sunt meleaguri de permanentă viață strămoșească, populate încă de străbunii noștri geto-daci. Documentele vremii mărturisesc că teritoriul nord-pontic ucrainean era considerat „o prelungire a Moldovei de Sud-Est”, numindu-se și *Moldova Nouă (Noue Moldavie)* și *Basarabia*, iar mai târziu și *Ucraina Moldovenească*.

Numele românilor băștinași, trăitori la est de Nistru, poate fi recunoscut în denumirea țării Bolohovenilor, care reproduce vechiul termen etnic *boloh* (*voloh / valah* „român”), formațiune statală, organizată în principate (cnezate), situate pe teritoriile actualelor regiuni Kamenetș-Podolski și Kirovograd. Sate cu o populație românească au existat aici și pe vremea domnitorilor mușatini: Petru I (1374-1392), Alexandru cel Bun (1400-1432), Ștefan cel Mare (1457-1504), Petru Rareș (1541-1546), Ioan Vodă cel Viteaz (1572-1574). Demnitarii și boierii moldoveni aveau proprietăți de pământ în stânga Nistrului. Moșiile lor erau lucrate de țărani basarabeni veniți din diferite ținuturi. În Transnistria românii se strămutau și întemeiau așezări ca în provinciile lor din țară. Astfel au luat ființă cele mai vechi sate de peste Nistru: Butor, Ghidirim, Caragaș, Coșnița, Cocieri, Lunca, Mălăiești, Ocna, Pietra, Roghi, Zăzulenii ș. a.

Mulți români moldoveni s-au așezat pe pământurile dintre Nistru și Bug în timpul războiului ruso-turc din anii 1735-1739, refugiindu-se de teama răzbnării turcilor care controlau nu numai teritoriul Basarabiei, dar în mare parte și pe cel din dreapta Prutului (ținuturile Iași, Fălciu, Tecuci ș. a.). Conform unor calcule statistice, în 1792 olatul tătăresc bugo-nistrean avea 345 de localități stabile, acestea fiind repartizate în cele patru districte precum urmează: Tiraspol – 79, Ananiev – 84, Odesa – 97, Nikolaev – 85. Populația lor era aproximativ de 150 de mii de locuitori. Elementul etnic preponderent, după cum recunosc mulți dintre cercetătorii istorici, îl constituiau românii moldoveni.

După războiul ruso-turc din 1787-1791 (Pacea de la Iași, 1792), Rusia ajunge cu hotarele sale până la Nistru și, după cel din 1806-1812 (Pacea de la București, 1812), până la Prut. Din olatul tătăresc dintre Bug și Nistru nogaicii sunt evacuați în Crimeea. Conform ukazului Ecaterinei a II-a, teritoriul acesta a fost dat spre așezare locuitorilor din guberniile învecinate. În sec. al XIX-lea, din Moldova au fost strămutate forțat în aceste locuri câteva mii de familii de țărani, scopul administrației țariste fiind în genere dezrădăcinarea elementului etnic românesc de pe meleagurile străbune [16, p. 29]. Între timp, spațiul geografic nord-dunărea și nord-pontic s-a completat cu noi și noi sate de români și cu nume românești: *Budăi, Bușteni, Butor, Căprița, Chetrosu, Chiscul Lung, Chiștelnița, Găvănoasa, Glodosu, Holmu, Lunca, Malul Roșu, Ocna, Po-*

noru, Rediu, Strâmba, Teiu, Troianu, Ulmu, Valea Adâncă. Inițial, purtau nume românești și obiectele topografice minore (râurile mici, pâraiele, văile, dealurile, movilele etc.), acestea păstrându-se în mare parte până astăzi [17, p. 1-16]. Toponimiei acestor regiuni îi sunt caracteristice tipuri și modele lexicale și derivaționale similare sau identice cu cele de răspândire generală în întreg spațiul etnolingvistic românesc.

Documentele istorice atestă în Bugeac și o bogată microtoponimie: *Prisaca lui Brumar*, lângă Larga Nouă (1447), *Movila cea Mare*, lângă Cotihana (1425), *Covurlui*, lac la Dunăre, unit cu lacul Cahul (1445), *Gemenele*, iezere în lunca Prutului, lângă Larga Nouă (1447), *Seliștea lui Grad*, la obârșia văii Crihana (1441), *Ilp*, lac (Ialpuș, 1448), *Pârâul Fântânilor*, lângă Roșu (1436), *Gârla lui Andrieș*, lângă Roșu (1459), *Bogata*, baltă și gârlă, lângă Zărnești (1459), *Poiana lui Brumar*, lângă Larga Nouă (1473), *Larga*, râu, afluent al Prutului la Chircani (1469), *Pruteț*, gârlă în lunca Prutului, lângă Roșu (1459), *Suha*, pârâu, afluent al Largăi (1473), *Boiștea*, gârlă în lunca Prutului, lângă Roșu (1502), *Cârhana*, gârlă și vale, la Crihana Veche (1502), *Frumoasa*, râuleț pe teritoriul or. Cahul (1502), *Frumușița*, pârâu, lângă satul Roșu (1502), *Seliștea lui Manea*, lângă Roșu (1502-1503), *Rentea*, gârlă în lunca Prutului, lângă Roșu (1502), *Roșu* (Cerlenul), iezere, lângă Roșu (1502, 1503), *Tâlharu*, gârlă lângă Roșu (1502), *Troian*, val de pământ, lângă or. Cahul (1502), *Valea lui Stravici*, lângă Crihana (1502), *Valea Neagului*, lângă Roșu (1502), *Zancea*, gârlă în lunca Prutului, lângă Roșu (1502) ș. a.

Multe dintre aceste nume de locuri și localități apar menționate și în documentele de mai târziu (sec. XVI-XVIII), la cele vechi adăugându-se numeroase alte toponime românești, care probează în această regiune o continuă viață sedentară a populației băștinașe: *Bălacea*, gârlă (1609), *Becheni*, seliște (1608), *Beleu / Lacul alb*, lac (1518), *Becile*, iezere (1520), *Bogatul*, iezere și grind (1513, 1560), *Brițcani*, sat pe Prut (1548), *Bursucul*, gârlă lângă lacul Beleu (1543, 1568), *Capul Dumbrăvii*, nelocalizat (1548), *Cicicani*, lângă Tătărești (1610), *Faur*, sat lângă Tartaul de Salcie (1548), *Fântâna Nucului*, pe Salcia Mică (1548), *Hlabnic*, lac lângă Roșu (1502, 1529), *Maluri*, loc pe Salcia Mică (1529, 1560), *Răduroasa*, pârâu la Ialpuș (1527, 1554), *Scărișoara*, iezercan în lunca Prutului (sec. XVI-XVII), *Șipote*, izvoare lângă

lacul Belev (sec. XVI-XVII), *Topileana*, gârlă lângă lacul Belev (1520, 1568), *Vadul Trifeștilor*, la Prut (1520, 1546), *Vidra*, gârlă lângă lacul Belev (1543, 1568) ș. a.

Până în zilele noastre s-au păstrat multe hrisoave domnești care atestă apartenența acestor proprietăți. Unele dintre ele reprezintă documente de donație sau de confirmare a ocinelor, altele sunt acte de cumpărare-vânzare a moșiilor și satelor. Astfel, la 13 iunie 1436, Ilie și Ștefan voievozi dăruiesc lui Mihail Stângaciu mai multe sate, printre care și „la Chegheci, pe pâ râul Fântânilor unde a fost Oană Albu și, mai sus, Mănești, și, la Chegheci, locurile din pustie mai jos de Prun, la Fântâna Păducelului, și, mai jos, Fântâna Mare... ca să-i fie lui uric, cu dreptul scris de noi mai sus, lui și copiilor lui, și nepoților și strănepoților... și întregului lor neam, neclintit niciodată, în veci. Iar hotarul acestor sate să fie cu toate hotarele lor vechi, pe unde au folosit din veac” [18, veac. XIV-XV, vol. I, p. 210-212]. Aceiași voievozi dăruiesc lui Cristea Negru și fratelui său Giurgiu „un iazăr pe Prut, anume Iazărul Cerlenul” (nume tradus în slavonește după cel original *Roșu*; 18, veac. XIV-XV, vol. I, p. 242). Un alt iezer pe Prut, și anume Blișceatul, adică *Gemenele*, „cu toate gârlele sale, și, la Chigheci, o prisacă, anume Prisaca lui Brumar, cu poiană” este dăruit de Ștefan voievod mănăstirii Moldovița la 11 februarie 1447 [18, veac. XIV-XV, vol. I, p. 385].

În 1502 iulie 2, Ștefan cel Mare donează mănăstirii Putna mai multe sate, moșii și părți de moșii din preajma Prutulului: Iezerul Cerlenul (*Roșu*, n.n. – *A. E.*); satul Balintești și cu seliștea lui Manea, în gura Frumușitei, cumpărat de la nepoții lui Cristea Negru, cu 500 de zloți tătărești; satele Fărceni, pe Frumoasa, din jos de Troian, Șcheia de la gura Frumoasei, Fântâna Măceșul, din capătul de jos al iezeralui Cerlenul (*Roșu*), cumpărate de la Neagoe logofăt cu 330 de zloți tătărești; o bucată de loc din hotarul Boiștii, ce se află mai jos de gura Boiștii; satul unde a fost Fălcin, pe Frumușița, mai jos de Andrieș, cumpărat de la nepoții lui Duma Mădoiul cu 100 de zloți tătărești.

„Predominarea toponimiei românești în Basarabia ne arată biruința elementului românesc asupra celui străin și în această parte a teritoriului românesc. Într-adevăr, mai toate văile, dealurile, apele și satele poartă nume vechi caracteristice românești: *Valea Adâncă*, *Valea Bourului*, *Valea Arsă*, *Valea Carpeni*, *Valea Căldărușa*, *Valea Chetroasa*, *Valea Crăpătura*,

Dealul Aluniș, Dealul Porcului, Dealul Surpat; râuri ca Sărata, Larga, Florițoaia; sate ca Buciumeni, Bălăurești, Cărpineni, Codreni etc.” (L. T. Boga).

Populația locală a cunoscut dezastrul invaziilor străine, distrugerile pricinuite de crâncenele războaie cu turcii și tătarii. În sec. al XV-lea, pentru a cuceri cetățile Chilia și Cetatea Albă, turcii trec de mai multe ori Dunărea și Prutul, dar adesea se văd nevoiți să se retragă sub presiunea oștirilor moldovene. După căderea fortărețelor sudice osmanii pun stăpânire și pe regiunile din împrejurime, localnicii fiind supuși unor dăjdii și biruri grele. În 1486, în luptele de la Catlabug și Șcheia oastea lui Ștefan cel Mare obține victorii asupra fortărețelor ocupate. În aprilie 1547, în războiul antiotoman, Ioan-Vodă cel Viteaz, trădat de boieri și de cazacii ucraineni, pierde bătălia de la Roșcani, lângă Cahul, fiind ucis apoi de turci.

Turcii au stăpânit unele regiuni ale basarabiei, fără a le locui. Aici nu a existat o populație turcească sedentară și, prin urmare, nici localități rurale cu denumiri turcești. Cel mult, turcii au putut denumi cu termeni din limba lor doar cetățile, pe care le țineau în stăpânire, și lagărele militare. Astfel, Cetății Albe i-au dat numele *Akkerman* (*ak* „alb”, *kerman* „cetate”), cetății Tighina – numele *Bender* (*bender* „oraș maritim / fluvial; port”), orașului Smil – denumirea *Ismail* (după numele unui vizir *Ismail*).

Bibliografie

1. N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899.
2. *Moldova în epoca feudalismului*, Chișinău, vol. I-IX, 1961-2004.
3. *Condica liuzilor pe 1886*. În: „Uricariul”, Iași, vol. VIII, 1886.
4. *Tabloul de toate comunele rurale din țară, Ediție oficială*, București, 1864.
5. Șt. Ciobanu, *Basarabia*, Chișinău, 1993.
6. *Recensământul general al populației României*, București, vol. I, partea I, 1938.
7. *Dicționarul statistic al Republicii Moldova*, Chișinău, vol. I-IV, 1994.
8. Z. Arbore, *Dicționarul geografic al Basarabiei*, București, 2001.
9. I. Neamțu, *Treimea de o ființă*, Iași, 1991.
10. V. Cretu, *Județul Cahul. Economic. 1927-1937*, Cahul, 1938.

11. Gh. Ivănescu, *Origine pre-indo-europene des noms du Danube*. În: „Contributions onomastiques”, București, 1958.
12. A. Eremia, *Unitatea patrimoniului onomastic românesc*, Chișinău, 2001.
13. I. Hâncu, *Soarta băștinașilor din spațiul pruto-nistrean în Antichitate și în Evul Mediu timpuriu*. În: „Revistă de istorie a Moldovei”.
14. Al. Philippide, *Originea românilor*. Iași, vol. II, 1923.
15. A. Gonța, *Documentele privind istoria României. A. Moldova. Veacurile XIV- XVII (1384-1625). Indicele numelor de locuri*, București, 1990.
16. N. Iorga, *Românii de peste Nistru*, Olt, 1990.
17. A. Eremia, V. Răileanu, *Toponimia Transnistriei: restabilirea fondului onimic românesc* // „Buletinul Institutului de Lingvistică”, Chișinău, nr. 2003.
18. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, București, 1975, vol. I și urm.
19. D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1992.

Vasile PAVEL

Redactarea hărților motivaționale – metodă inovatoare în geografia lingvistică



V. P. – prof. univ., dr. hab., Institutul de Filologie al AȘM, Chișinău. Autor a 25 de cărți (unele în colab.), între care *Atlasul lingvistic moldovenesc*, vol. II, partea a doua, 1973; *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria*, vol. I-II, 1993-1998, vol. III-IV, 2002-2003. Colaborează la elaborarea *Atlasului lingvistic romanic*, Roma, 1995-2009, vol. I-III, a *Atlasului limbilor Europei, șapte fascicule*, 1985-2007, a *Atlasului dialectologic carpatic comun*, în șapte volume, 1998-2003. Autor a patru monografii.

Motivația cuvintelor în momentul creării acestora face parte din procesul complex al identificării, reflectării și desemnării lucrurilor. Inovațiile lexicale sunt rezultatul unor activități individuale. În remarcabila sa monografie *Sincronie, diacronie și istorie*, Eugeniu Coșeriu a arătat că limba funcționează și se percepe în vorbire. Savantul român lua acest fapt ca bază a întregii teorii a limbii, ceea ce înseamnă să pornească de la cunoscuta afirmație a lui W. von Humboldt că limbajul nu este *ergon* (produs), ci *energia* (activitate). E. Coșeriu ia această teză drept fundament epistemologic. Limbajul este definit astfel ca o „*activitate creatoare de semne*”, și nu ca „*activitate care întrebuințează semne (gata făcute)*” [Coșeriu: 1997, 41-43].

The present paper deals with the elaboration and the interpretation of the motivational linguistic maps – an innovating method of studying the motivation of the words. Such maps were first included in the *Atlas linguarum Europae* (ALE), then in the *Atlas linguistique roman* (ALiR), the only interpretative linguistic atlases up to the present. ALE and ALiR offer new possibilities for the contrastive-typological study of the languages spoken in Europe since they allowed to establish a “common mentality” at people speaking different idioms.

Keywords: interpretative linguistic atlas, internal form, motivational linguistic map, motivational linguistics, motivation, motivating sign.

Lingvistica vorbirii, în concepția lui E. Coșeriu, ține cont nu numai de principiile generale ale „gândirii în vorbire”, ci și de principiile de cunoaștere a lucrurilor, plecând de la „posibilitățile limbii în desemnarea, în numirea lucrurilor în situații concrete”. Momentul când s-a creat un cuvânt este, în opinia lui Eugeniu Coșeriu, „actul poetic”. Anume „când s-a făcut” un cuvânt, nu „când s-a întrebuințat” [Coșeriu: 1996, 19, 49].

Inovația este astfel expresia libertății de creativitate a vorbitorului. Dar e necesar să precizăm că inovația, fiind individuală, nu înseamnă că totdeauna a făcut-o un singur subiect. Inovația e tot individuală chiar dacă au făcut-o, în mod independent, mai mulți subiecți. Hărțile lingvistice ne demonstrează că un cuvânt nou-creat se poate răspândi din diverse centre de iradiere (din diverse puncte cartografice) când sunt condiții asemănătoare.

Onomasiologia (teoria nominației) cercetează crearea cuvintelor și a sintagmelor nominative în strânsă legătură cu identificarea de către vorbitor a reprezentărilor (imaginilor senzoriale) ale obiectelor, evocate mintal, deseori în absența lor, pe baza percepțiilor anterioare. Astfel, în timpul căutării numelui pentru noul obiect – o necesitate în procesul comunicării –, omul compară, involuntar, prin intermediul asociației de idei, noul obiect cu imaginea percepută anterior a obiectului vechi. În acest fel este găsit, în baza asocierii de formă, de funcție sau de contiguitate, semnul caracteristic comun pentru lucrurile omogene sau aparent asemănătoare. În consecință, este găsit și cuvântul care denumește vechiul obiect. Atare cuvânt e folosit și pentru noul obiect. Derivatele afixale iau naștere din alte semne glotice (scrumieră < scrum + suf. -ieră). La fel și în cazul derivatelor semantice (mălai „porumb” < mălai „mei” – în graiul maramureșean). Derivatele sunt cuvinte motivate. Legătura între cuvântul derivat (motivatul) și cel primar (motivantul) este transparentă.

Hărțile lingvistice motivaționale sau de motivație au apărut, mai întâi, în *Atlasul limbilor Europei* (*Atlas Linguarum Europae*, abreviat ALE), iar apoi și în *Atlasul lingvistic romanic* (*Atlas linguistique roman*, ALiR). ALE și ALiR sunt primele atlase interpretative și, până în prezent, unicele proiecte de cercetare de o asemenea anvergură.

Atlasul limbilor Europei, publicat până acum în nouă volume (1983-2015), este un atlas interpretativ, care utilizează deopotrivă metode tradiționale și inovatoare. Printre cele dintâi trebuie menționate onomasiologică și semasiologică. În schimb, redactarea hărților de motivație este o „metodă inovatoare de interpretare” a datelor lexicale. Ea merge dincolo de interesul pentru etimologie și caută „cauzele, motivația desemnării anumitor obiecte” [Viereck: 2003-2004, 328].

Atlasul limbilor Europei cuprinde răspunsuri (cuvinte, sintagme nominative) dintr-o rețea de 2631 de localități anchetate, din cadrul celor șase familii de limbi existente pe teritoriul european, din Islanda până la munții Ural: indo-europene, altaice, semitice, uralice, caucaziene, la care se adaugă basca. Este primul atlas lingvistic continental, ale cărui frontiere sunt doar cele geografice. Acest atlas este un proiect inițiat acum patru decenii. La cea mai recentă întrunire a Comitetului editorial, ținută la Sofia (Bulgaria), în luna mai 2015, au fost prezentate și discutate câteva hărți, cu interpretările de rigoare, destinate a fi publicate în volumul 10. De vreo 12 ani președintele Atlasului este profesorul Nicolae Saramandu (București, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române).

Hărțile onomasiologice și motivaționale sunt consacrate lexicului, cuprinzând date referitoare la sfere semantice precum fenomene atmosferice, plante, animale, configurația terenului, ocupații omenești, familia etc.

Atlasul limbilor Europei și *Atlasul lingvistic romanic* deschid noi orizonturi pentru studiul contrastiv-tipologic al limbilor. ALE și ALiR oferă „o tipologie” riguroasă a limbilor vorbite în Europa, în temeiul constatării, de către autorii elaborării și interpretării hărților, a unei „mentalități comune” la vorbitorii de idiomuri diferite. Înțelegerea acestei probleme decurge astfel din studiul motivației cuvintelor, ale căror rădăcini (baze onomasiologice) țin de epoci străvechi. Interesul științific pentru investigațiile privind fenomenul motivației este ilustrat în baza hărților lingvistice motivaționale, acestea cuprinzând variate și multiple răspunsuri înregistrate de la informatori, analizate și comentate pe larg de către autorii ALE.

Cunoscutul lingvist italian Mario Alinei semnează în acest sens mai multe studii, printre care și cel cu privire la denumirile curcubeului [Alinei: 1997].

Nicolae Saramandu și Manuela Nevaci constată că în dialectele europene, la originea motivației termenilor pentru „spic” stau două motive de bază (două tipuri de motivație):

- 1) „ascuțit, tăios”, „țepos, spinos”, tip caracteristic limbilor indo-europene, și
- 2) „cap, capăt, proeminență, vârf”, tip caracteristic, în general, limbilor neindo-europene [Saramandu, Nevaci: 2005-2007].

Atunci când motivația devine netransparentă, apare fenomenul „re-motivării”, precum în fr. *tête* „cap” (< lat. *testa*), la fel, în engl. *head*, la origine: „cap” [*Idem*, 223].

Referindu-se la aspectele motivaționale în harta „Caiet” din ALE, Manuela Nevaci și Carmen Ioana Radu (București) consemnează nouă tipuri de motivație, luându-se în seamă, bineînțeles, istoria cunoașterii scrisului, și anume:

- 1) „împăturit în patru”, ceea ce înseamnă la origine „pergament împăturit în patru” (suport material pe care se scria). În Europa, limbile în care se scria în Antichitate erau greaca și latina. De la aceste două mari limbi de cultură s-a și pornit cercetarea denumirilor pentru „caiet”. În greaca actuală, cel mai răspândit termen este *tetradion*, formă diminutivală din termenul vechi grecesc *tetras* „patru” (deci, pergament împăturit în patru). Acesta este „primul strat etimologic și, totodată, motivațional” [Nevaci, Radu: 2012, 310].

Alte tipuri (motive): 2) „a păstra laolaltă, a coase” (al doilea strat etimologic și motivațional); 3) „scoarță de copac”; 4) „a scrie”; 5) „hârtie”; 6) „cămașă, teacă” etc. [*Idem*, 312-317].

În baza hărții „Miriapod”, pe care acum două decenii am elaborat-o pentru *Atlasul lingvistic romanic*, vol. al II-lea, s-a constatat că în limbile romanice din Europa la originea motivației se află motivemul „(animal) cu multe perechi de picioare, lăbuțe”, cf.: fr. *mille-pattes*, *millepieds*, it. *centogambe*, sp. *siemies*, cat. *centcomes* ș. a. [Pavel, Berejan: 2001, 319-337].

Hărțile de motivație din ALE și ALiR oferă un model de interpretare pentru hărțile din atlasele naționale și regionale, inclusiv pentru studiul varietății și similitudinii motivației în procesul desemnării obiectelor.

Motivația e pusă în legătură cu forma internă ca manifestare abstractă a semnului reprezentării obiectului, cu asociația de idei și cu percepția unei posibile unități a lucrurilor. Formele interne pot fi dintre cele mai diverse. Cf. pentru „craniu” cuvintele cunoscute în graiurile de la est și nord de Prut: *tigvă* (< bg., sb. *ticva* „dovleac”, comp. și ucr. *ticva*, rus. *tâcva*; *scăfârlie* (< *scafă*), *curcubetă*, *veșcălie*, *oala capului*, *bostan*). Aceste exemple vorbesc despre faptul că varietatea diatopică în domeniul lexicului este determinată în bună măsură de diversitatea reprezentărilor metaforice, care au stat la baza formării unităților lexicale, „Limba unui popor este expresiunea modului de a simți și de a vedea lumea” [Șăineanu: 1887, 134]. Forma internă a cuvântului *florar*, numele popular al lunii mai, indică motivul pentru care luna mai este numită *florar*: în concepția vorbitorilor de limbă română mai e luna florilor.

Variația de forme interne abundă la nivelul imaginilor primare concrete. Pentru capitolul (discul) florii-soarelui, în care sunt împlântate semințele, în graiurile de la est și nord de Prut au fost atestați peste 35 de termeni (baze onomasiologice): *táblă* (după *tablá* „tavă de servit”, cu accentuare modificată), *pălărie*, *căciulă*, *cușmă*, *șleapcă*, *caschetă*, *cap*, *căpățână*, *pită*, *turtă*, *sită* ș. a., toate aceste lexeme fiind urmate de determinante (caracteristici onomasiologice): *pălărie de răsărită*, *turtă de soreancă* etc., care precizează sensul termenilor indicați mai sus [ALM, II/2: 1973, h. 921]. Prin urmare, varietatea de termeni o constatăm la nivelul motivului = al semnului motivant concret (*pălărie de răsărită*, *căciulă*, *pită*, *turtă de soreancă*), dar este similară la nivelul motivemului – al tipului de semn motivant, exprimat prin formula-tip „obiect rotund și plat” plus numele plantei în general. *Motivemul aparține nivelului emic (al abstracției) și corespunde unei clase de semne motivante similare.*

Pentru aprofundarea investigațiilor în domeniul teoriei motivației, implementarea metodei inovatoare de redactare și interpretare a hărților lingvistice de motivație oferă posibilități enorme. Sunt încercări de a pune în practică și termeni noi: *iconimie* pentru motivație, *iconim* pentru motivant, *iconomastică* pentru disciplina științifică în devenire, *lingvistică motivațională*, termen utilizat mai des în lingvistica românească.

Bibliografie

1. ALM, II/2 = *Atlasul lingvistic moldovenesc*, vol. II, partea 2. *Lexicul: Corpul omenesc. Familia de Vasile Melnic; Agricultura de Vasile Pavel*, Editura Cartea Moldovenească, Chișinău, 1973.
2. M. Alinei, *Magico-Religious Motivation in European Dialects: a Contribution to Archaeolinguistics*. În: *Dialectologia et Geolingvistica*, 1997, nr. 5, p. 3-30.
3. Eugeniu Coșeriu, *Lingvistica integrală. Interviu realizat de Nicolae Saramandu*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.
4. Eugeniu Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*, Editura Enciclopedică, București, 1997.
5. Emanuela Nevaci, Ioana Radu, *Aspecte motivaționale în harta „caiet” din Atlas linguarum Europe (ALE)*. În: *Lucrările celui de-al XIV-lea Simpozion Internațional de Dialectologie (Cluj-Napoca, 16-17 sept. 2010)*: Argonaut, Scriptor, 2012.
6. Vasile Pavel, Silviu Berejan, *Les designation du mille-pattes*. În: *Atlas Linguistic Roman (ALiR). Vol. al II-lea. Commentaries*. Roma: Instituto Poligrafico e Lecca dello Stato, Libreria dello Stato, 2001, p. 319-337.
7. N. Saramandu, E. Nevaci, *Hărți lingvistice motivaționale*. În: *Fonetică și Dialectologie*, 2005-2007, nr. XXIV-XXVI, p. 221-228.
8. L. Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbei române. Studii istorice despre tranzițiunea sensurilor*. Tipografia Academiei Române, București, 1887.
9. W. Viereck, *Atlasul limbilor Europei (Atlas Linguarum Europae)*. În: *Fonetică și Dialectologie*, 2003-2004, nr. XXII-XXIII, p. 327-332.

Viorica VELECICO

Despre „subiectivitatea” denumirilor metaforice de plante

1. Referindu-se la cunoștințele de terminologie populară ale „vorbitorilor medii”, Eugeniu Coșeriu făcea următoarea constatare: „De fapt, nomenclaturile nu sunt cunoscute bine de către toți vorbitorii unei comunități lingvistice, ci numai de anumite grupuri (nu totdeauna aceleași); și, pe de altă parte, este întru totul posibil să știi bine o limbă și să nu știi, de exemplu, numele de flori sau de pești. Vorbitorul mediu se limitează de obicei la o desemnare generică (*acea floare*, în loc de *acea dalie*, *acel pește* în loc de *acel păstrăv*) sau se conformează cu cunoașterea vagă atunci când este vorba de flori sau de pești, lăsând specialiștilor și cercetătorilor de botanică și de zoologie populară cunoașterea mai exactă a «lucrurilor» și a numelor lor.”¹. Așadar, reținem din cele spuse de Coșeriu că acești „vorbitori medii” recurg adesea, în actul de comunicare concretă, la procedeul „desemnării generice”, mulțumindu-se cu o „cunoaștere vagă” în ceea ce privește plantele și animalele.

2. În comparație cu riguroasa cunoaștere de tip științific, nici cunoștințele deținute de acei câțiva indivizi (așa-ziii „specialiști” populari) dintr-o comunitate lingvistică oarecare nu sunt foarte exacte, dar, atâta cât este, „știința” respectivilor indivizi este superioară celei a altor vorbitori, cel puțin prin capacitatea de a recunoaște și de a numi (adică de „a spune pe nume”) o diversitate de specii botanice și zoologice. Astfel, ca o dovadă în acest sens, punând (într-un articol) față în față „modelul naiv” și „modelul savant”, cu referire la denumirile de plante, Ioan Milică trece în revistă² și o serie de trăsături ale modelului

In this article I aim at analyzing a series of folk plant names, which (most of them) are metaphors in their point of departure. Thus, I want to draw the attention on the subjectivity that characterizes ordinary speakers when naming, in such various ways, some of the plants known in their vital universe.

naiv (adică popular): *dimensiunea empirică, variabilitatea denominativă, imprecizia denominativă, specializarea denominativă, denomi-nația vagă și specificitatea culturală*³.

2.1. Prin *denomi-nația vagă* Milică înțelege faptul că „termenii generici reflectă «genul», iar determinativele individualizează «specia», ca în modelul denominativ savant”⁴. De exemplu (ca să reproduc și ilustrarea oferită de lingvisul ieșean), în cazul unor denumiri de plante, precum *buruiiană de brâncă, buruiiană dulce, buruiiană păroasă, buruiiană de sat*, se observă că genul «buruiiană» [exprimat prin subst. *buruiiană*] prezintă mai multe „specii” identificate prin determinanții *de brâncă, dulce, păroasă, de sat*, în funcție de aspectul pe care l-au avut în vedere „onomaturgii” populari.

2.2. Într-adevăr, dând nume lucrurilor și ființelor din jurul lor, vorbitorii obișnuiți procedează intuitiv, adică în mod subiectiv, fiindcă așa sunt și clasificările operate de ei (atunci când acestea există). Într-un articol în care sintetizează concepția lui Eugeniu Coșeriu despre problemele terminologiilor / lexicului specializat, Cristinel Munteanu scrie: „În cadrul științelor, distincțiile sunt «motivate» din punct de vedere obiectiv. În schimb, limbajul este «arbitrar» și, chiar dacă distincțiile sale se întâmplă să coincidă cu delimitările obiective, acest lucru nu este necesar, fiindcă limbajul clasifică realitatea în funcție de interesele și atitudinile umane. Pentru știință, câinele, bunăoară, reprezintă un carnivor, la fel ca leul și tigru-l, însă majoritatea limbilor îl «clasifică» într-un alt mod, neluând în seamă, drept criteriu, vreo trăsătură «naturală» a animalului, ci în funcție de o anumită relație a omului cu el. Ca atare, clasificările lingvistice se bazează în acest caz pe criterii precum mare / mic (în raport cu omul), util / inutil, agreabil / dezagreabil, periculos / nepericulos etc.”⁵.

2.3. Cu privire la subiectivitate, Coșeriu însuși precizează: „În acest sens, «subiectivitatea» este componentă a limbajului și este un fapt obiectiv din punct de vedere lingvistic. Dar această subiectivitate lingvistic «obiectivă» nu trebuie confundată cu aprecierea subiectivă (individuală sau tradițională) «nelexematizată» (sau «negramaticalizată»)”⁶. Așadar, revenind la denomi-nația vagă (care se poate asocia uneori simultan și cu celelalte trăsături ale „modelului naiv”), cred că ar fi interesant să insistăm asupra ei, luând însă în

considerație, de data aceasta, câteva denumiri metaforice de plante. Am văzut deja că denotația vagă se realizează prin termeni generici care primesc diverse determinative cu rol de marcarea a „speciei”. Dar cum se mai face această marcarea în cazul denumirilor metaforice? Și în ce ar consta subiectivitatea în asemenea situații? Îmi propun să discut în continuare câteva exemple relevante, cercetând numai un tip de metaforă dintre cele existente în terminologia botanică populară.

3. În lucrarea de referință a lui Dumitru Bejan, *Nume românești de plante* (1991), un spațiu întins este acordat metaforei, întrucât regretatul cercetător clujean aprecia, pe bună dreptate, că „dintre toate procedeele de denumire a plantelor în limba română, metafora este cea mai răspândită”⁷. Ca mod constant al denotației populare în general, metafora predomină și în lexicul botanic popular, unde pot fi identificate două tipuri majore ale acesteia: *metafora animat pentru inanimat* și *metafora inanimat pentru inanimat*⁸. În cadrul primului tip de metaforă, întâiul subtip de care s-a ocupat D. Bejan sună astfel: animatul este o parte de corp, inanimatul este o plantă⁹. Printre „părțile de corp” inventariate, pot fi amintite, după frecvența lor, termenii *coadă, gură, limbă, picior, ochi, ureche*, apoi *barbă, cap, dinte, gheară* (sau *unghie*), *păr* (sau *chică, coamă, plete, costiță*) ș. a. m. d. Același specialist mai notează că – în cazul denumirilor populare de plante – „asemănarea (analogia) s-a făcut mai mult cu părțile corpului animalelor și al păsărilor, dar și cu părți de corp de persoane și mai rar de forțe supranaturale”¹⁰.

3.1. Mai departe Dumitru Bejan preia o idee a lui Pierre Guiraud¹¹, după care, într-un atare sistem denominativ, „numele părții de corp joacă rol de morfem identificator al clasei, iar numele de animale și păsări, de persoane și de ființe supranaturale constituie variabila specifică în opoziție cu aceea a altor animale și păsări, persoane și ființe ireale”¹². Mai extragem din lămuririle lui Bejan (pe linia lui Guiraud) următoarele: „E ceea ce s-ar putea altfel numi marcarea genului proxim și a diferenței specifice. Primul termen al compuselor identifică deci o clasă de plante care au, de exemplu, frunzele de forma unei limbi, iar al doilea marchează, în cadrul acestei clase, o opoziție referitoare la dimensiunile plantelor (frunzelor) respective. Astfel, *limba-boului* va denumi o plantă cu frunza mai lungă și mai lată la bază, iar *limba-*

mielului va denumi, prin opoziție cu prima, o plantă cu frunza mai mică. [...] Plantele denumite prin *ochiul-boului* vor avea florile mai mari decât plantele denumite prin *ochiul-șoricelului* etc.”¹³.

3.2. În cazul unor asemenea termeni metaforici, se vede că subiectivitatea denominatorilor populari este destul de pronunțată. Faptul că aceste nume le sunt puse plantelor în funcție de diverse criterii (vezi *supra*, 2.2.) conduce la o situație de sinonimie a termenilor populari, fără ca diversitatea în cauză să țină seama neapărat de diferențele diatopice (dialectale sau geografice). Asistăm uneori, pur și simplu, la subiectivitatea în aprecieri a vorbitorilor. Iată, de pildă, o serie de termeni populari extrași din lista furnizată în 1882 (în *Limba botanică a țăranului român*) de Dimitrie Brânză¹⁴, un pionier al științei botanice românești:

- *barba-boierului* / *chica-voinicului* (*Nigella damascena*);
- *barba-popii* / *rușinea-fetei*¹⁵ (*Daucus sylvestris*);
- *barba-ursului* / *coada-mânzului* / *coada calului* / *părul-porcului* (*Equisetum*);
- *brânca-ursului* / *crucea-pământului* (*Heracleum sphondilium*);
- *capul-ariciului* / *buzdugan* (*Sparganium Ramosum*);
- *coada-vacii* / *lumânărica-Domnului* (*Verbascum thapsus*);
- *colțul-babei* / *păducherniță* (*Tribulus terrestris*);
- *fierea-pământului* / *potroacă* (*Erytraea Centaurum*);
- *limba-broaștei* / *limbariță* (*Alisma Plantago*);
- *limba-cerbului* / *limba-vecinei* (*Scolopendrium officinale*);
- *ochiul-boului* / *mărgărită* (*Chrysanthemum Leucanthemum*);
- *osul-iepurelui* / *sudoarea-calului* (*Ononis spinosa*);
- *piciorul-cocoșului* / *bujorel* (*Ranunculus repens*);
- *talpa-gâștei* / *creasta cocoșului* (*Leonurus cardiaca*);
- *țâța-oi₁* / *ciuboțica-cucului* (*Primula officinalis*; cf. *Primula veris*);
- *țâța-oi₂* / *degetar* (*Digitalis grandiflora*);
- *urechea-babei* / *urechea-Iudei* (*Peziza coccinea*);
- *urechea-șoarecelui* / *culcușul-vacii* (*Hieracium Pilosella*).

Am lăsat pe prima poziție termenii creați conform subtipului de metaforă evidențiat de D. Bejan (parte de corp + nume de animal, persoană etc.)¹⁶. După cum se observă, unele dublete pleacă de la o imagine oarecum apropiată. În privința altora însă imaginile de la baza lor provin din medii ori surse complet diferite. În același mod pot fi discutate și alte denumiri metaforice de plante, construite după alte tipare. Chiar din inventarul lui D. Brânză, pot fi extrase și analizate dublete de sinonime precum *punga-popii* și *traista-ciobanului* (*Capsella bursa-pastoris*) sau chiar triplete sinonimice ca *rădăcina-șerpilor*, *cârligați* și *răculeț* (*Polygonum Bistorta*) ș. a. m. d.

4. Cercetate cu mare interes în ultimele decenii, mai ales din punct de vedere (etno)lingvistic, terminologiile populare sunt departe de a-și fi epuizat frumusețea și secretele, trezind în continuare curiozitatea și pasiunea specialiștilor din diverse ramuri ale științei. O atare convingere m-a stimulat și pe mine să încerc aici, la scară redusă, o abordare mai mult sau mai puțin inedită a unui aspect din această vastă problematică.

Note ■

¹ Eugeniu Coșeriu, *Leții de lingvistică generală*, traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, Cuvânt-înainte de Mircea Borcilă, Editura ARC, Chișinău, 2000, p. 253-254.

² Vezi Ioan Milică, *Modele naive și modele savante în reprezentarea lingvistică a realității: denumirile de plante*, în „Limba română” (Chișinău), anul XX, nr. 11-12, p. 77-87.

³ Aceste trăsături sunt prezentate de Ioan Milică în felul următor: (1) *dimensiunea empirică* reiese din aceea că „denumirea plantelor se face în acord cu trăsăturile observabile ale acestora; (2) *variabilitatea denominativă* rezultă din observația că „aceeași plantă are denumiri care diferă de la o regiune la alta”; (3) *imprecizia denominativă* (ca o consecință a variabilității) presupune ca „aceeași denumire să fie folosită pentru a numi mai multe plante sau ca aceeași plantă să aibă mai multe denumiri”; (4) *specializarea denominativă* se realizează, de pildă, prin sufixe diminutive diferite; (5) *denominația vagă* rezidă în faptul că „termenii generici reflectă <genul>, iar determinativele individualizează <specia>, ca în modelul denominativ savant”; (6) *specificitatea culturală* este dată de constatarea că „multe denumiri de plante sunt reflectări lingvistice ale unor practici, credințe și comportamente umane specifice unei anumite culturi” (I. Milică, *art. cit.*, p. 79-81).

⁴ *Ibidem*, p. 80.

⁵ Cristinel Munteanu, *Problema terminologiei în concepția lingvistică a lui Eugeniu Coșeriu*, în „Analele Universității «Dunărea de Jos» din Galați”, Fascicula XXIV, Anul III, Nr. 1 (3), *Lexic comun / Lexic specializat*, Editura Europlus, Galați, 2010, p. 69.

⁶ Eugenio Coseriu, *Introducción al estudio estructural del léxico* [1966], în IDEM, *Principios de semántica estructural*, Editorial Gredos, Madrid, 1977, p. 105, *apud* Cr. Munteanu, *art. cit.*, p. 75.

⁷ Dumitru Bejan, *Nume românești de plante*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991, p. 38.

⁸ *Ibidem*, p. 39. În acest sens, D. Bejan preia o clasificare pusă în circulație la noi de Ion Coteanu și Angela Bidu-Vrânceanu.

⁹ D. Bejan, *op. cit.*, p. 40 și urm.

¹⁰ *Ibidem*, p. 41.

¹¹ Trimiterea se face la cartea lui Pierre Guiraud, *Structures étymologiques du lexique français*, Editions Larousse, Paris, 1967.

¹² D. Bejan, *op. cit.*, p. 41.

¹³ *Ibidem*, p. 41-42.

¹⁴ Vezi D. Brânză, *Limba botanică a țăranului român*, un articol serial în cinci episoade, publicat în „Columna lui Traian”, pe parcursul anului 1882, astfel: literele A-C (p. 43-48), D-L_{aur} (p. 73-77), L_{emn-căinesc}-N (p. 155-158), O-P (p. 227-232), R-Z (p. 385-396). Despre această contribuție, D. Bejan afirmă: „Aproape toate numele de acest fel de la D. Brânză s-au păstrat în lexicul botanic românesc.” (D. Bejan, *op. cit.*, p. 14).

¹⁵ În acest caz, termenul *rușine* poate fi unul eufemistic pentru o anumită parte de corp. Dumitru Bejan (*ibidem*, p. 40, 48) îl ia în discuție doar cu referire la organul genital masculin; de ex., *rușinea-ursului* (*Equisetum sylvaticum*).

¹⁶ În lista lui D. Brânză apar și dublete în care primul termen metaforic are în componență „părți de corp” fără determinant de specie: *doi-dinți* / *cârligior* (*Bidens tripartita*); *cinci-degete* / *scrântitoare* (*Potentilla erecta*).

Ion IONESCU

Unele constatări sociologice despre sănătate



I. I. – profesor doctor în Departamentul de Sociologie și Asistență Socială al Universității „Al. I. Cuza”, Iași. Președinte supleant în comisii de doctorat (Université de Luxembourg). Prodecan al Facultății de Filosofie și Științe Social-Politice și membru al Senatului Universității „Al. I. Cuza”, Iași (2000-2008). Membru fondator al Societății Sociologilor din România.

1. Este importantă cultura vieții sănătoase, e important să știm ce factori sociali și individuali joacă rol în deteriorarea sănătății și apariția bolii. Mai exact, e important să știm ce ar trebui să mâncăm, să bem, cum să ne îmbrăcăm cotidian sau în ocazii sociale... Sunt importante credințele, convingerile, reprezentările, cunoștințele noastre privind sănătatea și boala, ca și atitudinile și practicile îngrijirii sănătății. Este important să înțelegem de ce unii sunt mai vulnerabili

Culture of healthy life is important, it's important to understand why some people are more vulnerable than others to disease, is important to diagnose the state of health of the population, evaluation of the programs of health promotion. Education for healthy living and disease prevention are the responsibilities of doctors, but people should know more about the health care system, about prescriptions and treatments suggested by doctors, about profane and scientific management of the disease. Life expectancy increases in societies which develop health care system and make it accessible. Better-informed health professionals say what is good or bad for human health and society. People who resist to disease are those with a "high sense of coherence", those who perceive their environment as understandable and controllable. Health is not confined to the absence of illness. Health and quality of life means physical-psycho-socio-moral wellbeing. Health status is the result of interaction of natural environment, socio-economic and cultural factors. Health costs, but human life is priceless...

decât alții la boli, e importantă diagnosticarea stării de sănătate a populației, evaluarea programelor de promovare a sănătății. Scopul statului e de a spori resursele, veniturile, securitatea și bunăstarea populației, dar pentru îndeplinirea acestui scop are dreptul și obligația să intervină și pentru a menține oamenii sănătoși. Educația pentru viața sănătoasă și prevenția bolii sunt responsabilități majore ale medicilor. Ei sunt aceia care propun politici, programe, proiecte privind sarcina, nașterea, perioada postnatală, privind bolile de tot felul. Populația, pacienții ar trebui să știe și ei mai multe despre sistemul de îngrijire a sănătății, despre prescripțiile și tratamentele propuse de către medici, despre gestionarea profană a bolii¹, despre strategiile diverse de a face față bolilor, despre obiceiurile alimentare sănătoase. Dar pe cine nu ar interesa organizarea practicii medicale, organizarea sănătății comunitare, politicile în domeniul sănătății, impactul stresului asupra sănătății?

2. Între nivelul de dezvoltare al unei societăți și starea de sănătate a membrilor săi este o legătură importantă (de exemplu, între sărăcie, foamete, boli...). Din cauza înapoierii, a modului primitiv de a face agricultură, o mare parte a oamenilor suferă de foame și de boli. Scăderea populației (prin scăderea natalității și creșterea numărului emigranților) reduce posibilitățile de a lucra pământul. În același timp, se înmulțesc bolile cronice degenerative netransmisibile (cancerul, bolile cardiovasculare, diabetul etc.) care nu mai sperie atât de mult ca altădată dacă bolnavii (cronici) dispun de tratamentele ce-i pot ține în viață. Boala afectează corpul omului, medicii o descriu în termeni obiectivi ca s-o trateze, dar bolile sunt diferite după epoci și condiții sociale. Odată bântuiau epidemiile. Astăzi a crescut speranța de viață... în societățile care și-au dezvoltat forme de îngrijire a sănătății adecvate.

3. În societățile moderne, bolile au făcut să apară profesii noi, roluri profesionale noi, instituții complexe de îngrijire, preocupări științifice în domeniu. În țările dezvoltate și civilizate, mersul la medic și controlul medical tind să devină obligație, datorie. Societatea actuală nu ar mai trebui să perceapă boala ca pe un rău asupra căruia nu are control. Societățile (dezvoltate, civilizate) așază sănătatea pe primul loc între valorile lor și creează și dispozitivele necesare ca fiecare

membru să aibă dreptul la îngrijirea sănătății. Doar în comuna primitivă boala era legată de... destin, iar oamenii se simțeau total neputincioși în fața ei. Unii preoți mai spun uneori că Dumnezeu trimite boli oamenilor deoarece sunt păcătoși... Când nu existau doctori, oamenii apelau la doftoroaie, la vraci, ritualuri magice, divinații, exorcizări pentru... expulzarea demonilor din bolnav. Dar medicii au câștigat un statut privilegiat datorită studiilor, au început să-și apere privilegiile grupându-se în corporații și astfel s-a impus ideea atotputerniciei medicinei (deși știm că eficacitatea medicinei mai are și limite...). La baza profesiei de medic stă codul deontologiei medicale, dar puterea medicilor depinde și de mijloacele cu care conving lumea în privința competențelor lor, ca și de sprijinul statului². „Medicalizarea” actuală a societății este legată mult și profund de legislația privind copilul, educația tinerilor pentru sănătate, devianța socială a adulților (alcolismul, tabagismul etc.), iar profesioniștii sănătății par să fie acum singurii care pot spune ce este bun sau rău pentru sănătatea omului și a societății. Nu spun prea multe însă despre creșterea costurilor sănătății, despre necesitatea îngrijirii tuturor oamenilor (se face acum distincție între contribuabili și necontribuabili, asigurați și neasigurați...), despre problemele din spitale (legate de coordonare, finanțare, boli nosocomiale, dezinfectanți diluați etc.)

4. Unii pacienți se conformează prescripțiilor medicului, alții sunt mai... reticenți. Nivelul socioeconomic și educațional al oamenilor are influență asupra recursului la îngrijire (medicală). Oamenii nu sunt la fel și nu reacționează la fel în condițiile aceluiași simptom. Membrii diferitor grupuri etnice nu se comportă la fel în caz de durere, nu intră la fel în contact cu personalul medical. Relația medic – pacient trebuie înțeleasă în cadrul unui model simplu. Mai întâi ar trebui învățate mai bine, de către toți, atributele rolurilor sociale de medic și de pacient. Ar trebui să știm că medicul tratează pacienții în mod egal, fără discriminare, în conformitate cu norme abstracte, independent de legăturile personale cu aceștia. În cazurile de urgență (comă, răni grave, hemoragii etc.), el poate avea control total asupra relației, fără nicio restricție din partea pacientului. Dar când omul vine la medic pentru că suferă, pentru că este bolnav și acceptă poziția de putere și autoritate a medicului, relația ar trebui să fie una asemănătoare cu cea dintre părinte și copil. În cazul bolilor cronice,

când pacientul educat se îngrijește singur urmând prescripțiile medicului, relația lor presupune empatie, prietenie, asociere, utilizarea în comun a competențelor și a responsabilităților.

5. Persoanele care rezistă cel mai bine bolilor sunt cele cu un „simț ridicat al coerenței”, cele care percep mediul în care trăiesc ca inteligibil și controlabil. Sănătatea se bazează pe abordarea „afirmativă”, ca și pe resursele economice, sociale și individuale concrete. Promovarea sănătății ține de sectorul public al sănătății, de domeniul politicii în domeniul sănătății, dar și de adoptarea de către individ a unui stil de viață sănătos. Stresul cronic, lipsa relațiilor calde, calme, lipsa susținerii din partea familiei, din partea anturajului sunt la originea multor boli, ca și faptul că oamenii locuiesc în familii, în sate sărace, în cartiere cu probleme, suferă că migrează, sunt stresați, în șomaj, le moare unul dintre apropiați... Accesul unui bolnav la îngrijire depinde și de boală, dar implică adesea și decizii importante în legătură directă cu prioritățile familiei („șeful” familiei poate decide dacă trimite la dentist pe unul dintre membrii acesteia, sau dacă dă banii pe arat...). Sănătatea nu este un bun ca toate celelalte. Sănătatea este și dorința de a nu fi bolnav, dar și voința de a fi îngrijit, putința de a fi sănătos, „tendența” de a ne simți bine în propria piele, de a fi fericiți (mulțumiți, împăcați cu noi înșine și cu ceilalți), ca și de conștiința și de preocuparea activă ca fiecare să-și afle locul potrivit, demn, de om, aici pe pământ...

6. Sănătatea nu se reduce doar la lipsa bolii. Mulți dintre noi, mai în vârstă sau mai tineri, nu avem o cultură a vieții sănătoase și nu ne-a preocupat prea mult acest fapt, nici în familie, nici la școală. Am învățat detaliile cosmogoniilor și cosmologiilor, „câte-n lună și în stele”, dar nu ce să mâncăm sănătos, cum să ne îngrijim corpul, să îngrijim mediul în care trăim... Ne-am învățat cu mizeria și mizeriile din noi și din jurul nostru... Interiorizăm de „mititei” logica profitului, învățăm să respectăm ba rigorile comunismului, ba rigorile capitalismului, tot sperând „să ne ameliorăm poziția socială”, „condiția”, exacerbând ba colaborarea, ba concurența fără sfârșit și „câștigul” măsurabil în bani. „A fi permanent în mișcare, agitat, este un mijloc de a lupta contra sentimentului de gol provocat de nonsens. În fața acestui vid trebuie să te agiți, să faci proiecte, să fixezi obiective, linii de conduită, pe cât

posibil în etape, fiecare etapă să pară utilă și necesară, cu toate că ansamblul procesului nu duce nicăieri...”³. Paradoxurile pe care le trăim pun oamenii sub tensiune, în contradicție cu ei înșiși și ele se adaugă discursurilor (oficiale) fără semnificație. „Oficial le merge bine” celor care-și satisfac pofta de a avea, dorința de a acumula și de a consuma. Hiperactivitatea are efecte psihostimulante, dar poate duce și la imposibilitatea de a te mai destinde, la migrene, anxietate, depresie. Sunt numeroși cei care spun cotidian „nu mai pot”, „sunt epuizat”, „nu mai am timp de mine”, care au tulburări de somn, hipertensiune, crize cardiace. Stresul s-a banalizat acolo unde urbanizarea a scăpat de sub control, iar pericolele pentru sănătate sunt și mai mari acolo unde administrația nu face față poluării și gestionării deșeurilor, câinilor vagabonzi, acolo unde se taie pădurea și în loc se fac blocuri de beton afectând solul, apa, aerul, flora, fauna, acolo unde crește incontrollabil populația în periferii mizerabile, în care domnește excluderea și suferința...

7. Apele au de suferit dacă oamenii aruncă în ele toate reziduurile, toate gunoaiile. Poluanții din apă produc intoxicații, boli infecțioase, boli parazitare, boli virotice. Poluanții din aer afectează căile respiratorii, împiedică transportul oxigenului către țesuturi, produc traheite, astm, conjunctivite, urticarii, ating sistemul nervos, provoacă întârzierea dezvoltării intelectuale. Solul poluat poate provoca dizenterie, holeră, poliomielită, hepatită etc. La toate acestea trebuie adăugate efectele nocive ale incendiilor, inundațiilor, furtunilor, secetei, cutremurelor, alunecărilor de teren etc.

8. Sănătatea și calitatea vieții depind de ecologizarea localităților și de salubritatea lor, dar în timp ce unii aplică managementul integrat al deșeurilor (separă selectiv deșeurile înainte de colectare și le direcționează către centre specializate), alții aruncă gunoiul pe marginea drumurilor, în șanturi, pe marginea căilor ferate, în râuri... Gropile de gunoi sunt adesea adevărate surse de poluare, focare de infecție publică, ce produc disconfort de nesuportat. Un pericol imens pentru sănătatea populației îl reprezintă și dezinfectanții diluați de zeci sau sute de ori...

9. Starea de sănătate este rezultatul interacțiunii tuturor factorilor de mediu natural și socioeconomic. În studiile de sociologie a sănătății

se folosesc indicatori ai stării de sănătate⁴, dar se măsoară și factorii de risc pentru sănătate⁵. Managementul riscului cere estimarea riscului acceptabil, dar și reducerea expunerii când pragurile acceptabile sunt depășite. În colectivitățile rurale, unde ocupația dominantă este agricultura, oamenii au adesea comportamente, stil de viață „tradiționale”. Casa este adăpostul și mărturia continuă a vieții familiale și economice a sătenilor, ea își pune amprenta asupra stării de sănătate a celor care o locuiesc. Contează mult dacă locatarii resimt nevoia băii, a grupului sanitar civilizat, a canalizării, a apei curente, a curentului electric și a tuturor celorlalte utilități care le fac viața omenească, demnă, civilizată... Contează dacă oamenii trăiesc în case de lemn unse cu lut, în case de cărămidă, bolțari sau beton, dacă pe jos au lut bătut și muruit, podele unse cu motorină sau parchet, dacă pereții sunt unși cu argilă și „sâneală”, dacă acoperișul este din draniță, azbest, țiglă, tablă, dacă în cameră au sobă, vatră și cuptor unde se prepară hrana (se ia masa și se doarme...). Contează mult dacă locuințele au o încăpere pentru toți membrii familiei, sau dacă fiecare are camera sa. Contează mult dacă grajdul, șura, colejna, șoprul, fântâna, coșarul, afumătoarea, gropile pentru sfeclă și cartofi, W.C.-ul etc. sunt toate în aceeași curte, curate, sau nu... Contează pentru starea lor de sănătate dacă oamenii consumă doar lapte și brânză, doar cartofi și fasole, doar mâncare gătită sau „aruncă ceva în gură”, dacă țin sau nu post... Oamenii știu că vor muri, dar nu toți au „conștiința morții”. Vechii greci își învățau copiii cât de important este să mori de „moarte bună”, să mori eroid. În zilele noastre, moartea continuă să ne ia pe nepregătite, îmbătrânirea și decesul sunt inevitabile, dar corpul uman nu este doar mașină de trăit și de muncit, fiindcă viața „îi este dată” o singură dată... Și grija pentru corp ar trebui să fie o datorie...

10. Emanciparea se produce și dacă oamenii dobândesc o bună educație privind viața sănătoasă, privind stilul de viață sănătos. Dar cine să facă o asemenea educație? Familia? Școala? Mass-media? Medicii? Doar individul e responsabil de propria sa stare de sănătate? Doar instituția medicală? „Sănătatea costă”, deși „viața omului nu are preț”... Unii se duc la Paris să se trateze de... strănut, iar alții mor arși în spitale pline de bacterii... Unii își îndeamnă copiii să se spele pe dinți de mai multe ori pe zi (respectând indicația medicului stomatolog de a face periaj dinspre gingie înspre dinți), alții nu le asigură nici

condițiile minimale pentru o igienă elementară (apă curentă, grup sanitar). Promovarea sănătății pleacă de la diagnosticarea stilului de viață, a dezvoltării individuale și sociale, prin educația în vederea sănătății. Este crucial ca oamenii să învețe să facă față stadiilor vieții și să se pregătească pentru a înfrunta eventuale traume și boli cronice. Învățarea are loc în familie, școală, comunitate, societate, prin acțiuni eficiente.

11. Tinerii constituie unul dintre grupurile sociale cu posibilitatea mai mare a mobilității sociale ascendente. Cercetând acest grup, putem identifica unde suntem și unde vom fi în privința stării de sănătate a populației. Astfel, tinerii noștri își explică problemele de sănătate, afecțiunile prin condițiile locuirii. Ei ar vrea independență, dar nu știu care este locul ideal pentru a trăi decent la ora actuală. Cine are bani poate spera la o locuință decentă, cine nu, suferă și se mulțumește cu condițiile pe care și le poate permite. Dacă nu au bani, tinerii ar vrea să muncească în firme care dau salarii mari. Nu sunt mai sănătoși tinerii care se stresează fiindcă nu le ajung banii și nu sunt susținuți și încurajați de familie, de prieteni. Sătenii, orășenii deveniți țărani și țăranii de la oraș nu-și concep la fel alimentația, nici timpul nu și-l împart la fel, nici formele de sociabilitate nu sunt la fel, nici petrecerile... Stilul de viață e influențat de tradiții, obiceiuri, obișnuințe, rutine, de traiectoria biografică a persoanelor, de nivelul studiilor, al veniturilor, de intervenția protecției consumatorului, de nivelul de informare privind determinanții stării de sănătate... Alimentația, modul de preparare a hranei, combinarea alimentelor, numărul de mese pe zi, importanța acordată hranei sănătoase diferă de la o societate la alta, dar și în aceeași societate sau comunitate. Dacă în toate societățile oamenii mănâncă pentru a se hrăni, în unele dintre ele se acordă întâietate modului de a mânca sănătos. Omul alege, nu mănâncă tot ce află, la întâmplare. Obișnuințele alimentare „se înscriu” în individ și sunt greu de șters sau de schimbat (deși, nu imposibil...). „Spune-mi ce mănânci, ca să-ți spun cine ești!”, zic cei care au ajuns la o adevărată cultură a alimentației sănătoase. Alimentația este extrem de importantă, dar nu toți oamenii se alimentează corect, în special cei subnutriți și cei care se supraalimentează. Unii „sar” peste masa de dimineață, peste masa de prânz sau masa de seară, alții se scoală noaptea să mănânce. Disciplina alimentară nu este „în normă”, multe

dintre schimbările actuale privind alimentația au legătură mai mult cu grija pentru... aparența corporală și normele frumuseții. Dacă un tânăr nu mănâncă sănătos, nu face mișcare în aer curat, are o stare de sănătate precară, procesele psihice nu funcționează la parametrii normali, pot avea tulburări de vedere, de auz, boli cardiace, biliare, digestive, iar cei cu asemenea probleme își construiesc treptat un complex de inferioritate, devin inhibați, se închid în ei, le este afectat potențialul fizic, psihic, intelectual.

12. Unii tineri adoptă comportamente riscante: fumează, consumă alcool, fac sex fără protecție, conduc necorespunzător autoturismul, urcă pe motocicletă fără cască etc. Sigur că poate avea un anumit efect „interzicerea fumatului în locurile publice”, dar și suprimarea subvenționării tutunului, interzicerea publicității țigărilor, inscripționarea pe pachete a unor avertismente privind riscurile la care se supun cei care fumează etc. În comunitățile în care trăim alcoolul este obișnuință, este liantul oricărei reuniuni deoarece „creează” solidaritate și complicitate... „Alcoolul festiv” este nelipsit la botez, nuntă, înmormântare, la reuniuni politice, culturale, amicale. Se bea de bucurie, se bea de supărare, nu se iau în seamă consecințele nefaste ale consumului excesiv de alcool. Sunt legi privind producerea și desfacerea băuturilor alcoolice, se prevede controlul alcoolemiei, sunt numeroși specialiștii în evaluarea evoluției consumului de alcool, se organizează congrese, conferințe privind politicile și programele de prevenție și combatere etc., dar statisticile rămân îngrijorătoare atât în privința consumului de alcool, cât și în privința numărului persoanelor care au cancer ale căilor digestive, fac crize psihice, comit accidente de circulație, comit crime... Mulți tineri cer programe de informare privind starea de sănătate, vor sfaturi antistres, informații clare privind exigențele alimentației sănătoase, privind cauzele bolilor cu transmitere sexuală etc. În contextul actual, este importantă evaluarea dezvoltării lor pentru ca pe această bază să se realizeze educația pentru sănătate, în primul rând de către personalul medico-sanitar. Efectul intervențiilor eficiente ar trebui să fie o alimentație sănătoasă, programe eficiente antifumat, antialcool, antidrog. Tineretul este în pericol datorită „lumii ostile” în care trăiește. Un mediu normal, sănătos incită la trăirea frumoasă și civilizată a vieții. Un mediu negativ, nesănătos, poluant provoacă dezgust de viață și indiferență față de propria sănătate...

Note

¹ Unii bolnavi închipuiți (în complicitate cu unii medici incorecți) obțin certificate medicale pe baza cărora obțin sume de bani ce nu li se cuvin...

² S-au tot votat legi prin care au fost eliminați de pe piață „concrenții” medicilor: practicienii populari, „empiricii”, moașele, ofițerii sănătății, prin care a fost pedepsită vindecarea ilegală etc.

³ V. de Gaulejac, *Une société malade de gestion*, Seuil, Paris, 2005, p. 140

⁴ Sperața de viață (la naștere, la 1 an, la 15 ani etc. precum și sperața de viață sănătoasă, viața trăită fără să fii invalid, în incapacitate etc.), mortalitatea (generală, pe cauze de deces, anii potențiali de viață pierduți), morbiditatea (cauze de îmbolnăvire, incidența și prevalența pe sexe, pe vârstă), stilul de viață (alimentația, consumul de alcool, tutun, droguri), condițiile de muncă, condițiile de mediu (calitatea solului, apei, aerului), protecția sănătății (asigurări, cadre calificate, costuri), calitatea vieții (proporția celor care se declară satisfăcuți de viața pe care o duc în familie, în comunitate).

⁵ Comportamentul sexual riscant, consumul excesiv de alcool, lipsa apei potabile, lipsa igienei de bază etc.

Andrei PROHIN

Mesajul inițiativ al folclorului românesc



A.P. - absolvent al Facultății de Istorie și Psihologie, Universitatea de Stat din Moldova. Doctor în istorie. Cercetător științific, Secția Etnografie, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală. Publică studii și articole de istorie, literatură, etnografie, în periodice și culegeri științifice din Republica Moldova și România.

Fiece popas în universul tradiției poate însemna, pentru omul contemporan, o întâlnire imaginară cu strămoșii, o sursă de inspirație, un îndemn la reflecție asupra propriei identități culturale. Operele folclorice ne par familiare, unele auzite în copilărie, și totodată enigmatice, venite din alt veac. În prezenta ediție¹, cercetătoarea Adina Hulubaș (Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași) ne invită în miraculosul tărâm al folclorului, pentru a-i descifra înțelesurile. Susținută inițial ca teză de doctor în filologie, în cadrul Universității „Al. I. Cuza”, lucrarea s-a învrednicit de premiul „Gheorghe Brătianu” al Academiei Române – Filiala Iași. Autoarea mai semnează două monografii în domeniul etnologiei: *Obiceiuri de naștere din Moldova. Tipologie și corpus de texte* (2012); *Credințe despre naștere în contextul urban din Moldova. Memoria tradițională* (2014). Prin tematica lor, volumele citate conturează o preocupare constantă

This article focuses on the life of Adina Hulubasi, a Iasi-based researcher studying the Romanian folklore and its initiation messages. The article is reflective of the researcher's attempt to rebuild, as a result of a vast study, a bird's eye view of the mental reflected as a unit in the literary folklore. The works are inclusive of the entire Romanian areal including Transnistria and Bessarabia.

pentru devenirea umană în societatea tradițională românească. Solidul material documentar, alături de interpretările savante, relevă complexitatea gândirii populare, dominată de magie și mit.

În cartea sa, *Trasee inițiatice în folclorul literar românesc*, Adina Hulubaș propune o lectură paralelă a colindelor, baladelor fantastice și basmelor românești, punând în valoare și alte specii (descânțete, orații de nuntă ș. a.), din perspectiva mesajului lor inițiativ. „Traseele inițiatice” parcurse de eroii folclorului zugrăvesc în limbaj artistic „trecerea de la statutul de adolescent la cel de tânăr cu drepturi depline în societate” (p. 9). Luptele cu monștrii, probele de voinicie și istețime, la care sunt supuși protagoniștii (iar concomitent, auditorii și cititorii), trebuiau să le descopere misterele lumii, să-i facă ațți pentru a-și împlini destinul uman care, în mentalitatea tradițională, este căsătoria, întemeierea unei familii. Reușita inițierii individului se considera garantul dăinuirii întregii comunități și a universului. Ritualurile inițiatice ilustrează o formă arhaică de pedagogie, atestate la diverse populații, dar dispărute în societățile moderne. În acest sens, literatura noastră populară a conservat arhetipuri universale, din scenariul inițierii, „în mijlocul cărora „sentimentul românesc al ființei” a reușit să dezvolte forme unice” (p. 9). Cercetătoarea își asumă sarcina dificilă de a reconstitui, în urma unei vaste documentări, „o viziune de ansamblu asupra mentalului arhaic, reflectat unitar în folclorul literar românesc” (p. 25). În exegezele sale, autoarea se sprijină pe teoriile în domeniul ritualului, folclorului și gândirii mitice ale lui A. van Gennep, V. I. Propp, M. Eliade, R. Caillois, precum și pe contribuțiile mai multor folcloriști consacrați din România (P. Caraman, O. Buhociu, A. Oișteanu, I. Taloș ș. a.). Potrivit Vioricăi Nișcov, reputat specialist în studiul basmelor românești, analizele întreprinse de A. Hulubaș „sunt făcute cu maximă finețe, spirit de observație, capacitate asociativă și, mai cu seamă, într-un spirit integrator”².

În cadrul folclorului literar, Adina Hulubaș distinge două categorii de inițiere – masculină și feminină –, dictate de rolurile pe care cultura tradițională le-a atribuit bărbatului și femeii. Protagonii masculini, zugrăviți de geniul popular, constituie modele exemplare de inocență, frumusețe și bunătate (trăsături reunite în numele *Făt-Frumos*), intru-nind și calități miraculoase, potrivit logicii mitului. Astfel, eroul este

frecvent asociat soarelui, fapt sugerat de numele său (*Galben*), de însușirile fizice (păr de aur, mână de aur, pe piept are imaginea soarelui, iar pe spate – a lunii) și de alte atribute (arme strălucitoare, cal cu coama de aur). Însoțitorii săi năzdrăvani (boul, șoimul, cerbul), prin unele particularități ale lor (forma coarnelor, zborul spre înălțimi), de asemenea, se înscriu în simbolismul astrului diurn. Comparația tânărului cu soarele, în creațiile folclorice, nu e doar un procedeu estetic, dar găsește motivație în gândirea arhaică. După cum soarele parcurge zilnic bolta cerească, asigurând viața naturii, tot astfel eroul călătorește până la extremitățile pământului, iar prin acțiunile sale salvatoare, „trebuie să revigoreze capacitatea roditoare a lumii” (p. 35). Sincronizarea cu mișcarea soarelui are menirea de a „înscris omul religios în armonia netulburată a firii și astfel modelul arhetipal continuă să modeleze lumea” (p. 54). Fiind evocate în cadrul colindelor, texte rituale investite cu putere augurală, virtuțile eroului sunt extrapolate asupra persoanelor colindate: „Colindele de fecior transformă întotdeauna tânărul colindat în eroul învingător din scenariile arhetipale. [...] Zicerea reiterează timpul sacru și întrupează strămoșul întemeietor în fiecare fecior demn de actul benefic al colindatului. Povestea mitică îl are chiar pe Vasile, Ion, Ghiță erou, și nu pe pruncul cu geneză fantastică” (p. 79).

Orice traseu inițiativ presupune plecarea din spațiul profan, urmată de accesarea în celălalt tărâm. În folclorul românilor, aceste etape pot fi reprezentate artistic prin drumul, pustiul, câmpia sau pădurea pe care le străbate eroul, alteori – prin intrarea în munte. Călătoria sa e totodată una interioară: „Contactul cu necunoscutul însă este contactul cu sine, voinicul merge prin lume pentru a se cunoaște și pentru a dovedi că este ales, adică poate repeta gesturile strămoșilor civilizatori” (p. 91). Există paralele între parcursul eroului și cel al „dalbului de pribeag”, metaforă pentru sufletul răposatului, „care merge către cealaltă jumătate a neamului” (p. 96). În ambele cazuri, miraculoasa călătorie este zugrăvită în formule similare: „Pe roo, pe ceață,/ Cu ceața-n spinare,/ Cu roua-n picioare” (p. 96) ș. a. Punctul culminant al călătoriei inițiatice îl marchează, alternativ, confruntarea voinicului cu adversarul mitic (șarpele, Scorpia, Sâla Samodiva, zmeul), vânătoarea (de leu, cerb, bour, ciute), pescuitul sau înghițirea mitică. În multiplele sale forme, biruința protagonistului îndeplinește rolul de „dublă întemeiere: a familiei pe care și-o va putea face voinicul după victoria repurtată și a

lumii însăși, prin actualizarea tiparului sacru” (p. 122). Concomitent, viteazul intră în comuniune „cu sălbăticiunile, rezervor de energie magică” (p. 127), are loc o „preluare a energiilor, forțelor magice, precum și a „cunoașterii și puterii divine”, care fac eroul să se identifice cu modelul arhetipal” (p. 132).

În încercările inițiatice, de regulă, eroul are alături același tovarăș credincios – calul. Pe tot parcursul lucrării regăsim tandemul „călăreț și cal”, un adevărat topos, prezent în arta diferitor popoare, încă din Antichitate (în acest sens, unul din studiile Adinei Hulubaș se intitulează: *De la Pegas la calul feciorului*³). În folclorul românesc, comentează autoarea, calul a devenit „dublu al eroului și parte constituantă a ființei ce îmblânzește fiara haosului” (p. 50), un „ghid psihopomp cu atribute sepulcrale” (p. 119), „calul cunoaște «drumurile» spre lumea acherontică și supune stihia acvatică” (p. 164) etc. Coperta cărții, reproducând un detaliu de pe o scoartă oltenească, aduce în prim-plan figura ecvestră, cu sabia și căciula (fermecată?), probabil, a unuia dintre vitejii basmelor și baladelor. În același context, cităm și un superb fragment de colindă (din colecția lui Petru Caraman), zugrăvind un voinic călare: „Vine... (cutare), Făt-Frumos, / P-un cal negru mângaios, / Vine, calul tot jucând, / Tot jucând și nechezând, / La părinți tot mulțămind, / Ce bun cal de-ncălicat, / Bune haine de-mbrăcat. / Calcă calu-n câmpu roșu, / Câmpu roșu și-nverzește, / Voinici cai că-mi priponește; / Calcă calu-n văi adânci, / Văi adânci și apă cură, / Voinici cai că mi-i încură; / Calcă calu-n piatră seacă, / Piatra seacă se-mplinește, / Voinici cai că-mi potcovește, / Cu potcoave de argint / Cum nu s-a mai pomenit” (p. 43).

Mărcile specifice inițierii feminine se situează la polul opus față de atributele masculine: „fecioara stă sub semnele lunarului, acvaticului, al staticului și al ocupațiilor ritual feminine, în timp ce tinerii de însurat sunt solari (uranieni), dinamici și cu o dominantă eroică” (p. 167). Totuși autoarea reiterează că principiile masculin și feminin, pe drumurile inițierii, se completează reciproc și se întrepătrund. În creațiile populare, fata nubilă apare drept soră a soarelui, ciută, pasăre, floare – metafore deloc fortuite sau pur estetice, dar având profunde motivații simbolice. Bunăoară, rima frecventă „flori – surori” subînțelege „legătura magică dintre cele două tipuri de existență, al căror ideal comun îl

constituie frumusețea rodnică” (p. 240). Într-un alt caz, răpirea fetelor de către zmei, aflarea lor sub pământ sau pe o insulă îndepărtată, sugerează asocierea feminității cu htonianul și acvaticul, ambele reprezentând mediul în care se naște viața. Intrigat să afle deznodământul basmului, cititorul nevizat nu observă că, rămânând în captivitatea zmeilor, „fata devine consangvina fiarelor de dincolo de lume, provocând un schimb de energii în dublu sens: ea preia puteri miraculoase de la „frații” săi și, din casa mitică, zmeii sunt „umanizați” de legătura afectivă cu nubila pământeană” (p. 206-207).

Deși aparent nu săvârșește isprăvi de vitejie, aidoma eroului masculin, fata parcurge propriul traseu inițiativ, împlinind o remarcabilă operă creatoare, prin activități asociate feminității – torsul, țesutul, brodatul, culsul plantelor, dar și cântecul. Înșușirea acestor îndeletniciri dovedește că fata e pregătită să devină mireasă. Iar în plan mitic, munca fetei capătă semnificații adânci, de valoare universală: „Truda cusutului, care trebuie să fie perfect, asemeni lumii în prima zi, este similară genezei chinuitoare și plânsului cosmic. Fecioara nu doar aude muzica sferelor, ci o repetă în cântecul său, ea nu simte efortul zămislitor al cosmogoniei, ci îl încearcă țesând și îl reiterează la nașterea pruncului său” (p. 211).

Ansamblul experiențelor inițiatice ale flăcăului și ale fetei iau forma unei călătorii spre celălalt tărâm. Călătoria întrunește toate elementele specifice inițierii: „ieșirea din familial, probele drumului, întâlnirile revelatorii, lupta cu monstrul și revenirea în Cosmos, cu sensul etimologic al acestui cuvânt” (p. 257). În calitate de călăuze și ajutoari năzdrăvani, în acest periplu, întâlnim pe Dumnezeu și Sfântul Petru, împăratul, o babă, lupul, vulpea, leul, cerbul, berbecul, dracul, ciocârlanul, calul. Cercetătoarea subliniază că personajele respective au menirea nu doar de a susține eroul și eroina, pentru a trece probe inaccesibile muritorilor de rând. Însăși prezența ajutoarelor menționați relevă „valoarea neofitului, celor inapți nu li se arată nici drumul către sacru [...], nici maeștrii ce deconspiră misterele sacre” (p. 286). Traseul inițiativ se încheie întotdeauna cu nunta protagonistului. Aceasta din urmă justifică obstacolele parcurse, menite a pregăti flăcăul și fata pentru a întemeia o familie, a obține statutul de membri cu drepturi depline ai comunității. Nunta constituie, în imaginarul tradițional, un eveniment major care asigură fecunditatea întregii lumi și păstrarea echilibrului univer-

sal. De asemenea, un alt moment final al traseului inițiativ – accesarea la treapta de împărat și împărăteasă – are conotații existențiale: „a fi împărat nu înseamnă a fi bogat și trândav (am văzut că împărăteșele mătură, coc în vatră), ci a fi parcurs un traseu mitic până la capătul desăvârșirii. Numai cei stăpâni pe forțele magice ale lumii, călători în timpul sacru și reveniți în social pot purta coroana finței” (p. 232).

Subiectul cărții i-a impus autoarei o lectură comparată a speciilor folclorice, pentru a desprinde motive, arhetipuri care compun scenariul inițiativ. Totuși, pe parcursul monografiei și mai ales în ultimul capitol (*Coordonate stilistice*), cititorul este îndemnat să plece urechea la arta poetică, la muzicalitatea inerentă folclorului. Adina Hulubaș urmărește consecvent să demonstreze „puternica relație de interdependență dintre semnificație și realizarea ei lingvistică, natura organică a imaginarului arhaic și a modalităților de expresie” (p. 320). Astfel, analizând o colindă, autoarea argumentează corespondența dintre jocul calului și structura fonetică a versurilor (p. 48-51). Referindu-se la numele personajelor de basm, formate prin compunerea câtorva lexeme (cum ar fi: *Ileana Simziana, costiță de aur, câmpul înverzește, florile-nflorește*), conchide: „Personajele denumite prin procedeul compunerii fantastice sunt entități complexe, imposibil de cuprins în cuvinte din planul cotidian. Revărsarea sensurilor dintr-un lexem în altul instaurează dimensiunea sacrului în care totul pare familiar, datorită simțirii tradiționale superioare, dar nu seamănă cu nimic din profan” (p. 64). De o atenție deosebită beneficiază modalitățile de conturare a timpului și spațiului mitic: stilistica verbului (prezentul și imperfectul indicativ), formulele recurente („se ducea ce se ducea”, „vechiuleț și de demult” etc.). Cu ajutorul acestor procedee, al conținutului și contextului lor ritual, operele folclorice trebuiau să introducă auditorii în realitățile mitice evocate, să-i transforme în eroii basmelor, baladelor și colindeilor, pentru a parcurge traseele inițiatice. Cuvântul artistic îndeplinea, astfel, funcția riturilor de trecere de la adolescență spre maturitate.

Lucrarea Adinei Hulubaș pune în valoare creații din întregul areal românesc, inclusiv din Basarabia și Transnistria (din culegerile lui C. A. Ionescu, N. Băieșu și I. Oprișan). Folclorul de la est de Prut întregeste firesc mărturiile din alte zone, în multiple cazuri, oferind detalii unice. Din documentele folclorice răzbat ecourile unor practici rituale stră-

vechi, precum tatuajul, sicriul cu fereastră, înmormântarea suspendată. Adăugându-i un indice de personaje și motive literare, volumul ar putea servi în calitate de dicționar al imaginarului folcloric românesc. Însă dincolo de amănuntele fiecărei opere, miza centrală a investigației o constituie scenariul tradițional al inițierii tinerilor în viața adultă. Încercând să surprindă particularitățile românești ale fenomenului, autoarea notează: „Dacă în culturile primare prin scenariile sângeroase se urmărea crearea unui sentiment de apartenență la colectivitatea tribului, în desfășurarea alegorică românească accentul cade pe integrarea în mit a individului, și prin el a întregii comunități” (p. 10). Propriu culturii populare românești este „un imaginar arhaic senin, în care instanțele superioare nu timorează, ci copiază realitatea cunoscută de țărani” (p. 67); „Nimic violent în accederea către un alt nivel existențial nu i-a marcat ființa, și de aici vine frumusețea simplă și „plină de înțelesuri” a subtililor implicații inițiatice din viața flăcăilor și a fetelor” (p. 326).

Scrisă într-un limbaj științific elevat, lectura prezentei ediții solici-tă o pregătire de specialitate. Dar grație pasiunii cercetătoarei pentru obiectul de studiu, discursul academic adesea devine literatură. La fi-nele unui travaliu îndelungat asupra operelor populare, Adina Hulubaș constată surprinzător că sensul lor complex „încă mai învățăm să-l pătrundem” (p. 326). Exegezele sale, în strânsă legătură cu datinile, mentalitatea și modul de viață tradițional, ne incită să revenim asupra moștenirii folclorice, în căutare de noi înțelesuri. Autoarea volumului ne-a înzestrat, în acest sens, cu un îndreptar valoros, necesar deopotrivă etnologilor și publicului larg.

- Note** ■ 1 Adina Hulubaș, *Trasee inițiatice în folclorul literar românesc. Structuri stilistice*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009. 347 p.
 2 V. Nișcov, *Ești cât povestești. O fenomenologie a basmului popular românesc*, București, Editura Humanitas, 2012, p. 134.
 3 Publicat în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei”, vol. V, Iași, 2005, p. 203-210.

Mircea COLOȘENCO

Eugen Ionescu - secretar de presă și cultural în Franța



M.C. – istoric literar și editor (s-a născut la 3 iunie 1938, Căinari, jud. Tighina). Între 1960 și 1965 urmează cursurile Facultății de Filologie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași. În 1969 a absolvit și cursurile de biblioteconomie ale Bibliotecii Centrale de Stat din București. A lucrat muncitor, profesor, bibliograf, redactor de ziar.

A colaborat la revistele „Manuscriptum”, „Revista de istorie și teorie literară”, „Lucefărul”, „Ateneu”, „Steaua”, „Convorbiri literare”, „Academica”, „Dacia literară”, „Jurnal literar”, „Literatorul” ș. a. Editează (inclusiv în colaborare) operele scriitorilor

I. Creangă, I. Barbu, L. Rebreanu, N. Stănescu, G. Bacova, N. Labiș, Al. Macedonski, G. Topârceanu ș. a.

În urmă cu 23 de ani, Eugen Ionescu, scriitor polyvalent în limbile română și franceză, protagonist al teatrului absurdului, membru al Academiei Franceze (1970) și al Academiei Române (2009), trecea apele Styxului, la 28 martie 1994, la Paris, în vârsta de 84 de ani (n. 26 noiembrie 1909, Slatina, jud. Olt), funeraliile fiindu-i făcute la Biserica Ortodoxă Română și înmormântat în celebrul cimitir Montparnasse din capitala Franței.

A avut o viață contorsionată și, pentru anume etape, mai puțin cunoscută de marele public.

Documentele de arhivă pe care le reproducem se referă doar în parte la perioada când a deținut funcția diplomatică de secretar de presă și cultural în cadrul Legației Regale a României în Franța / Legation Royale de Roumanie en France de la Vichy (1 iunie 1942 – 1 octombrie 1944).

La ocuparea postului menționat, a fost sprijinit de două personalități ale timpului din Ministerul Afacerilor Străine:

The author proposes several unpublished documents partially attributable to the period when Eugen Ionescu was the press and cultural secretary of the Royal Romanian Delegation in France in Vichy (01 June 1941 a 01 October 1944). Several unknown aspects of the well known play writer's life are uncovered.

- Victor I. Rădulescu-Pogoneanu (1910-1962), licențiat în Drept, Filosofie și Sociologie, director al Cabinetului și Cifrului din Ministerul Afacerilor Străine (1934), delegat cu conducerea Direcției Presei și Informațiilor din același Minister, cu atribuții de Secretar de Stat. Arestat în Procesul „Iuliu Maniu” (aug. 1947), condamnat la 25 de ani temniță grea de orânduirea comunistă pentru crime de stat;
- Constantin Vișoianu (1897-1994), licențiat în Litere, doctorat în Drept, cu activități multiple la nivel de stat, ajuns Ministru al Afacerilor Străine (4 nov. 1944 – 5 martie 1945) în Guvernele generalilor Constantin Sănătescu și Nicolae Rădescu. A plecat, în exil, în USA (1946), fiind condamnat în contumacie la ani grei de muncă silnică (1947).

Atunci, când Eugen Ionescu a funcționat ca secretar de presă și cultural, ministru plenipotențiar al Legației Regale Române era Dinu Hiott, licențiat în Drept, cu vechi state de serviciu în Diplomatie, iar șeful Serviciului Presă, era Ion Dragu, ziarist și scriitor, licențiat în Litere și Filosofie, atașat de presă încă din 1909, la Geneva, Atena, Ankara ș.a.

Primul document (1) pe care îl reproducem este o Fișă Informativă întocmită de Prefectura Poliției București, la solicitarea expresă a Consiliului de Miniștri al României, în luna mai 1943, privindu-l pe Eugen Ionescu și soția, cum era cunoscut în epocă, act păstrat în colecțiile Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității. Direcția de Cercetare București (Dosar I. 810657, fila l8r/v).

Următoarele documente (2-3) provin din Arhiva Diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe al României București (Dosar I. 106, mapa 150, inventar nr. 77), conținând Fișele de Activitate Personală ale diurnistului Eugen Ionescu ca Secretar de Presă și Cultural, între lunile februarie 1943 – ianuarie 1944, la Montpellier – Toulouse – Marseille – Vichy, completate - personal și contrasemnate de șeful serviciului (în număr de șase), îmbogățindu-i biografia/traseele personale.

Astfel, se poate spune că Eugen Ionescu/Eugène Ionesco a avut o activitate prodigioasă ca diplomat / secretar de presă și cultural al României în viitoarea țară de adopție într-un moment de mare tensiune internațională la final de Război Mondial.

POST-SCRIPTUM. Ultimele documente de care am făcut vorbire au fost reproduse *in folio* în volumul titrat EUGEN IONESCU – DIPLOMAT ROMÂN ÎN FRANȚA (Editura Fundației România de Măine, București, 2012, Anexa nr. 3, p.193-215) de Nicolae Mareș – om politic, fost diplomat de carieră, dr. în Filologie, scriitor, publicist și traducător. Lipsa de profesionalism a reproducerilor în volum, cu ordinea filelor inversate, întorlocate sau lipsă și ilizibile, le face inutilizabile.

Mircea Coloșenco

8 martie 2017

1. SERVICIUL SPECIAL DE INFORMAȚII

La Nr. 160592/943, avem onoare a vă comunica rezultatul investigațiilor noastre:

EUGEN IONESCU, ziarist, profesor de curs secundar, actualmente în serviciul presei de pe lângă Legația română din Vichy, este de origine etnică română, născut în anul 1909 Noiembrie 14, în Slatina, fiu al lui EUGEN N. IONESCU, fost director în Prefectura Județului Olt și al MARIEI TEREZINA. – Certificat notorietate nr. 8732-20. August 1941 al Primăriei s. III, București.

Este căsătorit în anul 1936 cu RODICA M. BURILEANU, avocată, născută în București în anul 1910 Decembrie 9, de religie ortodoxă și naționalitate română, fiica lui MIHAIL BURILEANU, fost director al ziarului „Ordinea”, român etnic, și a D-nei ANCA, fosta D-ră I. POL. de origine evreică, născută la 15 August 1888, în com. Doftana – jud. Bacău.

EUGEN IONESCU, literat, are un volum „Nu”, premiat în anul 1934 de „Fundațiile Regale”; a scris „Poezii” și a colaborat la revistele „Bilete de Papagal” ale D-lui ARGHEZI, „Viața Literară” a lui I. VALERIAN, „România Literară” a lui LIVIU REBREANU, „Axa”, „Zodia”, „Azi” și la ziarul „Credința” sub direcția lui SANDU TUDOR. –

A făcut câteva eseuri și despre literatura franceză. –

Este însă o fire irascibilă. –

D-na RODICA EUG. IONESCU a fost avocată la Casa Corpului Didactic. –

Amândoi nu au făcut nici un fel de politică și nu figurează în cazier-rele noastre. –

/PREFECTUL POLIȚIEI
(ss) Lt. Col. Ștefan Manolescu

/ȘEFUL SERVICIULUI
(ss) indiscifrabil

2. FIȘA DE ACTIVITATE PERSONALĂ

A. NUMELE ȘI PRENUMELE: Eugen Ionescu

Funcțiunea: secretar de presă și cultural

Localitatea: Montpellier – Toulouse – Marseille

B. ACTIVITATE DE COLABORARE

1. *Partea de contribuție la rapoartele șefului (misiunii, serviciului)*

Ne scriem rapoartele proprii.

2. *Însărcinări speciale:*

a) A cerceta în diferite centre universitare și provinciale care sunt posibilitățile de exercitare a unei acțiuni de propagandă românească;

b) A lua legăturile și inițiativele necesare; a desăvârși bazele Cercului de Amiciție Franco-Română de la Marseille-Aix-Nice; a fi de față la inaugurarea Lectoratului de L(imbă) Română de la Montpellier; a lua contact cu ministrul plenipotențiar Reviere în chestiunea bursierilor români ai Guv(ernului) francez.

C. ACTIVITATE PERSONALĂ

3. *Rapoarte, referate, alte lucrări:*

a) Rap(ortul nr.) 823 despre luările de contact în Centrele din Montpellier și Toulouse;

b) Rap(ortul nr.) 905 despre înființarea Asociației de Prieteni ai României la Marseille și Nice;

- c) Despre activitatea mea de propagandă în sectorul Marseille – Nice – Montpellier;
- d) Rap(ortul nr.) 939 despre crearea unui Lectorat de L(imbă) română la Fac(ultatea) de Litere din Montpellier;
- e) Un raport în legătură cu chestiunea tipăririi, în Franța, a unei reviste de studii românești;
- f) despre chestiunea numărului special al revistei „Pyrénées”.

4. Conferințe ascultate, ținute:

Conferința lui Henri Massis despre Franța înainte de 1914 și înainte de 1939.

5. Articole proprii și primite publicate:

Un articol propriu, în „l’Eclavier de Nice” (ediția de seară) la 10.II.1943, neiscălit, publicat sub titlul „Cum s-a născut națiunea română”.

6. Legături cu personalități, cercuri științifice, culturale, artistice, sportive, politice etc. din țara respectivă și cu membri ai misiunilor străine:

În afară de personalitățile și cercurile menționate în fișele anterioare de activitate, în ultimul timp, am mai intrat în legătură cu alte persoane, precum: d. prof. Flèche – decanul Facultății de Litere din Montpellier, prof. Mignon -- directorul Centrului Univ. Mediteranian, prof. univ. Émile Ripert de la Aix, Revière – ministru plenipotențiar, director la Externe. Lapradelle, profesorul de drept internațional Tukanvaraa – atașatul de presă finlandez.

7. Participări la reuniuni oficiale, sociale:

a) Participarea la festivitatea inaugurării Catedrei M. Eminescu la Nice; b) recepțiile ce au urmat după această manifestație; c) participarea la inaugurarea Lectoratului de L(imba) română de la Montpellier; d) participarea la numeroase dineuri, la care am fost invitat sau am invitat personal, indicate în fișele de activitate.

8. Acțiunea de lămurire asupra problemelor vitale românești (cu indicarea persoanelor):

Acțiuni de lămurire orală personală cu cei indicați la punctul 6 al fișei de activitate și al altor fișe anterioare.

9. *Organizări de expoziții, conferințe asupra problemelor românești, controlul acțiunii cinematografice:*

Organizarea manifestației românești de la C(entrul) U(niversitar) Me-diteranean desfășurată la 8 februarie crt.; punerea bazelor Cercului de Amiciție Franco-Român din sectorul Marseille–Aix–Nice.

10. *Alte manifestări:*

- a) Adunarea și organizarea materialului pentru un număr al revistei „Pyrénées” despre cultura românească în curs de pregătire;
- b) Proiectarea unor noi manifestații românești ce vor avea loc în Sud;
- c) Luări de contact cu cercul Facultății de Litere din Montpellier, pentru organizarea unei acțiuni de apropiere intelectuală franco-română;
- d) luare de contact cu Lectorul de Română de la Montpellier în vederea aceluiași scop.

SECRETAR DE PRESĂ
ȘI CULTURAL,
(ss) Eugen Ionescu

VIZA
ȘEFULUI SERVICULUI,
(ss) I(on) Dragu

4 martie 1943

3. FIȘA DE ACTIVITATE PERSONALĂ (pe lunile martie – aprilie 1943)

A. NUMELE ȘI PRENUMELE: Ionescu Eugen

Funcțiunea: secretar de presa și cultural

Localitatea: Marseille – Montpellier – Toulouse

B. ACTIVITATE DE COLABORARE

1. *Partea de contribuție la rapoartele șefului (misiunii, serviciului):*

Ne scriem singuri rapoartele.

2. *Însărcinări speciale:*

Însărcinat de Șeful Serviciului: a) a lua contact cu diferite personalități, cercuri, reviste, pentru organizarea acțiunii de propagandă și informare; b) a redacta un raport special despre conversațiile avute cu unele personalități franceze. (Raportul e întocmit și înaintat.)

C. ACTIVITATE PERSONALĂ

3. *Rapoarte, referate, alte lucrări:*

Pentru referate și rapoarte: a) despre dl. Paul Henry, prieten util al României; b) despre un articol din „Nouvelle Revue de Hongarie” asupra raporturilor culturale româno-bulgare; c) despre sumarul numărului special al revistei „Pyrénées” consacrat culturii românești, sumar stabilit în acord cu dnii Dupront, Ferran, Decahors, Didier; d) despre unele păreri franceze privitoare la desfășurarea viitoare a evenimentelor – situația Franței, situația României.

4. *Conferințe ascultate, ținute (nici o consemnare autografă).*

5. *Articole proprii și primite publicate:*

Am dat spre publicare pentru revista „Pyrénées” materialul primit din țară, unele traduceri personale. Am obținut pentru aceeași revistă articole de la dnii P(aul) Henry, Mario Roques pe care le-am dat. Am înmănat dlui C. Jeutel articolul dlui Basil Munteanu „Viziunea franceză a omului”, apărut în „Pământul românesc”, spre a fi reprodus în noua revistă „Europe”.

6. *Legături cu personalități, cercuri științifice, culturale, artistice, sportive, politice etc., din țara respectivă și cu membrii misiunilor străine:*

În afară de personalitățile, cercurile etc., denumite în fișele anterioare, am mai intrat în contact cu dnii Paul Henry – profesor la Facultatea de Litere din Clermont-Ferrand, Mario Roques – profesor la Collège de France, Jean Boutière și Maurice Levailant – profesori la Sorbona, Lemarchand – director al revistei „Le Cahiers de l’Unité Française”, Paul Lambard – publicist, abatele Decahors, poetul Dermangeat.

7. *Participări la reuniuni oficiale, sociale:*

Am participat la reuniunile oficiale organizate la 10 Mai de Legația noastră din Vichy; la recepția data Corpului Diplomatic din Vichy, în luna

martie, de Atașatul nostru Militar; la reuniunile organizate de d-l Consilier I. Dragu, pentru personalitățile din publicistica franceză; am fost invitat la diferite reuniuni organizate de unele din personalitățile citate în fișele de activitate, printre care, Șeful Cenzurii Franceze; am oferit însumi mai multe mese de onoare unora dintre personalitățile citate.

8. *Acțiuni de lămurire asupra problemelor vitale românești (cu indicarea persoanelor):*

Cu ocazia convorbirilor avute cu interlocutorii francezi.

9. *Organizări de expoziții, conferințe asupra problemelor românești, controlul secțiunii cinematografice:*

Întrevederi pentru organizarea unor manifestații românești noi în sectorul de activitate regional.

10. *Alte manifestări:*

În pregătire: numărul special despre cultura românească al revistei „Pyrénées” aproape gata întocmit. Împărțire de broșuri, cărți etc. privitoare la România. Materialul dat d-lui C. Jeautel pentru revista d-sale. Înțelegere cu redactorul-șef al noii reviste „Combats”, pentru publicarea unor note informative privitoare la mișcarea literară românească.

SECRETAR DE PRESĂ
ȘI CULTURAL,
(ss) Eugen Ionescu

VIZA
ȘEFULUI SERVICULUI,
(ss) I(on) Dragu

4. FIȘA DE ACTIVITATE PERSONALĂ

august – septembrie 1943

A. NUMELE ȘI PRENUMELE: Ionescu Eugen

Funcțiunea: secretar principal

Localitatea: Marseille – Vichy

B. ACTIVITATE DE COLABORARE

1. *Partea de contribuție la rapoartele șefului serviciului:*

Ne scriem singuri rapoartele.

2. *Însărcinări speciale:*

Cele prevăzute în raportul numărul 1158, unde sunt precizate atribuțiile noastre și consacrate inițiativele personale.

C. ACTIVITATE PERSONALĂ

3. *Rapoarte, referate, alte lucrări:*

Mai multe referate și rapoarte (despre tineretul francez); despre traduceri efectuate din scriitori români; despre emisiunile radiofonice organizate de subsemnatul; atitudinea unor francezi etc.

4. *Conferințe ascultate, ținute (nici o consemnare olografă).*

5. *Articole proprii și primite publicate:*

Am îngrijit să apară articole mici, note în presa din Marseille cu prilejul emisiunii radiofonice de la 29 septembrie. Am dat să se recenzeze, de către „Cahiers du Sud”, revista „Pământul românesc” (numărul închinat culturii franceze). Am organizat materialul emisiunilor radiofonice. Am dat spre publicare, în „Cahiers du Sud”, traduceri din poeți români și notele lămuritoare.

6. *Legături cu personalități, cercuri științifice, culturale, artistice, sportive, politice etc., din țara respectivă și cu membrii misiunilor străine:*

În afară de personalitățile, cercurile etc., citate în fișele noastre anterioare, am mai intrat în contact cu abatele Sorel – consilier Național al Mareșalului Pétain, Contesa de Castro – conducătoarea Asociației „Pour Que l’Espirit Vive”, L. Frénar – regizor, Poncent – Director General al Radiodifuziunii de pe Coastă, artiștii dramatici Flateau, Jamme, Fabry etc. De Ilontiqua – redactor la „Le Nouveaux Temps”.

7. *Participări la reuniuni oficiale, sociale:*

La recepțiile date de conducătorul serviciului, cele date de subsemnatul. Cele la care am participat ca invitat de diferite persoane numite în fișele noastre.

8. *Acțiune de lămurire asupra problemelor vitale românești (cu indicarea persoanelor):*

Cu prilejul convorbirilor avute cu persoanele citate în fișele de activitate (gazetarii din Sudul Franței, în special).

9. *Organizări de expoziții, conferințe asupra problemelor românești, controlul secțiunii cinematografice:*

Organizarea unei noi emisiuni radiofonice (muzicală, literară) despre România, difuzată din Marseille, la 29 septembrie. Pregătirea unei noi emisiuni ce va fi exclusiv rezervată poeziei.

10. *Alte manifestări:*

Pregătirea editării unor volume de traduceri, în lucru.

SEMNĂTURA
(ss) Eugen Ionescu

VIZA ȘEFULUI SERVICULUI,
(ss) I(on) Dragu

Adrian BUZDUGAN

Păcatele tinereții (sau cum a pierdut totul Didonius Spiră)



A. B. – absolvent al Facultății de Filosofie din cadrul Universității „Al. I. Cuza” din Iași. A publicat proză, poezie, cronică de film, pamflet, recenzii de carte și eseuri în reviste literare de prestigiu. Volumul său de debut, *Capela excomunicațiilor* („povestiri ultimative”) (Editura Humanitas, 2010), a câștigat în 2011 Premiul pentru cel mai bun volum al Asociației Române de Science Fiction, Premiul pentru debut al revistei „Luceafărul de dimineață” și Premiul pentru debut al Asociației Scriitorilor din București. Romanul *Citadela de fier* (Tracus Arte, 2012) a fost distins cu Premiul RomCon pentru cel mai bun roman la Convenția Națională dedicată Literaturii și Artelor F&SF (Iași, 2013) și Premiul revistei „Antares” pentru proză. În 2014, i-a apărut la Editura Adenium romanul neoavangardist *Comisarul Corcodușă*.

– Bună seara, domnule Didonius Spiră!
 – Bună seara, domnilor! Vă așteptam! Sunteți de la *Lettre internationale*?
 – Nu, domnu’ Spiră!
 – Atunci... siguranța învăluită în zâmbet fals îi dispăru, cu ce v-aș putea fi de folos? Sunteți cumva fani de-ai mei? Încercă ceva mai circumspect.

Costumele cenușii prost croite, trencurile șifonate ale vizitatorilor îi induceau un sentiment de nesiguranță. Păreau niște mecanisme coborâte din Kafka, parcă distorsionând micul hol de bloc. Sigur erau de la...

– Intrați, vă rog!
 – Chiar asta voiam să vă propunem și noi, domnule Spiră!

Doar ce închise ușa, că cel mai înalt îi și spuse:

– Vă rog să vă îmbrăcați destul de gros!
 – Vă puteți face și un mic bagaj. Periuța de dinți, un schimb, două, o flanea, adăugă și celălalt mai scund, cu nas corioat și ochi injectați.
 – Dar de ce?... nici nu mai îndrăzne să le ceară să se legitimizeze cum îi trecuse prin cap odată ce-i lăsase înăuntru.
 – Va trebui să mergeți cu noi la secție, domnu’ Spiră.
 – Avem toate hârtiile, totul e în regulă, îl asigură cu răceală cel scund.

- Dar... pentru ce?
- Ați încălcat Legea 427, îi comunică impasibil cel mai nălțuț.
- Legea Scriitorului? Imposibil! Trebuie să fie o greșeală!

Ultimul său roman, cântecul lui de lebedă, avusese fix 317 pagini, 75.217 cuvinte, „Generator”, un succes incredibil. Își alungă gândul care-i reve-nea încontinuu cum că succesul se datorase în mare parte promovării de excepție, prietenilor și colegilor săi de la universitate, care-i făcuseră culoar, criticilor temători sau obligați...

– Însumat, am publicat 997.874 de cuvinte. Chiar mi-am păstrat spațiu de o mică povestire. Cine știe, râse forțat încercând să le îndulcească fi-gurile impasibile care-l zăpăceau, poate-i loc și de ceva genial.

Cei doi însă nu fură sensibilizați de spiritele sale.

- Domnule Spiră, și cel mai înalt, cu ochi goi, scoase din buzunarul de la rever niște hârtii pe care le despături fără grabă, vă spune ceva „*Mlădițe dâmbovițene*”?
- Nu!... făcu îndoit scriitorul.
- E revista liceului pe care l-ați absolvit.
- Sincer, doar vag îmi aduc aminte... Au trecut...
- Aici ați publicat un grupaj de cinci poeme „*file din jurnalul domnului D.*”, „*prelumea oaselor*”, „*simplu*”, „*clasica revoltă*” și „*pipote, tălângi și punctatoare*”, îl întrerupse cel mai mărunt. Uitați! și-i întinse cele câteva foi pe care le îndreptase cumva.

file din jurnalul domnului D.

la început n-am făcut nici cerul, nici pământul
 n-am făcut nici pe dracu'
 și a fost și seară, și a fost și dimineață
 și a fost și altă seară, și altă dimineață
 ceva nopți, niște femei, niște prafuri
 și multe sticle de tărie printre ape
 minerale
 din câte țiu minte
 n-am avut cu ce s-achit tot
 așa că mi-au făcut vânt pe ușă
 afară ploua

uite o lumină
un loc uscat
un pom
roditor
dacă văd eu bine
m-am prăbușit vărsând
tot din mine

parcă trecuseră zile
anotimpuri
ani
m-am trezit sub crengile pline ale pomului roditor
și-am văzut soarele luminând
și am văzut că este bine
doar că mă dureau ochii
și capul

păsările ciripeau în capul meu
mare
clopot pentru mințile mele
tulburate
câinii lătrau
se fugăreau
se-mpreunau
înmulțiți-vă
ce-aveți altceva de făcut

am văzut că este bine
și eu mă simțeam
ceva
mai bine

ajuns acasă
am dat de mâncare la găini
și la porc
i-am lăsat iarba vecinului
s-o cosească

ia-o tu, bă, voldaiule
 mi-am făcut ceva de mâncare
 și am privit toate câte am făcut
 și iată că erau foarte bune
 abia am ajuns în pat
 și m-am culcat încălțat

a doua zi
 le-am dat loc de casă
 lui vae și lui mädă
 nici n-am ieșit bine pe poartă
 că cei doi erau deja goi
 și nu se rușinau

*

sincer, puțin îmi păsa
 că mi-au scuturat mărul din gard
 de înțeles i-am înțeles c-au poftit la mere
 – erau roșii, mari, frumoase –
 m-a enervat că l-a prostit pe vae
 că șarpele de casă
 e cea mai vicleană ființă
 nu tigrul, maimuța, vulpea
 lupul, uliul, ea

aveau doar niște frunze pe ei
 nu v-am spus, mă
 să nu-mi mâncați merele
 ia, valea
 să vă faceți casă-n altă parte
 și să muncești vae
 și pentru puturoasa ta
 să te scurgi în pământ
 încetul cu-ncetul
 sudoare
 și nu care cumva
 să-ndrăznești să culegi dude

să faci țuică
o să le păzească jăndarii
mai ceva ca jedii

*

mădă l-a născut pe nică
și i-a zis lui vae
că l-a dobândit de la mine
vacă-ncălțată

mai apoi
l-a născut și pe bela
mai slab la minte
cioban
(mi-a dat și mie o oaie
două, nouă)
da' nică era zăltat
ca mă-sa

și i-am zis
bă, unde-i bela, frati-tu
da' io de-un' să știu
i-ai dat la țest
lepădătură
o să fii fugar pe-aicea
cu gaborii după tine
o să mă omoare
n-o să te omoare nimeni
prostule
da' ia-o la picior
s-a dus spre răsărit
în alt sat
și-a găsit o mândră
și l-a făcut pe neho
și neho l-a făcut pe rădi
și tot așa
da' miel de la bela

n-am mai primit
tes, ultimul copil al lui vae și mădă
îmi mai scrie scrisori

Didonius Spiră nu mai citi restul poemelor, începură să-i curgă lacrimi mari. Ca într-un vis urât, vedea cum tot ce clădise cu atâta ambiție și trudă se dărâma. Mai rămâneau scrierile lui publicate, într-adevăr, în mult prea multe ediții, cititorii lui, snobi, cei mai mulți dintre ei, care nu înțeleseseră mare lucru din opera sa, și gloria lui inutilă, odată ce nu se mai putea bucura de ea. Adică nimic.

- Bine, dar nu știi dac-au fost trase cinci sute de exemplare...
- Hm, în sfârșit apăru un zâmbet ușor sub nasul acvilin, deci vă aduceți aminte și detaliile...
- E primul număr care mi-a trecut prin minte, se bălbâi Didonius Spiră. Și poemele alea, păcate ale tinereții, în niciun caz nu mă reprezintă! Ați citit sau nu ultimul meu roman? Citiți-l! O să vedeți că...
- Domnule Spiră, ați depășit milionul. Mai precis, se uită pe smartphone, ați folosit 1.000.902 cuvinte, sunteți în mod oficial decretat scriitor indezirabil, infractor.
- Dacă vreți să aruncați o privire și pe mandatul de arestare, îi întinse cel mai înalt alte hârtii, oficiale. V-am spus, toate actele sunt în perfectă ordine.
- Nu uitați! O periuță de dinți, un schimb-două, un pulover... ce e mai important, strictul necesar.

Finalul 1:

- Da, da! Strictul necesar. O periuță de dinți, un schimb-două, un pulovăraș, repetă cu privirea rătăcită Didonius Spiră. O periuță de dinți, un schimb-două, un pulovăraș. O periuță de dinți, un schimb-două...

Finalul 2:

- Da, da! Strictul necesar, și Didonius Spiră începu să adune diplomele agățate pe pereți și să strângă în teancuri edițiile de lux ale scrierilor sale, traducerile frumos copertate, revistele glossy cu interviuri și fotografii profesioniste, numerele omagiale ale revistelor literare etc.

2015 - 2016

(Din volumul în lucru, *Bastioanele amărăciunii.*)



Acad. Victor A. VOICU

Pentru noi, românii,
ruperea Basarabiei de la trupul patriei, România,
a fost și rămâne o mare dramă.
Vicisitudinile istoriei anilor '40 au zdrobit
superbul gest istoric al românilor basarabeni
din 27 martie / 9 aprilie 1918.
Atunci au răsunat cuvintele marelui Alexe Mateevici
*... facem parte din marele popor român așezat
în România, Transilvania și Bucovina.*
Frații noștrii își zic români. Așa să ne zicem și noi.
Acest lucru se întâmpla după mai mult de un secol
de rusificare forțată. În martie 1918,
Sfatul Țării a votat unirea Basarabiei cu România.
Această faptă istorică se înscrie ca prima din lanțul
evenimentelor ce au constituit Marea Unire.
Au urmat celelalte provincii românești:
Bucovina, Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul,
marele vis – România Mare – devenind realitate!

*Din dialogul „Să nu ne uităm limba,
cultura și identitatea noastră, spiritul românesc”,
publicat în acest număr de revistă.*

ISSN 0235-9111 17001



9 770235 911105